

Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005

SELVINPÄIN OLOSTA TULEE HYVÄ FIILIS

Päihdeongelmaisten vankien voimaantumisen

Vuokko Karsikas

Rikosseuraamusviraston julkaisu 3/2005

SELVINPÄIN OLOSTA TULEE HYVÄ FIILIS
Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen

Vuokko Karsikas

Julkaisusarjan kannen suunnittelu: Marko von Konow
Kannen kuva: Paula Grönlund
Julkaisun taitto: Tiina Hestad

ISSN 1458-4131
ISBN 951-53-2792-X nid.
ISBN 951-53-2793-8 pdf

Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala 2005

Kuvailulehti

Julkaisija:

Rikosseuraamusvirasto

Tekijät:

Vuokko Karsikas

Julkaisu:

Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen

Tiivistelmä

Tutkimus perustuu Vuokko Karsikkaan Kuntouttavan sosiaalityön ammatilliseen lisensiaatintutkimukseen, joka tarkastettiin 27.5.2005 Helsingin yliopiston Yhteiskuntapolitiikan laitoksella ja hyväksyttiin Valtiotieteellisen tiedekunnan kokouksessa 14.9.2005.

Vankeinhoidon odotetaan vaikuttavan uusintarikollisuuden vähentymiseen. Tätä varten vankeinhoidossa on kuntouttavaa toimintaa, jonka kautta vankien edellytyksiä rikoksettomaan elämään pyritään lisäämään. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää erityisesti päihdeongelmaisten vankien kuntoutumista ja sen edellytyksiä yksilö- ja yhteisötasolla sekä yhteiskunnallisena kysymyksenä käyttäen teoreettisena avainkäsitteenä voimaantumista (empowerment). Voimaantuminen antaa mahdollisuuden arvioida yksilöiden muutosprosessia ja vankeinhoidon mahdollisuuksia vaikuttaa päihde- ja rikoskierteestä irtautumiseen. Tutkimus kattaa ulkopuoliseen kuntoutuslaitokseen, Silta-Valmennusyhdistykseen, sijoitettujen vankien kuntoutusprosessin alkaen vankilasta heidän vapautumisvaiheeseensa saakka. Silta-Valmennusyhdistys on lainrikkojien kuntoutukseen ja koulutukseen erikoistunut yksikkö.

Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen. Primääriaineisto koostuu 13 Silta-Valmennusyhdistykseen rangaistuksen aikana sijoitetun vangin teemahaastattelusta ja sekundääriaineisto kuuden yhdistyksen työntekijän haastattelusta sekä asiakirjatiedoista. Haastatteluaineiston analysointi on toteutettu aineistolähtöisesti hermeneuttis-fenomenologisella tutkimusotteella. Tutkimuskysymykset liittyvät päihde- ja rikoskierteestä irtautumiseen ja kuntoutuksen merkitykseen voimaantumisprosessissa. Vangin voimaantumista tarkastellaan fyysiseltä, psyykkiseltä ja sosiaaliselta kannalta. Keskeisiä näkökulmia tulosten analysoinnissa on voimaantumisen rinnalla motivoituminen päihde- ja rikoskierteestä irtautumiseen, riippuvuuden voittaminen, sosiaalinen tuki ja yhteisöhoito periaatteet. Vankien haastatteluista voi päätellä heidän viettäneen päihdekeskeistä elämää ennen vankilaan tuloaan, mikä oli vienyt heidän elämänsä kaaokseen. Silta-Valmennuksen työntekijöiden haastattelut paljastivat puutteita kuntoutujien sosiaalisissa taidoissa marginaalissa elämisen vuoksi. Tutkimuksessa olen vankien haastatteluiden perusteella todennut heidän voimaantumisen alkaneen siitä, kun he alkoivat huomata päihteiden kielteisten vaikutusten ylittävän hyvät vaikutukset ja haluta muutosta elämäänsä. Kuntoutus lisäsi heidän muutosmotivaatiotaan ja vaikutti voimaannuttavasti fyysisellä, psyykkisellä ja sosiaalisella tasolla. Vankilan päihdekuntoutus auttoi tutkittavia päihteiden käytön katkaisemisessa, aukaisi silmät näkemään oma tilanne ja lisäsi motivoituneisuutta päihteettömänä elämiseen. Vankilaympäristö ei kuitenkaan aina tukenut heidän kuntoutumistaan, mikä edellyttää päihteetöntä, turvallista ja arvostavaa ilmapiiriä sekä ihmisen tarpeiden kuuntelemista ja kuntoutumista palvelevaa ympäristöä ja toimintoja. Silta-Valmennusyhdistys tarjosi kuntoutujille pehmeän laskun siviiliin, mihin sisältyy päihteettömässä elämässä tarvittavien taitojen oppimista, asioidensa kuntoon saattamista ja totuttelua turvallisessa ympäristössä ulkopuolisen yhteiskunnan vaatimuksiin. Silta-Valmennuksessa mahdollistui myös uuden identiteetin omaksuminen vangin identiteetin tilalle. Myös yhdistyksen työntekijät näkivät merkkejä tutkittavien voimaantumisprosessin alkamisesta. Tutkittavat olivat Silta-Valmennuksessa yleensä parista kuukaudesta noin puoleen vuoteen ennen vapautumistaan. Useimpien kuntoutusjakso toteutui suunnitelmien mukaisesti, mutta neljällä se keskeytyi päihteiden käytön vuoksi ja heidät palautettiin vankilaan. Noin puolet tutkittavista aikoi jatkaa Silta-Valmennuksessa vapauduttuaan

joko tukiasunnossa ja/tai koulutuksessa tai työharjoittelussa seuraavana vaiheena kuntoutuspolkua.

Tulosten perusteella tärkeimpänä selviytymiskeinona siviilissä monille tutkittaville oli suhteiden katkaisu huume kavereihin, koska ilman sitä heidän on vaikeaa pysyä päihteettöminä ja tekemättä rikoksia. Huume kavereiden tilalle tutkittavat löytävät uutta sosiaalista verkostoa. He odottivat myös sosiaalista tukea omaisilta ja muilta läheisiltä.

Irtautuminen päihde- ja rikoskierteestä ei riipu pelkästään ihmisten omasta halusta, vaan se edellyttää myös heidän moninaisten palvelutarpeidensa huomioon ottamista yhteiskunnan palveluissa. Jotta tämä voi käytännössä toteutua, tulee löytää sellaiset rakenteelliset ratkaisut, jotka takaavat vankilassa olleiden sijoittumismahdollisuuden yhteiskuntaan.

Avainsanat:

Vangit, päihdeongelmat, voimaantuminen, empowerment, sosiaalinen kuntoutus, vankeinhoito, vapautuminen

Sarjan nimi:	ISBN:	ISSN:
Rikosseuraamusviraston julkaisu	951-53-2792-X	1458-4131
Sivumäärä:	Kieli:	Kustantaja:
175	Suomi	Rikosseuraamusvirasto
		Jakaja:
		Rikosseuraamusvirasto

Presentationsblad

Utgivare:

Brottsförhållningsverket

Författare:

Vuokko Karsikas

Publikation:

Det känns bra att vara nykter. När fångar med missbruksproblem återfår handlingskraft

Sammanfattning

Undersökningen grundar sig på Vuokko Karsikas' fackmässiga licentiatavhandling i rehabiliterande socialt arbete. Avhandlingen granskades den 27 maj 2005 vid institutionen för socialpolitik i Helsingfors universitet och godkändes på den statsvetenskapliga fakultetens möte den 14 september 2005.

Fångvården förväntas reducera återfallsbrottsligheten. Därför ordnar den rehabiliterande verksamhet som skall öka fångarnas möjligheter att föra ett liv utan kriminalitet. Syftet med forskningen är att utreda villkoren för rehabilitering av fångar med missbruksproblem på individuell nivå och i vårdgemenskap samt som samhällsfråga. Det viktigaste teoretiska begreppet är empowerment. Begreppet gör det möjligt att utvärdera förändringsprocessen hos individerna och fångvårdens möjligheter att påverka frigörelsen från den onda cirkeln av missbruk och kriminalitet. Undersökningen omfattar rehabiliteringsprocessen hos de fångar som placerats på en utomstående rehabiliteringsanstalt, Silta-Valmennusyhdistys, och täcker tiden från intagningen till frigivandet. Silta-Valmennusyhdistys är en enhet som är specialiserad på rehabilitering och utbildning av lagöverträdare.

Undersökningens karaktär är kvalitativ. Primärmaterialet består av tematiska intervjuer med tretton intagna som under strafftiden placerats på Silta-Valmennusyhdistys. Sekundärmaterialet består av intervjuer med sex medarbetare i Silta-Valmennusyhdistys och av dokumentärt material. Analysen av materialet från intervjuerna har genomförts med en hermeneutisk-fenomenologisk forskningsmetod och med en materialspecifik utgångspunkt. Frågeställningen i undersökningen är sammankopplad med frigörelsen från den onda cirkeln av missbruk och kriminalitet och med betydelsen av rehabilitering i empowermentprocessen. Fångarnas empowerment granskas från fysisk, psykisk och social synpunkt. Andra viktiga perspektiv i analysen av resultaten är motivationen för frigörelse från droger och kriminalitet, övervinnandet av beroendet, det sociala stödet och principerna om samfundsvård.

Av intervjuerna med fångarna kan slutsatsen dras att de fört ett missbrukscentrerat liv innan de anlände till fängelset. Denna livsföring hade gjort deras liv kaotiskt. Intervjuerna med medarbetarna i Silta-Valmennusyhdistys avslöjar brister i klienternas sociala färdigheter eftersom de levde i marginalen. På basis av intervjuerna med fångarna har jag i undersökningen konstaterat att deras empowerment inleds när de börjar lägga märke till att de negativa konsekvenserna av missbruket överträffar den positiva effekten och när de blir villiga att ändra sitt liv. Rehabiliteringen ökade deras motivation för förändring och hade en förstärkande inverkan på fysisk, psykisk och social nivå. Missbrukarrehabiliteringen i fängelserna hjälpte de undersökta att bryta missbruket. Den öppnade deras ögon för att inse den egna situationen och ökade motivationen för en livsföring utan missbruk. Men fängelsemiljön stödde inte alltid rehabiliteringen. Återhämtningen kräver en drogfri, trygg och uppmuntrande atmosfär. Den kräver att individernas behov tas i betraktande och att miljön och aktiviteterna stödjer rehabiliteringen.

Silta-Valmennusyhdistys erbjuder de rehabiliterade en mjuklandning i det civila livet. Det innebär att de kunde lära sig de färdigheter som behövs i ett liv utan missbruk, att de kunde bringa sina saker i ordning och att de i en trygg miljö kunde vänja sig vid att leva med kraven från det utomstående samhället. Silta-Valmennus gjorde det också möjligt

för de rehabiliterade att tillägna sig en ny identitet i stället för identiteten som fånge. Även medarbetarna i Silta-Valmennus kunde skönja tecken på att empowerment-processen hos de undersökta hade inletts. De undersökta befann sig vanligen mellan två och sex månader hos Silta-Valmennus före frigivningen. Rehabiliteringsperioden kunde för merparten genomföras enligt planen. Rehabiliteringen av fyra intagna avbröts emellertid på grund av missbruk, och de returnerades till fängelset. Ca hälften av de undersökta hade för avsikt att fortsätta rehabiliteringen i Silta-Valmennus efter frigivningen, antingen i en stödbostad och/eller utbildning, eller genom arbetspraktik som skulle vara nästa fas av rehabiliteringen.

För många av de intervjuade var det viktigaste sättet att klara sig i det civila livet enligt undersökningsresultaten att samtliga kontakter med missbrukarkompisarna bröts. Utan det var det svårt för de undersökta att hålla sig fria från droger och alkohol och undvika att återfalla i brott. De undersökta försökte bygga upp nya sociala nätverk för att ersätta de forna drogkompisarna. De förväntade sig också socialt stöd från anhöriga och andra närstående.

Frigörelse från en ond cirkel av missbruk och kriminalitet är inte endast beroende av individens egen vilja. Den kräver också att missbrukarnas behov av mångahanda tjänster skall beaktas i samhällets tjänstesystem. För att detta skall bli verklighet i praktiken krävs det strukturella lösningar som säkerställer att före detta fångar kan finna sin plats i samhället.

Nyckelord:

Nyckelord: fångar, missbruksproblem, empowerment, social rehabilitering, fängvård, frigivning

Namnet på serien:

ISBN:

ISSN:

Brottspåföljdsverkets publikationer

Totalt sidantal:

Språk:

Förlag:

Distribution:

175

Finska

Brottspåföljdsverket

Brottspåföljdsverket

“(Elämä) ei suostu meidän hienoimpiinkaan kaavoihimme.” - Martti Lindqvist 2002

Esipuhe

Tutkijan tie on ollut pitkä ja mutkainen. Minulta kesti kauan ymmärtää, mistä tieteellisessä tutkimuksessa oikein on kysymys. Olen esimerkiksi kysellyt, miksi pitää olla joku teoria, miksei saa vain kuvata asioita sellaisina kuin ne aineistossa näyttäytyvät. Ohjaajani professori, yhteiskuntatieteiden lisensiaatti Liisa Hokkanen Lapin yliopistosta ja valtiotieteiden tohtori Riitta Granfelt Helsingin yliopistossa ovat minua kärsivällisesti opastaneet tutkimuksen teossa. Liisa ja Riitta ovat myös opettaneet minua kirjoittamaan analyttisesti ja ensimmäisessä persoonassa. Olin tottunut hyvin virkamiesmäiseen ja neutraaliin kieleen, jossa oma ääni ei juuri kuulunut. Se, mitä nyt olen kirjoittanut, on täysin erilaista, mitä olen milloinkaan kirjoittanut.

Kun olen alkanut tulkita aineistosta tekemiäni havaintoja teorian kautta, olen huomannut, että se todella antaa perustan, minkä perusteella voi tehdä tulintoja. En ole nähnyt sovellettavan empowerment-käsitettä (tässä tutkimuksessa voimaantuminen) vankeinhoitoon, minkä vuoksi se on antanut tuoreen näkökulman katsoa vankeinhoitoa. Alun perin minusta tuntui melko idealistiselta ajatella voimaantumista vankeinhoidon yhteydessä, koska vankila rajaa voimakkaasti vangin toimintaa varsinkin suljetuissa laitoksissa. Joidenkin vankiloiden todellisuus onkin kaukana voimaannuttavasta yhteisöstä, ja osalla vankeista ei ole mitään halua irtautua rikollisesta elämästä. Voimaantumiskäsitteen käyttö tutkimuksessa voidaan helposti käsittää väärin esimerkiksi siten, että vankien tulisi saada tehdä kaikkea vapaasti. En kuitenkaan halua poistaa tarpeellista kontrollia. Kaikkia vankeja pitää kuitenkin kohdella heidän ihmisarvoaan kunnioittaen, mistä voi versoa ituja muutokseen. Olennaista on, että voimaantumiskäsitteen kautta olen päässyt näkemään ja ehkä muillekin osoittamaan kuntoutuksen rajoja ja mahdollisuuksia vankeinhoidossa. Käytännön vankeinhoitotyötä voi empowermentin pohjalta tutkia vielä paljon pidemmälle.

Tutkimuksen kautta oma ammatillisuuteni on kasvanut. Osaan nyt paremmin sijoittaa kuntoutuksen sille kuuluvaan rooliin vankeinhoidossa. Silti en väitä, että esittämäni olisi ainoa tapa nähdä asia. Vankeinhoito on hyvin kiistanalainen kenttä kuntoutuksen kannalta. Tätä keskustelua on käyty ainakin 1800-luvulta lähtien, tosin eri termein, ja sen tulee jatkuu.

Kiitokset miehelleni, joka on kestänyt jatkuvaa tutkimustani muutaman vuoden ajan. Ilman häntä en olisi pystynyt pitämään tietokonetta toimintakuntoisena, ja tutkimus olisi varmaan jäänyt tekemättä. Muistan myös ne monet automatkat, jolloin olen saanut keskittyä lukemaan, kun hän on ajanut. Se on ollut tutkimuksen teossa parasta aikaa. Veljeni kanssa olemme antaneet toisil-

lemme vertaistukea opiskelussa. Ei ole voinut joutua itsesäälin valtaan, kun perhepiirissä on ollut toinenkin aikuisopiskelija. Vanhempani ovat aikanaan luo-
neet voimaannuttavan kodin ilmapiirin, mistä olen heille kiitollinen. Se on anta-
nut minulle myönteisen suunnan elämässä. Näin ei välttämättä ole kaikkien
tutkittavieni kohdalla. Heille olen kiitollinen siitä, että he ovat päästäneet minut
elämänsä. Tutkimus on heidän elämäntarinansa seuraamista päihteiden täyt-
tämästä ajasta vankilaan ja kuntoutukseen sekä näkemään merkkejä siitä, mikä
heitä auttaa voimaantumaa.

Myös monet Silta-Valmennusyhdistyksen henkilökunnasta ovat suostuneet
haastateltavikseni. He ovat myös opettaneet minulle omia työmenetelmiään ja
suhtautumistaan kuntoutujiin. Lisäksi olen saanut heiltä apua käytännön asi-
oissa, mistä kaikesta kiitos. Virkamiehenä kiitän yhdistyksen johtoa ja työnteki-
jöitä myös siitä, että he ovat joustavasti tehneet yhteistyötä Vankeinhoitolai-
toksen kanssa. Vankiloille Silta-Valmennusyhteistyöhön lähteminen on avan-
nut uuden mahdollisuuden ja muutamat vankilat ovat sitä ennakkoluulotto-
masti käyttäneet. Toivon, että yhteistyö syvenee ja muodostuu entistä järjestel-
mällisemmäksi. Vaikka vankeinhoidossa on hyviä kuntoutusmahdollisuuksia,
kyseessä on kuitenkin vankila. Vankilan ulkopuoliseen laitokseen sijoittaminen
antaa vangille mahdollisuuden ihmisenä kehittymiseen, arkielämän taitojen
oppimiseen ja asioidensa kuntoon laittamiseen siviilimäisessä yhteisössä, joka
pohjustaa muuta kuin vangin identiteettiä.

Rikosseuraamusvirastolle olen kiitollinen saamastani tuesta. Kiitokset myös
kaikille työtovereilleni, joilta olen saanut hyviä vinkkejä tutkimuksen suhteen.
Suuri osa ammatillisesta tietämyksestä, jota tuon tutkimuksessa esille, on ke-
hittynyt yhteisten pohdintojen kautta. Meidän tulee edelleen etsiä vaikuttavia
kuntoutusmenetelmiä ja arvioida kuntoutuksen onnistumista. Siitä huolimatta
toiminta on inhimillistä eikä aina onnistu. Kuitenkin elämä voi yllättää: joku
voi kuntoutua ihan muutakin kautta, omalla tavallaan. Vieläpä siinä vaiheessa,
kun kukaan ei enää uskoisi näin käyvän.

Kesäajan alkaessa 2005

Vuokko Karsikas

Sisällysluettelo

Kuvailulehti	3
Presentationsblad	5
Esipuhe	7
1 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TARKOITUS	11
2 VANGEISTA JA KUNTOUTUKSESTA VANKILASSA	15
Vangit ja heidän kuntoutustarpeensa	15
Vankeinhoidon kuntouttava toiminta	19
Kuntouttavan toiminnan lähtökohtia	19
Päihdekuntoutus, muu sosiaalinen kuntoutus ja toimintaohjelmat	22
Sijoitus ulkopuoliseen laitokseen	28
Toiminnan vaikuttavuus	29
3 VOIMAANTUMINEN JA KUNTOUTUS	33
Käsitteen historiaa ja määrittelyä	33
Voimaantumisprosessin todellistuminen	38
Kuntoutus voimaantumisen mahdollistajana	43
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	47
Tutkimusjoukko	47
Tutkimusmenetelmät ja aineiston muotoutuminen	50
Aineiston keruu	54
Aineiston analyysi	55
Tutkijapositio	58
5 PÄIHDE- JA RIKOSTAUSTAISEN KUNTOUTUSTARPEET	60
Paratiisitunnelmista päihdekoukkuun	60
Kun on otettava vaikei halua	67
Joutuu opetteleen kaiken alusta	69
6 VOIMAANTUMINEN PÄIHDE- JA RIKOSKIERTEESTÄ	72
Eiköhän riitä mun osalta	72
Vankilassa tuli hyvä mahdollisuus	76
Ei mulla o paluuta entiseen	77
Retkahdus: ei sitä yhtäkkiä pystynyt	84
Kunto kohentunut	86
Sinut itsensä kanssa	88
Pääsyt näin pitkälle	94
En mä enää huoli mitään kamatyyppejä	94
Sais ees henkkarit kuntoon	99

7 AUTTAAKO YHTEISÖ VOIMAANTUMISESSA?	102
Kuntoutuminen vankilailmapiirissä	103
Vankilan päihdekuntoutus auttaa alkuun	106
Silta-Valmennus jatkona päihdekuntoutukselle	110
Voimaantuminen Silta-Valmennuksessa	113
Kuntoutusympäristö	114
Arvot, tavoitteet, toimintaperiaatteet ja työmenetelmät	115
Henkilökunta	120
Normaalisuus ja kontrolli kuntoutuksen katalysaattoreina	122
Keskustelu versus toiminta	125
Vertaistuki	129
Silta-Valmennus siltana siviiliin	132
Kuntoutus jatkumona - oman vastuun kasvu asteittain	134
8 VASTAANOTTAAKO YHTEISKUNTA - VOIMAANTUMISEN YHTEISKUNNALLISET EDELLYTYKSET	139
9 JOHTOPÄÄTÖKSET	145
10 YHTEENVETO	150
SUMMARY	154
LÄHTEET	156
Internet-sivustot	172
Painamattomat lähteet	172
LIITTEET	173
Liite 1.	173
Liite 2.	174
Liite 3.	175

1 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TARKOITUS

Työskentelen Rikosseuraamusvirastossa, jonka tehtävänä on rangaistusten täytäntöönpanon johtaminen ja kehittäminen (Laki rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta 3 §). Vankeinhoitolaitoksen toiminnan tavoitteena on huolehtia osaltaan yhteiskunnan turvallisuudesta ja myötävaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseen sekä rikollisuutta ylläpitävän syrjäytymiskehityksen katkaisemiseen (Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltoyhdistyksen¹ periaateohjelma 1999). Tämän vuoksi minulle on tärkeää saada tietoa siitä, mikä edistää vankien kuntoutumista ja vankilasta vapautuneiden yhteiskuntaan sijoittumista. Vankeinhoidossa on 1990-luvun puolivälistä lähtien kehitetty voimakkaasti päihdekuntoutusta ja toimintaohjelmia, joilla pyritään vaikuttamaan uusintarikollisuuden vähentymiseen (Vankeinhoidon vuosikertomukset 1995 - 2000; Vuosikertomukset 2001 - 2004). Vankilaympäristöön ja vangin siviilissä olevaan sosiaaliseen ympäristöön liittyvä sosiaalinen näkökulma on kehittämistyössä jäänyt kapeammaksi. Elämäntilanteeseen vaikuttavan laajemman sosiaalisen kontekstin huomioon ottaminen rikollisuudesta irrottautumisessa on kuitenkin tarkoituksenmukaista (Linderborg 2004, 165).

Sosiaalisen näkökulman tärkeys on viime aikoina korostunut yhteiskunnan lakisääteisessä kuntoutuksessa. Kuntoutuksen uudessa valtaistavassa toimintamallissa korostetaan kuntoutujan osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksia ja kuntoutus ymmärretään ihmisen ja hänen ympäristönsä suhteen muutokseksi (Kuntoutuksen tutkimuksen kehittämisohjelma 2003, 26). Vankilassa ihminen elää pakkoyhteisössä normaalin sosiaalisen ympäristönsä ulkopuolella. Tämän vuoksi hänen sosiaalista selviytymistään ei voida edistää eikä hänen voimavarojaan tukea niissä olosuhteissa ja tilanteissa, joihin hän aikanaan sijoittuu (ks. Karjalainen 2004, 20). Yhdyskuntaseuraamuksiin tuomittujen² tilanne on tässä suhteessa parempi, koska he voivat suorittaa rangaistuksen omassa yhteisössään. Rikoskierteen katkaisu on vaativa tavoite, jonka saavuttaminen edellyttää kokonaisvaltaista toimintaa. Sosiaalisesti painottunut lähestymistapa voi antaa uusia toimintamalleja vangin elämänhallinnan ja sosiaalisen selviytymisen ymmärtämiseksi. Se voi myös auttaa ymmärtämään, miksi vankila ei kovin helpolla onnistu vähentämään uusintarikollisuutta. Vankilan tehtävänä on rangaistusten täytäntöönpano³, mikä asettaa omat rajoituksensa toiminnalle. Vankeinhoidon toiminta tulee myös varsin myöhään ajatellen sitä, miten henkilön elämä on jo sitä ennen rakentunut.

Parhaillaan on käynnissä perusteellinen vankeinhoitoa koskevan lainsäädännön ja rakenteiden muutos (Hallituksen esitykset 261 - 263/2004vp). Muu-

1 1.8.2001 lähtien Kriminaalihuoltolaitos

2 Yhdyskuntaseuraamuksia ovat ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta, nuorisorangaistus, yhdyskuntapalvelu ja ehdonalaisesti vapautuneiden valvonta.

3 Rangaistusten täytäntöönpanon lisäksi vankilan tehtävänä on tutkintavankeuden toimeenpano. Tutkimus painottuu rangaistusvankien kuntoutukseen ja eikä siinä käsitellä tutkintavankeja, jotka ovat erilaisessa asemassa mm. siksi, että heillä ei ole velvollisuutta osallistua toimintoihin.

tos merkitsee aiempaa suunnitellumpaa toimintaa, jolla vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan ja yhteiskuntaan sijoittumiseen yritetään lisätä. Perintönä vanhasta jäävät kuitenkin vankilarakennukset, joista osa on peräisin jo 1800-luvulta, sekä vankila sosiaalisena ja kulttuurisena yhteisönä, joka rakentuu henkilökunnasta suhtautumistapoineen sekä yleensä vasten tahtoaan vankilassa olevista vangeista. Uudistuksen merkitys riippuu paljon sen käytännön toteuttamisesta. Vaatisiko uudistuksen tavoitteiden toteutuminen uudella suhtautumisella vankeihin, uusia rakenteellisia ratkaisuja vankiloissa ja mahdollisesti vankien vankilassa ja siviilissä olevan sosiaalisen ympäristön parempaa huomioon ottamista? Vankeinhoitoa ei ole suunniteltu kuntoutuksen tarpeista lähtien - kuitenkin siltä odotetaan kuntouttavan toiminnan järjestämistä. Vankeinhoidon vaikutusmahdollisuudet loppuvat vankilan portille, joten vankilasta vapautuneen yhteiskuntaan sijoittuminen vaatii myös muita yhteiskunnallisia toimenpiteitä. Uudistuksella (Hallituksen esitys ... 263/2004vp) pyritään myös lisäämään yhteistyötä vankeinhoitolaitoksen ja yhteiskunnan muiden viranomaisten ja toimijoiden kesken vankilasta vapautuneiden yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi.

Kriittinen vaihe vankilasta vapautuvan sijoittumisessa yhteiskuntaan on usein heti vapautumisen jälkeen. Tätä vaihetta pyritään helpottamaan vangin vapautteen valmistelulla ja asteittaisella vankilaolosuhteiden avoimuuden lisäämisellä sekä kehittämällä erilaisia jatkumia vankilasta siviiliin. Kuntoutusjatkumia on viime vuosina kehitetty päihdekuntoutukseen liittyen ja elämänhallintaa tukevien verkostotoimintamallien kautta. Hallituksen esitykseen (262/2004vp) sisältyy myös koevapauden mahdollistaminen aikaisintaan kuusi kuukautta ennen säännönmukaista vapautumisaikaa. Eräs mahdollisuus jatkumon toteuttamiseen on vangin sijoittaminen ulkopuoliseen päihdehuolto- tai kuntouttavaan laitokseen, mikä mahdollistui lain (364/1999) nojalla vuonna 1999 (Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 2 luvun 3 d §).

Vankien sijoitus ulkopuoliseen kuntoutuslaitokseen on toimintamuotona uusi ja se ei ole vielä täysin ottanut paikkaansa. Toimintaan liittyy myös rahoitusvaikeuksia (Karsikas & Sunimento 2004; Rantala 2004, 53). Vankeja on sijoitettu vankeinhoidon ulkopuolisiin päihde- ja kuntoutuslaitoksiin yhteensä yli 120. Eniten sijoitettuja on ollut Silta-Valmennusyhdistyksessä (Karsikas 2004), joka on erikoistunut lainrikkojien kuntoutukseen ja työhön valmennukseen, mikä vuoksi olen valinnut sen tutkimuskohteeksi. Silta-Valmennusyhdistys ry. on entinen Kriminaalihuoltoyhdistyksen Tampereen toimintakeskus, ja se perustettiin keväällä 2000 liittyen Kriminaalihuoltoyhdistyksen valtiollistamiseen 1.8.2001. Yhdistyksen psykososiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on uusintarikollisuuden ja syrjäytymiskehityksen katkaiseminen ja kuntoutujien yhteiskuntaan kiinnittyminen. (www.siltavalmennus.fi.) Vankeinhoitolaitos käynnisti kuntoutusyhteistyön Silta-Valmennusyhdistys ry:n kanssa vuonna 2001 oikeusministeriön ja yhdistyksen tekemän sopimuksen perusteella, millä haluttiin eduskunnan toivomuksen mukaisesti turvata toimintakeskuksen psykososiaalinen työ Kriminaalihuoltoyhdistyksen valtiollistamisen jälkeen.

Toiminnalla pyritään helpottamaan vankilassa aloitetun kuntoutuksen loppuun saattamista siviilimäisissä olosuhteissa vankilan ulkopuolella (Vuosikertomus 2001, 60).

Tarkastelen tutkimuksessani Silta-Valmennusyhdistykseen vankeuden loppuvaiheessa sijoitettujen vankien kuntoutusprosessia vankilasta vapautumisvaiheeseen saakka. Vankilasta siviiliin ulottuvan kuntoutusjatkumon tutkiminen on tärkeää, koska siihen asetetaan melko paljon toiveita eikä sen merkityksestä ole vielä tutkimustietoa. Tutkimus on pääasiassa kuntoutujien kokemusten tulkintaa, joka painottuu psykososiaalisen kuntoutuksen arviointiin. Kokemusten tarkastelussa henkilöiden oma näkemys on välttämätön. Kuntoutujien kokemus- ja elämismaailmasta tulevaa tietoa tarvitaan vallitsevan asiantuntijatiedon rinnalle (Karjalainen 2004, 22). Kuntoutuksen kehittämisessä myös käytännön työntekijöiden näkökulma on tärkeä teoreettisen ja toisen asiantuntijuuden (kuntoutujien) tiedon lisäksi, minkä vuoksi tutkimuksessa kuuluu myös Silta-Valmennusyhdistyksen työntekijöiden ääni.

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata erityisesti päihdeongelmaisten vankien kuntoutumista ja sen edellytyksiä yksilö- ja hoitoyhteisötasolla sekä yhteiskunnallisena kysymyksenä.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1 mikä edistää päihde- ja rikoskierteestä irtautumista
- 2 mitä kuntoutus on merkinnyt vankilassa olleille
- 3 miten vankilan ja ulkopuolisen laitoksen kuntoutus ja niistä muodostuva kuntoutusjatkumo auttavat erityisesti päihdeongelmaista vankia voimaantumaa tai miten yhteisöt vaikuttavat kielteisesti voimaantumisen kannalta
- 4 yhteiskunnalliset edellytykset vankilasta vapautuvien yhteiskuntaan sijoittumiselle.

Varsinaisten tutkimuskysymysten rinnalla pohdin vankeinhoidon kuntouttavan työn lähtökohtia ja edellytyksiä.

Tutkimuksen teoreettiseksi avainkäsitteeksi olen valinnut *empowerment* *n*. Käsitteellä tarkoitin ihmisen monipuolista kasvua, *voimaantumista*, jonka kautta hänen elämänhallintansa ja toimintakykynsä paranevat. Käsitteen valinta perustuu siihen, että se antaa mahdollisuuden löytää uusia näkökulmia ja niiden pohjalta avautuvia toimintatapoja positiiviseen elämänmuutokseen. En halunnut keskittyä ongelmiin, vaikka tuon esille niitäkin realistisen kuvan saamiseksi vankien ja kuntoutujien tilanteesta. Empowerment-käsite ja sen myötä tietoinen voimaannuttava työote ovat vielä varsin tuntemattomia vankeinhoidossa.

Myös voimavaralähtöinen näkökulma on harvinainen, vaikka se yksittäisten työntekijöiden työssä tuleekin näkyviin. Työssä lähdetään useimmiten liikkeel-

le vankien ongelmista, ja ihmisen omat voimavarat, jotka ovat tarpeen elämänmuutoksessa, saattavat jäädä huomioon ottamatta. Toisaalta vankeinhoidon käytännöt saattavat tuottaa esteitä voimaantumiselle. Erityisesti ylhäältä päin lähtevä holhoava lähtökohta ei useinkaan edistä voimaantumista (ks. Simon 1994, xiv).

Vaikka empowerment-käsitteessä olennaista on yksilön toimintakyvyn lisääntyminen, siihen liittyy myös yhteiskunnallinen näkökulma: yhteiskunnan toimenpiteet voivat lisätä tai vähentää ihmisen toimintaedellytyksiä. Sosiaalisen selviytymisen edellytykset rakentuvat niin makrotason rakenteissa, sosiaalisissa verkostoissa kuin yksilöllisissä selviytymiskeinoissa (Somerkivi 2000, 113; ks. Järvelä 2002, 281). Selviytyminen on vuorovaikutustilanne, jossa muutoksen kohteena ei ole vain ongelmistaan ulos pyrkivä ihminen, vaan koko hänen sosiaalisten suhteiden verkostonsa (Hyväri 2001, 77). Tutkimuksessa liikutaankin sekä yksilöllisen, yhteisöllisen että yhteiskunnallisen tason edellytyksissä vankien kuntoutumiselle, ja eri tasot nähdään toisiaan täydentävinä voimaannuttamisprosessissa (ks. Pease 2002, 136). Koska nämä tekijät kietoutuvat monimutkaisella tavalla toisiinsa, ongelmaa tuskin edes voitaisiin hoitaa vain yksilöllisiin tai yhteiskunnallisiin tekijöihin vaikuttamalla (Särkelä 2001, 11-13, 23-24). Empowerment-käsite antaa mahdollisuuden tarkastella vankien kuntoutumista ja kehittää kuntouttavaa toimintaa laaja-alaisesti.

Yhteiskunnassa suhtaudutaan usein kielteisesti vankilasta vapautuneisiin siitä huolimatta, että he ovat suorittaneet rangaistuksensa. Konkreettisenä esimerkkinä tästä on pelko siitä, että väkivalta- ja huumerikoksista tuomitut tekisivät työtä lasten parissa. Mihin moniongelmaisia vankeja kuntoutetaan, jos heidän mahdollisuutensa työelämään ovat olemattomat? Miten he voivat kiinnittyä yhteiskuntaan, ellei heitä hyväksytä sen jäseniksi? Vai suljetaanko rikoskierteeseen joutuneet tosiasiaassa yhteiskunnasta, vaikka retoriikan tasolla heidän muuttumistaan tuetaan (ks. Rantala 2004, 20, 85)? Vastaavanlaista ajattelua on havaittavissa myös muihin selvästi syrjäytymisvaarassa oleviin ryhmiin nähden: työmahdollisuuksien tarjoamiseen heille ei enää välttämättä uskota (Vilkkumaa 2004, 32; ks. Särkelä 2001, 51, 98-99). Saattaisikin olla tarkoituksenmukaista kehittää syrjäytymisvaarassa olevia varten vaihtoehtoisia elämänuratkaisuja (Karjalainen 2004, 17).

2 VANGEISTA JA KUNTOUTUKSESTA VANKILASSA

Kuvaan tässä luvussa vankeja ryhmänä ja heidän sosiaalista taustaansa, rikoksia ja rangaistuksia sekä vankeinhoidon kuntouttavaa toimintaa. Kuntouttavan toiminnan järjestäminen liittyy vankeinhoidon tavoitteeseen ehkäistä syrjäytymistä ja myötävaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseen.

Vangit ja heidän kuntoutustarpeensa

Vankien määrä on 2000-luvulla lähtenyt nousuun pitkään jatkuneen vähentymisen jälkeen. Siitä huolimatta Suomen vankimäärä on edelleen alhainen verrattuna moneen muuhun maahan (Rantala 2004, 7). Vankiluvun kasvu johtuu muun muassa tuomioistuinkäytännön ankaroitumisesta sekä huumerikoksista, väkivaltarikoksista ja rattijuopumuksesta tuomittujen ja ulkomaa-laisten vankien kasvaneista määristä. Vankimäärän kasvu rajaa vankeinhoidon mahdollisuuksia järjestää riittävästi kuntouttavaa toimintaa (Honka ym. 2004, 22; Tourunen & Perälä 2004, 9-10). Vankiluvun kehitys esitetään taulukossa 1. vuodesta 1990 vuoteen 2004, jona ajanjaksona se kääntyi ensin laskuun, saavutti alhaisimman arvonsa vuonna 1999 ja kääntyi sen jälkeen uudelleen nousuun.

Keskimääräinen vankiluku oli vuonna 2004 lähes 3600 vankia. Vankien määrän lisääntymisen vuoksi vankipaikkoja on varsinkin suljetuissa laitoksissa liian vähän. Vankipaikkoja oli yhteensä 3326. Näistä oli suljetuissa vankiloissa 2509 paikkaa ja avolaitoksissa 817 paikkaa. Vuonna 2004 ylikapasiteetti suljetuissa laitoksissa oli 110 %. Vankien määrä vaihtelee kausiluonteisesti, joten tiettyinä aikoina, yleensä keskitalvella, ylikapasiteetti on vielä suurempi. Vankien keski-ikä oli 35 vuotta. Alle 21-vuotiaita oli keskimäärin päivittäin 118 ja naisia 206. (Vuosikertomus 2004, 38, liite.)

Suomessa on yhteensä 21 vankilaa, joista 16 on suljettua ja 5 avovankilaa (yhden avovankilalla on kaksi eri osastoa). Sen lisäksi joidenkin vankiloiden alaisuudessa on avovankilaosasto ja/tai työsiirtola. Vankeinhoitolaitokseen kuuluu myös kaksi sairaalaysikköä. Vankilat sijoittuvat kolmelle vankeinhoitoalueelle: Etelä-Suomen, Länsi-Suomen ja Itä- ja Pohjois-Suomen vankeinhoitoalueille. Vankeinhoidon rakenneuudistuksessa vuonna 2006 nykyiset vankilat yhdistetään viideksi aluevankilaksi, jotka koostuvat sijoittajyksiköstä⁴, suljetuista vankiloista ja avolaitoksista. Uuden organisaation kautta pyritään suunnitelmallisesti toteuttamaan rikoksetonta elämäntapaa edistävää vankeinhoitoa. (Hallituksen esitykset 261 ja 263/2004vp.)

4 Sijoittajyksikössä tehdään riski- ja tarvearviointi, jonka pohjalta vanki sijoitetaan turvallisuustasoltaan hänelle sopivaan vankilayksikköön, jossa voidaan järjestää vangin uusintarikollisuuden ehkäisyn kannalta tarpeellista rangaistusajan suunnitelman mukaista toimintaa.

Taulukko 1. Vankiluvun kehitys vuosina 1990 ja 1999 - 2004

Vuosi	Vankiluku vuoden lopussa	Keskivankiluku (vankien päivit- täinen keskimäärä)	Vapaudesta tulleet	Rangaistusta suorittamasta vapautuneita	Vapautuneita yhteensä
1990	3427	3441	8831	7536	8561
1999	2663	2743	5838	5123	5972
2000	2887	2885	6561	5412	6272
2001	3110	3135	6832	5569	6516
2002	3469	3433	7451	6354	7916
2003	3463	3578	7654	6605	8199
2004	3535	3577	6575	5537	6322

Vankeinhoidon vuosikertomukset 1990 - 2000, Vuosikertomukset 2001 - 2004

Vankilasta vapautumisen valmistelu edellyttää aiempaa enemmän henkilökunnan työpanosta, koska vapautuneidenkin määrä on huomattavasti noussut. Rangaistusta suorittavien vankilassaoloaika on keskimäärin 7,8 kuukautta. Vähintään 4 vuoden rangaistusta suoritti vuonna 2004 vajaa 600 vankia, joiden keskimääräinen vankilassaoloaika oli noin 7,6 vuotta. Näin pitkän rangaistuksen jälkeen yhteiskuntaan paluu on erityisen vaikeaa. Ensikertaisia vankeusvangeista oli vajaa kolmannes ja vähintään 8 kertaa vankilassa olleita vajaa viidennes. Tutkintavankeuden keskimääräinen kesto oli runsas 3 kuukautta vuonna 2004. (Vuosikertomus 2004, 35-38.)

Useat vangit on tuomittu monenlaisista rikoksista. Vankeinhoitolaitoksen tilastoista ilmenevät vain päärikokset eli ne, joista on tuomittu pisin rangaistus. Eniten, yli kolmannes vangeista, oli vuonna 2004 väkivaltarikoksesta tuomit- tuja. Joka viides oli tuomittu henkirikoksesta tai sen yrityksestä. Muita yleisiä vankien rikoksia olivat varkaudet, huumnerikokset ja rattijuopumukset. Huumerikoksesta tuomittujen määrä on kasvanut yli 7-kertaiseksi 1980-lu- vun lopun tilanteesta. Toukokuun 1. päivänä vuonna 2004 huumerikoksesta päärikoksena tuomit- tujia oli 556, mikä on vajaa viidennes rangaistusvangeista. Lisäksi 115 vankia oli syyt- teessä huumerikoksesta ja huumerikoksia oli myös muilla vangeilla. (Vuosikertomus 2004, 35-36.) Tämä osoittaa huumeongelmien yleisyyden vankien keskuudessa, joskaan kaikki huumerikoksista tuomitut ei- vät ole itse huumeiden käyttäjiä. Vankeusrangaistuksen käyttö perustuu edus- kunnan säätämään rikoslakiin, jonka perusteella huumeiden käyttäjät voidaan tuomita vankilaan sen sijasta, että heidät ohjattaisiin hoitoon. Päihdeongelmisille suunniteltiin lyhyiden vankeusrangaistusten sijaan sopimushoitoa (Sopimus- hoitotoimikunnan mietintö 2002), mutta sen käyttöönottoon ei ole nykyti- lanteessa mahdollisuuksia. Päihdekuntoutuksen kehittäminen on vankeinhoi- dossa lähtenyt liikkeelle 1990-luvun alussa erityisesti vankien lisääntyneistä huumeongelmista ja tarpeesta päihteiden käytön ehkäisyyn, koska monet yrit- tävät jatkaa vankilassa päihteiden käyttöä. Alkoholiongelmat ja niiden vaikutus uusintarikollisuuteen ovat olleet jo pitkään tiedossa (esim. Jälkihuoltotarpeen kartoitus 1974-76; Joukamaa 1991).

Vankien kuntoutustarpeesta tiedetään varsin paljon, koska vankilassa arvioi- daan vankien työ- ja toimintakykyä sekä sitä, mitä vankila-aikana tulisi tehdä uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi. Työ- ja toimintakyvyn arviointiin käyte- tään "Tarkea" sekä riski- ja tarvearviointiin "Ritaa". Tarke on karkea menetelmä lähinnä vankien työ- ja toimintakyvyn arviointiin. Se tehdään yli puolen vuo- den rangaistusta suorittaville, ja siinä kartoitetaan vangin sosiaalisia siteitä, elämäntilannetta, työkykyä, päihderiippuvuutta sekä laitosturvallisuuden tarvetta (Hypén 2001; Vankien työ- ja toimintakyvyn arviointi 1999; Vuosikertomus 2003, 52). Tarke-tietoja on käytettävissä useista tuhansista vangeista. Mene- telmä on tarkoitettu erottelemaan vangeista ne, jotka voidaan sijoittaa työhön, ja ne, jotka ovat esimerkiksi koulutuksen tai kuntoutuksen tarpeessa. Koska Tarke on kehitetty vankien työ- ja toimintakyvyn arvioimiseen, sen luokitus on tarkoitettu varsin ongelmasta ryhmää varten. Parhaankin ryhmän tilanne

voi olla suhteessa muuhun väestöön huono. Esimerkiksi kaikki arvioinnin perusteella työkykyiset eivät välttämättä menesty tavallisessa työelämässä. Tarken esille nostamat ongelmat ovat siten todella vakavia.

Riski- ja tarvearviointi tehdään tulovaiheessa sijoittajayksiköissä niille, joiden rangaistus on pidempi kuin kaksi vuotta. Sen käyttöä on tarkoitus laajentaa lyhytaikaisempiin vankeihin (Hallituksen esitys 263/2004vp), jolloin Tarke jätettäneen pois käytöstä. Riski- ja tarvearvioinnissa selvitetään rikokseen liittyviä tekijöitä kuten rikostapahtumaa, siihen johtaneita tekijöitä, vastuunottamista rikoksesta ja sen seurauksista sekä rikosuraa. Asumiseen, toimeentuloon, ihmissuhteisiin ja muihin elämäntilanteisiin liittyviä tarpeita selvitetään siltä kannalta, miten ne mahdollisesti vaikuttavat rikosten uusimiseen. Lisäksi tutkitaan henkilön asenteita rikollista käyttäytymistä ja yhteiskuntaa kohtaan sekä päihdeiden käyttöä. (Sijoittajayksikkötoiminnan käsikirja 2004; ks. myös Hypén 2002; Vuosikertomus 2004, 38-39.) Tiedoista löytyy sekä vankien voimavaroja että hyvinvointipuutteita. Riski- ja tarvearviointia on käytetty vasta muutaman vuoden ajan, joten sen tietokanta on huomattavasti pienempi kuin Tarke-tietokanta.

Vangeilla on sosiaalisessa taustassaan usein huomattavasti enemmän hyvinvointipuutteita ja muita ongelmia kuin koko väestöllä. Monikertaiset rikoksen-uusijat ovat aikuisväestön köyhin ja syrjäytynein väestönosa (Hypén 2004, 54). Heidän ongelmansa saattavat olla peräisin jo lapsuudesta lähtien. Kauppi-lan (1999, 255) tutkimuksessa useiden vankien lapsuuden perheessä oli ollut pitkäaikaisia taloudellisia vaikeuksia, ongelmia alkoholin vuoksi, vakavia perheen-jäsenten välisiä ristiriitoja, vakavia sairauksia tai työttömyyttä. Perusturvallisuuden vakava järkkäminen kasvuajana näytti kasvattavan riskiä elämäntilanteiden hallinnan vaikeuksiin myöhemmin.

Kuntoutustarpeita kuvaavat erityisesti työ- ja toimintakyvyn rajoitukset sekä päihdeongelmat. Noin puolella vangeista on niin hyvä työkyky, että heidät voidaan sijoittaa työhön vankilassa. Alentunut työkyky on joka kolmannella ja heikko työkyky 15 %:lla. Työkokemusta on vajaalla puolella vangeista. (Työ- ja toimintakyvyn arviointitiedot 2004.) Vankien keskimääräinen työkyky on huom-pi kuin koko työikäisellä väestöllä. Terveys-2000 -tutkimuksen mukaan koko väestön työikäisistä 80 % pitää itseään työkykyisinä. Alle 55-vuotiaissa työkykyisiä on lähes 90 %.

Vankien työ- ja toimintakyvyn vajeita selittää se, että noin viidesosalla heistä on vaikea mielenterveyshistoria⁵ ja lähes kahdella kolmesta vaikea päihdeongelma. Eniten mielenterveysongelmia ja päihdeongelmia on useampikertaisilla vangeilla. (Työ- ja toimintakyvyn arviointitiedot 2004.) Van-geista lähes puolet (46 %) on diagnostisoitu huumeriippuvaisiksi ja 39 %

⁵ Itsemurha-ajatuksia, hoitojaksoja, psyyken lääkkeiden käyttöä pidemmän ajan, itsemurhayritys/-yrityksiä, tuomittu täyttä ymmärrystä vailla, jätetty aiemmin tuomitsematta ymmärrystä vailla olevana.

alkoholiriippuvaisiksi. Yli kolmanneksella on hoitoa vaatinut psykiatrinen häiriö tai sairaus ja yli neljänneksellä suonensisäisen huumeiden käytön kautta leviävä virussairaus. (Vankien terveydenhuollon kehittäminen 2003.) Myös sekakäyttö on yleistä. Vangeilla on huomattavasti enemmän päihde- ja mielen-terveysongelmia kuin väestöllä yleensä. Alkoholismia on 30-64-vuotiaista miehistä noin 8 %:lla ja noin 5 % on kärsinyt vakavasta masennustilasta (Terveys 2000-tutkimus).

Peruskoulu puuttuu runsaalta 5 %:lta vangeista ja ammattikoulutus noin puolelta. Vaikka vankien koulutustaso on yleensä ottaen huonompi kuin koko väestöllä, se on kuitenkin parempi kuin muiden pohjoismaiden vangeilla (Å lære bak murene 2003, 180). Useimmilla vangeilla on sosiaalisia sidoksia - niitä, joilla on ongelmia sosiaalisen verkoston kanssa, on noin viidennes. Ennen vankilaan tuloa heistä asui omassa tai vuokra-asunnossa vajaa kaksi kolmesta. Tilapäisessä asunnossa asui tai vailla vakinaista asuntoa oli noin kolmannes. (Työ- ja toimintakyvyn arviointitiedot 2004.⁶)

Vankila-aikana sosiaaliset haitat usein lisääntyvät. Vanki saattaa menettää asuntonsa siviilissä, ellei vuokranmaksu onnistu esimerkiksi sosiaalitoimen tuella. Vankilakierre voi heikentää ihmissuhteita tai katkaista suhteet perheeseen lopulta kokonaan (ks. Perhe muurin takana 2003). Vanki on myös voinut velkaantua rikoskorvausten tai huumevelkojen vuoksi (mm. Honka ym. 2004, 12). Vapautuneen ei mielestään ehkä "kannata" käydä normaalissa työssä velkojen jatkuvan perinnän vuoksi, minkä vuoksi hän voi nähdä harmailla työmarkkinoilla työskentelyn ainoaksi vaihtoehdoksi.

Vangeilla on useita hyvinvointipuutteita, joihin tulee vaikuttaa vankila-aikana, jotta paluu yhteiskuntaan helpottuisi. Tiedoista on helppo lukea kielteisiä asioita, mutta ne paljastavat myös voimavaroja. Suurin yksittäinen vaikuttava tekijä siihen, että asiat ovat huonontuneet, on runsas päihteiden käyttö ja sen mukanaan tuomat ongelmat.

Vankeinhoidon kuntouttava toiminta

Kuntouttavan toiminnan lähtökohtia

Tarkastelen tässä luvussa vankeinhoidon kuntouttavaa toimintaa yleensä sekä kuntoutusta suppeammasta näkökulmasta. Kuntouttavalla toiminnalla tarkoitetaan kaikkia toimintoja, joilla yksittäiseen vankiin pyritään vaikuttamaan niin, että hänen rikoksensa vapauduttua vähenevät ja hänen sijoittumismahdollisuutensa yhteiskuntaan paranevat (ks. Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 1 luku:4 §; Laine 2002, 124). Tähän sisältyy myös vankilan ulkopuolella järjestettävää

⁶ Eri ajankohtina atk:lla olevista työ- ja toimintakykytiedoista ajetut tilastot saattavat hieman vaihdella, koska perusjoukko muuttuu.

kuntouttavaa toimintaa. Kuntoutuksella käsitetään yleensä yksilön toiminta- ja työkyvyn ylläpitoa ja palautumista edistäviä toimintoja (Karjalainen & Vilkkumaa 2004, 3). Kuntoutuksella pyritään kohti parempaa toimintakykyä, työllisyyttä, sosiaalista osallisuutta ja elämänhallintaa. Kuntoutuksen perustana voi olla vakava sosiaalinen syrjäytyminen tai sen uhka. (Järvikoski 2004a, 2.) Kutsun kuntoutukseksi vankeinhoidossa yleisten kuntoutusperiaatteiden mukaista toimintaa. Vankeinhoidon lainsäädäntö tuntee ainoastaan sairaan ja vammautuneen vangin kuntoutuksen (Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 2 luku:8 §), joten se lähtee varsin perinteisestä ja yksipuolisesta kuntoutuskäsitteestä. Lokakuun alusta 2006 voimaan tulevaan Vankeuslakiin on tulossa sosiaalista kuntoutusta koskeva pykälä, jossa sillä tarkoitetaan tukea sosiaalisessa kuntoutumisessa ja sosiaalisten asioiden hoitoa (Hallituksen esitys 263/2004vp).

Vangeilla on erilaisia kuntoutustarpeita: terveydellisiä, päihderiippuvuuteen liittyviä, koulutuksellisia ja muita sosiaalisia kuntoutustarpeita kuten edeltä ilmenee. Heillä on kuntoutustarvetta keskimääräistä väestöä enemmän. Vaikka useilla vangeilla on samantyyppisiä kuntoutustarpeita, he ovat kuitenkin yksilöitä, joiden oma tilanne on tärkeää ottaa huomioon. Vangit ovat yhtenäinen ryhmä vain siltä osin, että he ovat tiettyinä hetkenä vankilassa ja he ovat syöllistyneet rikokseen.

Kuntoutusta tarkoittavan rehabilitate-sanan yksi merkitys liittyy yhteiskunnan jäseneksi palauttamiseen esimerkiksi vankeuden jälkeen (Rekiaro & Robinson 1989). Kansainvälisessä vankeinhoitokirjallisuudessa kuntoutuksesta puhutaankin yleisesti. Ilmeisesti tätä kautta termin käyttö on tullut tavalliseksi myös Suomen vankeinhoidossa. Esimerkiksi suomennetussa Hyvän vankeinhoidon käsikirjassa (Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1998) puhutaan kuntoutusmenetelmistä, kuntoutustarpeiden arvioinnista ja kuntoutussuunnitelmasta. Käsikirjasta voi päätellä, että kuntoutuksella tarkoitetaan kaikkia mahdollisia keinoja, joilla voidaan vaikuttaa vankiin niin, että hän on vapautumisensa jälkeen halukas ja kykenevä elämään lainkuuliaista elämää. (Mts.131, 135.) Vaikka tämä käsitys on perusteltavissa, lähdän tässä tutkimuksessa rajatummasta kuntoutuksen käsitteestä. Muussa tapauksessa lähes koko vankeinhoito voitaisiin määritellä kuntoutukseksi. Tämä ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista, koska kuntoutukseen liitetään nykyisin yleensä ihmisen oma motivaatio ja valinnanvapaus. Vangit ovat vankilassa ensisijassa suorittamassa rangaistusta.

Kuntoutuslainsäädäntöä ja päihdehuoltolakia ei yleensä sovelleta vankeihin. Myös muut yhteiskunnan normaalipalvelut ovat harvoin käytettävissä vankila-aikana. Poikkeuksen tekee vankilassa järjestettävä koulutus, joka on suurimaksi osaksi ulkopuolisten oppilaitosten antamaa ja josta huomattavan osan rahoittaa opetushallinto (Å lære bak murene 2003, 96-97). Toimeentulotukea vangit saattavat saada asuinkunnasta riippuen. Yhtenäisin käytäntö lienee käyttörahojen myöntämisessä tutkintavangeille, koska Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön oppaassa (Toimeentulotuki 2003) annetaan siitä ohjeita. Vakuutuslainsäädäntö

saattaa suoraan rajata vangit etuuksien ulkopuolelle, esimerkiksi kansaneläke keskeytetään, kun henkilö on suorittanut kolme kuukautta rangaistusta (Kansaneläkelaki 42 §). Vankeinhoito vastaa vankien terveydenhuollosta (Vankeinhoitoasetus 7 luku: 40 ja 42 §:t). Koska yhteiskunnan yleensä järjestämä kuntoutus tavoittaa harvoin vankeja, vankeinhoidossa on ollut tarpeen kehittää monenlaista kuntouttavaa toimintaa.

Vankeinhoidon kuntoutustoimintaa ei tunneta yleisesti: muun muassa Valtioneuvoston kuntoutusselonteossa vuodelta 2002 ei ole siitä mainintaa (Kuntoutusselonteko 2002). Tämä johtunee siitä, että vankeinhoitolaitos ei ole kuntoutuslainsäädännön tarkoittama kuntoutusorganisaatio. Vankeinhoidon kuntoutustoiminnan näkyvyyden lisääminen ja kuntoutuksen teoriapohjan vahvistaminen kuntoutuksen lähtökohdista onkin tarpeen.

Sinänsä kuntouttavan ajattelun liittäminen vankeinhoitoon ei ole uutta, vaan 1700-1800-luvuilla alkunsa saaneen nykyaikaisen vankilan päämääränä oli juuri rikoksentehtäjiin vaikuttaminen (Laine 2002, 124). Kuntouttavan ja hoidollisen toiminnan asemasta ja toimivuudesta vankeinhoidossa on käyty kiistelyä koko modernin vankilainstituution olemassaolon ajan, vaikka terminologia on vaihdellut (Tourunen 2000, 23). Koston sijasta alettiin ajatella rikollisen kasvattamista ja hänen sopeutumistaan ”normaaliin elämään”. Jo 1800-luvulta lähtien rangaistusvankeus kattoi sekä vapaudenmenetyksen että pyrkimyksen rikollisten kasvattamiseksi käyttämällä ”parannustekniikkaa”. (Foucault 2000, 176, 318.) Tämä viittaa jonkinasteiseen pakkointegraatioon. Suomessakin ”vangin parantaminen” oli 1800-luvulta lähtien vankilan tavoitteena aina vuoteen 1975 saakka. Silloin parantamisajatukselta luovuttiin ja tilalle tuli rangaistuksen haittavaikutusten vähentäminen ja vangin suoriutumismahdollisuuksien lisääminen normaalitoiminnan ja -palveluiden avulla (Asetus rangaistuksen täytäntöönpanosta; Lång 2004, 53). Vankeinhoitolaitoksen periaateohjelmassa tavoitteeksi otettiin taas selkeästi uusintarikollisuuden vähentämiseen vaikuttaminen yhteiskunnan turvallisuudesta huolehtimisen ja syrjäytymiskehityksen katkaisemisen rinnalla. Tavoitteisiin pyritään tukemalla ja motivoimalla henkilöä rikoksettomaan elämään, valvomalla hänelle asetettujen rajojen noudattamista ja vaikuttamalla muuhun yhteiskuntaan siten, että tavoitteiden mukainen toiminta on mahdollista. (Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltoyhdistyksen periaateohjelma 1999.)

Perinteisiä vankilan toimintamuotoja, joilla on uskottu voitavan ”parantaa” vankeja, ovat työ, kasvatus ja hoito (mm. Foucault 2000, 327-342). Vangin kuntoutumista palvelevat nykyisinkin vastaavat toiminnat: työtoiminta, opetustoiminta, hengellinen työ, sosiaalityö, terveydenhoito ja vapaa-aikatoiminta. Uusia toimintamuotoja ovat päihdekuntoutus, muu sosiaalinen kuntoutus ja rikoksettomuuteen tähtäävät toimintaohjelmat, joita tutkimuksessa kutsun yhteiskäsittellä ”ohjelmat”. Ohjelmien voidaan katsoa vastaavan kuntoutustoimintaa kuten myös yksilöllinen kuntoutusperiaatteiden mukainen toiminta. Ohjelmien vaikuttavuutta uusintarikollisuuden ehkäisyssä pidetään yleensä hyvänä, kun tie-

tyt kriteerit toiminnassa toteutuvat (Laine 2002, 133-136). Päihteettömyyteen ja rikoksettomuuteen pyrkivien ohjelmien merkitys on viime vuosina korostunut lainrikkojen kuntoutuksessa perinteisen lähinnä yksilötyöhön perustuvan sosiaalityön kustannuksella (Järvelä 2002, 261). Strukturoidut ja varsinkin yhteisöhoitoon yhdistetyt monipuoliset menetelmät saattavat soveltua vankeinhoitoon hyvin niiden "hoidollisen kiinteyden" vuoksi (Tourunen 2000, 239). Pösön (2002, 121) mukaan kognitiivispainotteiset hoito-ohjelmat haastavat sosiaalisen näkökulman huomioon ottamisen rikollisuuden käsitteilyssä. Pelkästään yksilöiden kognitiivisiin kykyihin keskittyvät toimenpiteet eivät Linderborgin (2004, 168-169) mukaan lisää todellisen osallisuuden muodostumiseen ja yhteiskuntaan integroitumiseen tarvittavaa sosiaalista pääomaa. Vaikka ohjelmista on hyötyä, muussakin toiminnassa voidaan löytää paljon vankia voimaannuttavia piirteitä.

Rajankäynti sen välillä, mikä on kuntoutusta ja mikä on esimerkiksi työtoimintaa tai opetustoimintaa, on häilyvä ja riippuu täysin siitä, miten asiat halutaan nähdä. Työtoiminnassa lähellä kuntoutusta on valmentava työ, jonka tavoitteisiin sisältyy muun muassa työhön liittyvien sosiaalisten valmiuksien antaminen (Vankilan valmentavan työn opas 2004, 14). Opetustoiminnassa ohjaava ja valmentava koulutus, jota toteutetaan yleisen opetussuunnitelman mukaisesti (Vammaisten opiskelijoiden valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus ammatillisessa koulutuksessa 2000), on lähellä kuntoutusta. Myös vankilassa järjestettävällä laadukkaalla ammatillisella koulutuksella ja monipuolisilla työ- ja ammattiohjelmilla sekä jälkihuollon työllistävällä toiminnalla on havaittu olevan vaikutusta uusintarikollisuuden vähentämisessä (Laine 2002, 135).

Päihdekuntoutus, muu sosiaalinen kuntoutus ja toimintaohjelmat

Päihdekuntoutuksen ja toimintaohjelmien kehittäminen ja käyttöönotto alkoi varsinaisesti 1990-luvulla, kun Suomessa alettiin rikoksenteekijöiden kuntoutuksessa painottaa aiemman "Nothing works"-ajattelutavan (Martinson 1974) sijasta "Something works"-ajattelua (Laine 1994, 20-21; Laine 2002, 128-132) muiden länsimaiden tapaan. Vuonna 1995 laki rangaistusten täytäntöönpanosta mahdollisti vangin sijoittamisen työaikana työn ja koulutuksen ohella myös muuhun vangin selviytymismahdollisuuksia edistävään toimintaan. Tämä mahdollisti päihdekuntoutuksen ja toimintaohjelmien järjestämisen työaikana. Nykyisin keskimäärin 8 % vangeista osallistuu ohjelmiin tai toimintakykyä ylläpitävään toimintaan päivittäin (Vuosikertomus 2004). Päihteettömyyteen tai rikoksettomuuteen tähtääviin ohjelmiin osallistuvia on noin 5 %.⁷ Aikaisemmin päihdeongelmia käsiteltiin vangin niin halutessa vain yksilötyössä ja AA-ryhmissä vapaa-aikana (Riittinen 2001, 160; Tourunen 2000, 22). Vankila

⁷ Luku kuvaa lähinnä vankien suhteellista ajankäyttöä ohjelmiin. Koska ohjelmat eivät yleensä ole kokopäiväisiä, kuntoutuksessa mukana olevien vankien lukumäärä on suurempi.

toimi eräänlaisena katkaisulaitoksena, koska päihteiden käyttö oli pakko lopettaa vankilaan tultaessa (Karjalainen 1996).

Huumeiden lisääntynyt käyttö ja niiden aiheuttamat ongelmat vankiloissa 1990-luvulla nostivat päihdeongelmat niin vakaviksi ongelmiksi, että niihin pidettiin vankeinhoidossakin perusteltuna vastata yhdensuuntaisesti muun yhteiskunnan kanssa. Huumeiden torjuntaa ja päihdehuollon tehostamista vankeusaikana selvittänyt työryhmä esitti vuonna 1991 muun muassa päihdeettömien erityisosastojen perustamista, päihdehuollon yhteyshenkilöiden valitsemista vankiloihin, tiedotuksen ja terveyskasvatuksen tehostamista sekä päihdehuoltoa, valvontaa ja tarkastustoimintaa koskevan koulutuksen lisäämistä.

Vankien päihteiden käytön vähentämistä selvittänyt projektiryhmä HUPPU SILMILTÄ esitti 1995 päihdeongelmien ehkäisyn ottamista kaikkien vankilan ammattiryhmien tehtäväksi. Toimenpiteet pitäisi kohdentaa päihdeongelmaa ja siihen liittyvää rikollisuutta ylläpitäviin ajattelu- ja käyttäytymismalleihin, mutta myös muut vangin ongelmat tulisi ottaa huomioon. Päihdeongelmallisille vangeille tulisi järjestää erityyppisiä ja intensiteetiltään eriasteisia ohjelmia ja tukitoimenpiteitä. Päihdetyössä tulisi pyrkiä jatkuvuuteen vankilasta vapautteen siirryttäessä. (Koski-Jännes 1995, 89-92.)

Käytännön toimintamalleja kehitettiin vankiloissa ja Vankien päihdehuolto (VP)-projektissa, joka toteutettiin vuosina 1996-1999 Raha-automaattiyhdistyksen rahoituksella. Projektissa olivat mukana A-klinikkasäätiö, Helsingin Diakonissalaitos, Kalliolan klinikat ja Sininauhaliitto. (Mutalahti 1999.) Kunnat eivät tässä vaiheessa osallistuneet vankeinhoidon päihdekuntoutukseen juuri ollenkaan. Helsingin kaupunki on vuodesta 1999 lähtien toteuttanut Kuntouttavaa vankityötä yhteistyössä vankeinhoitolaitoksen kanssa. Ohjelmassa avolaitosvanki työskentelee kunnan järjestämässä työssä vankilasta käsin. Sosiaalivirasto aloittaa päihdekuntoutuksen ja muun asiakkaan tarvitseman sosiaalityön jo vankilaaikana. Työtoiminta jatkuu vapautumisen jälkeen, ja vapautuvalle järjestetään tarvittaessa tukiasunto ja sosiaalipalveluita. (Kuntouttava vankityökokeilu... 2001; Stenberg & Karsikas 2004.)

Vankeinhoitolaitos laati päihdetyön pohjaksi vankeinhoidon päihdestrategian vuonna 1999 (Mäki 2002, 242) samoihin aikoihin kuin Suomessa linjattiin yleisellä tasolla huumeiden vastaista työtä (mm. Huumausainestrategia 1997). Päihdestrategialla torjutaan päihderikollisuutta, ehkäistään päihteiden käyttöä aiheuttavia haittoja ja tuetaan vankeja rikoksettomaan ja päihdeettömään elämään, mihin liittyen päihdekuntoutukseen sitoutuneelle vangille turvataan kuntoutusjatkumo yhteistyössä kotikunnan kanssa. Strategia nojautuu sekä tarjontaan että kysyntään vaikuttamiseen ja haittojen ehkäisemiseen yhdensuuntaisesti huumausainepolitiikkaa koskevien valtioneuvoston periaatepäätösten kanssa. Vankeinhoidon päihdestrategiaa uudistettaessa vuonna 2004 (Vankeinhoidon päihdestrategia vuosiksi 2005-2006) uusiksi täydentäviksi toimintalinjoiksi lisättiin toimintaympäristöön verkottuminen.

Haittoja vähennetään muun muassa terveydenhuollon toimenpitein. Päihteiden tarjontaa ja päihderikollisuutta ehkäistään valvonta- ja kontrollitoiminnalla sekä koko henkilökunnan laaja-alaisella turvallisuutta luovalla työllä. Dynaamista turvallisuutta palvelee se, että henkilökunta tuntee vangit ja työskentelee lähellä vankeja vuorovaikutuksellisin keinoin sekä puuttuu ongelmiin nopeasti. Lisäksi turvallisuutta lisää vankien osallistuminen erilaisiin toimintoihin. Kontrolli on välttämätöntä, koska osa vangeista pyrkii jatkamaan vankilassa huumeiden käyttöä, kaupaa tai molempia. (Riittinen 2001, 154, 157.) Tämä on ymmärrettävää, koska valtaosalla vangeista on päihdeongelmia ja vankilassa ei ole sallittua käyttää mitään päihdyttävää ainetta. Valvonnan tehostuminen päihdestrategian ja täytäntöönpanolainsäädäntöön tehtyjen muutosten (364/1999, 365/1999, 137/2001) kautta on tehostanut vankiloiden huumeongelman hoitoa (Honka ym. 2004, 13). Päihteetöntä ympäristöä pidetään yhtenä edellytyksenä sille, että vanki voi pyrkiä hallitsemaan päihteiden käyttöönsä (mm. Riittinen 2001, 155). Kontrolli voi tukea päihteettömyyttä silloin, kun sisäistä kontrollia ei ole vielä tarpeeksi. Kuntoutumisen myötä ulkoisen kontrollin tulisi muuttua sisäiseksi kontrolliksi (mm. Keltikangas-Järvinen 1999, 149).

Kysyntää vähennetään järjestämällä päihdekuntoutusta. Vankien selviytymisen kannalta päihteiden käytöllä on erityinen riskimerkitys (Riittinen 1998). Päihdekuntoutuksella uskotaan voitavan vaikuttaa uusintarikollisuutta ehkäisevästi, koska päihderippuvuus vaikuttaa olennaisesti uusiin rikoksiin syylistymiseen (Motiuk 2003, 32). Useimmat vankeinhoidon päihdekuntoutusohjelmat perustuvat kognitiivis-behavioraaliseen teoriaan, mutta joukossa on myös verkostoteoriaa ja verkostotyöskentelyä käyttäviä ja yhteisöhoitollisia malleja. Näissä käytetään esimerkiksi Daytop-mallia, transaktioanalyttistä teoriaa ja kristillisen päihdekuntoutuksen yhteisöhoitomallia. Ohjelmien keskeiset sisällöt liittyvät päihteiden käyttöön johtavien ajatusmallien tunnistamiseen ja muutosmotivaation kasvattamiseen, muutoksen ylläpidon harjoitteluun sekä haastavien tilanteiden ennakointiin. Lyhyimmät ohjelmat ovat tiedotusluonteisia ja päihdeongelman hoitoon motivoivia. (Jungner 2004; Riittinen 2001, 162-166.) Myös retkahduksen hoidollista käsittelyä varten on kehitetty ohjelma (Silvennoinen & Stolt 2003).

Päihdekuntoutusta järjestetään kaikissa vankiloissa joko erillisinä ohjelmina tai päihteettömien sopimusosastojen ohjelmaan kuuluvana toimintana. Tiedotusluonteisia tilaisuuksia lukuun ottamatta ohjelmia järjestetään joko koko- tai osapäiväisenä toimintana tai muutaman kerran istuntoina viikossa. Päihdekuntoutusta varten vankiloissa on noin 50 eri ohjelmaa. (Vuosikertomus 2003, 58-59.) Ohjelmien pituus vaihtelee lyhyistä alle 18 tunnin informoivista ja motivoivista ohjelmista eripituisiin ryhmäohjelmiin ja pitkään yhteisöhoitoon (Jungner 2004). Päihteettömillä osastoilla on varsinaisen päihderippuvuuden vähentämiseen tähtäävän ryhmätoiminnan lisäksi toiminnallista ohjelmaa kuten liikuntaa, ruoanlaittoa, toimintaterapiaa tai työtä, joilla vahvistetaan arjen taitojen oppimista. Ohjelmallisten osastojen lisäksi vankiloissa on päihteettömiä

sopimusosastoja, jotka tarjoavat päihdeettömän ympäristön. Osastoilla on muuten normaali päiväjärjestys, mutta niissä otetaan testejä päihdeettömyyden kontrolloimiseksi. Sopimusosastojen ohjelma koostuu pääasiassa työnteosta ja vapaa-aikaohjelmasta. Avolaitokset ovat kokonaisuudessaan päihdeettömiä.

Päihdekuntoutuksen kehitystä 10 vuodessa kuvaa se, että kun vuonna 1993 siihen osallistui 181 vankia, niin vuonna 2003 eripituisiin päihdekuntoutusohjelmiin tai informoivaan ja motivoivaan toimintaan osallistui yli kymmenkertainen määrä vankeja, noin 2500. Heistä noin 700 osallistui vähintään 70 tunnin intensiiviseen ohjelmaan, muut lyhyempiin ohjelmiin tai tiedotusluonteisiin tilaisuuksiin. (Vankeinhoidon vuosikertomus 1993; Vuosikertomus 2003.) Merkittävin tekijä päihdekuntoutuksen määrälliseen kasvuun olivat vuosina 2001-2002 päihdetyöhön saadut 48 uutta virkaa erillisrahoituksen kautta (ks. Honka ym. 2004, 17, 21).

Vankeinhoitoon sopivan päihdekuntoutuksen laadusta on erilaisia käsityksiä: muun muassa Tourunen (2000) on havainnut, että vartiointihenkilökunta odottaa hoidon olevan kontrolloitua, vaativaa ja sen tulee seurata johdonmukaisesti hoito-ohjelman periaatteita. Vankiloiden erityistyöntekijöiden näkemyksissä korostuvat hoidon ammatillisuus sekä vankien ymmärtäminen ja yksilöllisten tarpeiden huomioon ottaminen. (Mts. 123.) Käytännössä päihdekuntoutuksessa on molempia lähtökohtia.

Myös Kriminaalihuoltolaitos on kehittänyt päihdetyötä, lähinnä pääkaupunkiseudulla toteutetussa hankkeessa vuosina 2001-2004. Hankkeen arviointitutkimuksen mukaan sen avulla pystyttiin luomaan selkeä yhteistyöverkosto sosiaali- ja päihdetyön ja kriminaalihuoltotyön välille sekä edistämään verkostomaisten työtapojen käyttöönottoa. Asiakkaat, jotka olivat olleet päihdekuntoutuksessa vankilassa ja joiden kuntoutusta haluttiin vapaudessa jatkaa, saivat hankkeesta tukea elämäntilanteensa selkiinnyttämiseen. (Polkujen rakentamista pääteiden välille 2004, 3.) Kriminaalihuollon roolina päihdetyössä on toimia päihdepalvelujen tarpeen arvioijana, hoitoon motivoijana ja yhtenä verkostotoimijana paikallisessa päihdepalvelujärjestelmässä (Kriminaalihuoltolaitoksen linjaukset...2004).

Päihdekuntoutusta vankilassa tukevat sosiaalityö ja muu sosiaalinen kuntoutus, jotka liittyvät sosiaalisten asioiden hoitoon, vapautumisen valmisteluun, arjen taitoihin ja sosiaalisiin taitoihin, toimintakyvyn ylläpitämiseen sekä perhe-suhteiden ylläpitoon ja kehittämiseen (Vuosikertomus 2003, 59-60; Perhe muurin toisella puolella 2003). Yhteistyössä sidosryhmien kesken on toteutettu useita projekteja, joissa on kehitetty verkostotyötä ja toimintamalleja vankilasta vapautuvan yhteiskuntaan sijoittumisen edistämiseksi (Järvelä ym. 2002). Vangeista kuitenkin vain pienellä osalla on ollut mahdollisuus osallistua tällaiseen toimintaan.

Yhteistyössä Rikoksettomaan Elämään (YRE)-hankkeessa (2004) suunnitellaan vuosina 2002-2005 seudulliseen yhteistyöhön perustuvaa kokonais-kuntoutuksen toimintamallia vapautuville vangeille kuuden eri ministeriön yhteistyönä. Kriminaalihuollon Tukisäätiöllä on laaja-alainen Vapautuvan tuki-ohjelma, jossa kehitellään toimintamalleja ja palveluita asumisvalmiuksien kehittämiseen, työhönkuntoutukseen, vertaistukeen, palveluohjaukseen, perhetyöhön ja velkojen hoitoon. Mallit rakentuvat jo vankilassa aloitetun kuntoutuksen tukemiselle vapautumisen jälkeen. (www.kritsi.fi)

Vastaavia toimintamalleja on toteutettu paikallisissa yhteistyöprojekteissa. Janus-projektissa kehitettiin Hämeenlinnan seudulle kriminaalitaustaisen henkilön kokonaiskuntoutusmalli (Nurmi 2002). Vuonna 2004 päättyneessä Polku-projektissa rakennettiin Itä-Suomessa vapautuville vangeille yksilöllisesti ja verkostotyöllä tuettuja räätälöityjä selviytymispolkuja. Työssä tähdättiin elämähallintataitojen kehittämiseen sekä koulutukseen ja työhön siviilissä. Etenemispolun rakentamiseen osallistuivat vanki, hänen perheensä, oma tukihenkilö, vankila ja siviiliviranomaiset. Polku-työntekijä työskenteli sekä vankilassa että vapautumisen jälkeen siviilissä. (www.tynela.fi/kehittamiskeskus.htm; Armila-Laaksonen 2004; Parkkinen 2004.) Behmo-projekti toimi vaikeassa työmarkkinatilanteessa olevien kuten vankilasta vapautuvien tukiverkoston rakentamiseksi Joensuun seudulla (www.jns.fi/equal).

WOP (Work Out Project) on tarkoitettu Keravan vankilan nuorille vangeille, joiden kuntoutusta tuetaan yhteisöllisesti. Päihdekuntoutuksen lisäksi heille järjestetään työnhakukoulutusta, velka- ja talousneuvontaa ja työtoimintaa. Olennainen osa toimintaa on elämähallintataitojen opettelu sekä perhetyö perhesuhteiden parantamiseksi. Vapautumisen jälkeiselle ajalle pyritään varmistamaan opiskelu- tai työpaikka yhteistyössä eri viranomaisten kanssa. Työtä tehostaa työntekijän työskentely sekä vankilassa että vankilan ulkopuolella. (www.rikosseuraamus.fi)

Duuni-ohjelma on Suomenlinnan työsiirtolassa käytössä oleva työpainotteinen ohjelma, johon liittyy päihdeettömän ja rikoksettoman elämäntavan opettelua ryhmässä, yksilötyössä ja vertaistuella. Jokaiselle vangille tehdään yksilöllinen arvio ja työllistämispolku, ja heidän valmiuksiaan jatkaa päihdeettömä elämäntapa siviilissä tuetaan. Sitä varten järjestetään jatkohoitoa, asumismahdollisuus ja työ- tai opiskelupaikka. Myös perhetyötä korostetaan. (www.vankeinhoito.fi)

Päihdekuntoutuksen lisäksi vankeinhoitolaitoksessa otettiin 1990-luvun lopulla käyttöön erityisesti uusintarikollisuuden vähentämiseen tähtäviä toimintaohjelmia (ks. Suomela 2002). Cognitive Skills-ohjelma hankittiin Kanadasta vuonna 1997 (Vankeinhoidon vuosikertomus 1997). Seksuaalirikollisille tarkoitettu STOP-ohjelma hankittiin Englannista vuonna 1999 toimintaa selvittäneen työryhmän (Koikkalainen 1998) esitysten perusteella. Niiden lisäksi käytössä on lyhyt Suuttumuksen hallinta-ohjelma ja pitkä väkivaltarikollisille tarkoitettu OMA-ohjelma (Cognitive Self Change) sekä joitakin muita ohjel-

mia yksittäisissä vankiloissa. Vuonna 2003 toimintaohjelmiin osallistui yhteensä 250 vankia. (Vuosikertomus 2003, 59.)

Cognitive Skills -kurssin tavoitteena on opettaa ongelmanratkaisutaitoja, itsekontrollia, kriittistä ajattelua, sosiaalisia taitoja, luovaa ajattelua ja arvojen pohdintaa. Kurssin pituus on 96 tuntia, ja se ajoittuu noin 3 kuukauden ajalle. *Suuttumuksen hallinta*-kurssi kestää noin 18 tuntia. Se on suunnattu vangeille, jotka kokevat vaikeuksia suuttumuksen tunteen hallinnassa ja joilla hallinnan menettäminen johtaa väkivaltaiseen käyttäytymiseen. Kurssin keskeisiä sisältöjä ovat sellaisten tilanteiden tunnistaminen ja ennakoiminen, jolloin osallistujat helposti menettävät malttinsa, tekniikat fyysisen kiihtymyksen hallitsemiseksi, suuttumusta lisäävien ajatusmallien tunnistaminen ja muuttaminen sekä jämäkkä viestintä. *Omaehtoisen muutoksen-ohjelma* (OMA) on tarkoitettu vangeille, joilla on vaikea väkivaltaisen käyttäytymisen historia. Ohjelman kesto on 80-100 tuntia, ja se ajoittuu noin seitsemän kuukauden ajalle. Ohjelmassa tarkastellaan omiin väkivaltatilanteisiin liittyneitä ajatuksia, tunteita ja uskomuksia ja kehitetään kykyä havaita, mikä on johtanut väkivaltaan. Ohjelmassa pohditaan väkivallatonta ajattelutapaa ja harjoitellaan sen käyttämistä. Lopussa osallistujat rakentavat itselleen retkahduksenestosuunnitelman ja harjoittelevat sen käyttöä. *Seksuaalirikoksista tuomittujen toimintaohjelma* (Sex Offender Treatment Programme, STOP) on käytössä Kuopion vankilassa. STOP-ohjelma on 180 tunnin pituinen, ja sen kokonaiskesto on 8 kuukautta. Ohjelman keskeiset sisällöt ovat seksuaalirikoksiin liittyvien uskomusten ja ajatusmallien työstäminen, uhrin kokemusten tiedostaminen sekä rikoksen uusimisen välttämiseen tarvittavien taitojen ja keinojen opettelu. (www.vankeinhoito.fi.)

Toimintaohjelmissa vaikutetaan rikollista käyttäytymistä tukeviin asenteisiin, ongelmanratkaisutaitoihin, vihamielisyyteen, tunne-elämään ja asenteisiin. Päihdekuntoutuksella yritetään vähentää päihteiden väärinkäyttöä. Päihteistä irrottautumista tuetaan muulla sosiaalisella kuntoutuksella, terveydenhuollolla ja toiminnallisilla menetelmillä. Ohjelmiin osallistujia autetaan myös saattamaan sosiaaliset asiansa kuntoon. Toisinaan tuki sisältyy päihdeohjelmaan, toisinaan se tapahtuu vankilan sosiaalityön yhteydessä ohjelmien ulkopuolella. Päihdetilinpäätöksen mukaan päihdekuntoutus pyritään integroimaan työhön, opetukseen ja vapaa-ajantoihimintaan, jotta koko vankeinhoito tukisi päihteistä irrottautumista. Myös päihdekontrollista on apua päihteiden käytön hallinnassa. (Honka ym. 2004.)

Voimaantumisenäkökulman kannalta yksilön tarpeiden mukainen toiminta on tärkeää. Tähän kuuluvat sekä tarpeelliset toimintaohjelmat ja päihdekuntoutus että myös sosiaalinen ja ammatillinen kuntoutus sekä yksilökohtainen tuki. Monet vangit tarvitsevat muun muassa arkielämän, työelämän ja yhteiskunnallisten taitojen opettelua, ihmissuhteiden huomioon ottamista ja hyvinvointipuutteiden korjaamista. Ihmisenä kasvamisen kannalta merkityksellisiä voivat olla myös luova toiminta, arvokeskustelu ja hengellinen toiminta. Sinervon ja Valokiven (2001, 56) mukaan vankilassa tehdyt suunnitelmat toteutuivat si-

viilissä parhaiten niiden asiakkaiden kohdalla, joiden ympärille saatiin rakennuttua toimiva verkosto, kun asiakas-työntekijä-suhde oli vastuullinen ja kun vapautuneet olivat itse motivoituneita muutokseen.

Sijoitus ulkopuoliseen laitokseen

Vangin sijoittumista yhteiskuntaan on pyritty helpottamaan vapautumisvaiheen toimintaa kehittämällä ja lisäämällä olosuhteiden avoimuutta, millä mahdollistetaan vangin omakohtaisen vastuunoton voimistumisen. Periaate liittyy laajemmin suljetusta vankilasta avolaitokseen sijoittumiseen vapautumisen lähestyessä aina, kun se on mahdollista. Vapausaste lisääntyy edelleen sijoitettaessa vanki ulkopuoliseen laitokseen ennen vapautumista. Jos vanki voi jatkaa hoito- tai kuntoutuslaitoksessa vapautumisensa jälkeen, mahdollisuudet pehmeään laskuun ovat vielä suuremmat.

Vangin sijoitus ulkopuoliseen laitokseen päihdehuoltoon tai selviytymismahdollisuuksia muuten parantavaan toimintaan tuli mahdolliseksi vuonna 1999 rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain muutoksella 364/1999. Vankeinhoitoasetuksen (700/1999) 57a § määrittelee sijoitussopimuksen sisällön, johon kuuluu lisäksi vangin sitoumus osallistumisesta tavoitteelliseen toimintaan. Sijoitus edellyttää, että kustannusten suorittamisesta on sovittu. Vangin sijoituksesta ulkopuoliseen laitokseen päättää yleensä vankilan johtaja (Oikeusministeriön päätös 15.6.1999). Toimintaan sijoittaminen tehdään yhteistyössä lähettävän vankilan, sijoituslaitoksen ja vangin kotikunnan kesken.

Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston⁸ ohjeessa nro 12/011/2000, joka on annettu 21.12.2000, määritellään muun muassa sijoituksen edellytykset ja sijoitetun vangin valvontaan ja sijoituksen peruuttamiseen liittyvät asiat. Vangin sijoitus ulkopuoliseen laitokseen on osa suunnitelmallista työtä vangin toimintakyvyn kehittämiseksi. Vangin luotettavuuden lisäksi edellytetään sitä, että hän tarvitsee työ- ja toimintakykynsä edistämiseksi sellaista hoitoa, tukea, kuntoutusta tai muuta apua, jota ei voida tai jota ei ole tarkoituksenmukaista järjestää rangaistuslaitoksessa.

Ulkopuoliseen kuntoutus- tai päihdelaitokseen on sijoitettu vuosina 2000 - 2004 (kesäkuun loppuun mennessä) yhteensä 121 vankia, joista kaksi pari kertaa. Heistä 40 % on sijoitettu Silta-Valmennusyhdistykseen ja 60 % eri päihdehuoltolaitoksiin ympäri maata, minkä lisäksi yksi vanki on sijoitettu koulukotiin. Päihdehuoltolaitossijoitukset aloitettiin vuotta aiemmin kuin yhteistyö Silta-Valmennusyhdistyksen kanssa. Sijoituksia on tehty toiminnan vakiintumisen jälkeen noin 20 - 40 vuodessa. (Karsikas 2004.)

Suurin osa ulkopuoliseen päihdehuolto- tai kuntoutuslaitokseen vuosina 2000 - 2004 sijoitetuista vangeista oli 25 - 39 - vuotiaita, pääosin miehiä. Ensimmäis-

⁸ 1.8.2001 lukien Rikosseuraamusvirasto.

tä kertaa heistä oli vankilassa yli neljännes. Useiden vankien pääririkoksena oli huumausainerikos tai henkirikos. Yli puolella vankila-ajan pituus oli vähintään vuosi. Useamman kuin joka toisen kuntoutujan kuntoutusajan pituus ulkopuolisissa laitoksissa kesti alle 3 kuukautta. Silta-Valmennuksessa yli puolella sijoitusaika oli tätä pidempi. Rangaistusaikainen kuntoutus toteutui ajallisesti suunnitelman mukaan 84 %:lla. Muutenkin sijoitukset olivat yleensä onnistuneita. Kuntoutuksen keskeytyminen johtui yleensä päihderikkeistä. Yli puolella kuntoutus jatkui vapautumisen jälkeen samassa laitoksessa. Päihdeongelman vakavuutta kuvaa se, että monet kuntoutuksessa olleista olivat vapauduttuaan joutuneet poliisin pidättämiksi. (Karsikas 2004.)

Silta-Valmennusyhdistyksen tilastojen mukaan yhdistyksen rangaistusaikaisen kuntoutuksen päättäneitä oli vuoden 2005 helmikuussa yhteensä 54, joista 5 oli naista. Yhdistyksen kuntoutuksessa jatkoi vapauduttuaan hieman vajaa puolet. Muuten suunnitellusti vapautui joka kolmas. Kuntoutus keskeytyi 18 %:lta.

Ulkopuolisen sijoituksen rahoitus selvitetään jokaisen sijoituksen kohdalla erikseen vankeinhoidon ja kotikunnan kesken. Hallituksen esityksessä (10/1998vp) lähdettiin siitä, että kunta rahoittaa ne toiminnot, joihin vangilla on kuntalaisena oikeus, esimerkiksi päihdehuollon, ja vankeinhoitolaitos ne vangin sosiaalisen kuntoutumiseen liittyvät toiminnot, jotka eivät kuulu yhteiskunnan normaalipalveluihin. Tällaisia ovat Silta-Valmennusyhdistyksen lainrikkajille suuntaamat palvelut. Vangeille järjestettävää päihdekuntoutusta ei ole mainittu päihdehuoltolaissa eikä vankeinhoidon lainsäädännössä. Kustannustenjakoa koskevat säännökset ovat puutteelliset, mistä seuraa maksuvelvollisuuden tulkinnanvaraisuus. Asiaa selvittänyt työryhmä (Vankien terveydenhuollon ja päihdehuollon kustannustenjako 1999, 38-39, 48-49) on esittänyt, että vangin päihdehuollon maksaisi valtio. Kustannustenjako ei selkiinny Vankeuslakiesityksen myötä (Hallituksen esitys... 263/2004vp). Käytännössä vankeinhoitolaitos on rahoittanut noin 2/3 ja vangin kotikunta vajaa viidesosan sijoituksista. Osan ovat maksaneet vankeinhoito ja kunta yhdessä. (Karsikas 2004.)

Yhteistyön aloittaminen vankilan ja kunnan välillä on tärkeää jo vankila-aikana, koska siten voidaan turvata vaikea vankilasta vapautumisvaihe kuntoutuksen avulla.

Toiminnan vaikuttavuus

Toiminta voi olla vaikuttavaa monella tavalla. Parhaiten vankeinhoidon katsottaneen onnistuneen, kun vankilasta vapautuneet eivät syöllisty enää rikoksiin. Vaikuttavuutta on myös silloin, kun ihminen ei tee ainakaan vakavia rikoksia, hänen rikoksensa harvenevat, tilanne rikosten suhteen ei pahene tai tilanteen huononeminen hidastuu (ks. Laine 2002, 132). Rantala (2004) pitää osittaiseen tai entistä parempaan elämänhallintaan panostamista suhteellisen realistisena tavoitteena monen vankilakierteessä olevan suhteen. Sillä saate-

taan myös vähentää rikollisuutta ylipäänsä. (Mts. 85.) Päihdekuntoutuksessa vaikuttavuutta on täydellisen raittiuden lisäksi myös se, että asiakkaan tilan heikentyminen lakkaa, hän selviytyy arjesta hyvinvointivajeista huolimatta, sosiaaliset suhteet kohenevat (Kaukonen 2004, 41), päihteettömät kaudet pitelevät, kynnyks hakeutua hoitoon madaltuu ja "ryyppy- ja narkkausputket" lyhenevät (Honka ym. 2004, 19). Retkahdukseenkaan päättynyt hoitojakso ei ole välttämättä epäonnistunut, vaan se voi olla ketjun osa, joka aikaa myöten onnistuu. Päihteiden käytön vähentymisen lisäksi toiminnalla voi olla henkilölle ja hänen lähipiirilleen muitakin hyviä vaikutuksia. Muun muassa terveydentilan paraneminen ja ihmisen hyvinvointi ovat merkityksellisiä. Huolimatta toiminnan tuloksista kuntoutus on perusteltua jo eettisesti ja perusoikeuksien toteutumisen kannalta. Kaikki tulokset eivät luonnollisesti ole kuntoutuksesta johtuvia, vaan voimaantumista tapahtuu muutenkin (Rostila 2001, 41).

Kaikista kerran vankilassa olleista tulee uuden rikoksen johdosta uudelleen vankilaan runsas kolmannes. Pitkään rikos- ja vankilakierteeseen joutuu muutama henkilö sadasta. Nuorten uusiminen on kaikkein yleisintä: alle 18-vuotiaina vapautuneista takaisin vankilaan tulee 85-95 %. (Hypén 2004, 47; Vuosikertomus 2004, 36.)

Uusintarikollisuuden vähentäminen edellyttää tutkimustiedon perusteella rikoksia ylläpitäviin (kriminogeeneisiin) tekijöihin vaikuttamista. Osa näistä tekijöistä on staattisia, ja niihin ei voida vaikuttaa, ja osa dynaamisia, joihin voidaan vaikuttaa. Tavoitteeseen pyrittäessä on perusteltua pyrkiä vaikuttamaan ihmisen rikollista käyttäytymistä tukeviin asenteisiin, ongelmanratkaisutaitoihin, antisosiaaliseen persoonallisuuteen, tunne-elämään (mm. impulsiivisuus ja vihamielisyys) ja päihteiden väärinkäyttöön. Sen lisäksi on tärkeää kiinnittää huomiota rikosentekijän erityisongelmiin ja hänen kiinnittymiseensä yhteiskuntaan. Näitä tekijöitä ovat muun muassa ihmisen perheongelmien hoito, ystävyys-suhteiden kehittäminen, asunnon järjestäminen sekä työllistyminen ja rahaasioiden hallinta. Sosiaaliset olosuhteet ovat olennainen osa kuntoutusta, jotta kuntoutumiseen tähtäävillä ohjelmilla olisi edellytys onnistua. (Bonta 1997; Bonta 2003, 54; Motiuk 2003, 31-32; Roberts 2003, 109.) Uusiin rikoksiin syyllistymistä vähentää se, että ihmisellä on jotain, mitä hän ei halua menettää (mm. Kinnunen 2002, 222).

Parhaiten kullekin ihmiselle soveltuvia palveluita sisältävät ohjelmat voivat auttaa vähentämään uusintarikollisuutta jopa useamman kuin joka toisen kohdalla. Vaikuttavat ohjelmat perustuvat kiinteään ja selkeään teoriaan ja rakenteelliseen lähestymistapaan. Näiden ohjelmien toteuttamista seurataan ja arvioidaan suunnitellun mukaisesti. Hyvissä ohjelmissa keskitytään rikoksia ylläpitäviin tarpeisiin ja niiden menetelmät vastaavat osallistujien oppimistyyliä. Osallistuminen ohjelmaan perustuu arvioon vangin riskistä syyllistyä uusiin rikoksiin. (McGuire 2003, 94-96; ks. myös Laine 2002, 134-136.) Ohjelman vaikuttavuutta lisää myös ohjaajien herkkä suhtautuminen vankeihin, asianmukainen koulutus ja työnohjaus. Ohjelman rakenteen ja toimintojen tulisi heikentää

rikollisten omia verkostoja. (Gendreau ym. 1994, 72-78.) Antonowich ja Ross (1994) korostavat lisäksi ohjelmien monipuolisuutta ja rooliharjoitusten käyttöä sekä sosiaalis-kognitiiviseen ajatteluun perustuvien taitojen harjoittelua. Tehokkaista uusintarikollisuutta ehkäisevistä ohjelmista suurimman osan on havaittu olevan kognitiivis-behavioraalisia. (Mts. 97-104.) Niiden vaikuttavuus uusintarikollisuuden ehkäisyssä perustuu siihen, että ohjelmat on suunniteltu hyvin: niissä on rakenne, jonka toimivuutta voi mitata, ja niiden sisältö on dokumentoitu (McGuire 2003, 95; Motiuk 2003, 23).

Päihdeongelmallisille vangeille on ollut apua toiminnallisista valistusohjelmista, kognitiiviseen teoriaan ja terapeuttien yhteisöjen periaatteille rakentuvista ohjelmista sekä eri hoitomenetelmiä porrastetusti yhdistelevistä ohjelmista (Koski-Jännes 1995, 48-51, 81-88). Terapeuttien hoitoyhteisöjen on voitu havaita vähentävän merkittävästi niissä olleiden vaikeasti moniongelmaisten vankien päihteiden käyttöä ja uusintarikollisuutta (Lipton 1998, 225-236). Myös Rikosseuraamusvirastossa tehdyt alustavat selvitykset viittaavat siihen, että päihdetyöllä näyttää olevan rikosten uusimisriskiä vähentävä vaikutus (Honka ym. 2004, 19).

Knuutilan ym. (2003) mukaan päihdekuntoutuksessa korostetaan liikaa hoitomenetelmiä. Hyvinkin erilaiset sekä avo- että laitoshoidossa toteutettavat päihdekuntoutusohjelmat ovat osoittautuneet vaikuttaviksi (Kaukonen 2004, 43). Lääkkeettömillä päihdehoidoilla ylletään yleensä 10-35 %:n hoitotuloksiin (Kaipio 2004, 38-39). Menetelmiä tärkeämpiä voivat olla yleiset tekijät kuten asiakkaan ja terapeutin välinen yhteistyösuhde, terapeutin toiminta ja asiakkaan uskomukset. Terapeutin empaattinen ja hyväksyvä suhtautuminen asiakkaaseen saattaa olla yksi onnistuneen työskentelysuhteen ja sitä kautta hoidon jatkuvuuden tausta (Saarnio 2001, 224-230). Hoidon yksilöllisyys on tehokkaan hoidon edellytys. Hoidon ja sen keston tulee olla yksilöllisesti sopivaa ja hoidettavan henkilön muuttuvat tarpeet tulee ottaa huomioon. Tehokas hoito on myös monitahoista ja se muodostuu erilaisista terapioista ja muista palveluista, joilla vastataan yksilöllisiin tarpeisiin. (NIDA⁹ 2000, 3-4, 13.) Näin ollen hoitomuoto tulee valita ja hoitosuunnitelma rakentaa yksilöllisten tarpeiden ja tilanteen mukaan (Kaipio 2004, 36).

On kuitenkin tietoa siitä, että vaikeisiin päihdeongelmiin pystytään vaikuttamaan parhaiten monipuolisilla ja pidemmillä hoito-ohjelmilla kuin mini-interventioilla. Varhainen hoitoon hakeutuminen ja hoidon pitkä kesto voivat olla tärkeämpiä tekijöitä kuin hoidon intensiteetti. Spesifit hoitomenetelmät, joissa on selkeä struktuuri ja selkeästi määritellyt interventiot, ovat tehokkaampia kuin strukturoimattomat keskustelut. Tehokkaita menetelmiä ovat olleet kognitiivinen käyttäytymisterapia ja 12 askeleen ohjelma laitoshoidossa. Vaikutukset voivat kuitenkin tasoittua pidemmän seuranta-ajan aikana. (Mäkelä 2003.) Poikkeuksena tästä on pitkäaikainen yhteisöhoito, jonka kautta on

9 Yhdysvaltojen kansallinen huumetutkimusinstituutti.

toipunut 50-88 % hoidossa olleista, ja he ovat olleet raittiina vielä 4-5 vuoden seurantajakson jälkeen (Kaipio 2004, 38-39).

Vaikuttavuustutkimukset viittaavat siihen, että uusintarikollisuuden ehkäisyssä tehokkainta on vaikuttaa vankilassa olevan persoonaan, asenteisiin, tunne-elämään, pähteiden käyttöön sekä kognitiivisiin ja sosiaalisiin taitoihin, sosiaaliseen verkostoon ja sosiaalisiin olosuhteisiin. Heidän päihdeongelmansa hoidon tulee perustua yksilölliseen tilanteen arviointiin. Edellä mainituilla tekijöillä on yhteys ihmisen kasvua tukeviin tekijöihin. Jos yhteisö kokonaisuudessaan toimii hoidon tukena, vaikutuksen voi olettaa olevan vielä parempi.

3 VOIMAANTUMINEN JA KUNTOUTUS

Käsitteen historiaa ja määrittelyä

Voimaantuminen-käsitteellä on juurensa sekä humanistisessa ihmiskäsityksessä (Heikkilä-Laakso & Heikkilä 1997, 370-371) että sosiaalityön piirissä, jossa sen juuret ulottuvat 1900-luvun vaihteeseen sosiaalityön professionalistumisen alku-aikoihin Yhdysvalloissa. Sosiaalityöntekijät ovat näistä ajoista lähtien auttaneet marginalisoituja ja köyhiä ihmisiä voimaantumaan. (Simon 1994, 60-61.) Toisaalta voimaantumiseen liittyvä pyrkimys sosiaaliseen tasa-arvoon, oikeudenmukaisuuteen, erilaisuuden kunnioittamiseen ja yhteiskunnalliseen vastuuseen on Settlementiliikkeen perintöä (Lee 1996, 226). Brittiläisissä keskusteluissa empowermentin lähtökohdan on useimmiten nähty olevan 1970-luvun radikaalissa, kriittisessä sosiaalityössä, jossa sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on ollut heikkojen, alistettujen ryhmien aseman parantaminen, heidän rinnalleen asettuminen ja toimijuuden mahdollistaminen (Kuronen 2004, 280). Vankeinhoidossa tämä näkökulma voimaantumiseen tulee esille erityisesti vankien ihmisarvon ja ihmisoikeuksien korostamisessa, mikä on ollut keskeistä kansainvälisiä sopimuksia laadittaessa (mm. YK:n vankeinhoidon vähimmäissäännöt 1957; EN:n vankilasäännöt 1987). Suomessa erityisesti Marraskuun liike ajoi 1960-luvulla järkiperaistä ja inhimillistä kontrollipolitiikkaa vankien aseman parantamiseksi (Alapuro 1997). Liike sai aikaan vankien etujärjestön perustamisen (Poikeljärvi & Hytönen 1995, 48-55). Vankien toverikunnat eivät käytännössä toimi kovin aktiivisesti, mutta ne ovat esimerkki vertaistoiminnasta, joka voi olla voimaannuttavaa. Monet sekä kansainvälisten julistusten että Marraskuun liikkeen tavoitteista tulivat näkyviksi Suomen lainsäädännössä RTA-uudistuksessa 1970-luvulla (Asetus rangaistusten täytäntöönpanosta). Vuonna 2006 voimaan tuleva täytäntöönpanolainsäädännön uudistus vie edelleen vankien oikeuksia ja velvollisuuksia lain tasolle. Vankien kohtelun lainmukaisuus korostuu, kun perusoikeuksien rajoituksista säädetään lailla. (Vankeusrangaistuskomitea 2001; Hallituksen esitys...263/2004vp.)

Nykyisin empowerment-käsitettä käytetään paitsi sosiaalityön ja muiden auttamisammattien työorientaatiossa myös arviointitutkimuksessa (Fetterman ym. 1996), kasvatuksen/kasvun (Rogers 1961; Siitonen 1999) ja erityispedagogiikan kontekstissa (Määttä 2001, 101-102), yhteiskuntatieteellisessä toimintatutkimuksessa (Bowes 1996), naistutkimuksessa (Dominelli 2002) ja työyhteisöjen kehittämisessä (Heikkilä-Laakso & Heikkilä 1997). Kansalaisaktiivisuuden vahvistamista voidaan kutsua empowermentiksi (Hyyppä 2002, 178). Myös tuettu asuminen voi lähteä empowerment-ajatuksesta, jolloin siihen sisältyy mahdollisuus tehdä valintoja ja päättää asumiseen liittyvistä asioistaan (Granfelt 2003a, 35; 2003b, 39). Empowerment-käsitteelle on pyritty löytämään hyvä suomenkielinen vastine, mutta vakiintunutta suomennosta ei vielä ole. Esille on nostettu termejä valtaistuminen ja valtaistaminen, voimavara-

istuminen, voimaantuminen ja toimintavoiman lisääntyminen. (Kuronen 2004, 277.) Empowerment tarkoittaa mahdollisuuksien antamista jollekulle, vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä, aseman parantamista ja täysivaltaiseksi tekemistä (www.kielikone.fi). Empowermentin eri käänöksillä on hieman erilainen sävy; esimerkiksi valtaistumisessa ja valtaistamisessa painottuu valta-näkökulma.

Suomessa empowerment-käsite on tullut sosiaalityössä viime vuosina tietoisuuteen lähinnä voimavaralähtöisen sosiaalityön yhteydessä (Kuronen 2004, 282). Saleebey (1997, 8-9) määrittelee empowermentin tavoitteeksi ja prosessiksi, jossa yksilöitä, ryhmiä, perheitä ja yhteisöjä autetaan löytämään ja käyttämään heistä itsestään ja heidän ympäristöstään löytyviä resursseja ja välineitä. Adamsille (2003, 5-7) voimaantumisen tavoitteena on ollut näiden ihmisten ja ryhmien kyky kontrolloida olosuhteitaan ja saavuttaa omia tavoitteitaan. Hän liittää käsitteeseen myös demokratian, asioiden ajamisen (advocacy), normalisaation, tietoisuuden heräämisen ja asiakaslähtöisen käytännön. Payne (1991, 230) on havainnut, että asiakkaat kykenevät vaikuttamaan tilanteeseensa, kun sosiaalityössä kiinnitetään huomiota heidän vahvuuksiinsa.

Rostila (2001, 41) määrittelee empowermentin toimintavoiman kasvattamiseksi. Sosiaalityön piirissä empowermentissa ajatellaan yleensäkin olevan kyse prosessista, jossa ihmiset voivat parantaa elämänsä hallintaa ja kontrollia. Näkemuseroja on siinä, nähdäänkö se yksilön toimintavallan tai -voiman lisääntymisenä ja yksilön vastuuna omasta elämästään vai enemmänkin kollektiivisena toimintana ja yhteiskunnalliseen alistukseen ja eriarvoisuuteen vaikuttamisena (Kuronen 2004, 279; Pease 2002, 136). Vaarana on, että huomion kiinnittäminen yksilöön häivyttää käsitteen ja käytännön toiminnan poliittisuuden. Käsitteen professiolähtöinen ymmärtäminen taas voi johtaa siihen, että asiakkaat nähdään kuntouttamisen tai aktivoiminnan kohteina. (Kuronen 2004, 284.)

Tarkoitan empowermentilla tässä tutkimuksessa ihmisen kasvua ottamaan vastuu elämästään sekä hänen toimintavoimansa kasvua, joka johtuu sekä ihmisen omasta kehitymisestä että ympäristön tarjoamista mahdollisuuksista. Empowerment-käsite kuvaa ihmisen sisäistä voimaantumisosessia. Ajattelen, että tietyn-tyyppiset ympäristöt ja toimintatavat ovat voimaannuttavampia kuin toiset. Voimaantumisen kannalta on merkitystä sillä, minkälainen vankilayhteisöstä ja kuntoutusyhteisöstä rakennetaan. Onkin tärkeää pyrkiä tunnistamaan tekijöitä, joilla ihmisen positiivisen kasvun mahdollisuuksia voidaan lisätä ja yksilön voimavaroja ja resursseja kehittää, jotta sitä kautta voitaisiin saada aikaan voimaannuttavia ympäristöjä. Toisaalta huonotkaan olosuhteet eivät kokonaan sulje pois voimaantumista, ja alistava kohtelu saattaa jopa johtaa sitä vastustavaan, mutta kuitenkin rakentavaan toimintaan. Näissä tapauksissa voimaantuminen tapahtuu ulkopuolisten silmissä yllätyksellisesti, ja voidaan ajatella kuten Siitonen (1999, 83, 93, 107), että "toinen ihminen ei ole häntä voimaannuttanut".

Käytän tutkimuksessa tietoisesti käsitettä voimaantuminen. Valtaistuminen-käsitteen käyttö vankeinhoidossa ei tunnu kovin sopivalta toimintaan sisältyvän, jo lakiin perustuvan vallankäytön vuoksi. Käsitän, että valtaistuminen omassa elämässään on vankilaympäristössä usein melko kaukana todellisuudesta. Vankilassa valta kuuluu viralliselle organisaatiolle, ja tämä koskee myös valtaa vangin ulkonaiseen elämään. Valta omaan ulkonaiseen elämään on otettu häneltä tilapäisesti pois, koska hän on rikkonut yhteiskunnan laatimia lakeja ja näin osoittanut käytöksellään tarvitsevansa rajoja (ks. Tourunen 2000, 117). Useilla vangeilla on taustassaan väkivaltaista ja toisia loukkaavaa käytöstä, mikä ei ilmennä voimaantuneisuutta, vaikka se voi osoittaa fyysistä voimaa. Vastaavanlaisesta ilmiöstä on kyse, jos ihmiset "voimistuvat itsekeskeisiksi" ja käyttävät toisia hyväkseen pyrkiäkseen eteenpäin toisten kustannuksella (Heikkilä-Laakso & Heikkilä 1997, 348). Väkivallan käyttö voi johtua vaikeudesta toimia rakentavalla tavalla esimerkiksi itsetuntovaikeuksien tai sisäisen kontrollin puutteen vuoksi, jolloin se osoittaa pikemminkin heikkoutta kuin voimaantuneisuutta. Voimaantuminen voi alkaa vastuunotolla rikoksesta ja tarkoittaa monitahoista kasvu- ja muutosprosessia, joka johtaa ulos päihde- ja rikoskierteestä. Tätä prosessia ovat vangit ja entiset vangit kuvanneet (mm. Poikeljärvi & Hytönen 1995; Timonen 2003):

"Jotain aukeni sisälläni ja pelko oli poissa. Ei vihaa ja saatoin nähdä itseni sellaisena kuin olen. Hävetti hirveästi... Peillistä tuijotti vieras mies, silmissä väsynyt katse ja jossain siellä takana aivan pieni pilkahdus jotain, ehkä se oli epäuskoa, uskoa tai ehkä sittenkin häivähdys toivoa. Tartuin siihen pieneen toivon pilkahdukseen ja aloin etsiä. Vuosia purin tekemisiäni ja ajatuksiani. Pikkuhiljaa aloin ymmärtää ja antaa anteeksi. Kannan tekojani ja syyllisyyttäni lopun elämäni. En silti kulje kumarassa vaan pystyssä päin. Otan vastuun ja tulen toimeen jokaisen päivän kanssa. Kukaan ei voisi syyttää minua enemmän kuin itse syytän, eikä kukaan voisi kantaa kuormaani. Itse sen kannan ja teen sen niin hyvin kuin osaan." (Timonen 2003, 12)

Henkisen kasvun myötä valtaistuminenkin voi tulla mahdolliseksi. Valtaistuminen voi tarkoittaa täysivaltaista toimijuutta paitsi omissa asioissaan, myös täysivaltaisena kansalaisena toimimista yhteiskunnassa. Esimerkiksi Hyvärin (2001) tutkimus osoittaa, että päihde-, mielenterveys- tai rikoskierteen jälkeen on ollut mahdollista lähteä toisia ihmisiä voimaannuttavaan toimintaan ja nousta jopa yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi. Vangin vaikutusmahdollisuudet omaan elämäänsä lisääntyvät usein rangaistuksen loppuvaiheessa (Ulvinen 1996, 135). Erityisesti näin on ulkopuoliseen laitokseen sijoitettujen kohdalla. Vaikutusmahdollisuudet riippuvat myös paljon yksittäisestä rangaistuslaitoksesta, varsinkin suljettujen ja avolaitosten välillä on huomattavia eroja. Suljetut laitokset ovat yleensä suuria ja laitospaisia. Niissä ulkonaiset esteet - lukitut ovet, muuri tai aita - ovat tunnusomainen piirre. Henkilökunta säätelee vangin mahdollisuuksia liikkua ja toimia hyvin konkreettisesti avaamalla ja sulkemalla ovia, mahdollistamalla tai kieltämällä yhteydenpidon ulos vankilasta, velvoittamalla rangaistusvangin toimintaan, kontrolloimalla tavaroiden

hallussapitoa ja päihteiden käyttöä, valvomalla monitoreilla vankien käyttäytymistä. Vanki saattaa joutua viettämään jopa 23 tuntia sellissään tilanahtauden ja toimintojen puutteen vuoksi tai halutessaan itse eristäytyä muista. "Pelkääjävangit"¹⁰ eristäytyvät muista pelätessään kosta esimerkiksi huumevelkojen vuoksi (ks. Kääriäinen 1994, 148). Avolaitoksissa kontrollia on vähemmän kuin suljetuissa laitoksissa. Avolaitokset ovat yleensä pienehköjä, usein muita laitoksia muistuttavia rakennuksia. Ne ovat harvoin ulkonaisesti suljettuja ja vangit voivat liikkua melko vapaasti alueella. Vangeilla saattaa olla oma avain huoneeseensa muiden vankien tulon estämiseksi sekä avolaitoksissa että uudistetuissa suljetuissa vankiloissa, millä saattaa olla suuri psykologinen merkitys (ks. Granfelt 2003b, 39). Toimintavapauden laajuus vaikuttaa vangin mahdollisuuteen ulkoiseen elämänhallintaan ja subjektina toimimiseen.

Vankeinhoidon tavoitteet voidaan nähdä osittain ristiriitaisina: samalla kun vankeinhoidon tulee myötävaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseen ja syrjäytymiskehityksen katkaisemiseen, sen tulee huolehtia osaltaan yhteiskunnan turvallisuudesta pitämällä yllä laillista ja turvallista seuraamusten täytäntöönpanojärjestelmää (Vankeinhoitolaitoksen... periaateohjelma 1999). Vankilaan joutuneen yksilön kannalta suoriutumismahdollisuuksien lisääminen vapautumisen kannalta on keskeisintä, mutta yhteiskunnan turvallisuuden takaaminen voi edellyttää pitkälle meneviä kontrollitoimenpiteitä, jotka voivat haitata sosiaalista kuntoutumista. Kontrolli voi kuitenkin myös tukea kuntoutumista muun muassa mahdollistamalla päihteettömyyden (ks. Tourunen 2000, 117). Kontrolli voi auttaa vielä voimaantumisen alussa olevaa hallitsemaan omaa päihteiden käyttöään, mikä on myönteistä voimaantumisen kannalta. Valvonta ja kontrolli luovat vankilayhteisöön muutenkin voimaantumista edistävää perusturvallisuutta. On kuitenkin myös mahdollista, että jotta vanki saataisiin toimimaan laitoksen ehdoin, käytetään yksilöä alistavia menetelmiä (Ulvinen 1996, 89). Myös lakiin perustuva toiminta voi olla henkisesti alistavaa. Nujerrettu ja alistettu ihminen ei pysty elämänmuutoksen subjektiksi (Särkelä 2001, 28-29), minkä vuoksi alistaminen ei auta myöskään voimaantumiseen.

Periaateohjelmassa mainittu syrjäytymiskehityksen katkaiseminen on lähellä sosiaalisen kuntoutuksen tavoitetta pyrkiä katkaisemaan syrjäytymiskierre ja etsiä uusia väyliä paremmalle elämälle (Vilkkumaa 2004, 26). Rose'n (2003b) mukaan työtä voidaan tehdä voimaannuttavien periaatteiden mukaisesti kaikissa yhteisöissä, joten vankilaympäristökään ei sulje pois voimaannuttavaa työtettä. Vankeinhoidon ristikkäiset tavoitteet aiheuttavat sen, että työssä voi esiintyä voimaannuttavia ja ei-voimaannuttavia piirteitä. Nämä painottuvat eri tavoin erityyppisissä vankiloissa. Myös vankiyhteisön vaikutus voi olla voimaantumisen kannalta erittäin kielteinen. Toiset vangit voivat muun muassa painostaa huumeiden tuontiin, ja vankilassa voi tapahtua huumevelkojen perintää. Korvaushoidossa olevat voivat joutua painostuksen, jopa väkivallan

10 Termiä käytetään vangeista, jotka omasta halustaan pysyttelevät jatkuvasti muista vangeista erossa, kun he pelkäävät uhkaa muiden vankien taholta.

kohteeksi saamansa lääkkeen muille aiheuttaman houkutusvuoksi. Vankien välinen väkivalta ja pelkääjävankien määrä on lisääntynyt (Vuosikertomus 2003, 40).

Vankeinhoidon perusarvot liittyvät ihmisarvon kunnioittamiseen ja oikeudenmukaisuuteen (Vankeinhoitolaitoksen ... periaateohjelma 1999), joiden mukaan myös laki edellyttää vankia kohdeltavan (Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 1 luku: 5 §). Vankilassaololla voi olla terveyttä ja hyvinvointia lisäävä vaikutus sitä kautta, että mahdollisesti omaa terveyttään vaarantaneen päihteiden väärinkäyttäjän terveydestä ja fyysisistä tarpeista huolehditaan. Kuntien resurssit terveydenhuoltoon ovat vähentyneet, mikä saattaa vaikuttaa siihen, että vankiloihin tulee entistä sairaampia ihmisiä (Vankien terveydenhuollon kehittäminen 2003). Terveyden säilyttäminen kuuluu keskeisiin ihmisoikeuksiin, joten terveydenhuollon merkitys vankeinhoidossa korostuu varsinkin vankien huonon terveydentilan vuoksi (ks. Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1998). Vankien perustarpeista ja terveydestä huolehtiminen luo turvallisuutta ja perusedellytyksiä voimaantumiselle.

Vankila tarjoaa säännöllisen päiväjärjestyksen, johon sisältyy työtä ja muuta toimintaa. Marginalisoituneille useampikertaisille vangeille vankila voi myös yhteisönä olla tärkeä, koska he osaavat toimia vankilassa ja he voivat siellä saada tarvitsemaansa arvontaa. Päihteiden aika vankilassa voi myös antaa mahdollisuuden elämänsä suunnan miettimiseen, vaikka päihteettömyys olisikin pakon sanelemaa. Päihteiden käytön vähentämisellä vankila-aikana on myös monia muita hyviä seurauksia.

Vankilaan sulkeminen aiheuttaa usein kielteisiä vaikutuksia ihmisen sosiaaliseen tilanteeseen: hänen toiminta-areenansa kapeutuvat jo pelkästään fyysisten esteiden vuoksi. Rikos ja vankila voivat muuttaa vangin sosiaalista verkostoa. Yhteydet läheisiin ja tuttaviiin todennäköisesti vähenevät vankeuden aikana jo pelkästään siitä syystä, että yhteydenpitoa rajoitetaan väärinkäytösten ehkäisemiseksi. Sosiaalinen verkosto voikin kapeutua vankila-aikana. (Perhe muurin toisella puolella 2003.) Lisäksi vanki voi menettää työnsä, joutua taloudelliseen ahdinkoon ja tulla leimatuksi rikolliseksi. Vanki eristetään yhteiskunnasta sekä fyysisesti että henkisesti. (Kääriäinen 1994, 149-150.) Toisaalta vankilassa voi tapahtua kielteistä sosiaalista oppimista muiden vankien esimerkin vuoksi. Kun vankila ottaa suurelta osin pois ihmisen itsemääräämisoikeuden, hän voi laitostua. Vanki jää jälkeen yhteiskunnan nopeasti kehittyvissä taidoissa esimerkiksi sen vuoksi, että internetin käyttö ei ole pääsääntöisesti mahdollista vankilassa.

Voimaantumisprosessin todellistuminen

Humanistisen psykologian lähtökohta on yksilöllinen, ja sen ihmiskäsitys on positiivinen. Tältä pohjalta Rogers nosti 1930-luvulla Yhdysvalloissa esille asiakas-keskeisen näkökulman. Hänen teoriansa pohjautuu näkemykseen, jonka mukaan ihmisen perusluonne suuntautuu kasvuun ja kehitykseen. Ihminen on luonnostaan positiivinen ja rakentava huolimatta mahdollisesta antisosiaalisesta käyttäytymisestään. Ihminen myös kasvaa kohti itsensä toteuttamista, kypsymistä ja sosiaalisuutta. Muutosta tapahtuu tietynlaisissa olosuhteissa. Kasvamisen tendenssi on kaikissa ihmisissä, ja se vain odottaa sopivia olosuhteita puhjetakseen. Edellytyksenä muutokselle Rogers pitää sitä, että ihminen hyväksytään omana itsenään ja terapiassa sekä yleensä ihmissuhteissa ihmisen elämää pyritään ymmärtämään hänen omalta kannaltaan. (Rogers 1961, 26-27, 35-38.) Myös vankeinhoidon ihmiskäsitys voidaan periaateohjelman (1999) perusteella nähdä positiivisena: yksi työn lähtökohta on usko ihmisen mahdollisuuden muuttua, mikä luo perustan voimaannuttavalle työotteelle. Käytännössä vankiin suhtautuminen ei liene aina näin myönteistä eikä muutokseen välttämättä uskota (Tourunen 2000, 81), vaikka henkilökunta onkin melko hyvin omaksunut periaateohjelman mukaiset arvot (Litmanen 2004, 77). Peräkylä (1986) on havainnut, että vartijoiden tulkintakehyksen mukaan kaikkien vangin sanomaan ei voi luottaa (Mts. 30-31). Vangin on yleensä osoitettava olevansa luottamuksen arvoinen ennen kuin hänet voidaan esimerkiksi sijoittaa vapaampiin olosuhteisiin. Luottamuksen arviointi on keskeistä erilaisia lupa-asioita käsiteltäessä. Esimerkiksi poistumislupaa ei myönnetä, jos lupaehtojen noudattamista ei pidetä riittävän todennäköisenä. Tämä vaikuttaa ihmissuhteiden hoitoon vankilan ulkopuolelle. Luotettavuusarvioinnin takia vangin toimintamahdollisuudet laitoksessa ja laitoksesta ulospäin saattavat muodostua erilaisiksi samassakin laitoksessa (ks. Ulvinen 1996, 90). Ihmisen luottamuksellisuuden epäily ei lisää hänen arvostuksen kokemustaan (Rodwell 1996, 309-310). Arvostuksen kokeminen edistäisi myönteisten arvojen oppimista (Lindqvist 1999, 150). Ihmisarvo edellyttää myös nähdyksi tulemistä omana itsenään ja sitä, että teoista ja niiden seurauksista puhutaan oikeilla nimillä. Tämän kautta yksinäisyys ja häpeä voivat väistyä ja löytyy mahdollisuus käsitellä myös omaa "pahuutta". (Lindqvist 2002, 177.)

Voimaantuminen on auttamisen prosessi, jossa ihmisen sallitaan ottaa vastuu elämästään ja tehdä siihen liittyvät päätökset (Rodwell 1996, 309-310). Hyvän vankeinhoidon käsikirja lähtee siitä, että vankia tulee auttaa kehittymään vastuuntuntoiseksi yksilöksi. Tämä on mahdollista sitä kautta, että vankia kohdellaan asiallisesti ja hänen ihmisarvoaan kunnioittaen. Vastuullisuuteen rohkaisee myös laitospainostusta täytöntöönpanosta luopuminen ja mielekkäiden toimintojen järjestäminen. (Vähimmäissäntöjen soveltaminen 1998, 125, 128, 131.) Vangille annetaan kuitenkin vain vähän vastuuta hänen oman elämänsä ulkonaisiin asioihin, ja oma päätösvalta on hyvin kapea. Ulvisen (1996) mukaan vangin ei tarvitse päättää omista asioistaan ollenkaan, ja kaikki tuodaan hänen

eteensä järjestetyssä muodossa. Aiemmat vankilakokemukset hävittävät luulon oman toiminnan merkityksestä. (Mts. 219.) Vanki passivoituu. Toisaalta vanki voi aina itse valita, miten hän suhtautuu rangaistuksensa suorittamiseen. Myös vaikeissa olosuhteissa kuten keskitysleirillä selviytyminen voi riippua ihmisten omasta suhtautumisesta (Frankl 2002). Voimaantunut ihminen ehkä pystyy hyväksymään tilanteensa väliaikaisena elämäntilana, "vankeuden sosiaalisena toimintastrategiana" (Ulvinen 1996, 91).

Jos ihminen on sisäisesti voimaantunut, hänellä on halu ja kyky toimia tavalla, jonka itse tietää ja katsoo oikeaksi (Bell & Gilbert 1994, 492; 1996, 16, 28, 36-37). Koska ihmisen toiminta on tavoitteellista, hän subjektina voi myös vankilo-olosuhteissa päättää, mihin hän pyrkii ja myös toimia päämääränsä saavuttamiseksi. Vanki voi päättää noudattaa vankilajärjestystä, mikä voi johtaa hiljalleen itsemääräämisoikeuden lisääntymiseen. Myös kielteisessä toiminnassa näkyvät elämänhallintayritykset: vanki voi esimerkiksi turvautua kiellettyihin keinoihin elämänsä laadun parantamiseksi. Päihteiden käyttö, hankinta ja kauppa voi olla yksi pakkovalian vastustamiskeino (Goffman 1961; Kääriäinen 1994, 175). Sisäisesti voimaantumaton joutuu ehkä toimimaan muiden vankien ehtoilla: hänet voidaan esimerkiksi pakottaa tuomaan lomalta huumeita.

Rogers (1961, 35) pitää ihmisen perusmotiivina itsensä toteuttamista, joka voi ilmetä esimerkiksi koulutushalukkuuden, harrastusten tai ihmissuhteiden kautta. Koska vankien liikkumista ja ihmissuhteita rajoitetaan voimakkaasti, itsensä toteuttamiseen on löydettävä vankilassa mahdolliset väylät. Vankilassa voi toteuttaa itseään esimerkiksi opiskelun, uskonnonharjoituksen, lukemisen, musiikin, taiteiden, askartelun ja muun harrastustoiminnan kautta. Näillä saattaa olla paljon merkitystä myös siltä kannalta, että ihminen voi niistä löytää mielekästä tekemistä paitsi vankilaa myös siviilielämää varten.

Voimaantumisessa on kyse muutoksesta yksilön itsemäärittelyssä eli minässä ja osallistumisen kautta tapahtuvasta muutoksesta ympäristössä (Antikainen 1996, 253). Identiteetti on muuntuva ja myös muutettavissa. Identiteetin kriisiytyessä ihminen voi alkaa arvioida itseään ja kysellä, mikä on tavoittelemisen arvoista. (Hyväri 2001, 126.) Identiteetin muutos esimerkiksi päihteidenkäyttäjistä tai rikoksentekeijästä kuntoutujaksi tai opiskelijaksi vankila-aikana edistää voimaantumista (ks. Tourunen 2000, 63). Opiskelulla ja kuntoutuksella on siten merkitystä myös uuden identiteetin löytämisessä. Ulviselle (1996, 11) opiskelu ja väitöskirjan teko rangaistusaikana ovat olleet "emansipaation väline". Usein kuitenkin lienee päinvastoin niin, että vankila-aika vahvistaa vangin identiteettiä. Vankilassa yksilö voi alkaa nähdä itsensä poikkeavana ja rikollisena, minkä vuoksi on vaara, että hän käyttäytyy leiman edellyttämällä tavalla myöhemminkin. Poikkeavuuden sosiologiassa puhutaankin "itseään toteuttavista ennusteista" (Laine 1991, 65-66). Foucault'n (2000) mukaan vankila kasvattaa vangit tunnistamaan itsensä rikollisina, poikkeavina yksilöinä. Vanki voi viedä vankilassa oppimansa selviytymisstrategian mukanaan siviilielämään, missä se ei ehkä kuitenkaan toimi (Ulvinen 1996, 91). Ihminen

joutuu myös esimerkiksi potilaan roolissa irrotetuksi niistä suhdejärjestelmistä, jotka liittävät hänet ympäröivään todellisuuteen (Rose & Black 1985). Samoin kuin sairaalassaolo myös vankeus on tilapäistä. Potilaan rooli ei kuitenkaan jääne elämään sairaudesta parantumisen jälkeen päinvastoin kuin vangin rooli, joka leimaa ja josta irtautuminen ja paluu entiseen ympäristöön voi olla vaikeaa. Voidakseen olla voimaantunut, ihmisellä täytyy olla selvä identiteetti (Neufelt & Grimm 1994, 221). Tämän vuoksi identiteetin muutosta helpottanee jo vankila-aikana omaksuttu muu rooli kuten opiskelijan ja kuntoutujan rooli. Rikoksenteelijän roolista luopuminen voi olla vaikeaa, ellei sen tilalle ole mahdollista saada yhtä selkeää roolia, jossa on mahdollista myös nauttia toisten arvonnasta. Tietoisesti rikollisen roolin valinneisiin vaikuttaminen on vaikeaa, mutta myös heitä tulee kohdella ihmisarvoisella tavalla, mikä voi luoda perustan myöhemmälle muutokselle (ks. Särkelä 2001, 108).

Ihmisen voimaantuminen näkyy parantuneena itsetuntona ja kykyä asettaa ja saavuttaa päämääriä. Se näkyy myös oman elämän ja muutosprosessin hallinnan tunteena, samoin kuin toiveikkautena tulevaisuutta kohtaan. (Rodwell 1996, 310.) Itsetunto ei tarkoita "voiman" saavuttamista, vaan se on itseyttä, minän eri puolien tunnistamista (Hyväri 2001, 119). On kuitenkin otettava huomioon, että voimaantumista ei tulisi käsittää lopullisena olo-tilana, vaan prosessina. Sitä tulisi Heikkilä-Laakson ja Heikkilän (1997, 349) mukaan tarkastella pikemminkin kaikkien sellaisten muuttujien vuorovaikutusprosessina, joilla on rakentava tai estävä tehtävä empowerment-kokemuksen kehittämisessä.

Kansalaiskeskeisen sosiaalityön tärkein käytännön periaate on ihmisten riippumattomuuden ja itsenäisyyden vahvistaminen. Sosiaalityön ydinkysymys on: miten tulla oman elämänsä subjektiksi? Miten herättää objektin asemaan oppineen muutoshalu ja tukea häntä identiteetin muutostyössä? (Satka 1993.) Myös Rosen näkemyksille on keskeistä objektista subjektiksi tuleminen, mihin liittyy itsemääräämisoikeuden saavuttaminen (Rose 2003b). Voimaantunut ihminen on aktivoitunut itse asioistaan päättäväksi ja vastuuta kantavaksi, itsenäiseksi toimijaksi ja asiantuntijaksi (Somerkivi 2000, 178). Mahdollisuudet vankien subjektina toimimiseen ovat rajoitetut varsinkin suljetuissa laitoksissa. Toisaalta asioiden hoito saattaa olla niin hankalaa esimerkiksi rajoitettujen puheluiden soittomahdollisuuksien vuoksi, että edistyminen pienissäkin asioissa osoittaa jonkinasteista voimaantuneisuutta.

Voimaantumisen rakentumisen kannalta merkityksellisiksi osoittautuivat Siitosen (1999, 93,107) tutkimuksessa erityisesti vapaus, hyväksyntä, turvalliseksi koettu oppimisympäristö, kannustava ilmapiiri, kollegiaalisuus, tasa-arvoisuus, arvostus ja luottamus. Rosen (2003a, 201-202) mukaan ihmiset kykenevät kasvamaan ja muuttumaan, mikäli heille annetaan sopivaa ohjausta ja riittävät aineelliset resurssit. Toisten ihmisten kasvun mahdollistaminen, voimaantuminen on mahdollista siinä määrin, kun terapeutti, opettaja tai esimies on itse voimaantunut (Ayers 1992, 13-28; Heikkilä-Laakso & Heikkilä

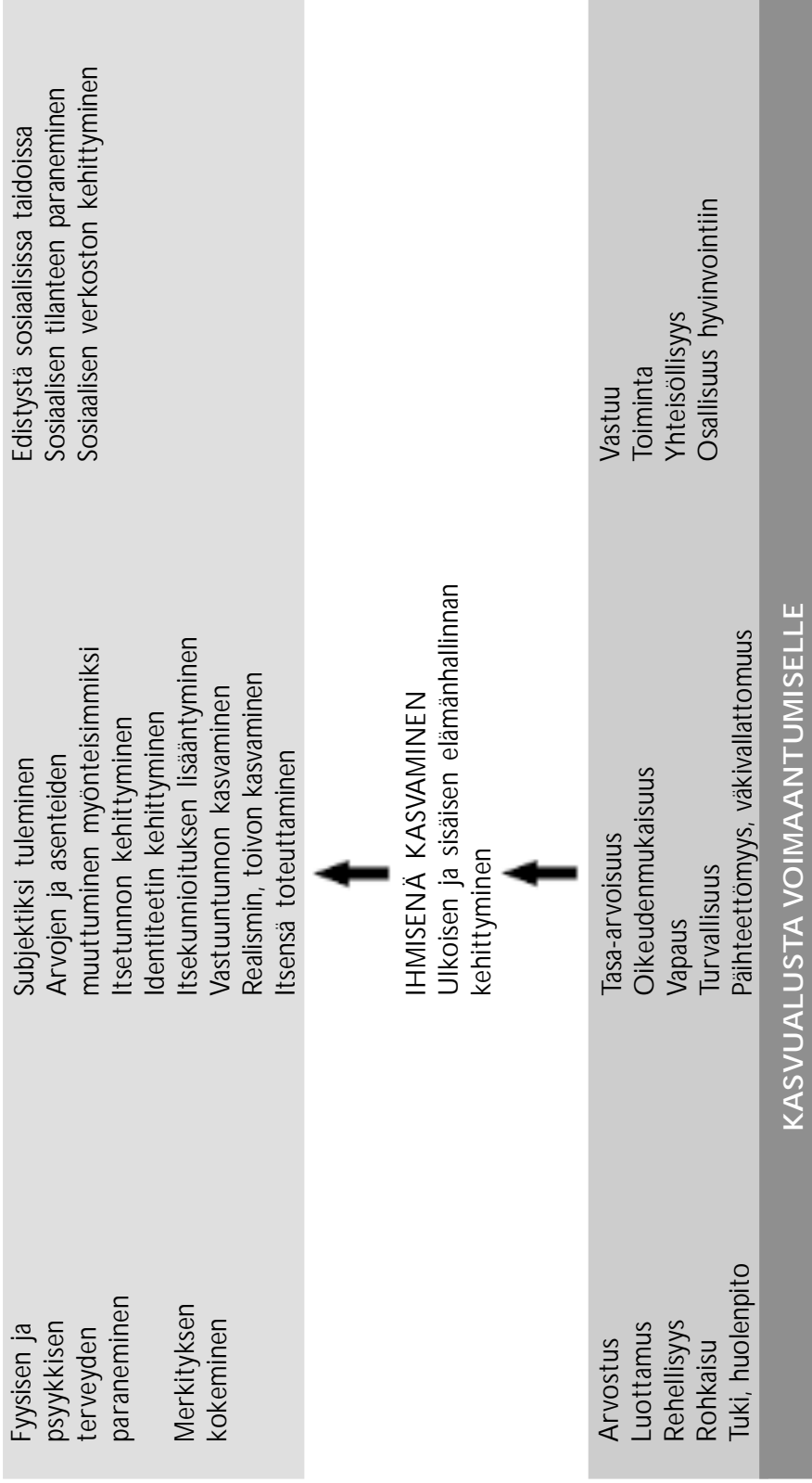
1997, 352; Rogers 1961, 56). Työntekijöiden oma voimaantuminen on tärkeää myös kuntoutuslaitoksessa ja vankilassa. Muita olennaisia tekijöitä asiakkaan auttamisessa voimaantumaan ovat asiakkaan arvostaminen ja hyvä työntekijä/asiakassuhde (Rogers 1961, 17-19; Särkelä 2001, 27-28). Voimaantuminen edellyttää molemminpuolista luottamusta ja kunnioitusta, koulutusta ja tukea sekä osallistumista ja sitoutumista (Rodwell 1996, 309-310). Työntekijän tulee oppia myös rohkaisemaan asiakkaita tuntemaan oma arvonsa ja ilmentämään sitä (Rose 2003a, 202).

Yksilön äänen kuuleminen on keskeistä voimaantumisprosessissa (Siitonen 1999, 86). Asiakkaita ei pitäisi vain kuulla, vaan heidän tulee saada tuottaa tulkintakehys, jonka perusteella interventioista päätetään. Paras auktoriteetti löytyy heistä itsestään. (Heikkilä-Laakso & Heikkilä 1997, 348.) Työntekijöiden pitää olla avoimia marginalisoitujen ihmisten kertomuksille (Pease 2002, 142). Diagnostisoinnin sijaan on tärkeää kuunnella asiakkaan tarinaa ja ymmärtää, että asiakas ei ole ongelma, mutta hänellä on ongelmia. Palveluiden tulee perustua asiakkaan tarpeisiin, ei valintaan valmiista palveluista. Toiminnan tulee olla läpinäkyvää ja asiakas tulee hyväksyä sosiaalityössä työntekijän partneriksi. (Rose 2003b.) Vasta kun asiakas kokee näkökulmansa tulleen ymmärretyksi ja jaetuksi, hän on valmis vastaanottamaan työntekijän tarjoamia näkökulmia (Särkelä 2001, 28). Nopea ja rutiininomainen ymmärtäminen on samaa kuin kohtaamattomuus (Lindqvist 2002, 180).

Voimaantumista tukevat myös kollektiivisuus ja vertaistoiminta (Rose 2003a, 202; Rose 2003b). Advocacy- ja empowerment -tyyppisessä sosiaalityössä pyritään auttamaan asiakasta tunnistamaan mahdollisuutensa muutokseen, ottamaan vastuu omaa elämäänsä koskevasta päätöksenteosta ja tukemaan häntä muutosprosessissa muun muassa ajamalla asiakkaan etuja palvelujärjestelmissä (Rose 1991). Asiakkaiden voimavaraistaminen edellyttää rakenteisiin vaikuttamista. Voimavaraistamisessa on kysymys usein moni-ilmeisestä muutosprosessista, jossa osallistujan konkreettista elämäntilannetta koskevat muutokset kietoutuvat yhteen hänen psyykkisiä resurssejaan koskevien muutosten kanssa. (Järvelä & Laukkanen 2000, 37.)

Seuraavassa kuviossa jäsenmän teoriatiedon (mm. Neufelt & Grimmet 1994; Pease 2002; Rodwell 1996; Rogers 1961; Rose 2003a; Rostila 2001; Saleebey 1997; Siitonen 1999) perusteella ihmisen voimaantumista: mikä ympäristössä edistää ihmisenä kasvua ja mitä tekijöitä voimaantumiseen sisältyy. Kuvio on tutkimuksen ja sen tulosten keskeinen kehikko, jonka pohjalta käsittelen luvussa 6. tutkittavien voimaantumista ja luvussa 7. vankilan ja kuntoutusyhteisöjen mahdollisuuksia voimaannuttaa.

Kuvio 1. Ympäristön kasvualueista voimaantumisen prosessille ja voimaantumisen tunto-merkkejä

Kuntoutus voimaantumisen mahdollistajana

Käytän tutkimuksessa myös *kuntoutuminen*-käsitettä. Voimaantumisella tarkoitetaan laaja-alaisempaa ihmisenä kasvua kuin kuntoutumisella, joka tähtää selkeämmin selviytymiseen ja elämänhallinnan saavuttamiseen ongelmallisessa elämäntilanteessa. Kuntoutukseen ja kuntoutumiseen liittyy näkökulma entiselleen palauttamisesta (Karjalainen & Vilkkumaa 2004, 3). Kuntoutusta tarkoittava ”rehabilitate” tarkoittaa sanakirjan mukaan ”elvyttää (liikeyritys), korjata kuntoon; antaa jollekulle entinen arvo/entiset oikeudet takaisin, palauttaa yhteiskunnan jäseneksi” (Rekiaro & Robinson 1989). Myös ”rehabilitera” tarkoittaa kuntoutusta sekä aseman tai arvon ennalleen palauttamista (Collin & Streng 1989).

Voimaantumisen ja kuntoutumisen ero ei ole olennainen kuntoutuskontekstissa, koska suunta on sama: kuntoutuessaan ihminen on tiellä voimaantumiseen. Kuntoutuksen uusi paradigma onkin lähentynyt empowerment-korosteista toimintamallia, jossa keskeistä on nähdä kuntoutuja ympäristö- ja vuorovaikutussuhteissaan (Karjalainen 2004, 20). Kuntoutus on toimintaa, jolla käytännössä pyritään edistämään kuntoutumista ja voimaantumista. Kuntoutuskäsitteen käyttö on välttämätöntä käytännön toiminnasta puhuttaessa. Voimaantumisen edistämiseksi ei ole olemassa yhtä selkeää keinovalikoimaa. Yhteiskunnassa on kuitenkin monia tahoja, jotka pyrkivät tukemaan ihmisen voimaantumista, kuten koululaitos, kirkko ja kulttuuripalvelut sekä sosiaali- ja terveystyö.

Kuntoutuksessa on aiemmin vallinnut vajavuuskeskeinen malli, jossa keskeisiä ovat olleet yksilön objektiivinen kliininen tutkimus sekä siihen perustuva tilannearvio ja tulevaisuudenennuste. Objektiiviset tiedot ovat menneet asiakkaan antamien subjektiivisten käsitysten edelle. Vajaakuntoisuuden on ajateltu johtuvan yksilöllisistä syistä, ja ihmisen ympäristö on ymmärretty muuttumattomana. Tämän vuoksi on keskitytty yksilön sopeutumisen tukemiseen esimerkiksi hänen sosiaalisia taitojaan tai ammatillisia valmiuksiaan parantamalla, ei ympäristöä muuttamalla eikä sosiaalis-taloudellisiin tekijöihin vaikuttamalla. (Järvikoski 1994, 127-129.) Ihmisen tajunnallisuus ja situationaalisuus ovat olleet kuntoutuksessa toissijaisia. Tämä on merkinnyt muun muassa aikuisen kuntoutujan perheen ja muun sosiaalista tukea antavan verkoston sulkemista kuntoutuksen ulkopuolelle. (Somerkivi 2000, 143-144.) Vankeinhoiton kuntoutustoiminta keskittyy yksilöön. Koska vanki on kaukana omasta sosiaalisesta ympäristöstään, on vaarana, että hänen sosiaalinen verkostonsa ja muu ympäristönsä jätetään liian vähäiselle huomiolle. Laitoskuntoutuksessa on yleensäkin varsin vaikeaa ohjata asiakkaita luomaan sellaisia toimintarakenteita, jotka tukisivat heidän suoriutumistaan laitostuloksen jälkeen (Särkelä 2001, 49-50).

Kuntoutuksen pohjana oleva ajattelu on viime vuosina muuttunut lääketieteellisten vaurioiden ja toiminnan vajavuuksien korjaamisesta enemmän kuntoutujan voimavaroihin ja ympäristöön kohdistuviin toimenpiteisiin. Voimaannuttavan paradigman vahvistuminen on näkynyt varsinkin siinä, että on alettu korostaa kuntoutukseen osallistuvan ihmisen vaikutusmahdollisuuksia ja aktiivista osallisuutta kuntoutusprosessin suunnitteluun ja toteutukseen, toiminnan suuntaamista hänen voimavarojensa pohjalta vajavuusorientaation asemesta sekä yhteiskunnan, kontekstin ja sosiaalisten tekijöiden sisällyttämistä niin ongelmien perustan kuin niiden käsittelymahdollisuuksien tulkitaan. (Järvikoski ym. 2003, 22; Kuntoutuksen tutkimuksen kehittämisohjelma 2003; Talo ym. 2001, 56.) Kuntoutus on suunnitelmallista ja monialaista toimintaa, jonka tavoitteena on auttaa kuntoutujaa toteuttamaan elämänprojektejaan (Järvikoski & Härkäpää 1995, 21-22; ks. Talo ym. 2001, 60). Kuntoutus on siten elämänhallinnan tukemista, jonka asiantuntijana on kuntoutuja itse.

Kuntouttavan työtteen olennaisia piirteitä ovat Kananojan (2004) mukaan toimintakykyisten alueiden vahvistaminen ja kokonaisote, jossa kaikki toimintakyvyn ja henkilön elämäntilanteen eri tekijät otetaan huomioon. Toiminta on prosessinomaista eikä se perustu "temppeihin". Prosessilla on motivaatiota vahvistava ja katalysoiva luonne. Toimenpiteet täydentävät toisiaan ja niistä yhteisesti seuraa positiivinen kumulaatio, joka saa aikaan muutoksen. Olennaista on toimintakokonaisuus, joka antaa kuntoutujalle mahdollisuuden motivaatiota vahvistaviin, rohkaiseviin ja omien toimintaedellytysten parantamista osoittaviin kokemuksiin. Asiakkaan tulee olla osallinen kuntoutusprosessiin, sen tavoitteiden asettamiseen, etenemiseen ja vaikutusten arviointiin. Ellei ihminen ole itse osa prosessia tai usko itse kuntoutumiseensa, toiminnasta ei ole riittävä hyötyä kuntoutumisen kannalta. Uskoa muutokseen voidaan luoda vaiheittaisten kokemusten kautta. (Mt.) Pitäisikin myöntää asiakkaan asiantuntemus hänen elämäänsä koskevilla ratkaisuilla. Parhaimmillaan auttamisessa on kyse siitä, että yhdessä asiakkaan kanssa suunnitellaan ja hankitaan toimintaedellytyksiä, joiden varassa hän subjektina voi mennä eteenpäin (Särkelä 1993, 60).

Kuntoutuksella on nähty olevan myös muita tavoitteita kuten työvoiman ja työttömien työnhakijoiden työkyvyn ylläpitäminen sekä syrjäytymisen ehkäiseminen ja vähentäminen. Tämä merkitsee myös, että kuntoutukselta odotetaan yhteiskunnan sosiaalisen järjestyksen ylläpitoa. (Kokko 2003, 1, 6.) Syrjäytymisen ehkäisy sopii hyvin vankilassa järjestettävään kuntoutukseen, koska se mainitaan myös vankeuden tavoitteissa (Vankeinhoitolaitoksen... periaateohjelma 1999). Vankila myös pitää yllä sosiaalista järjestystä. Yleisessä kuntoutusretoriikassa ei painoteta sitä, että vangit pitäisi saada kuntoutumaan työelämään. Johtuuko se siitä, että heitä ei kaivata työmarkkinoille? Kuntoutuksen tarpeessa olevien polku työelämään saattaa olla pitkä, mutta useat heistä kuitenkin haaveilevat tavallisesta elämästä.

Kuntoutus on moniammatillista toimintaa, minkä vuoksi sen ammatillinen tietoperusta tulee useilta tahoilta. Kuntoutuksessa voidaan käyttää hyväksi sekä humanistisiin että naturalistisiin ihmiskäsityksiin pohjautuvia työskentelytapoja. Kuntoutujan tavoitteista ja motiiveista lähtevä kuntoutustoiminta edellyttää ymmärtävää toimintaotetta ja tasa-arvoista vuorovaikutussuhdetta, mutta esimerkiksi terveydenhuoltoon liittyviä interventioita toteutetaan naturalistisen ihmiskäsityksen pohjalta. (Järvikoski 1994,12, 23-25, 127.) Talon (2002) mukaan kuntoutus voi onnistua vain, jos ollaan tietoisia kuntoutujan koko elämäntilanteesta, mihin tarvitaan eri ammattien edustajien yhteisarviointia.

Myös vankilassa tapahtuva kuntoutus on moniammatillista, joten siihen osallistuvat useat erilaisen ammatillisen koulutuksen saaneet työntekijät kuten sosiaalityöntekijät, psykologit, terveydenhuoltohenkilökunta, päihdeohjaajat¹¹, opinto-ohjaajat, pastorit, muut ohjaajat, vartijat ja työnjohtohenkilökunta. Eri henkilöstöryhmät työskentelevät yhdessä yhteisten tavoitteiden saavuttamiseksi kuten yleensäkin kuntoutuksessa. Ongelmallinen tilanne on silloin, jos eri henkilöstöryhmillä on erilaiset työn tavoitteet kuten vankeinhoidossa saattaa tapahtua. Myös eri henkilöstöryhmien erilaiset salassapitosäännökset hankaloittavat vankilassa yhteistyötä. Kuntoutuksessa käytetään sekä sosiaalityön työmenetelmiä että monia muita eri ammattiryhmien työmenetelmiä. Sosiaalityön ja yleensä sosiaalihuollon tavoitteet liittyvät toimintakyvyn ja suoriutumisen edistämiseen ja ylläpitämiseen (Sosiaalihoitolain 1 § ja 18 §:t), joten ne ovat jo sinänsä läheisiä kuntoutuksen tavoitteille. Vankeinhoidossa käytetään lisäksi erityisesti rikoksenteijöiden kanssa työskentelyyn kehitettyjä toimintaohjelmia (ks. luku 2). Ne perustuvat useimmiten kognitiivis-behavioraaliseen teoriaan, jota käytetään monen muunkin haitallisen toiminnan vähentämisessä. Rikoksenteijöiden kohdalla pyrkimyksenä on, että he oppisivat hallitsemaan omaa käyttämistään siten, että he eivät enää syyllistyisi rikoksiin.

Toimintakyky-käsite liittyy kuntoutukseen, ja toimintakyvyn edistäminen on voimaannuttavaa toimintaa. Maailman terveysjärjestön WHO:n ICF-luokituksessa (Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus) toimintakyky mielletään laaja-alaiseksi bio-psyko-sosiaaliseksi kokonaisuudeksi, jossa on otettu huomioon myös ympäristö- ja yhteiskunnalliset tekijät (World Health Organization 2001; Stakes 2004).

Seuraava kuvio on tarkoitettu jäsentämään ajatteluani rikos- ja päihdekierteessä olevan voimaantumisprosessin kulusta ja siitä, miten kuntoutus sijoittuu voimaantumisprosessiin.

11 Päihdeohjaajia ovat päihdetyön erityisohjaajat ja muut virkamiehet, joiden työalana on pääsääntöisesti päihdetyö.

Kuvio 2. Voimaantuminen rikos- ja päihdekierteestä

Oletan siis, että voimaantumisella on vaikutusta henkilön toimintakyvyn lisääntymiseen ja sitä kautta myös päihteiden käytön ja uusintarikollisuuden vähenemiseen. Sama näkemys tulee esille myös uuden Vankeuslain valmistelussa. Vankeinhoidon tavoitteeksi on ehdotettu hallituksen esityksessä (263/2004vp) "lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan". Elämänhallinnan lisääntymisen uskotaan tuovan parempia valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan. Tavoite muistuttaa kuntoutuksen tavoitteita, joissa elämänhallinnan tukeminen on keskeistä. Tavoitteen pohjalla voidaankin nähdä olevan jonkinasteinen voimaantumisajattelu.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimusjoukko

Olen valinnut tutkimusjoukoksi ulkopuoliseen kuntoutuslaitokseen sijoitettuja, koska halusin tutkia heidän kokemuksiaan kuntoutuksesta sekä vankilassa että vankilan ulkopuolella. Koska kuntoutuksen pitäisi olla voimaannuttavaa toimintaa, arvelin ulkopuoliseen laitokseen sijoitettujen oleva voimaantumisen tutkimisen kannalta antoisa joukko. Kuntoutuslaitoksista valitsin Silta-Valmennusyhdistyksen, koska yhdistys on erikoistunut lainrikkojien kuntoutukseen. Yhdistyksen perustamisvaiheessa sen ja oikeusministeriön välillä tehtiin sopimus kuntoutusyhteistyöstä, minkä haluttiin turvaavan toiminnan jatkuminen kriminaalihuoltotyön valtiollistamisen jälkeen. Tutkimusajankohta ajoittui vankeinhoitolaitoksen ja Silta-Valmennusyhdistyksen yhteistyön alkuvaiheeseen, koska halusin tutkia uutta toimintaa sen alusta lähtien. Suunnitteluvaiheessa mielessäni oli enemmän arviointi- ja toimintatutkimuksellinen ote kuin mihin sitten päädyin. Suurin osa tutkimusjoukosta muodostuu vuosina 2001 ja 2002 yhdistykseen sijoitetuista vangeista. Halusin kuitenkin ottaa vielä vuonna 2003 mukaan uusia haastateltavia toiminnan vakiinnuttua nähdäkseni, tuovatko he esille uusia näkökulmia. Alkuvaiheen jälkeen Silta-Valmennuksessa on korostettu erityisesti yhteisöllisyyttä. Tutkimuksessa on mukana 45 % yhdistyksessä vuosina 2001-2002 olleista vangeista ja 28 % vuosina 2001-2003 olleista vangeista.

Taulukon 2. perusteella päihdehuoltolaitokseen ja Silta-Valmennukseen sijoitetuilla vangeilla on paljon keskenään yhteisiä piirteitä, kun heitä verrataan yleensä vankeihin. Sijoitetuista useammilla kuin kaikista vangeista on ongelmallinen lapsuuden tausta, harvemmillä ammatillista koulutusta ja useammilla päihdeongelma. Silta-Valmennukseen sijoitetut ovat keski-ikänsä hieman nuorempia (31 vuotta) kuin päihdehuoltolaitokseen sijoitetut (33 vuotta). Kaikkien vankien keski-ikä on 35 vuotta. Silta-Valmennukseen sijoitetuissa on enemmän ensikertaisia, kun taas muissa sijoitetuissa on enemmän monikertaisia. Ilmeisesti nuoruuden vuoksi Siltaan sijoitetuilla on vähemmän työhistoriaa eivätkä heidän sosiaaliset sidoksensa ole paljoa heikentyneet, koska kertaisuutta on vähän. Heistä useamman työkyky, -taito ja -tahto on tallella kuin päihdehuoltolaitokseen sijoitetuilla. Siltaan sijoitetuilla on useammin huumerikos ja muilla sijoitetuilla väkivaltarikos. (Karsikas 2004.) Silta-Valmennusyhdistys ei ole päihdehuoltolaitos, mutta se jatkaa päihdekuntoutuksessa olleiden psykososiaalista kuntoutusta. Tämän jaottelun mukaan Silta-Valmennukseen olisi tullut sijoittaa niitä, joiden päihdeongelmaa on jo vankilassa hoidettu. Käytännössä erot tasoittuvat, koska molemmilta ryhmiltä edellytetään kuntoutukseen osallistumista vankilassa ja todennäköisyyttä noudattaa lupaehtoja. Sijoituspaikan valintaan vaikuttaneekin usein vangin kotipaikka ja vankilan sijainti.

Taulukko 2. Ulkopuoliseen päihdehuoltolaitokseen ja Silta-Valmennusyhdistykseen sijoitettujen sekä kaikkien rangaistusvankien työ- ja toimintakykytietoja, % ko. ryhmästä

	Silta-Valmennukseen sijoitetut	Päihdehuoltolaitokseen sijoitetut	Kaikki rangaistusvangit
Lapsuuden taustassa ongelmia ¹²	48	48	27
Sosiaalisia sidoksia vähän tai ne ovat ongelmaisia ¹³	15	31	19
Asunto-ongelma (tilapäinen asunto tai asunnoton)	46	44	30
Ei peruskoulutusta	-	6	6
Ei ammatillista koulutusta	59	55	47
Ei työhistoriaa	71	53	53
Psyykkisiä ongelmia ¹⁴	19	12	18
Päihdetausta ¹⁵	87	88	60
Asennoituminen toimintaan hyvä ¹⁶	100	94	90
Työkyky-taito-tahto hyvä	64	50	58
Ensikertaisia	32	17	32
Huumerikos	65	47	32
Väkivaltarikos	55	69	49

(Työ- ja toimintakyvyn arviointitiedot 2004¹⁷)

12 Kodissa on voinut olla mm. perheväkivaltaa, päihteiden käyttöä tai henkilöllä poikkeuksellisia sopeutumisvaikeuksia, huostaanottoja tai useita lastenpsykiatrisia sijoituksia.

13 Perhe on hajonnut riittävästi, omaisiin kireät välit, kaveripiiri päihteiden käyttäjiä, erakoitunut.

14 Mielenterveyongelmia on tai on ollut: hoitjaksoja, itsemurha-ajatuksia tai -yrityksiä, psyyken lääkkeiden käyttöä, tuomittu täyttä ymmärrystä vailla tai jätetty aiemmin tuomitsematta ymmärrystä vailla olleena

15 Runsasta alkoholinkäyttöä, sekakäyttöä, huumeiden käyttöä, päihteistä johtuvia menetyksiä, terveysriskejä, viranomaisten puuttumisia, juomapatkua, korvikekäyttöä, narkomaani tai päihderiippuvuus johtanut rikoksiin

16 Ei erityisiä ongelmia, osallistuu yleensä toimintaan.

17 Työ- ja toimintakyvyn arviointitiedot perustuvat kesällä 2004 Rikosseuraamusviraston tietokannasta ajettuihin atk-tietoihin. Arviointi tapahtuu käsikirjan perusteella, jossa käytetyt käsitteet on määritetty.

Taulukon luokkien merkitykset, jotka perustuvat Tarke-arvioinnin käsikirjaan, on esitetty alaviitteissä. Havaitut ongelmat ovat varsin vakavia ja niilläkin vangeilla, joiden tilanne on hyvä verrattuna yleensä vankeihin, se ei välttämättä vastaa tilannetta vastaavanikäisiin ihmisiin verrattuna. Vankilassa olleiden vaikeaa tilannetta kuvaa se, että heidän keskimääräinen kuolinikänsä on 45 vuotta (Hypén 2004, 22).

Tutkimusjoukko poikkeaa oletettavasti eniten toisaalta niistä vangeista, joilla ei ole päihdeongelmia, ja toisaalta ammattirikollista ja sellaisista urautuneista vangeista, joilla ei ole halua muuttaa elämäntapaansa. Vankilassa olevista tutkittaville läheisimpiä ryhmiä lienevät pidempiaikaiseen päihdekuntoutukseen osallistuneet vangit. Ulkopuoliseen päihde- ja kuntoutuslaitokseen sijoitettujen joukko muodostaa erittäin pienen osan vangeista.

Kutsun tutkimuksessa mukana olevia tutkittaviksi, haastateltaviksi tai kuntoutujiksi. Tutkittava- ja haastateltava-käsitteet eivät ole voimaantumisenäkökulmasta kovin hyviä, koska ne objektivoidut ihmisen ylhäältä tapahtuvan tutkimuksen kohteeksi (Laitinen 2004, 58). Niille on kuitenkin vaikea löytää yhtä selkeää toista käsitettä. Koska termit ovat yleisesti käytössä, ne ovat muuttuneet varsin neutraaleiksi, joten niitä voi mielestäni käyttää. Kuntoutuja-käsitettä käytän vaihtoehtoisena käsitteenä kuntoutuksesta olostani kirjoittaessani.

Kuvaan tutkittavia tutkimuksessa sillä tarkkuudella, jolla voidaan välttää heidän yksityisyytensä selviäminen. Tämän vuoksi en ole esittänyt myöskään tutkimusjoukon tarkempaa määräytymistä. Yksittäisten tutkittavien haastattelusitaateissa käytän heistä keksittyä etunimeä. Nimeä en ole käyttänyt silloin, jos asia on arkaluonteinen ja yhdistettynä muuhun tutkittavan sanomaan voisi paljastaa hänen henkilöllisyytensä.

Tutkittavien keski-ikä on 31 vuotta ja kaksi heistä on naisia. Heistä yli puolet on 20-29-vuotiaita ja alle puolet 30-39-vuotiaita. Yksi henkilö on tätä vanhempi. Vaikka naisia on vain kaksi, heidän osuutensa painottuu tulosten analysoinnissa, koska heidän haastattelustaan löytyy paljon tutkimuksen tarkoituksen kannalta tärkeitä kohtia. Naistutkittavat olivat myös hyvin sanavalmiita, ja heidän oli helppoa kuvata tunteitaan. Tutkittavat ovat lähteneet kuntoutukseen Helsingin, Keravan, Riihimäen, Turun tai Satakunnan vankiloista, Hämeenlinnan vankilasta tai sen Vanajan osastolta. Monella on kokemusta myös muista vankiloista joko tältä tai aiemmalta rangaistuskaudelta.

Tutkittavien taustasta löytyy hyvän kodin ja lapsuuden kokemuksia, mutta myös koulukotitaustaa ja rikkiäisiä perheitä. Heidän nykyinen sosiaalinen verkostonsa käsittää perhesuhteita lapsuuden perheeseen ja / tai nykyiseen perheeseen. Valtaosa on naimattomia, muutama on eronnut ja yksi on naimisissa. Noin puolella on lapsia, yhdellä useita. Kaveripiiriä tutkittavilla on varsin paljon, mutta viime vuosina seurustelu huume-kaverien kanssa näyttää vallanneen alaa muilta ihmissuhteilta. Tutkittavien asuminen ennen vankilaa vaihtelee omistus-

asunnosta tilapäiseen asumiseen. Yli puolet on kotoisin Etelä-Suomesta, pari Pohjois-Suomesta ja muut siltä väliltä.

Tutkittavilla on varsin vähän ammatillista koulutusta. Myös kaikilla Silta-Valmennukseen sijoitetuilla ammatillisen koulutuksen puute on hieman yleisempää kuin yleensä vangeilla. Tämä johtunee muun muassa siitä, että rekrytointiin Silta-Valmennukseen voi vaikuttaa ammatillisen koulutuksen tarve, koska yhdistyksessä on mahdollisuus jatkaa koulutukseen. Koulunkäyntivaikeuksia tutkittavista on ollut ainakin kahdella. Toisella ne alkoivat yläasteella, toisella ammattikoulu jäi pariin kuukauteen. Tutkittavista lähes puolet on sekatyömiehiä. Yrittäjiä on kaksi, muuta työtä tehneitä neljä ja yksi on opiskelija. Työssäkäynti ennen vankilaa on enemmän poikkeus kuin sääntö. Useilla on kuitenkin aikaisempaa työtaustaa, joillakin on varsin pitkä työura. Kaikista Silta-Valmennukseen sijoitetuista työhistoriaa oli runsaalla neljänneksellä kun kaikista vangeista sitä oli melkein puolella. Muutama tutkittava on hankkinut toimeentulonsa joko osittain tai kokonaan harmailla työmarkkinoilla tai rikosten kautta.

Tutkittavat ovat käyttäneet paljon päihteitä kuten myös useimmat Silta-Valmennukseen tai päihdehuoltolaitokseen sijoitetut. Yleisintä tutkittavilla on ollut huumeikäyttö, lähinnä amfetamiinin käyttö. He ovat yleensä ainakin kokeilleet muitakin huumeita kuten heroiniin ja saattaneet käyttää alkoholia tai lääkkeitä rinnan huumeiden kanssa. Tutkittavien rikoksista useimmat ovat tyypillisiä huumeenkäyttäjien rikoksia: huumausainerikosten ohella erilaisia omaisuusrikoksia, rattijuopumuksia, liikenne rikoksia, ampuma-aserikoksia, teräaseen hallussapitoja, vahingontekoja, kotirauhan rikkomisia, virkamiehen vastustamista ja laittomia uhkauksia. Muutama on syyllistynyt väkivaltarikoksiin. Päihteet esiintyivät kahta lukuun ottamatta kaikkien rikosnimikkeissä. Noin puolet on ensimmäistä kertaa vankilassa. Uusijoista noin puolella on 2-3 ja noin puolella 4-5 aiempaa vankilakertaa. Yksi tutkittavista on ollut tätä useammin vankilassa. Rangaistusten pituudet vaihtelevat runsaasta vuodesta yli 8 vuoteen. Ne jakautuvat melko tasaisesti alle 2 vuoden, parin-kolmen vuoden ja 3 - 4 vuoden pituisiin rangaistuksiin.

Tutkimusmenetelmät ja aineiston muotoutuminen

Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen. Olen aiemmin tehnyt vain kvantitatiivista tutkimusta, minkä vuoksi minun on pitänyt opetella kokonaan uusi näkemys tutkimuksen teosta. Kvalitatiivinen tutkimus tuntui aluksi sekavalta kvantitatiiviseen tutkimusotteeseen tottuneelta, mutta se mahdollisti huomattavasti kiinnostavamman lähestymistavan, jossa oli mahdollista päästä lähemmäksi tutkittavien ajatusmaailmaa. Tämä oli sekä haastavaa että antoisaa. Tutkimus muodosti seikkailun, johon antautuessani en tiennyt, mihin se johtaa.

Tutkimusaineiston muodostavat 13 Silta-Valmennusyhdistykseen sijoitetun vangin ja kuuden yhdistyksen työntekijän haastattelut. Vankien haastattelut ovat tutkimuksen primääriaineistoa ja työntekijöiden haastattelut sekä kirjallinen aineisto sekundääriaineistoa (Hirsjärvi ym. 2001, 173). Työntekijät edustavat eri asemasta tulevia informanteja kuin kuntoutujat, joten he valottavat ilmiötä toiselta kannalta kuin kuntoutujat (ks. Alasuutari 1999, 49). Primääriaineistoa on 1 rivivälillä kirjoitettuna 81,5 sivua, mikä on keskimäärin runsas 6 sivua haastateltavaa kohden. Työntekijöiden haastattelusta kertyi purettuna tekstiä yhteensä 43 sivua, mikä on runsas 7 sivua haastateltavaa kohden. Tämä jakautuu kuitenkin hyvin epätasaisesti muutamasta sivusta 14 sivuun.

Tutkimus perustuu keskeisimmiltä osiltaan kuntoutujien näkökulmaan, koska nimenomaan ihmisen omat näkemykset ovat kuntoutuksen tarkoituksenmukaisen kohdentamisen ja toteuttamisen kannalta keskeisiä. Empowerment-lähtökohtaisen toiminnan keskipisteessä on ihmisen oma voimaantuminen, mikä korostaa asiakasnäkökulmaa. Työntekijät ovat tärkeitä informanteja siltä kannalta, että heillä on mahdollisuus nähdä orastavasta voimaantumisesta merkkejä kuntoutuksen aikana ja verrata asiakkaan tilannetta siihen, mitä se oli kuntoutuksen alkaessa. Heiltä olen saanut tietoa myös yhdistyksen toiminnasta ja kuntoutusyhteisöstä. Asiakirjoista olen tarkistanut perustietoja tutkittavien sosiaalisesta taustasta (ikä, siviilisääty, ammatti) ja rikostaustasta sekä rangaistuksista sen vuoksi, että ryhmän luonnehtiminen olisi mahdollista. Näiden tietojen kysyminen tutkittavilta olisi vienyt liiaksi aikaa tärkeimmiltä kysymyksiltä ja saattanut heikentää ilmapiiriä. Vastaavia tietoja tuli kuitenkin esille myös tutkittavien puheessa, joten asiakirjat eivät tuoneet tutkimukseen mitään olennaisesti uutta.

Tutkimusmetodinä käytin primääriaineiston saamiseksi haastattelua. Valitsin tutkittavien henkilökohtaisen haastattelun sen vuoksi, että haastattelun kautta voidaan välittää kuva haastateltavan ajatuksista, käsityksistä, kokemuksista ja tunteista, mikä oli tutkimuksen tarkoituksen kannalta keskeisen tärkeää. Halusin nähdä kuntoutujat subjekteina, jotka ovat osallistuneet kuntoutukseen ja joiden käsitykset kuntoutuksesta ovat tärkeitä (Hirsjärvi ym. 2001, 172, 192). Laitinen (2004, 56) puhuu tiedontuottamisen vallasta. Tutkimuksen kautta myös kuntoutujien oma näkökulma pääsee vaikuttamaan toiminnan kehittämiseen.

Myös tutkimuksen jossain määrin vaikea aihe vaati haastattelumenetelmän käyttöä (vrt. Hirsjärvi ym. 2001, 193); lomakekysely ei olisi tuottanut niin monipuolista aineistoa kuin haastattelu. Tutkittavat olisivat ehkä myös kokeineet lomakkeen täytön vaikeana kysymysten arkaluonteisuuden ja vastaamisen vaatiman kirjoitustyön vuoksi.

Strukturoimatonta haastattelua pidin liian yleisluonteisena, minkä vuoksi valitsin teemahaastattelun. Teemahaastattelussa keskustelu kohdennetaan tutkimuksen tarkoitusta palveleviin teemoihin. Teemojen muodostamisessa voi-

daan käyttää intuitiota, aikaisempaa aiheesta kirjoitettua kirjallisuutta ja aihetta koskevia teorioita. Intuitio perustui kohdallani pitkään työkokemukseen vankeinhoidossa, minkä yhteydessä myös alan ajankohtaiset virtaukset ja teoreettinen tieto on tullut tutuiksi. Teemojen muodostaminen tapahtui tutkimuksen tavoitteista käsin.

Tutkimuskysymykset liittyvät voimaantumiseen ja kuntoutuksen merkitykseen siinä.

Haastatteluteemat ovat:

- kuntoutujan tausta muun muassa päihdeongelma ja sosiaaliset suhteet
- kuntoutus vankilassa
- miten Silta-Valmennusyhdistykseen sijoitus käynnistyi ja siihen kohdistetut odotukset
- kuntoutus Silta-Valmennusyhdistyksessä
- millaisena kuntoutuja koki kuntoutuksen, mitä apua siitä on ollut
- kuntoutuksen keskeyttämisen syyt
- vapautumistilanne ja selviytymisodotukset siviilissä

Jälkikäteen aloin pohtia sitä, painottuivatko teemat liikaa tutkittavien ongelmiin heidän elämänsä kokonaisuuteen nähden. Kuntoutujien omien voimavarojen merkityksen olisi voinut ottaa paremmin huomioon teemojen valinnassa. Toisaalta se, että en suoraan kysynyt voimaantumisesta, on vähentänyt tutkijan vaikutusta haastatteluaineistoon. Alasuutarin (1999, 263, 270, 271) mukaan ilmiöihin ei voi saada valmiita selityksiä haastateltavilta, ja parhaiten uusia ideoita voi löytää rikkaasta aineistosta.

Työntekijöiden haastattelut keskittyivät sekä heidän omien asiakkaidensa kuntoutumiseen että yhdistyksen toimintaan yleensä. Yhdellä työntekijällä oli myös oma selviytymiskokemus päihdekierteestä, mitä olen hyödyntänyt analyysissä. Työntekijöiden haastattelut olivat hyvin vapaamuotoisia ja pohdiskelevia.

Kuntoutujien haastatteluissa kysymysten järjestys ja kysymykset olivat avoimia, ja annoin tutkittavien puhua teemoista vapaasti. Kiinteää kysymysrunkoa en siten käyttänyt. Liian strukturoitu haastattelu ei olisikaan voinut antaa vastausta kysymykseen siitä, mitä merkitystä haastateltavat antavat kuntoutukselle (Alasuutari 1999, 83). Välttämättä kaikille tutkittaville ei tarvinnut edes esittää kaikkia teemoja, vaan he puhuivat luonnostaan tutkimuskysymyksistä. Joillekin tutkittaville jouduin kuitenkin esittämään tarkentavia kysymyksiä, koska en olisi muuten saanut tarvitsemaani tietoa. En kuitenkaan muotoillut kysymyksiä tarkasti tai edes yhtenäisesti, mikä vähensi tutkijan vaikutusta vastauksiin. Kysymykset syntyivätkin tilanteen ohjaamana kuitenkin siten, että yritin varmistaa, että kaikki teema-alueet käytiin läpi.

Haastatteluissa on rakentunut kunkin tutkittavan kohdalla yksi mahdollinen kertomus hänen elämästään käsiteltävien teemojen osalta. Ihminen päättää itse, mitä hän kertoo ja miten (Granfelt 2003b, 32). Tarinoiden esittäminen kertoo siitä, miten puhuja itseään ja maailmaansa jäsentää. Asioiden konstruointiin on voinut vaikuttaa muun muassa se, mitä tutkittava on ajatellut itseltään odotettavan ja minkälaisen käsityksen hän on halunnut haastattelutilanteessa itsestään antaa (Hirsjärvi ym. 2001, 193). Jälkikäteen olen miettinyt, onko myönteinen ennakoasenteeni kuntoutukseen vaikuttanut kysymyksiin vastaamiseen. Myönteinen suhtautuminen saattaa tuottaa halua kaunistella asioita siihen suuntaan, minkä uskotaan miellyttävän haastattelijaa. Tutkittavat toivat kuitenkin esille myös kielteisiä asioita.

Myös kuntoutus on voinut vaikuttaa tarinan konstruointiin, koska kuntoutuksessa on opittu tarkastelemaan omaa elämää. Kuntoutuksessa on voitu myös oppia uusia käsitteitä. Vaikuttaa siltä, että ainakin muutamassa haastattelussa oman problematiikan käsittely ja suhtautuminen kuntoutukseen toistivat kuntoutuksessa käytettävää asioiden käsittelytapaa.

Haastattelutilanne on vuorovaikutustilanne, jossa myös tutkijan persoonallisuus ja osallisuus vaikuttavat siihen, millaiseksi tieto muodostuu. Hyvän ja luotamuksellisen suhteen kautta on mahdollista saada erityistä tietoa. (Laitinen 2004, 54-55, 69-72.) Oma suhtautumiseni ihmisiin on pitkälle muotoutunut sosiaalityön lähtökohdista, joten tämä oli lähtökohtana myös haastattelutilanteessa enemmänkin kuin etäinen haastattelutyö. Saatoimme jopa pohtia kuntoutujien kanssa, miten jotain asiaa voisi hoitaa. Granfelt (1998, 2002) korostaa empaattisuuden merkitystä haastattelutilanteen rakentamisessa.

Alun perin minulla oli tarkoitus tehdä toinen haastattelu noin vuoden kuluttua tutkittavien vapautumisesta heidän yhteiskunnassa selviytymisensä tutkimiseksi. Luovuin kuitenkin seurantatutkimuksesta tutkimustaloudellisista syistä. Tutkimusjoukon pienuus ei olisi kuitenkaan mahdollistanut yleistettävien johtopäätösten tekemistä siitä, miten kuntoutus edistää vankien yhteiskuntaan sijoittumista. Tutkimuksen rajaus kuntoutusaikaiseen näkökulmaan antaa jo sinällään tietoa kuntoutuksen merkityksestä.

Sen sijaan että tutkimuksessa tuotettaisiin tietoa siitä, miten tutkittavilla on mennyt vapautumisensa jälkeen, kuntoutujat kuvaavat siinä omaa tähänastista kuntoutumistaan ja sen perusteella näkemyksiään tulevaisuudesta. Vankeinhoitotyössä näkee usein, että vangit suhtautuvat vapautumisen jälkeiseen aikaan hyvin positiivisesti ja karu totuus paljastuu vasta myöhemmin. He eivät aina osaa arvioida selviytymismahdollisuuksiaan eikä ympäröivää todellisuutta, joka vaikuttaa selviytymiseen. Toisaalta vapautumista saatetaan pelätä, kun siihen tiedetään liittyvän ongelmia. On tietysti mahdollista, että tutkittavilla oli toinen suunnitelma työntekijöille / haastattelijalle ja toinen omalle sosiaaliselle verkostolle (ks. Kuure 1996, 18-19). Haastatteluissa tuli kuitenkin esille myös negatiivisia asioita ja epävarmuutta tulevaisuuden suhteen, joten tutkittavat

eivät suhtautuneet liian kevyesti siviilissä selviytymiseen. Positiiviset ajatukset ovat tärkeitä, sillä ilman selviytymisen ennakointia, se on epätodennäköisempää. Ihmisen luottamus kykyynsä hallita kohtaloaan voinee jopa vaikuttaa konkreettisesti hänen toimintaansa (Järvikoski 1994, 99).

Aineiston keruu

Tein kuntoutujien ja työntekijöiden haastattelut syksyn 2001 ja syksyn 2003 välisenä aikana. Primaarihaastattelut olivat noin 1 - 1,5 tunnin pituisia teema-haastatteluja, jotka nauhoitin. Haastatteluista kolme tein Riihimäen vankilassa ja yhden Turun tutkintavankilassa (nykyisin Lounais-Suomen vankilan sijoittajayksikkö), muut Silta-Valmennusyhdistyksessä. Vankiloiden ja yhdistyksen työntekijät kysyivät etukäteen tutkittavien suostumuksen haastatteluun. Haastattelutilanteessa pyysin tutkittavilta vielä kirjallisen suostumuksen haastatteluun ja tietojen käyttämiseen tutkimustarkoituksiin (Liite 2.). Rikosseuraamusvirasto on myöntänyt minulle tutkimusluvan (Liite 1.).

Kanssakäyminen tutkittavien kanssa haastattelutilanteessa sujui erittäin hyvin. Haastattelut olisivat voineet muodostaa tutkittaville hyvin haasteellisen ja pelottavankin tilanteen asetelmasta johtuen: Rikosseuraamusviraston virkamies tulee heitä haastattelemaan! Toki huomasin pientä epävarmuutta esimerkiksi vetäytymisen kauemmaksi ja puhumisen hiljaa. Nämä eivät kuitenkaan mitenkään korostuneet. Lyhytjännitteisyydestä ei ainakaan haastatteluiden perusteella voida puhua: ne kestivät yleensä runsaan tunnin. Enkä edes huomannut kysyä, olisiko joku tarvinnut tupakkataukoa. Muutamat tutkittavat olivat sosiaalisesti osaavia ja heidän kielellinen ilmaisunsa oli loistavaa.

Työntekijöistä minun oli alun perin tarkoitus haastatella kaikkia tutkittavien omia työntekijöitä, koska halusin vertailla asiakkaiden ja työntekijöiden käsityksiä kuntoutuksesta ja sen onnistumisesta. Tältä kannalta haastatteluja sain neljä. Yksi työntekijä ehti lähteä pois yhdistyksestä ennen haastattelua, toisen kohdalla asiakkaan lähdöstä oli kulunut jo niin kauan aikaa, että työn tarkempi sisältö oli jo unohtunut. Kyselin useilta työntekijöiltä tutkittavien kuntoutuksen sujumisesta ja vapautumisen jälkeisiä kuulumisia, joita olen ottanut huomioon taustatietoina. Myöhemmin havaitsin tarpeen saada työntekijöiltä lisää tietoa yhdistyksen toimintaperiaatteista ja niiden soveltamisesta käytäntöön. Tällaisia haastatteluja on kaksi, lisäksi vastaavia tietoja ilmenee jonkin verran aiemmista haastatteluista. Yhden työntekijän haastattelin perusteellisesti kaksi kertaa, joista toinen kerta keskittyi pelkästään yhdistyksen toimintaan. Työntekijöiden haastattelut kestivät noin 1 - 2 tuntia.

Osasta haastatteluteemoja sain kuntoutujilta enemmän aineistoa kuin toisista. Muun muassa aiemmasta päihteiden käytöstä puhuminen oli tutkittaville helppoa, ja he tuottivatkin omaehtoisesti huomattavasti enemmän "päihdepuhetta" kuin kertoivat muusta elämästään. Tämä kuvanee sitä, miten keskeistä

päihteiden käyttö oli ollut heidän elämässään. Ei tunnu kovin uskottavalta se, että tutkittavat olisivat erityisesti kaunistelleet kertoessaan arkaluonteisista asioista (vrt. Alasuutari 1999, 150-151; Hirsjärvi ym. 2001, 194). Puhe ei kuulostanut kerskailultakaan, vaan oli enemmänkin toteavaa. Kolme haastattelua sujui lähes haastateltavan kertoman varassa. Heistä kaksi haastateltavaa puhui täsmälleen teemoihin liittyvistä asioista. Yksi kertoi paljon vankeinhoidosta ja kuntoutuksesta yleisellä tasolla, minkä vuoksi yritin palauttaa häntä useita kertoja oman kuntoutumisen kysymyksiin. Jotkut haastateltavat vastailivat lyhyesti ja kysymyksiä piti tehdä koko ajan. Tässä voi havaita eroja sekä yksilöiden että eri sukupuolten välillä: molemmat naiset puhuivat paljon, mutta myös monella miehellä oli paljon sanottavaa.

Nauhurin käyttö tuntui joistakin tutkittavista aluksi oudolta, mutta se unohtui nopeasti. Haastattelut onnistuivat teknisesti melko hyvin. Kolmessa haastattelussa tutkittavan ääni on kuitenkin niin hiljainen, että se häiritsi litterointia. Yhdessä näistä haastattelusta on myös tuolin narinaa tutkittavan pyrkiessä vetäytymään etäälle haastattelijasta. Toisesta haastattelusta ei saa paikoitellen ollenkaan selvää voimakkaan suhinan vuoksi, minkä vuoksi litteroinnissa on useita aukkoja.

Keräsin tutkittavien rikoksia ja rangaistuksen suorittamista koskevia tietoja heidän vankila-ajan nimilehdistään, jotka on tulostettu nimilehtirekisteristä. Ulkopuolista sijoitusta koskevia tietoja sain niitä koskevista päätös- ja seuranta-asiakirjoista Rikosseuraamusvirastosta. Lisäksi olen varmistanut kunkin tutkittavan kuntoutusjakson pituuden Silta-Valmennusyhdistyksen Rikosseuraamusvirastolle toimittamista raporteista.

Aineiston analyysi

Toteutin aineiston analysoinnin aineistolähtöisesti. Tutkimusotetta voi luonnehtia hermeneuttis-fenomenologiseksi, koska pyrin ymmärtämään voimaantumista tutkittavien omien kokemusten ja tulkintojen kautta (Alasuutari 1999, 72; Granfelt 2003b, 26). Tuon esille varsin paljon tutkittavien puhetta, jonka pohjalta tekemääni analyysia pyrin syventämään tiedoilla muista tutkimuksista ja kirjallisuudesta sekä ammatillisen kokemukseni kautta. Tutkittavien antamien tietojen tulkinnassa pyrin miettimään, mitä ne merkitsevät. Sen kautta yritän mennä kuvaamista pidemmälle, "asioiden taakse" (Alasuutari 1999, 77). Tähän sisältyy paljolti sama ajatus kuin Laitisella (2004, 54; ks. myös Pohjola 1994, 194) hänen käyttäessään "stand point-asetelmaa", jossa keskiössä on ihmisen arkielämän kokemus, hänen arvonsa, merkityksensä ja ajatuksensa hänen omasta paikastaan katsottuna. Kunkin teeman kohdalla pyrin yhdistämään havaintoja ja samalla pelkistämään niitä. Tutkimuskysymykset, joita Alasuutari (1999, 42, 52-53) kutsuu arvoituksiksi, pyrin ratkaisemaan tulkintojen tekemisellä.

Jo tutkimusta suunnitellessani olin kiinnostunut siitä, miten moniongelmaisten ja syrjäytyneiden vankien elämänhallintaa voitaisiin lisätä ja sitä kautta vaikuttaa heidän kuntoutumiseensa päihde- ja rikoskierteestä. Minulta kuitenkin puuttui teoria, jolla olisi annettavaa kuntoutumisen kannalta. Tuntamani teorit selittivät syrjäytymistä ja marginalisoitumista, mutta ei sitä, miten prosessi kääntyy positiiviseen suuntaan. Kun analyysi eteni yhtä aikaa teoriaan tutustumisen kanssa, huomasin, että empowerment-käsitteen kautta voisin tuoda tämän positiivisen, selviytymistä tukevan näkökulman analyysiin. Osa moniongelmaisista vangeista muodostaa aikuissosiaalityön haastavimman ryhmän, minkä vuoksi on myös tärkeää saada tietoa siitä, minkälaisen merkityksen empowerment saa heidän kannaltaan. Jouduin antamaan empowerment-käsitteelle merkityksen enemmänkin voimaantumisenä kuin valtaistumisena vankilan vallankäyttöön pohjautuvan luonteen vuoksi. Käytän voimaantumisenäkökulmaa koko aineiston tulkintaan (ks. Alasuutari 1999, 79).

Aloitin aineiston käsittelyn kuuntelemalla ja litteroimalla nauhoitetut tutkittavien haastattelut, työntekijöiden omaa asiakastaan koskevat haastattelut sekä omasta selviytymiskokemuksestaan kertoneen työntekijän haastattelun. Työntekijöiden haastatteluja, jotka koskivat kuntoutusta yleensä ja kuntoutusyhdistyksen toimintaperiaatteita, en ole litteroinut sana sanalta. Yhden työntekijän haastattelun litteroi ammattitaitoinen litterointityötä tehnyt henkilö.

Litteroidut tutkittavien haastattelut luokittelin ensin alkuperäisten teemojen mukaan, jotka liittyivät tutkittavien taustaan sekä vankilan ja Silta-Valmennusyhdistyksen kuntoutukseen ja tutkittavien niille antamiin merkityksiin. Ne, samoin kuin kirjallisista dokumenteista kerätyt tutkittavien taustatiedot tallensin taulukkoon, johon oli varattu sarake kullekin taustatiedolle ja teemalle. Tällä perusteella kirjoitin tutkimusjoukkoa koskevan 4. luvun ensimmäisen alaluvun ja tutkittavien päihde- ja rikoskeskeistä elämää koskevan 5. luvun.

Tämän jälkeen etsin primääriaineistosta erilaisia voimaantumiseen liittyviä viittauksia sekä yksilötasolla että yhteisötasolla. Voimaantumista olen teemoittanut sen eri piirteiden kautta, joita olen esittänyt kuviossa 1. Ympäristön kasvualusta voimaantumisprosessille ja voimaantumisen tuntomerkkejä. Luvussa 6. käsittelen voimaantumista yksilötasolla fyysiseltä, psyykkiseltä ja sosiaaliselta kannalta. Ihmisenä kasvamiseen liittyy muun muassa subjektiksi tuleminen ja sosiaalisten sekä arkielämän taitojen oppiminen. Tunsin jo aiemmin kuntoutusta varten kehitetyn bio-psyko-sosiaalisen mallin ihmisen toimintaedellytyksistä (Talo ym. 2001, 58). Tutkimuksen teon aikana tätä täydensi WHO:n ICF-luokitus (World Health Organization 2001), jonka käyttöönoton valmistelu on Suomessa edennyt pitkälle (Stakes 2004). Myös muusta kirjallisuudesta löysin jatkuvasti viittauksia ihmisen eri olemuspuoliin, minkä vuoksi päätin käsitellä yksilön voimaantumista fyysisellä, psyykkisellä ja sosiaalisella tasolla, vaikka ihminen sinänsä on kokonaisuus.

Yksilön toimintakyvyn lisääntymistä tulkitessani olen käyttänyt myös voimaantumista vahvistavia tai selittäviä näkökulmia esimerkiksi motivoitumisen päihde- ja rikoskierteestä irtautumiseen, riippuvuuden voittamisen ja sosiaalisen tuen (ks. Alasuutari 1999, 40, 44, 46, 47). Koska tutkimusjoukkoon kuuluvilla on paljon päihdeongelmia, heillä voimaantumisen olennainen komponentti on riippuvuuden voittaminen. Riippuvuuttakin voi esiintyä sekä fyysisellä, psyykkisellä että sosiaalisella tasolla. Koska riippuvuus on kuitenkin olennainen käsite päihdeongelmaisilla, halusin tuoda sen selkeästi näkyviin jakamatta sitä eri alalukuihin. Kuntoutustarpeita koskevassa luvussa 5. paneudun tutkittavien riippuvuuden syntymiseen ja voimaantumista koskevan luvun 6. alussa motivoitumiseen päihde- ja rikoskeskeisestä elämäntavasta luopumiseen ja riippuvuuden voittamiseen. Vasta sen jälkeen käsittelen tutkittavien voimaantumista fyysisellä, psyykkisellä ja sosiaalisella tasolla.

Luvussa 7. käytän voimaantumisteoriaan liittyviä voimaannuttavaa ympäristöä kuvaavia piirteitä pohjana yhteisöjen, vankilan ja Silta-Valmennusyhdistyksen, ja niissä tapahtuvan kuntoutuksen analysoinnille. Oletan, että mitä voimaannuttavammaksi yhteisöä voidaan luonnehtia, sitä enemmän sillä on merkitystä ihmisten voimaantumisen kannalta. Voimaantumista edistäviä tai haittaavia tekijöitä löytyy myös henkilökunnan suhtautumisessa asiakkaisiin ja työskentelytavoissa. Rikoksiin syyllistyneiden ja huumeiden käyttäjien kuntoutuksessa on käytetty hyvällä menestyksellä yhteisöhoitoa, minkä vuoksi oletan, että yhteisöhoidolla on voimaannuttavaa vaikutusta ja peilaan vankilan ja Silta-Valmennuksen toimintaa myös yhteisöhoidon periaatteiden kannalta. Koska toimiva ihminen kehittyy ja kasvaa (Särkelä 2001, 64), otan yhteisöjen analysoinnissa huomioon myös sen mahdollisuuden auttaa asiakasta oppimaan uudenlaisessa elämässä tarvittavia arkielämän taitoja.

Esitän analyysissä kuntoutujien ja Silta-Valmennuksen työntekijöiden suoran puheen kursivilla lainausmerkeissä. Sitaateista olen poistanut täytesanoja, jotka eivät muuta sanotun sisältöä, mutta tekevät sen vaikealukuisemmaksi. Koska haastattelu on usein ollut varsin polveileva, olen merkinnyt tekstistä poistetut kohdat, joissa haastateltava puhuu muusta asiasta, kolmella (...) pisteellä.

Tutkimuksessa on arviointinäkökulma, koska siinä punnitaan kuntoutuksen "arvoa" tutkittaville (Robson 2001, 25-26). Pyrin kuitenkin enemmän kuntoutumisen ymmärtämiseen (Hirsjärvi ym. 1992, 56) kuin kuntoutustoiminnan arviointiin. Tutkimuksen yhteydessä tulee myös tietoa toiminnan vahvuuksista ja heikkouksista. Varsinainen arviointitutkimus olisi vaatinut alusta pitäen tarkemmin toteutettua tutkimusasetelmaa intervention vaikutusten tutkimiseksi asiakkaan elämäntilanteen mahdolliseen muutokseen (Paasio 2003, 4).

Vankila- ja kuntoutusyhteisöjen voimaannuttavan vaikutuksen tutkimista olisi edistänyt niiden toiminnan havainnointi (Alasuutari 1999, 26). Havainnoiva ja etnografinen tutkimusote olisi kuitenkin edellyttänyt osallistumista vankila- ja kuntoutusyhteisöjen arkeen, mikä ei ollut käytännössä mahdollista. Kokemuksia

tämäntyyppisestä tutkimuksesta vankeinhoidossa on saatu Helsingin vankilan päihdeosaston arviointi- ja kehittämistutkimuksessa (Tourunen & Perälä 2004). Se, miten arvioin kuntoutusta yleensä ja kuntoutusyhteisöjä, perustuu kokonaan tutkittavien ja työntekijöiden puheeseen, kirjallisten lähteiden perusteella saatuun tietoon ja omaan ammatilliseen kokemukseeni. Kuntoutumisen yhteiskunnallisten edellytysten käsittelyssä olen käyttänyt kirjallista tietoa ammatillisen kokemukseni lisäksi.

Tutkijapositio

Olen valinnut tutkimuksen aiheen vankeinhoidon kuntoutustoiminnan arviointi- ja kehittämistarpeen vuoksi. Rikosseuraamusvirasto ei ole millään lailla vaikuttanut aiheen valintaan eikä muutenkaan tutkimuksen sisältöön. Tutkimuksen suorittamisen kannalta hieman ongelmallinen on kuitenkin asemani Rikosseuraamusviraston työntekijänä. Ihanteellisessa tilanteessa haastattelun osapuolet voivat kohdata toisensa tasavertaisina subjekteina, eikä tilanteeseen liity valtasuhteita. Toisaalta haastattelussa kuten myös muissa ihmissuhteissa on aina valta-aspekti eikä tasa-arvoinen suhde ole realistinen tavoite (Alasuutari 1999, 146; Laitinen 2004, 56). Hierarkkista valtasuhdetta minun ja haastateltavien välillä ei ollut, vaikka tehtäviini kuuluvat vankien ulkopuoliseen sijoitukseen liittyvät hallinnolliset asiat. Sijoituspäätökset on tehty paikallistasolla ennen tutkittavien valintaa tutkimukseen. Keskushallinnon rooli kuntoutustoiminnan ohjauksessa näkyy lähinnä työntekijöiden työssä, joten tutkittavat ovat tuskin pelänneet keskushallinnon edustajan puuttumista toimintaan.

Silta-Valmennuksen työntekijät informoivat tutkittavia etukäteen paitsi tutkimuksesta myös taustastani. Haastattelu olisi voinut virka-asemani vuoksi tuntua pakolliselta, liian viralliselta tai toisaalta mahdollisuudelta vaikuttaa omien asioidensa edistämiseen. En kuitenkaan huomannut, että asemani olisi tutkittavia häirinnyt tai että he olisivat pyrkineet siitä hyötymään. Joillakin tutkittavilla haastatteluun sisältyi uteliaisuutta ”pitihän tämäkin kokea”, toisille se merkitsi sopivaa vaihtelua viikonlopun ohjelmaan.

Haastattelut sujuivat leppoisassa hengessä ja tutkittavat olivat yleensä avoimia. Yksi tutkittava sanoi, että hän ei halua kertoa rikoksistaan. Tähän ei kuitenkaan vaikuttanut positioni, koska hän kertoi, että ei halunnut muutenkaan niistä puhua. Eräs tutkittava mainitsi, että vankilahenkilökuntaan suhtaudutaan aina hieman epäluuloisesti eikä varsinkaan huumeidenkäytöstä vankilassa kerrota. Jos minut olisi mielletty vankilahenkilökuntaan kuuluvaksi, omasta huumeidenkäytöstä Sillassa ei ehkä olisi kerrottu sieltä poisjoutumisen pelossa. Näin on tietysti saattanut olla joidenkin kohdalla. Sillassa haastatelluilta ei kuitenkaan missään vaiheessa paljastunut päihdeiden käyttöä kontrollista huolimatta, joten he eivät todennäköisesti päihdeitä käyttäneet. Vankilassa olleet taas olivat jääneet niistä kiinni, joten heillä ei ollut mitään menetettävää. Huumeiden saa-

tavuudesta Sillassa puhuin muutamien kanssa, joten se ei ollut liian arkaluonteinen aihe. Joku totesikin, että ainahan niitä saa, jos haluaa. Sain sen käsityksen haastatteluista, että huumeita on liikkunut vain satunnaisesti Silta-Valmennuksessa.

Tutkimuskohteen ymmärtämiseen ja tulosten analysointiin tutkimuksesta ilmenevällä tavalla on vaikuttanut elämäkokemukseni, sosiaalityön koulutukseni ja työkokemukseni vankien kuntoutuksen parissa (Granfelt 2003b, 27).

5 PÄIHDE- JA RIKOSTAUSTAISEN KUNTOUTUSTARPEET

Tässä luvussa kuvaan ja analysoin tutkittavien toimintakyvyn edellytyksiä ja toimintarajoitteita sekä kuntoutustarvetta, mikä on lähtökohta heidän kuntoutukselleen.

Päihteiden, erityisesti huumeiden käyttö, oli keskeistä lähes kaikkien tutkittavien elämässä ennen vankilaa. He olivat rakentaneet sosiaalisia käytäntöjään siten, että heidän elämäntyyliinsä liittyi huumeiden käyttöön. Päihteiden ongelmakäyttö ei kuitenkaan kerro kaikkea tutkittavista, vaikka tämä näkökulma on pakostakin keskeinen sen ollessa useimpien lähtökohta kuntoutukseen hakeuduttaessa. Päihteiden runsas käyttö on johtanut tutkittavia voimaantumiseen vastakkaiseen prosessiin, minkä seurauksena on ollut elämänhallinnan väheneminen, jopa menettäminen.

Kuntoutustarpeet näyttäytyvät eri näkökulmista työntekijöiden ja tutkittavien puheessa.

Työntekijöiden haastatteluissa tuli esille kuvauksia tutkittavien sosiaalisesta vajaakuntoisuudesta ja osaamattomuudesta. Tutkittavien haastatteluja analysoidessani jouduin ihmettelemään, miten vähän he itse puhuivat suoraan muista kuin päihteiden käyttöön liittyvistä ongelmistaan. Johtuiko se siitä, että he eivät tiedostaneet tai halunneet puhua muista vaikeuksistaan vai siitä, että päihdeproblematiikka oli kaikkein keskeisintä ja se oli haudannut mahdollisesti alkuperäiset ongelmat alleen? He ovat myös voineet tottua puhumaan kuntoutuksessa päihdeongelmistaan, minkä vuoksi niistä oli helppo puhua haastattelussa. Elämänhallinnan puute tuli kuitenkin näkyviin yllättävälläkin tavalla, kun omaa yritystä pyörittänyt kertoi, miten suuri kynnys on maksaa lasku. Laskun maksamisessa ei luultavasti ollut kyse vain mekaanisesta pankkitoiminnasta, vaan siihen liittyi koko elämäntavan muutos: ensin raha ansaitaan tai saadaan laillisesti ja yhteiskunnallisista vastuista pidetään huoli. Haastateltavien puheet paljastavat kuitenkin vaikeuden hallita elämäänsä. Työntekijöiden taas oli helpompi ilmaista kuntoutustarvetta tarkemmin, koska he hallitsevat psykososiaaliseen kuntoutukseen liittyvät ammatilliset käsitteet. Seuraavassa esitän ensin tutkittavien oman kuvauksen perusteella heidän päihdeongelmaansa ja sen vaikutuksia elämään ja sitten heidän kuntoutustarvettaan työntekijöiden ilmaisemana.

Paratiisitunnelmista päihdekoukuun

Tutkittavien toimintakyvyn ja kuntoutustarpeen arviointi tapahtuu kuvaamalla ja analysoimalla tutkittavien oman kertoman perusteella päihteiden käytön alkamista, päihteitä osana heidän elämäänsä ja päihteiden heille aiheuttamia

haittoja. Toinen ryhmä tutkittavista on aloittanut päihteiden käytön jo hyvin nuorena, murrosiän kynnyksellä. Tähän liittyy usein se, että heidän koulunkäyntinsä on jäänyt vähäiseksi eivätkä he ole päässeet työelämään kiinni. Toisen "tyypin" muodostavat varsin pitkään työelämässä ennen huumeiden käytön aloittamista olleet, joiden kohdalla ei ole kyse nuoruusiän kokeiluista. Ryhmään kuuluu yksi tutkittava, jonka päihdeongelma ei ollut ajankohtainen. Päihteiden käyttö on useilla kestänyt pitkään, pisimmillään parikymmentä vuotta. Ennen vankilaa käyttö on ollut monilla jatkuvaa. Yleisimmin tutkittavat ovat käyttäneet amfetamiinia, heroiniä ja alkoholia. He ovat käyttäneet myös ekstaasia, butaania, lääkkeitä sekä "pilveä" ja muitakin aineita, joita kaikkia ei ole yksilöity. Aineiden sekakäyttö on ollut tavallista. Käytetyistä aineista heroini, rauhoittavat lääkkeet sekä alkoholi ovat keskushermostoa lamaavia aineita. Kokaiini, amfetamiini sekä piristävät lääkkeet ovat keskushermostoa piristäviä aineita. Cannabis sekä LSD ovat aistiharhoja aiheuttavia aineita, hallusinogeenisiä. (Hakkarainen 1992, 16.)

Tutkittavat kuvaavat päihteiden käytön aloittamistaan monella tavalla. Päihteistä etsitään sellaista, mitä tavallinen harmaa elämä ei anna kuten hauskanpitoa (Jaatinen 2000, 76). Niihin voidaan myös paeta elämän sitä puolta, mikä ei tunnu hyvältä. Päihteet voivatkin palvella keinona selviytyä päivästä toiseen ulkoisia ja sisäisiä uhkia vastaan tai tapana selviytyä vaikeista tunteista. Niiden avulla voi yrittää säilyttää pahoin horjuvaa psyykkistä tasapainoa tai kestää tyhjyyttä, tarkoituksettomuutta ja yksinäisyyttä. (Granfelt 1998, 143,145, 150.)

"Mä oon kasvanut siihen, että päihteet kuuluu elämään ... Kaikki hauskanpito liittyi siihen kun oltiin lomalla ja ryypättiin eli mä oon saanut semmosen mallin.. Mä oon ollu hirveen tekeen töitä aina. Niin mulla alko vähän erilailla kuin muilla ihmisillä - burnoutista. Mähän tein kaks vuotta putkeen... mä sillä työllä peitin sen oman ero- ja stressin tuskan ja väsymyksen; et mulla lähti siitä." (Leena)

"Varmaan ihan alunperin se oli semmosta vähän jännitystä ja - pilveä aloin polttaa joskus 14-vuotiaana. Sit meillä oli sellainen oma salaseura ja, se oli semmosta. " (Ville)

"Mistähän se olis sitten lähtenyt, en mä tiä. Mulla on ihan hyvä koti ja tavallinen työtätekevä perhe, ei ole edes vanhemmat eronnut eikä mitään ja on ollut tosi hyvä lapsuus. Aina on ollu kaikkee. Se voi olla kyllä, että kun mä olen saanu aina kaikki, se on tehnyt sen osansa mun systeemiin. Kun kotoa on lähteny, se ei o sitten ollukkaan niin helppoo, ei o saanut sit enää kaikkee mitä on halunnu...Varmaan aina ollu vähän tommonen räjäpää, vaikka on ollu hirveen kiltti lapsena (naurua - VK). Mut se on sitten jossain vaiheessa musta tullu hirveen itsetuhoinen joskus ennen parikymppisenä, murrosiän jälkeenkin vasta...Mä oon ollu 8 luokalla koulussa niin mun veli on tappanu itensä."

Päihteiden erityisesti huumeiden ottaminen on saattanut käynnistyä jännityksen ja voimakkaiden tunnekokemusten etsinnän vuoksi seurauksista välttämättä. Muita voimakkaita tunteita, jotka vaikuttavat huumeiden käyttöön, on nautinnonhalu. Tämä on Partasen (2002, 20) mukaan ilmeisesti tavallisin motiivi huumeiden käyttöön. Myös Granfeltin (1998, 143,145,150) havaintojen mukaan päihteet saattavat olla "tie hetkelliseen maanpäälliseen paratiisiin - täydelliseen hyvän olon, ymmärryksen ja turvallisuuden tilaan". Tästä käytetään jopa ilmaisua "rakastumisvaihe" (Ahtiala & Ruohonen 1998, 161). Huumeiden kokeiluun on voinut vaikuttaa olennaisesti se, että kaverit käyttävät huumeita (mm. Jaatinen 2000, 45; Karekivi 1999, 92).

"Kun ne ensimmäiset töötit, jotka saa vedettyä ja tulee se fiilis, niin ei edes ihanin orgasmi - sitä ei voi verrata samana päivänä sen kanssa, se on jotenkin niin euforinen. Mulle tuli heti ensimmäinen ajatus että yes ihanaa: tää on mun aine!" (Anneli)

"En mä käyttänyt kun alkoholia silloin tällöin...En mä käyttänyt huumeita - jos joku mun kaveri käytti, mä suunnitelleen hakkasin sen. Kai se sit muuttu, kun mun parhaatkin kaverit joskus ... oli serkkukin käymässä. Joskus mä sitten kokeilin - pari muuta kertaa kokeilin ja se oli aika kivaa. Se butaaminen oli aika hienoo, koska siit pääsee ihan toiseen ulottuvuuksiin, ei ole ollenkaan tässä maailmassa." (Risto)

Kaverien vaikutus ja erilaiset voimakkaat tunteet kuten jännitys ja nautinnonhalu sekä vaikeuksien pakeneminen selittävät paljon huumeiden käytöstä. Muitakin syitä löytyy. Toisaalta sitä mukaan kuin huumeiden käyttö on tullut yhteiskunnassa yleisemmäksi, yhä useammat nuoret ovat joutuneet tilanteisiin, joissa huumeita on tarjolla. Kovin suurta syytä huumeiden kokeiluun ei tarvita. Ainakaan ei tarvitse olla kyse poikkeavista yksilöistä tai vastakulttuurista, kun nuori kokeilee huumeita (Parker, Aldridge & Measham 1998). Nykyisin puhutaan paljon huumeiden viihdekäytöstä. Tästä ei tutkittavien kohdalla lie kyse. Viihdekäyttö on tavallisempaa opiskelevan nuorison keskuudessa. Hakkarainen on nimennyt sosiaalisiksi kehyksiksi erilaisia konteksteja, joiden puitteissa huumausaineiden käyttöä tyypillisesti esiintyy. Näitä ovat etninen traditio, sotaväki, terveydenhoito, sosiaalinen deprivatio ja huono-osaisuus, rikkaus ja varallisuus, koulunkäynti ja opiskelu, taide- ja viihdemaailma, rikollisuus, prostituutio sekä tanssi- ja klubikulttuuri. (Hakkarainen 1992, 37-43; 2001, 73-93.) Tutkittavien huumeidenkäyttö sopii "rikollisuuskehykseen", mutta myös sosiaaliseen "deprivatiokehykseen" niillä, joilla on hyvinvointipuutteita.

Tutkittavien alkuun viattomalta ja vaarattomalta vaikuttanut huumeiden käyttö on pitkittynyt ja alkanut saada uusia piirteitä. Käytön saadessa enemmän otetta ihmisestä hänen elämänhallintansa vaarantuu ja alkaa näkyä merkkejä päihteiden kielteisestä vaikutuksesta sosiaaliseen tilanteeseen. Huume-myönteinen elämäntapa vaikuttaa sekä työssä käyntiin että asumiseen. (Granfelt 1998, 55-56.) Tilanteen hallinta käy mahdottomaksi.

“Koko ikäni ollut jotain tekemistä tai useampia vuosia... Ennen tuomiota viimeisen vuoden aikana meni vähän lekkeriksi - se sitten vei työpaikankin. Ei voinu jäädä sinne ottamaan sitä riskiä, että pudotan jonkun niskaan. Ei mitään käynyt onneksi...Tuli vähän kovempia huumeita mukaan - ne sitten vei täysin, ei pystynyt hallitsemaan.” (Matti)

“Se oli yhtä helvettä ...mä vuokrasin semmosia kun oli rahaa, 1600 oli vuokra 3 viikoksi. Olin sit siellä, mut tuli vähän tyhmä olo, kun tietää, et täältä on lähtö, että taas mennään hotelliin. Ei tullut semmosta suunnitelmallisuutta, se oli ihan päätöntä menoo.” (Ville)

Huumeiden käyttö on näkynyt myös kunnon ja terveydentilan heikentymisenä. Pitkäaikaisella huumeiden käytöllä voi olla monia pysyviä seurausvaikutuksia, esimerkiksi siitä on voinut aiheutua virusperäinen maksasairaus C-hepatiitti. Kaikkien vankien joukossa C-hepatiitti on yleinen: se on ainakin 26 %:lla vangeista (Vankien terveydenhuollon kehittäminen 2003). C-hepatiittia on Suomessa tavattu useammalla kuin joka toisella suonensisäisten huumeiden käyttäjällä (Ahtiala & Ruohonen 1998, 137-139).

Huumeiden käytön seurauksia tutkittavilla olivat myös sairaskohtaukset, paniikkihäiriö ja masennus, jopa itsemurhayritys. Amfetamiinin käyttäjillä oli ollut ravitsemustilan puutosta. Huumeet altistavatkin vatsa-, maksa-, keuhko-, sydän- ja verisuonisairauksille sekä sukupuolitaudeille ja sukupuoliteitse tarttuville virustartunnoille. Ne voivat myös aiheuttaa neurologisia oireita, ja käyttäjillä on usein psyykkisiä ongelmia kuten masennusta, psykooseja, impulssikontrollin häiriöitä ja yleistä taantumista. Aivoissa voi myös tapahtua bio-kemiallisia toiminnan muutoksia. (Ahtiala & Ruohonen 1998, 137-139, 157.)

“(Amfetamiinilla - VK) mä oon saanut omat asiani menemään aika huonoon suuntaan, pää on menny vähän huonoon kuntoon ja en mä tiä. Aina kun sitä vetää, niin melkein tulee jotain sanomista.” (Esa)

“Mulla on ... syndrooma kaman käytön seurauksena, se on reumasairaus. Mun särki niveliä ihan hirveesti ja kävin kivitalossa kun mä olin lääkarillä. Ei amfetamiinista tämmösiä tu nivelsärkyä. Otettiin reumakokeet ja siel oli, se on mulla geeneissä, mut se ei välttämättä olis puhjennut ilman suonensisäistä käyttöä - tosi v-mäinen sairaus siel liikkuu nivelestä niveleen. Mul on kyynelkanavat tuhoutunut, silmätippoja, kostutustippoja, suutippoja. Mul pitäis nyt ottaa näyte tosta huulesta, jos onkin syöpää niin se on... maksa ja haima ja mul on muutenkin C-hepatiitti.”

“Mä jouduin ambulanssilla lähteen lääkäriin. Tuli vaan niin huono olo ja sitten sydän alko takomaan aivan mielettömästi ja sitten tuli semmonen yleinen huonovointisuus vaan silleen siitä aineesta, että

tuntu, että taju lähtee, eikä ne lääkäritkään mitään pystynyt tekeen, ne vaan otti ton EKG:n ja hapen.”

Huumeiden käyttö on monella tutkittavalla johtanut kaveripiirin supistumiseen siten, että se muodostuu etupäässä huumeidenkäyttäjistä samalla kun muut sosiaaliset suhteet ovat kaventuneet. Huumeista näyttääkin muodostuneen tutkittaville keskusaktiiviteetti, jonka ympärille kaikki muu toiminta ja ystäväpiiri ovat keskittyneet (Fingarette 1989, 100-103; Tamminen 2000, 45). Huumeet ovat voimakas yhdistävä tekijä (Ahtiala & Ruohonen 1998, 155-156), mutta niiden ympärille rakentuvat ihmissuhteet voivat perustua toisten hyväksikäyttöön, epärehellisyyteen ja väkivaltaan sekä olla lyhytaikaisia (Murto 1997, 216.)

“Hirveesti mulla on ollut ystäviä aina, totta kai ne jäi, eihän tomosten kanssa toimi, jotka ei vetänyt kamaa, eihän niitten kanssa ollut mitään.” (Leena)

“Mul on sellasii kavereita niin paljon tai melkein kaikki tai aika paljon. Mul on ihmeellinen taipumus lyöttäytyä sellaiseen sakkiiin, tutut ja kaikki on vähän niinkuin sellasii samanlaisii.” (Esa)

“Mä oon niin pitkään vetänyt, kavereihin törmää joka puolella, vaikka yrittäis ettei törmäis. Mä menin fattaa hakeen vuokratäppään maksusitoumusta, niin mä törmäsin matkalla yhteen vanhaan tuttuun ja fattassa törmäsin yhteen narkomaanituttuun, niin en mä päässyt sen pidemmälle.” (Ville)

“Mä olin kyllä aika järkyttävä, muhun ei saanut mitään otetta, kontaktia, ei mitään, mä tein yksin, mä kuljin yksin, hirveesti tein kaikkee, ei millään ollu mitään väljä, 7 kk mä näin niitä vetounia, varkaissa käymisiä... Mä olin niin pohjalla, mulla ei ollu mitään väliä kun mä vartosin tätä tuomiota. Mulla ei ollut mitään otetta yhteiskunnasta ei mitään, mä en ees työvoimatoimistoon, se rima oli niin korkee.”

Amfetamiini keskushermostoa piristävänä aineena antaa voimia lähes yli-inhimilliseen jaksamiseen, mikä kuvastuu ylitoiminnallisena elämäntapana, jota ei jaksu pitkään. Elämäntapaan saattaa liittyä rikosten tekoon tarvittavia taitoja, mutta ei normaaliyhteisön edellyttämiä taitoja, joiden tilalle on tullut huumeiden käytön aiheuttama sosiaalinen osaamattomuus. Naiset eivät kertoneet joutuneensa seksuaalisen väkivallan eivätkä pahoinpitelyn kohteeksi, mitä kadulla eläville naisille voi tapahtua (Daly 1996, 114). Perälän (2002) tutkimuksen mukaan huumeidenkäyttäjien ajasta suurin osa kului huumeiden hankintaan, käytön rahoitukseen, ostotapahtumaan, ”tykittämiseen” (huumeiden ottamiseen), vaikutusten saamiseen eli ”kolahtamiseen” ja tämän jälkeiseen vetäytymiseen eli ”lepuuttamiseen”. Sama kierto jatkuu, kun huumeita halutaan lisää. (Mts. 85-103.) Toiminta-areenoiden kapeutuminen päihteiden käy-

tön vuoksi ja muokkautuminen päihteiden käyttöä mahdollistaviksi, tukeviksi ja uusintaviksi (Särkelä 1993, 16-17) oli ilmeistä usean tutkittavan kohdalla.

“Mun elämä oli aika paskaa: ei mitään muuta kuin se suoneen vetäminen, huumeiden hakeminen ja huumeiden käyttö.” (Risto)

“Sitä vatkaa aika monta asiaa, kun on kamaa: ostaa, välittää ja vaihtaa, mikään muu ei ole säännöllistä kun seuraavat töötöt.” (Ville)

“Sosiaalinen tilanne on vähän mennyt huonommaksi pikku hiljaa. Tälläkin tuomiolla oli ihan hyvin asiat mutta en mä jaksanut ite niitä vaalia. On vähän itestä ollut kiinni, et ne on mennykin.” (Esa)

Huumeiden myötä tutkittavien elämään tulivat rikokset. Huumeiden käyttö on jo sinänsä rangaistava teko, mutta käytön rahoitusongelmat johtavat yleensä myös muihin rikoksiin, ellei rahoitusta pysty hoitamaan muulla keinoin (ks. Partanen 2002, 29). Paitsi, että käyttö luo tavallista suuremman rahan tarpeen, se voi vähentää estoja, heikentää arvostelukykä ja johdattaa “alamaailman” piireihin, mitkä madaltavat kynnystä rikoksiin. Toisaalta rikokset lisäävät mahdollisuuksia päihteiden käyttöön ja voivat aiheuttaa syyllisyyttä, jota taas vuorostaan vähennetään päihteillä. Epäsosiaalista ja päihdekeskeistä elämäntyyliä ylläpitävät myös sitä vahvistavat ajattelumallit. (Walters 1994.)

“Tiedän tietokoneista ja osaan käyttää, oon varastanut ja myynyt. Kun on pitänyt laillisena myydä, niin niistä on pitänyt tietääkin. Kaverit toi yleensä mulle myytäväksi tietokoneita, kun ne ei tienny niistä mitään. Helppoa rahaa tuli, sossun rahalla ei muka pärjännyt, oli oleviinaan niin korkee tai piti olla koko ajan, mitä käyttää.”

“Poliisit on kuulunu mun elämään varmaan 10 vuotta tavalla tai toisella. Mä haluan päästä siitä irti. Mä en tykkää, että ne tulee mun kotiin ja kollaa mun kämpän ja kääntää kaikki ylösalaisin ja sitten mua roikutetaan niskasta jonnekin koppiin.”

Päihteiden käyttö on aiheuttanut tutkittaville sekä sosiaalisia että terveydellisiä haittoja. Myös Riittinen (2001, 156) on havainnut, että useilla vangeilla pitkään jatkunut huumeiden käyttö on vaikuttanut monelle elämänalueelle ja vahingoittanut monella tavalla somaattista ja psyykkistä terveyttä ja selviytymistä. Pitkäaikaisista vangeista joka neljäs on riski- ja tarvearvioinnissa sijoittajayksikössä kertonut alkoholin käyttönsä johtaneen ongelmiin työelämässä, 12 %:lle se on aiheuttanut terveydellisiä haittoja ja joka neljännelle perheongelmia. Huumeet ovat olleet syynä työongelmiin joka viidennellä, samoin terveysongelmiin ja perheongelmiin hieman yli 20 %:lla. (Riski- ja tarvearviointitiedot 2004.¹⁸)

18 Riski- ja tarvearviointitiedot perustuvat yli 2 vuoden rangaistusta suorittaville rangaistuksen alkuvaiheessa tehtyyn riski- ja tarvearviointiin, jota varten Rikosseuraamusvirastossa on kehitetty käsikirja. Tiedot on ajettu atk:lta syksyllä 2004.

Tutkittavien sosiaalinen tilanne on huonontunut ainakin työssä käynnin, asunon ja/tai ihmissuhteiden osalta. Rikoksiin syyllistyminen on johtanut rikosprosessiin ja rangaistuksen suorittamiseen. Useiden terveydentila on huonontunut huolestuttavassa määrin. Selkeänä heillä näkyy myös elämänhallinnan väheneminen ja elämänpäiirin kapeutuminen siten, että useat asiat elämässä kytkeytyvät päihteiden käyttöön. Päihteet ovat siten toimineet tekijänä, joka on aiheuttanut voimaantumisen kannalta kielteisen prosessin useilla elämäntilanteilla.

Tutkittavat ovatkin eläneet marginaalissa tai sen lähellä ennen vankilaan tuloaan. Jotkut ovat olleet työelämässä, mutta jättäneet työn huumeiden käytön vuoksi, toisilla käyttö on alkanut niin aikaisin, että he eivät ole ollenkaan päässeet kiinni työelämään. Marginaali on määritelty väli-tilaksi, josta ennemmin tai myöhemmin joko palataan ”keskukseen” tai pudotaan ulos syrjäytyneisyyteen (Svedberg 1995, 44-45). Väli-tilasta keskukseen palaamisen voidaan ajatella tapahtuvan voimaantumisen kautta. Usein prosessi voi kuitenkin olla toisen suuntainen. Vähätalon mukaan (1996) tilapäistä karsiutumista (temporary discarding), jossa ongelmat eivät ole kasautuneet, seuraa marginalisaatio, johon liittyy sosiaalisten ongelmien lievähköä päällekkäisyyttä, jatkuvaa laudalla oloa suhteessa vallitsevaan normaaliuteen sekä tilapäistä tai toistuvaa sosiaalivaltion asiakkuutta. Äärimmäisessä vaiheessa (exclusion) vakavat ongelmat kasautuvat ja syntyy voimakasta pysyväisluonteista riippuvuutta sosiaalivaltion instituutioista. (Mts. 28-29.) Joillakin tutkittavilla kyse on tilapäisestä karsiutumisesta, useilla marginalisaatiosta ja joillakin ongelmien kasautumisesta äärimmäisellä tavalla. Marginaali ja valtavirta voivat olla heillä myös limittyneinä toisiinsa (Kuure 1996, 81).

Marginaali ei sinänsä ole aina negatiivinen, vastentahtoisesti valittu olotila (Granfelt 1998, 82). Helneen (2002) mielestä myös ”reunoilla” voi elää lukuisilla tavoilla eikä marginaalisuus ole välttämättä umpikuja. Hän asettaa kyseenalaiseksi sen, onko olemassa sellaista yhteisyyttä, johon ihminen voisi palata. (Mts. 90, 98, 100.) Mielestäni rikoskierteeseen joutuneiden voi olla tarpeen löytää ainakin työssäkäyntiin nähden vaihtoehtoinen elämäntapa, jos yhteiskunnan kova ilmapiiri ei hyväksy heitä työmarkkinoiden osallisuuteen. Päihteiden käytön aiheuttaman vajaakuntoisuuden vuoksi työelämään kuntoutuminen vienee joka tapauksessa paljon aikaa. Vankien kuntoutuksessa on joka tapauksessa lähdettävä liikkeelle rikoksettomuuteen pyrkimisestä, koska yhteiskunnan toimivuus edellyttää yhteisesti sovittujen pelisääntöjen noudattamista. Uusintarikollisuuden vähentämistavoite ottaa huomioon yhteiskunnan jäsenten tarpeet. Sosiaalialan ammatillisen työn eettisten periaatteiden mukaan jokaisella ihmisellä on oikeus omiin valintoihinsa ja itsensä toteuttamiseen edellyttäen, ettei hän toiminnallaan loukkaa toisten vastaavaa oikeutta (www.talentia.fi). Myös rikosentekijän ihmisyyden kunnioittaminen edellyttää, ettei rikoksia hyväksytä, vaikka häntä ihmisenä kunnioitetaankin (ks. Lindqvist 2002, 177).

Kun on otettava vaikei halua

Mistä sitten on kyse, kun nuori tai vanhempikin käyttäjä jää koukkuun huumeisiin, kuten monen tutkittavanikin kohdalla on tapahtunut? Onko niin, että vaihtoehtojen vähäisyys ja syrjäytyminen johtavat syvempään kierteseen? Tätä mieltä on ainakin Koski-Jännes (1995, 7-9): hänen mukaansa henkilöt, jotka pysyvämmin jäävät päihdekoukkuun, ovat usein alun alkaen moniongelmaisia. Juuri heille voi olla eniten merkitystä sillä, että huumeiden käytön on sanottu lisäävän itsevarmuutta ja voimantuntoa (Partanen 2002, 34).

Käytön jatkuessa kehittyä aikaa myöten riippuvuus päihteisiin, jolloin irti pääsy on vaikeaa, vaikka haluaisikin. Ihminen päätyy ansaan: vaikka hän haluaisi lopettaa, hän ei siihen pysty. Addiktiosta tulee puuttuvien asioiden korvike tai selviytymiskeino ongelmatilanteissa. (Koski-Jännes ym. 1998, 31-34.) Päihteiden käyttö voi palvella niistä riippuvaiseksi tulleelle samanaikaisesti sekä selviytymisstrategiana että luovuuden ja autonomian tukahduttajana (Granfelt 1998, 143,145,150). Tämä kahdensuuntainen vaikutus vaikeuttaa entisestään päihteistä irrottautumista.

”Siellä on niin samanlaiset ne ympyrät, siellä on se kaveripiiri, mä en tunne sieltä yhtään raitista ihmistä. Jos halua raittiina olla, kyllä sitä tietysti jonkun aikaa pystyis. Kun tulee semmonen päivä, ettei o mitään tekemistä, on vähän ykstoikkoinen päivä, sitä nopeesti sitten menis kavereiden kanssa vähän ajeleen ja parin päivän päästä nauttis samoja tuotteita kuin ennen.” (Hannu)

Koski-Jänneksen mukaan riippuvuuden muodostumiseen vaikuttavat aineen saatavuus, kulttuuriset arvot ja normit, sosialisatiokokemukset, vertaisryhmän paine, perinnölliset tekijät ja aineesta saatava psyykinen tyydytys. Toivottuun psyykkiseen tilaan halutaan päästä nopeasti. Riippuvuuden syvetessä aineita käytetään yhä useammin kielteisten mielentilojen lievittämiseen. Riippuvuus voi olla sekä fyysistä että psyykkistä. (Koski-Jännes 1995, 7-9; 2000, 32-33.) Riippuvuuden voimakkuus ja sen kehittymisaika poikkeavat toisistaan eri aineiden kohdalla (Hakkarainen 1992, 17).

”Mullakin niin pitkä toi kaman käyttö, kemiallinen juttu mikä puuttuu aivoista, kopassa jotakin puuttuu. Aivot huutaa, että jotain pitäis saada. Mutta suurimmat ongelmat siinä on pään sisällä, ne on henkisii, just se haluttomuus ja innottomuus ja mikään ei kiinnosta, yhtään mikään.” (Pentti)

”Mulla on kuitenkin aika laaja käyttöhistoria silleen, että oon varmaan alkoholisti sekä narkomaani ja sekakäyttäjä. Mulla on varmaan ne kaikki ne sopsis minuun ne nimikkeet, mitä löytyy.”

Tutkittavien minäkuva saattoi rakentua narkomaanin tai alkoholistin identiteetistä. Yleisempää heillä oli kuitenkin henkinen riippuvuus amfetamiiniin. Siitä tuli virkeä olo ja sen koettiin auttavan jaksamaan. Myös jonkinasteista riippuvuutta heroiiniin tuli esille.

“Mä ajattelin että mä kokeilen josko siitä saisi kuitenkin vielä jotain fiilareita, että ei tuliskaan sitä huonoo oloa heti. Mä yhdet nokat vedin ja hetken se kesti semmonen ihan hyvä fiilis mutta sitten tuli taas niin huono olo.” (Anneli)

“Sehän muuttuu ihmisenä oleminen siihen, että vaikka mäkin vedin kuin suuria määriä vaan, niin harvoin mä sain edes vedettyä niin paljon, et musta tulee oma itteni taas. Huumeiden kautta pystyy oleen oma ittiesä. Eiköhän se sit kestä aika monta vuotta, että muuttuis takas omas itteeseen. Kun on oma ittiesä aluksi, sit käyttää vähän huumeita, se korostuu koko homma, sit kun vuosia menee ja käyttää suuria määriä koko ajan, alko meneen ihan lukkoon ilman huumeita, vaatii oikeen kunnolla stimulaatiota. Nyt alkaa normalisoitua.” (Risto)

“Se on se tottumus; ei sitä voi enää sanoa, kun toistakymmentä vuotta on käyttäny päihteitä, että se tuntuu mukavalta, koska ei siitä enää saa mitään irti. Sen jälkeen se on pelkkä tottumus ja tapa ja sen jälkeen on suoraan sanoen saatava yleensäkin päihteitä, ett saa päänsä normaaliks. Enintään voit päihteillä saada ittes sängystä ylös, mutt et sää sen enempää enää irti niistä saa.” (Työntekijä 4)

Pitkä käyttö saattaa johtaa siihen, että oloa ei tunneta normaaliksi ilman huumeita. Tämä johtuu siitä, että elimistö mukautuu käytettyyn aineeseen. Lisäksi vieroitusoireet saattavat olla niin pahoja, että huumetta otetaan, koska sen tiedetään ainakin aluksi helpottavan. (Koski-Jännes ym. 1998, 31-34.)

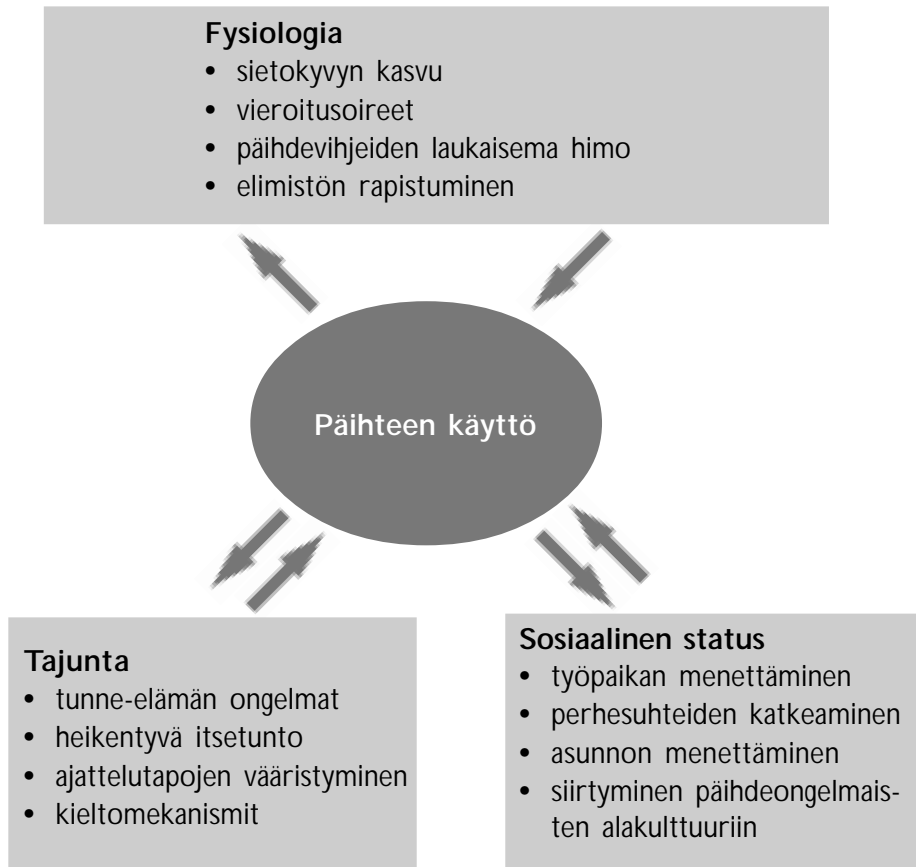
Tutkittavilla on ollut Kansainvälisen tautiluokitusjärjestelmän DSM IV:n kemiallisiin aineisiin liittyvän riippuvuuden kriteereinä mainittuja oireita. Tämä ilmenee heidän kuvauksistaan siitä, kuinka huumeet olivat tuottaneet aiemmin mielihyvää ja kuinka niiden käyttö oli muodostunut hallitsemattomaksi eikä enää antanut samoja “fiiliksiä”. Näitä oireita ovat viimeisen vuoden aikana ilmenneet sietokyvyn kasvu, käytön lisääntyminen, vieroitusoireet, halu lopettaa tai epäonnistuneet lopettamisyritykset, keskittyminen aineen hankintaan ja käyttöön tärkeiden muiden toimintojen kustannuksella ja käytön jatkaminen sen aiheuttamista haitoista huolimatta.

“Huumeidenkäyttäjillä on joku tunnevamma, miks ne muuten vetäis. Ne ei kestä itteensä.” (Anneli)

Psykkistä riippuvuutta ylläpitävät aineen vaikutuksia koskevat odotukset, erilaiset psykkiset tarpeet ja motiivit, heikko turhautumien sietokyky, erilai-

siin sisäisiin ja ulkoihin vihjeisiin ehdollistuneet toimintatavat sekä toimintaa oikeuttavat ja minuutta suojelevat uskomukset (Koski-Jännes ym. 1998, 31-34). Erityisesti naisten juomisen taustalla voi olla riittämättömyyden tunteita, yksinäisyyttä, turhautumista ja masennusta, kun taas monet miehet ryyppäävät voidakseen tuntea, että he hallitsevat tilanteet (Kirkpatrick 2000, 6). Koski-Jännes (1995, 9) on koonnut päihderiippuvuutta ylläpitäviä ja syventäviä tekijöitä seuraavaan kuvioon, joka kuvaa hyvin monen tutkittavanikin tilannetta.

Kuvio 3. Päihderiippuvuutta ylläpitäviä ja syventäviä tekijöitä

Koski-Jännes 1995

Joutuu opetteleen kaiken alusta

Kysyin Silta-Valmennuksen työntekijöiltä tutkittavien taustasta ja kuntoutustarpeesta. On mahdollista, että kysymys johti haastattelujen painottumiseen kuntoutujien toimintarajoitteisiin pikemminkin kuin toimintaedellytyksiin. Haastatteluja lukiessani aloin miettiä sitä, kuinka paljon työssä otetaan huomioon kuntoutujien voimavaroja, koska niitä tuotiin esille hyvin harvoin. Puutteita on helppo nähdä, kun on kyse monella tavalla syrjäytyneistä ihmisistä, eikä niitä voida sivuuttaa. Kuntoutujan voimavarojen hyödyntäminen on kuitenkin tärkeää, koska selviytyminen rakentuu niiden varaan.

Työntekijät kertoivat tutkittavilla olevan toimintarajoitteita sekä fyysisellä, psyykkisellä että sosiaalisella tasolla. Fyysisen vajaakuntoisuuden arveltiin johtuvan siitä, että kunnosta ei ole huolehdittu huumeiden käytön yhteydessä ja että huumeiden käyttö on aiheuttanut omat terveydelliset ongelmansa. Toimintarajoitteita on voinut aiheutua AD/HD:sta¹⁹, lukihäiriöstä, keskittymisvaikeuksista tai muista oppimisvaikeuksista. Sosiaalinen vajaakuntoisuus ilmenee useimmiten monenlaisena osaamattomuutena arkielämän taidoissa ja sosiaalisissa taidoissa. (Työntekijöiden haastattelut)

“Peruskysymys on se, että he ovat päihdeaddikteja ja ovat käyttäneet pitkiä aikoja hallitsemattomasti pähteitä sekä sitä kautta mahdollisesti ajautuneet rikoskierteeseen, alakulttuuriin sekä työelämän, koulutuksen ja normaalien sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle. Heidän ihmissuhteensa liittyvät usein rikosten tai päihdekäytön alakulttuuriin. Itsenäinen elämänhallinta on puutteellista. Asiakkaat ovat kaukana siitä, miten yhteiskunnassa toimitaan.” (Työntekijä 1)

“Kuntoutujilla on osaamattomuutta, paljon sosiaalista kyvyttömyyttä, niillä ei o ammattia, niillä on asumistaitojen puutteita, mutta a ja o on se, käyttääkö ne joka päivä huumeita.” (Työntekijä 1)

Konkreettisina asioina tuotiin esille, että monet asiakkaat eivät osaa hoitaa virallisia ja ylipäätään kirjallisia asioita. Heitä saattaa pelottaa kaupassa käynti ja soittaminen vuokranantajalle. Heiltä voi puuttua arkirealismia, he eivät ehkä osaa suunnitella asioita eivätkä tunne yhteiskunnan pelisääntöjä tai välitä niistä. Arkielämän taidot ovat voineet jäädä kehittymättä marginaalissa elämisen vuoksi. (Työntekijöiden haastattelut) Vastaava käsitys lainrikkojien sosiaalisten taitojen puutteesta tulee esille Kuureen tutkimuksessa (1996, 88).

Työntekijät ovat havainneet tutkittavilla myös kypsymättömyyttä, avuttomuutta, haluttomuutta ja aloitekyvyn puutetta. Jotkut eivät tiedosta ongelmiaan ja niiden syitä. Heidän on usein vaikeaa puhua ongelmistaan ja ottaa vastaan apua. Vastaavanlaisia tuloksia on saanut Kauppila (1999, 265), joka kysyykin, antavatko vangit itselleen luvan auttaa itseään ja muuttaa käyttäytymistään - toisten ihmisten avulla.

Kuntoutujilla voi työntekijöiden mukaan olla pelkoa kasvojenmenetyksestä, pettymysten sietokyky voi olla huono ja negatiivista palautetta on vaikea ottaa vastaan. Asioita voidaan kaunistella ja tai mennä toisen selän taakse piiloon. Kyky ottaa vastuuta itsestään ja asioistaan voi olla vähäistä. Myös tekojen seurauksia saattaa olla vaikea mieltää ja vastuuta niistä ottaa. Helpompaa olisi antaa jonkun muun päättää asioistaan. Ajatusvääristymät tulevat esille omaan rikokseen suhtautumisessa ja muiden ihmisten tai järjestelmän hyväksikäytössä,

19 AD/HD tulee englanninkielisistä sanoista “attention deficit and hyperactivity disorder” ja tarkoittaa, että lapsella on vaikeuksia tarkkaavaisuudessa ja/tai ylivilkkautta ja impulsiivisuutta.

jotka pyritään oikeuttamaan. Toisiin ihmisiin suhtautuminen voi olla ylemmydentuntoista tai sitten arkiseenkin kanssakäymiseen liittyy jännitystä, mikä saattaa estää kontaktinoton vastakkaiseen sukupuoleen selvin päin. Elämänmuutokseen voidaan suhtautua epärealistisesti ja kuvitella, että se tapahtuu helposti, kuin ihmeen kautta. Muutenkin pitkäjänteisyyttä puuttuu. Pahaa oloa ei siedetä ja hyvään oloon pitäisi päästä nopeasti, mikä on ollut mahdollista päihteiden kautta. (Työntekijöiden haastattelut; ks. Järvelä 2002, 271-275.)

Vaarana yleistävien tietojen esittämisessä on, että ne leimaavat lainrikkijat ryhmäksi, joista kaikilla on kaikkia esitettyjä ongelmia, mikä ei pidä paikkaansa. Yleistäminen voi helposti johtaa kuntoutujien objektivivaan käsittelyyn, jossa subjektiivisuus ja yksilölliset voimavarat jäävät vähemmälle huomiolle. Yksilön tilanteen huomioon ottaminen on kuitenkin voimaannuttavan työtteen lähtökohta. Vankien ongelmien esittäminen voi myös synnyttää harhakuvan siitä, että kaikki ongelmat ovat yksilötason ongelmia ja ne ratkeavat vain yksilöihin vaikuttamalla (ks. Helne 2000, 39, 44.)

6 VOIMAANTUMINEN PÄIHDE- JA RIKOSKIESTEESTÄ

Kuvaan päihdeongelmaisen voimaantumista siten, että käsittelen ensin motivoitumista muutokseen ja kokemuksiä päihteiden käytön lopettamisesta, jotka ovat jo alkua voimaantumiselle. Luvun lopussa paneudun pidemmälle edenneeseen voimaantumiseen, joka päihdeongelmallisella tarkoittaa erityisesti riippuvuuden voittamista ja päihdekeskeisestä elämäntavasta irtaantumista.

”Melkein jokainen, joka on lopettanu päihteiden käytön, on saanu asiansa kuntoon. Jos ois minkäläinen vankilakierre niin jos päihteet on ollu kuvioissa, niin kyllä siitä on lähettävä, ett ekana on päihteiden käyttö saatava loppumaan ja sitä myöten loppuu vankilakierrekin, ett ei sen jälkeen enää tarvi mitään rikoksiikaan tehä. Turha sitä on yrittää toisinpäin, ett lopeta vaan rikokset ja sitten ehkä myöhemmin päihteet.” (Työntekijä 4)

Päihteiden käytön lopettamisella on ilmeinen vaikutus uusintarikollisuuden vähenemiseen päihdeongelmaisen henkilön kohdalla. Päihteiden käyttö onkin sellainen tekijä, johon voidaan vaikuttaa ja joka puolestaan vähentää riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin (Bonta 2003, 52-64).

Eiköhän riitä mun osalta

Huumeita käyttäneet tutkittavat olivat motivoituneita lopettamaan niiden käytön. Elämänmuutokseen ovat motivoineet sekä nykyisen elämäntavan kielteiset vaikutukset että uudenlaisen elämäntavan houkuttavuus.

”Mun teki mieli lopettaa, en mie tarvinnu sitä - tottakai sitä mieli - ajatuksissa voitti se, että mun pitää irti päästä että hirvee ... mulla ainakin niin vahvasti semmonen masennus tuli siitä, tunnin kaks ensin tuli vähän samalla tavalla kuin ennen, mut sit se taas meni masennukseksi.” (Hannu)

”Mä oon nähty liikaakin (huonoja puolia - VK) en mä oikeestaan ole muuta nähnytkään, et kyl se kyllästyttää.” (Esa)

”Tämmösiä ns. hupiakkuja mä en enää jaksa.” (Anneli)

Muutokseen motivoivat voimakkaasti huumeiden kielteiset vaikutukset. Haluun päästä irti päihteistä näyttää vaikuttaneen väsyminen päihde- ja rikoskierteeseen ja siihen elämäntapaan, minkä se toi mukanaan. Tähän liittyivät muun muassa paha olo ja päihteiden hankinnasta aiheutuneet seuraukset kuten poliisitutkinta ja vankila. Alun hyvistä tuntemuksista on pudottu ”maanpäälliseen helvettiin” tai ”yksitoikkoisen masentavaan pakonomaiseen riippuvuuteen” (Granfelt 1998, 143, 145, 150).

“Tossa voi käydä köpelösti vielä: holtitonta käyttöä, ottaa liikaa tai muiden aineiden kanssa kaikki ei sovi yhteen. Voi olla, et olis kuoppa tullu eteen, tää on ehdottomasti parempi.” (Matti)

“ Se amfetamiinin veto mulla loppu oikeestaan sen takia että kun mä otin niin rankasti silloin 1999 ja tuntu että mun elimistö ei enää hyväksynyt sitä ainetta... Itse asiassa mun kroppa sano, että nyt lopetat. Mä menin niin huonoon kuntoon - se oli vähän niinku, että joko ottaa ja kuolee tai lopettaa ja elää. Mussa ei ole mitään fyysistä vikaa kuin et vaan mulla on silleen, että sitten kun sitä alkaa mennä sinne sivuraiteelle niin mun ei tu syötyä eikä mitään, sitä vaan juhlii ja bailaa niin kauan kuin kunto kestää.” (Anneli)

Tutkittavat saattoivat pelätä yliannostusta tai muuten epäsoivia aineita, joita voi vahingossa ottaa. Terveys ei enää kestänyt huumeiden käyttöä. Terveystila saattoi herättää huolta myös pidemmän päälle C-hepatiitin tai muiden sairauksien takia. Muutenkin pahaa oloa haluttiin välttää ja toisaalta huumeet eivät enää ehkä lyhyitä tiloja lukuun ottamatta antaneet alun huippukokemuksia, joten kovin suurta mieltä niiden ottamisessa ei ollut.

Kavereiden kuolemat olivat tuttuja ja useat tutkittavat käsittivät, että sama saattaa odottaa heitäkin joko yliannostusten tai sairauksien myötä. Tutkittavien tuttavapiiristä jotkut olivat joko heikossa kunnossa tai kuolleet päihteiden käytön seurauksena. Omat terveysongelmat ja kavereiden tilanne vastaavat Koski-Jänneksen ym. (1998, 76-96) kuvaamia “pohja”- ja “pelkokokemuksia” tai useista kriittisistä tapahtumista johtuneita syitä muutokseen. Selviytymistarinoissa juuri vaikeudet, onnettomuudet ja kriisit luovat mahdollisuuden tilanteeseen, josta joko selviydytään voittajana tai joudutaan tappiolle (Hyväri 2001, 67). Toisaalta “avainkokemuksiin” ja “katarttisiin vapautumiskokemuksiin yhdistyvät voimakas tunnelataus ja sisäisen ristiriidan ratkeaminen” (Koski-Jännes ym. 1998, 76-96). Tämentyyppisiä kokemuksia voi syntyä muun muassa uskoontulon yhteydessä. Aineistossa “avainkokemus” seurasi vakavaa rikosta, joka sai tutkittavan silmät avautumaan.

“Mä tein tän rikoksen mistä mä istun, ryöstön. Seuraavana päivänä, kun mä heräsin, mun aukes silmät ja mä tajusin että ... oonhan mä muutakin pahaa tehnyt ja mut se oli tosi julma teko. Muutenkin mun elämä oli aika paskaa: ei mitään muuta kuin se suoneen vetäminen, huumeiden hakeminen ja huumeiden käyttö... Sit mä hakeuduin sinä päivänä mä menin mökille, kun mä en päässyt heti katkalle. Mä odotin siel pari päivää mummon mökillä ja sit mä pääsin katkalle.”

Kielteiset syyt päihde- ja rikoskierteen katkeamiseen eivät välttämättä riitä. Päihteistä kieltäytyminen ei voi myöskään jatkua pitkään, ellei niiden tilalle tule jotain muuta (Ahtiala & Ruohonen 1998, 207). Kääriäinen (1994, 270) havaitsi, että kyllästyminen rikoskierteeseen ei ollut riittävä edellytys siitä luopumi-

seen, vaan kaikilla rikosuralta irrottautuneilla oli jokin sellainen voimavara, taito tai kyky, jonka avulla he saattoivat sopeutua yhteiskuntaan. Useissa tapauksissa tämä liittyi elämäkumppanin, suvun, työyhteisön tai vertaisryhmien antamaan sosiaaliseen tukeen. Vankien rikollisuuden loppumista edistivät Chylickin (1992) tutkimuksessa ennen kaikkea päihdeongelman puuttuminen, sosiaaliset suhteet ei-rikolliseen maailmaan ja väsyminen rikolliseen elämään. Tärkeitä olivat myös myönteiset suhteet aikuisiin kehitysvuosina, kyky solmia pysyviä ihmissuhteita ja suhteet omiin lapsiin.

“Alussa vähän ahdisti, kun joutu oleen selvinpäin. Ehkä se oli sellainen alitajuinen juttu, kun tiesi, että joutu oleen selvinpäin tai ehkä se alussa oli, että joutu, mut... Sit alko tuntumaan tossa kesällä, kun oli siellä muutaman kuukauden ollu, aina paremmalta ja paremmalta. Mul kuitenkin oli niin hyvä olo.” (Pentti)

Tutkittavat olivat päihteettömyyden myötä saaneet kokemuksia siitä, että kunto on parempi jo lyhyenkin päihteistä luopumisen jälkeen. Hyvä olo olikin keskeinen myönteinen elämänmuutokseen kannustava tekijä. Hyvä olo ei ole kuitenkaan aina jatkuvaa aineista luopumisen jälkeen: raittiina ollessa ahdistus voi alkaa nousta, koska esille tulee monenlaista kielteistä omasta elämästä, mikä taas voi aiheuttaa univaikeuksia, hermostuneisuutta ja paniikkihäiriöitä (Työntekijä 5).

“Mä en ole saanut mitään aikaiseksi periaatteessa koko elämässä, et jotain muutosta pitäis tapahtua.” (Ville)

“Alkoi jossain vaiheessa tajuun, et ehkä normaali elämä ja koulunkäynti kannattaisi... Vaikka mä olen ollut tosi paska ihminen, niin mä olen aina ollut läheinen mun perheen kaa ja sukulaisten tai tälleen. Sit kun mä en ollut ollenkaan lähellä...Ihmiset ollu tosi mukavia, ihmiset järjestänyt asiat, mulle järjestettiin oma opettaja ja omat koulukuljetukset ja kaikkea tällaista.” (Risto)

Huumekeskeinen elämä osoittautui varsin tyhjäksi, mistä seurasi tarve saada jotain enemmän elämään. Elämä ei ollutkaan sitä, mitä siltä todella odottaa. Niinpä “normaalielämä” alkoi vetää tutkittavia puoleensa (ks. Granfelt 2003b, 60). Perheen saaminen tai säilyttäminen tuli tärkeäksi elämänmuutokseen motivoivaksi tekijäksi. Muutokseen saattoi vetää myös ansaitsematon hyvä kohtelu, mikä on voimaannuttavien periaatteiden mukaista.

Mikä sitten sai ajattelemaan elämäntavan muuttamista? Ehkä se oli hiljalleen tietoisuuteen tuleva näkemys siitä, että nykyinen elämäntapa ei vastaa toiveita. Siinä huonot puolet olivat painavampia kuin hyvät puolet. Silmät saattoivat aueta yhtäkkiä tai hiljaisen muutosprosessin myötä. Seuraavaan kuvioon on koottu tutkittavia päihteettömyyteen motivoineita tekijöitä:

Mikä motivoi tutkittavia päihteettömyyteen

- kyllästyminen elämäntapaan
- terveys horjuu
- pahan olon välttäminen / hyvä olo
- pelko huumeikäyttäjän tulevaisuudesta
- kavereiden huonon tilanteen näkeminen
- huumeiden kielteiset vaikutukset voittavat myönteiset vaikutukset
- kokemuksista oppiminen
- silmien aukeaminen
- kaipuu "normaaliin" elämään
- elämänmuutokseen houkuttajat

Tekijät voidaan ryhmitellä kolmeen kokonaisuuteen:

- huumekeskeisen elämän fyysisiin ja sosiaalisiin haittoihin kyllästyminen
- tulevaisuuden pelko elämäntavan jatkuessa
- toive uudenlaisesta elämästä

Motivoituminen muutokseen ilmentää jo sinänsä voimaantumisen prosessin käynnistymistä. Edellä esitetyt tekijät osoittavat myös realismin kehittymistä, kun entisen elämäntavan haitat tunnustetaan. Samalla niistä otetaan opiksi. Myös jonkinlaista vastuuntuntoa oman elämän suunnasta on kehittymässä. Toivon pilkahdus näkyy muutokseen houkuttavissa tekijöissä.

Vastaavanlaisia päihteettömyyteen motivoivia tekijöitä - vastenmielisyys aineita kohtaan, elämäntavan lieveilmiöt, pohjakokemukset, pelot ja huono vointi - löytyi myös Ahtialan ja Ruohosen (1998) tutkimuksessa. Koski-Jännes ym. (1998, 123-131) ovat ryhmitelleet päihteettömyyteen motivoivat tekijät aineisiin väsymiseen, sosiaalisiin haittoihin sekä perheen ja rakkauden, AA- tai NA-ryhmien tai kaveripiirin ja herätyskokemusten merkitykseen. Omilla tutkittavillani tuli lisäksi voimakkaasti esille myös terveyden ja hyvään oloon liittyviä tekijöitä.

Tutkittavien motivoituminen, jota voidaan pitää voimaantumisen alkuna, näyttää tapahtuneen paljolti omien kokemusten ja ajatusten kautta. Muillakin ihmisillä oli siinä osuutensa, joko huonoina esimerkkeinä siitä, miten huumeiden käyttäjän voi käydä, tai myönteisen kokemuksen antajina. Myöskään kuntoutuksen vaikutusta motivaatioon ei voida unohtaa.

Silta-Valmennusyhdistyksen työntekijät ovat käytännössä nähneet, miten halu muutokseen on syntynyt. Näissäkin on sekä pois työntäviä että luokse vetäviä tekijöitä.

“Monelle huumeiden käyttäjälle ei ole enää muuta vaihtoehtoa, elämälleen on pakko tehdä jotain, jos haluaa elää muunlaista elämää. Päihteiden käytöstä on aiheutunut niin rankkoja seuraamuksia esim. huumepsykoosit, että alkaa pelottaa. Joillakin vaikuttaa ikä. Jossain vaiheessa tulee sellainen olo, että on viimeinen mahdollisuus saada oma perhe ja koti. Heillä on halua tavalliseen ja rauhalliseen elämään. Monilla on halua muutokseen, koska päihteiden käyttö ja rikollinen elämä on rankkaa. Niihin liittyvä sosietee ei ole kovin lämmin ja ystävällinen.” (Työntekijä 5)

Vankilassa tuli hyvä mahdollisuus

Vankilaan joutuminen antoi monelle tutkittavalle hyvän tilaisuuden huumeiden käytön lopettamiseen, mikä ilmentää voimaantumisprosessin etenemistä konkreettiselle tasolle. Muutama tutkittava oli lopettanut aineiden käytön jo aikaisemmin. Yksi heistä oli ollut pitkään hoidossa ennen vankilaan tuloaan.

“Mä menin sitten vankilaan. Kun tulin, kyl mä silloin vasta lopetin. Oli sellikaverinakin semmosia kellä oli piriä ja subuteksia, mutta en minä koskenut kertaakaan. Jotenkin päädyin vaan siihen ja kuitenkin pitänyt. En pyytänyt lääkitystä, kun ajattelin, että parempi, vaikka se nyt aluksi oli ... hikoilin päivät ja yöt ja tämmösiä. Kyllä se meni... Mä näen vieläkin semmottisia unia, että vedän jotakin ja sit mä herään siihen, kun mulla on truufta hiassa ja semmosta. Mut ei mun mieli tee, vaikka näen tossa jonkun ottavan jotain. Ei ne mitään hyviä asioita ole.” (Hannu)

“Kyl se helpompi oli, mitä mä luulin - huomattavasti helpompi. Olin mä nyt ottanu vaikka kuinka kauan. Mä olin kokeillu sen selviytymisen muutaman kerran aikaisemminkin. Tuli hyvä rako. Aikaisemminkin kun olen lopettanut heroisiin siinä on ollut muut huumeet sen sijalla - nyt ei mitään.” (Matti)

Päätös käytön lopettamisesta lienee joillakin tutkittavilla kypsynyt jo pidemmän harkinnan perusteella, ja se vain odotti vankilaan menemistä. Tavallisinta lienee kuitenkin ollut se, että hyvä tilaisuus johti yhtäjaksoisen käytön lopettamiseen. Alkoholistien ja sekakäyttäjien on havaittu yleensäkin lopettavan päihteiden käytön usein ilman varsinaista suunnitelmaa (Koski-Jännes ym. 1998, 76-96). Välttämättä tämä ei kuitenkaan merkitse pysyvää raitistumista.

Monet tutkittavat halusivat hoitaa huumevieroituksen ilman lääkkeitä. Vaikka fyysiset vieroitusoireet olivat useille melko rankkoja, he pystyivät ne usein kestäämään. He suhtautuivat vieroitusoireisiin stoalaisen rauhallisesti: mikä piti tehdä, se piti tehdä. Myös osa Ursinuksen (2001, 66) tutkimuksen nuorista suhtautui kielteisesti lääkkeiden käyttöön vierotuksessa, koska rankan kokemuksen arveltiin vahvistavan inhoa huumeisiin. Kuitenkin osa tutkittavistani turvautui lääkkeisiin. Amfetamiinin käytön lopettaminen aiheutti monelle heistä väsymystä, joka saattoi kestää pitkäänkin. Tämä johtunee siitä, että amfetamiinin käyttäjä on ollut huomattavan sekä fyysisen että psyykkisen rasituksen alaisena.

“Kyllähän siinä vähän munuaiset ja nivelet hinku, mutta siihen on tottunut silleen vuosien varrella, ei siinä mitään. Suurimmat ongelmat siinä on pään sisällä, ne on henkisiä, just se haluttomuus ja innottomuus ja mikään ei kiinnosta, yhtään mikään. Alkutuomiolla oli aika hankalaa, oli jotain pelkotiloja... Mä en usko niihin lääkkeisiin, lääkkeellä hoitamiseen, olis saanut nokan alle jotain pameja ja tollasia, mutta en mä ottanut mitään.” (Ville)

“Kyllähän siinä pahimmat väsymykset kerkes mennä, nukuin kellon ympäri koko ajan (kuukauden tulo-osastolla - VK)... Pari ekaa kuukautta innottomuutta ja sit oli hirvee univelka ja ei jaksanut tehdä yhtään mitään.” (Ville)

Vaikka vankilaan tulo oli tutkittaville myönteistä päihteiden käytön lopettamisen kannalta, se voi kuitenkin merkitä myös pahentuvaa päihteiden käyttöä, jos henkilö haluaa jatkaa aineiden käyttöä tai ei pysty vastustamaan toisten vankien painostusta. Myös vankilaympäristön vaikeus voi altistaa huumeiden käytölle. Tourusen (2000, 133) mukaan vankila voi muodostaa päihteistä kiinnostuneelle jopa siviiliä otollisemman ympäristön jatkaa käyttöä tai kokeilla uusia huumeita. Tätä taustaa vasten tutkittavien huumausaineiden käytön lopettaminen osoitti selvää oman tahdon mukaista toimintaa ja voimaantumista.

Ei mulla o paluuta entiseen

Pelkkä motivoituminen muutokseen ja lyhytaikainen raittius eivät kuitenkaan vielä riitä päihteettömän elämäntavan saavuttamiseen, vaan riippuvuuden voittaminen on pitkäaikainen prosessi (mm. Koski-Jännes ym.1998; Riittinen 2001, 156). Siihen vaikuttavat sekä ympäristötekijät, merkityksellisten ihmisten tuki ja vaatimukset, omat persoonalliset ja sosiaaliset resurssit sekä erilaiset ammatilliset interventiot (Blomqvist 2004, 169). Riippuvuuden voittaminen on keskeistä vaikeista päihdeongelmista kärsivän voimaantumisessa (Ursinus 2001, 70). Päihteiden käytön lopettaminen on haasteellista siinäkin valossa, että

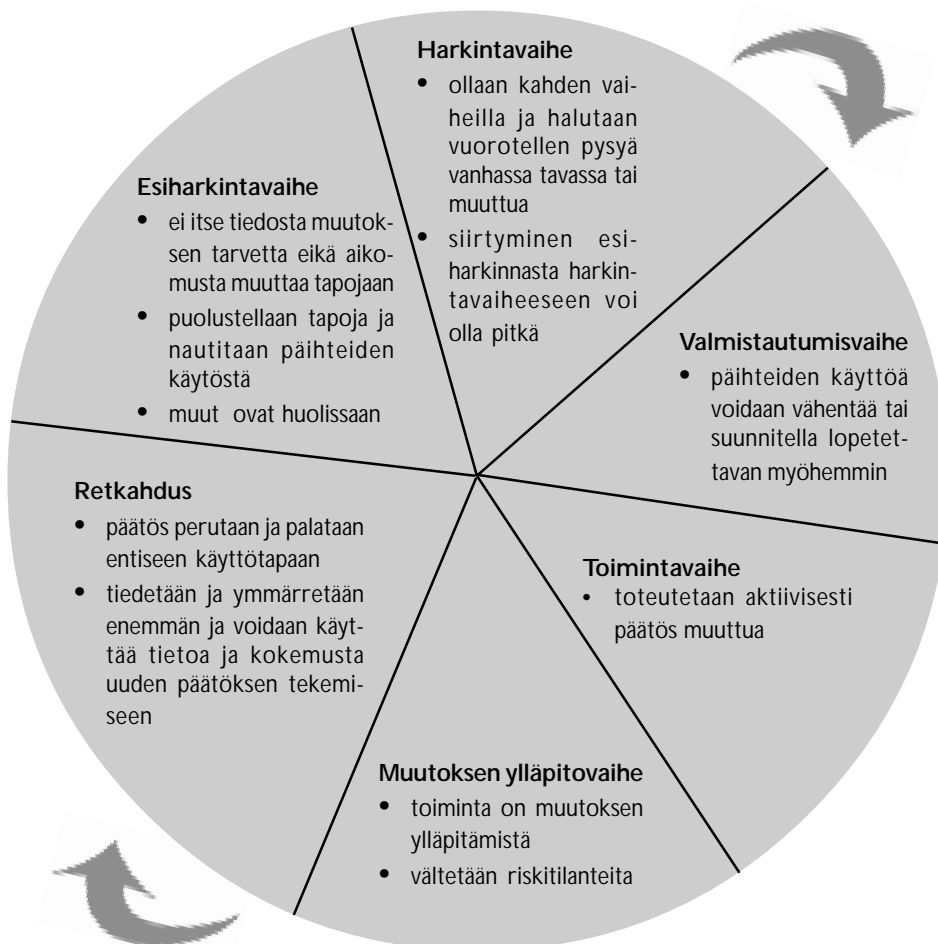
päihteisiin turvautuminen vaikeuksien yhteydessä on vangeilla yleistä (Kaupila 1999, 214, 222).

Ihmisen kokonaisuuteen kuuluu biologinen, psykologinen, sosiaalinen ja henkinen olemuspuoli (Rauhala 1983). Tarkastelen päihdeongelmaisten vankien voimaantumista fyysiseltä, psyykkiseltä ja sen yhteydessä myös henkiseltä kannalta sekä sosiaaliselta kannalta. Jaottelu psyykkisiin, fyysisiin ja sosiaalisiin toimintakyvyn edellytyksiin on varsin vakiintunut, vaikka eri kirjoittajilla termit saattavat hieman vaihdella. Särkelän (1993, 15) mukaan muutokseen pyrittäessä tarvitaan työkaluja, jotka hän jakaa elämäntilanteeseen liittyviin toiminnan ulkoisiin edellytyksiin - toiminta-areenoihin - sekä fyysisiin ja psyykkisiin edellytyksiin. WHO:n ICF-luokittelussa käytetään bio-psyko-sosiaalisia näkökulmia ihmisen toimintakykyyn ja -rajoitteisiin. Malli ottaa huomioon myös ympäristötekijät. (World Health Organisation 2001, Stakes 2004.) Jaottelun käyttö seuraavassa ei ole selvärajaista, koska ihmisen kokonaisuutta ei voi eikä ole mielekäästä pilkkoa kovin yksityiskohtaisesti. Eri ulottuvuudet ovat myös saumattomasti yhteydessä toisiinsa.

Päihdeongelmakin voi olla elämäntilanteista väärinkäyttöä, kehollista alkoholismia, tajunnallista riippuvuutta tai henkistä himoa tai kaikkia niitä yhdessä. Näiden lisäksi Niemelä (1998, 37-39, 291-292) liittyy päihdeongelmaan myös moraalisen ja hengellisen ulottuvuuden. Päihdeongelmasta tulee kuntoutua ihmiselämän kaikilla alueilla sen mukaan, millaista riippuvuus on ollut. Kuntoutuksessa tulee ottaa huomioon vähintään fysiologinen, psyykinen ja sosiaalinen taso (Lahti & Pienimäki 2004, 138). Huumeongelmaisen kuntoutuminen edellyttää arvojen, asenteiden, ajattelun ja usein myös tunteiden hallinnan muuttamista (Kaipio 2004, 37). Päihderiippuvuuden hoidon tulee olla kokonaisvaltaista (Ursinus 2001, 21), ja kuntoutuksessa edellytetään moniammatillista yhteistyötä (Talo 2002). Kuntoutuksen merkitystä tutkittavien voimaantumisessa käsitellen erikseen luvussa 7.

Tarkastelen aluksi tutkittavien edistymistä riippuvuuden voittamisessa Prochaskan, DiClementen ja Norcrossin (1992) esittämän addiktiosta vapautumisen mallin kautta (kuvio 4). Yksilön tilanteen selvittämällä mallin mukaan on merkitystä muun muassa hoidon suunnittelussa. Muutosprosessi ei ole lineaarinen, vaan pikemminkin kehämäinen. Vaihemalli etenee esiharkinta, harkinta- ja valmistautumisvaiheen kautta toimintavaiheeseen ja ylläpito-vaiheeseen. Vielä tässä vaiheessa saattaa tulla retkahduksia, jotka joko johtavat pois muutoksen tieltä tai sitten antavat oppimiskokemuksen, mikä edelleen parantaa päihteettömän elämän valmiuksia. Osa tutkittavista on aiemminkin yrittänyt lopettaa aineiden käytön, mutta on sitten retkahtanut. Muutoksen eteneminen saattaa huomattavasti vaihdella henkilöittäin, ja jotkut saattavat jäädä johonkin vaiheeseen pidemmäksi aikaa. Tämän vuoksi hoidossa tulee ottaa huomioon kunkin kuntoutujan yksilöllinen tilanne (Ruisniemi 1997, 54).

Kuvio 4. Transteoreettinen muutosmalli

Prochaska, DiClemente ja Norcross 1992

“Kun mä olin lomalla niin ei mun tehny (mieli - VK) mitään vanhoja ees lähteä juhlimaan, että kyl se hyvin on nykässä, ei vaan yksinkertaisesti tee mieli, mä oon menny jo tarpeeksi.” (Hannu)

“Ei mulla o paluuta entiseen, ei ole mikään näköstä mielenkiintoa eikä o semmosta himoo kamaan. Mä saan selvinpäin olosta niin hyviä fiiliksiä, ei o semmosta pakkoa kuin on aikaisemmin ollut.” (Pentti)

Tutkittavat näyttävät päässeen muutosprosessissaan ainakin esiharkintavaihetta pidemmälle, koska he tiedostavat päihdeongelmansa ja heillä on aikomus muuttaa käyttäytymistään. He eivät puolustele päihteiden käyttöään eivätkä nauti päihteiden käytöstä. Luopuminen on voitu viedä jopa kahviin ja yleensä terveisiin elämäntapoihin asti.

Päihdeongelmainen voi olla vielä kuntoutuksessakin kahden vaiheilla. Motivaatio muutokseen on aaltoilevaa. Ihminen toisaalta haluaisi muuttaa elämäntapojaan, toisaalta ei (ks. Tourunen & Perälä 2004, 57). Muutosmotivaatiota vahvistamaan on kehitetty motivoivan haastattelun menetelmä. Sen keskeisenä tarkoituksena on muutokseen liittyvän ristiriidan tutkiminen ja ratkaiseminen muutosta tukevaan suuntaan. (Lahti & Pienimäki 2004, 139-140.) Ambivalenssi kuuluu harkintavaiheeseen, jolle on ominaista ristiriitaisuus. Motivoivassa haastattelussa ihmistä autetaan työstämään ristiriitaisuutta ja pääsemään siitä eteenpäin (Miller & Rollnick 1991, 36-38). Särkelä kuvaa hypyitä päihdeongelmaisuudesta päihdeongelmista vapaaseen elämäntapaan samalla sekä houkuttelevana että vastenmielisenä. "Tässä on motivaation kiikkulauta ja se keinahtelee koko kuntoutumisen ajan." (Särkelä 1993, 43 - 50.) Ailahteleva mieliala osoittaa, että kuntoutuja saattaa olla vielä harkintavaiheessa.

"Kyllähän kamaa tekee välillä mieli ihan hirveesti. Varsinkin, kun siviili lähestyy, niin mul on ollut sellaista vuoristorataa - amfetamiinin käyttö - hän jättää jälkensä kuitenkin tunnepuolelle." (Leena)

"Tosi pitkään oli siinä alussa semmost mielikuvaa, että kuhan asioita saan vähän kuntoon, niin sitten jatketaan. Jonkun ajan päästä itte omassa päässään luopu jo osasta päihteistä, että kuhan nyt näistä kovemmista aineista pääsee eroon, niin mä en enää koske näihin jauhoihin ollenkaan, ett kyllä mä pilvee ja siideriä otan, että toi nyt ei o mitään, että niitten kanssa pysyy homma hanskassa. Mut sitt taas meni jonkun aikaa, niin sitt sitä viel myönsi sen, ett joo, että nyt parempi ku ei ota niitäkään, että sen verran hyvin tuntee ittensä, ettei se o ennenkään edes riittäny pilvi ja siideri. Oon sitä mieltä jyrkästi, että kaks vaihtoehtoo, että joko tai, että välimuotoja ei o olemassa."

Motivoituminen täydelliseen raittiuteen voi tapahtua asteittain: ensin voi tulla valmius luopua huumeista, mutta ei alkoholista. Joillakin toive kohtuukäytöstä voi merkitä alkoholista eroon pääsemistä, mutta satunnaisen amfetamiinin ja/ tai kannabiksen käytön jatkamista (Tourunen & Perälä 2004, 41), mikä on lain noudattamisen kannalta epätoivottavampi tulos. Lopulta ehkä pitää luopua kaikista päihteistä, kun vähäinenkin käyttö voi johtaa pahaan kierteeseen. Kuten eräs tutkittava sanoi: "yhdet on liikaa, tuhannet liian vähän". Kun valitsee ehdottoman raittiuden, välttyy yksittäisten valintatilanteiden paineilta (Hyväri 2001, 116).

Suurin osa tutkittavista sijoittuu valmistautumis- tai toimintavaiheeseen, koska he sanovat lopettaneensa päihteiden käytön. Ajatuksista tekoihin siirtymistä osoittaa kuntoutukseen osallistuminen, mikä edelleen antaa lisää valmiuksia muutoksen toteuttamiseen. Tämä merkinnee voimaantumisprosessissa yhtä askelta eteenpäin. Joidenkin tutkittavien vaihe muistuttaa muutoksen ylläpito-

vaihetta, mutta kuntoutuksessa todellinen tilanne omassa yhteisössä riskeineen ei tule esille, joten sisäisen kontrollin toimivuudesta ei ole tietoa.

Tutkittavat ovat miettineet päihteiden käytön lopettamisen jälkeen, miten he pystyvät selviytymään pidempään ilman päihteitä. Riski epäonnistumiseen on erittäin suuri: esimerkiksi Helsingin vankilan päihteettömän osaston vangit arvioivat, että parhaimmillaan vain 20 % heistä lopettaa huumeiden käytön (Tourunen & Perälä 2004, 51). Suurin ongelma kun ei ole irtipääsy, vaan irti pysyminen (Murto 2002, 180). Yksi tutkittavistani totesi, että päihdekierteestä kuntoutumiseen ei ole nyrkkisääntöä - se on jokaisella oma juttu.

“Oppii itteensä vähän hallitseen. Tunnetilat ne on ne päällimmäiset syyt, joista se lähtee. Jos ei niitä hallitse, lähtee uudestaan. Pystyy käsitteleen, pyytään apua.” (Seppo)

“Saisi vältettyä, että olisi joku kunnon verkosto, pidemmälle ajalle...Eihän se oikeestaan sillai hirveesti muuta välttämättä...pysyvää muutosta tuo...On mulla paljon hyviä läheisiä ihmisiä, eniten oon sukulaisten kanssa tekemisissä. Siellä mä kävin aina ennenkin ...rauhottumassa. Suojattu ympäristö, en mä ole ikinä pyytänyt sinne ketään, en mä halua että porukat näkee. Jossain pieni kipinä sinnepäin...On paljon sellaisia henkilökohtaisia asioita, mistä ei viitsitä sanoa, kiellettyjä asioita, ettei semmosista voi ihmisten kesken jutella. Pitää vaikka vanhoihin sellaisiin kavereihin, jotka ei käytä, yhteyttä ja pitää vaikka kavereina sellaisia, jotka on parantuneet, ja niitten kanssa, se on kuitenkin paljon läheisempi se suhde kaverin kanssa kuin johonkin virkailijaan. Se on paljon uskottavampaa kun se kaveri tulee sanomaan.” (Kari)

“Ystäviä pitää haalia ... ei sitä muuten selviä..Yksin et selviä.Tää taistelu on semmonen, että tässä ei yksinäinen selviä...Pitää oppia ottaan apu vastaan, ettei lähde siihen samaan kierteeseen, missä oli.” (Sep-po)

Tutkittavien selviytymiskeinot

- huume kavereiden välttäminen
- perhe ja muut verkostot
- vertaistuki
- jatkokuntoutus ja muu tuki
- liikunta ja muu toiminta
- kurinalainen päiväjärjestys
- aikaa kuntoutua

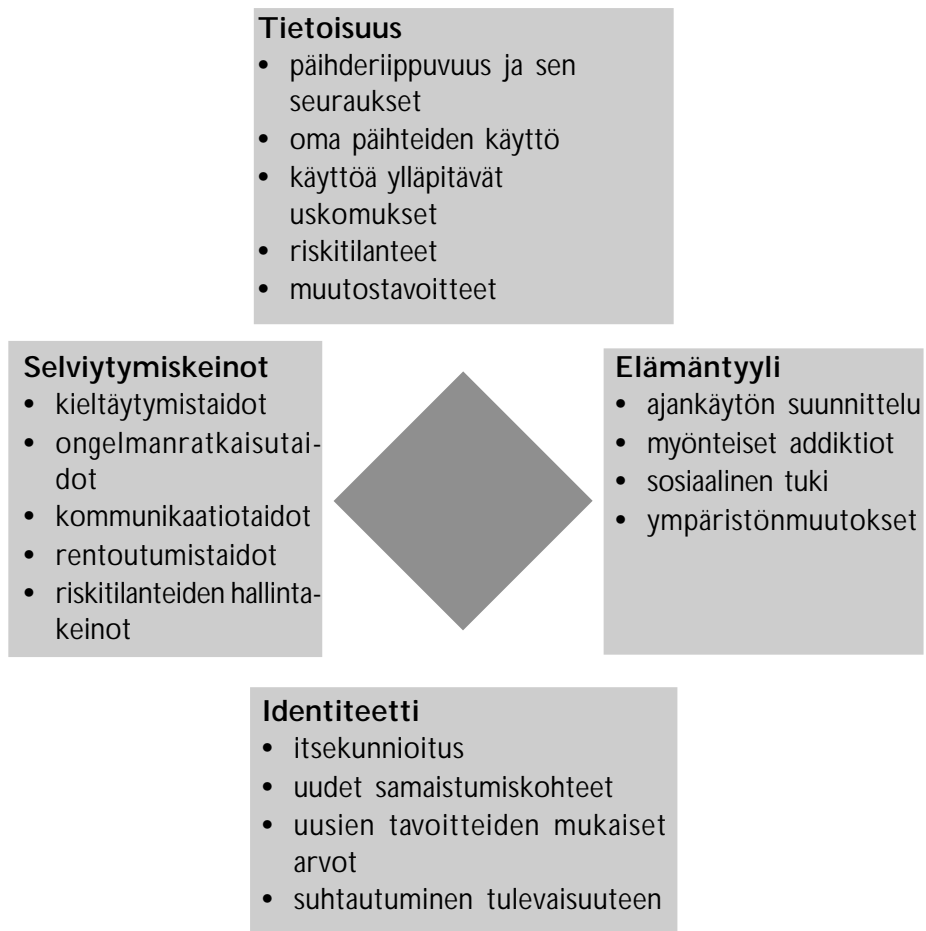
Tutkittavat konstruoivat puheessaan seuraavanlaisia selviytymiskeinoja päihdeettömyyteen:

Keskeisin päihdeettömänä selviytymistä tukeva keino tutkittaville näytti olevan entisen seuran välttäminen, mutta myös tukevalla verkostolla oli heille tärkeä merkitys (ks. Granfelt 2003b, 64). Uusintarikollisuuden vahvimpia ennustajia ovatkin rikollisen seuran määrä ja negatiiviset rikoksenteekijöihin liittyvät suhteet. Se, ovatko rikoksenteekijän malleina toimivat henkilöt yhteiskuntamyönteisiä, vaikuttaa sosiaalisen oppimisen kautta siihen, miten henkilö itse käyttäytyy. Haasteena on suhteiden katkaiseminen, kun toisaalta vertaisryhmä voi olla palkitseva. (Motiuk 2003, 17, 21.) Tutkittavat ovat havainneet myös toiminnallisuuden merkityksen päihdeettömänä pysymisessä. Myös Helsingin vankilan päihdeettömän osaston vangit toivoivat positiivista tukea perheeltä ja muilta tukiverkostoilta mukaan luettuna vertaistuki. Kaveripiirin vaihto oli tärkeä retkahduksen ehkäisykeino. Selviytymisen kannalta heille oli tärkeää myös toiminta ja sen jäsentyminen omaan päiväjärjestykseen. (Tourunen & Perälä 2004, 41) Kriminaalihuoltolaitoksen arviointitutkimuksessa tuli esille myös raittiin tukihenkilön merkitys - hän voisi ottaa mukaan harrastuksiin ja auttaa virallisten asioiden hoidossa ("Että olis joku ... 2004, 20-21).

Koski-Jänneksen mukaan päihdekeskeisyydestä irtautuminen edellyttää tietoisuutta omasta päihdeiden käytöstään ja siihen liittyvistä uskomuksista sekä riskitilanteista, selviytymiskeinojen hallintaa, itsekunnioituksen syntymistä, uusia arvoja ja samaistumiskohteita sekä elämäntyylin muutoksia (Koski-Jännes 1995, 13). Koska muutostarvetta on monella keskeisellä osa-alueella, voi ymmärtää, että siitä selviytymisessä on kyseessä todella pitkä prosessi. On myös mahdollista, että päihdeiden käytön loputtua riippuvuus ei häviä kokonaan, vaan se voi jäädä taka-alalle (Miller & Rollnick 1991). Pelkkä lopettamispäätös ei riitä, vaikka se - ainakin jossain muodossa - onkin lähtökohta päihdeistä irtautumiselle. Päihdekeskeisyydestä irtautumisessa, jota Koski-Jännes (1995,13) kuvaa kuvion 5. avulla, on kyse pidemmälle menevästä voimaantumisesta.

Kuviosta 5. ei ilmene hoidon ja kuntoutuksen rooli päihdekeskeisyydestä irtaantumisessa, mutta on selvää, että ne ovat sitä tärkeämpiä, mitä enemmän niillä voidaan lisätä tietoisuutta, opettaa selviytymiskeinoja sekä vaikuttaa identiteetin kehittymiseen ja elämäntyylin muutokseen. Itsehoitoryhmät, keskustelu ja terapia osoittautuivat päihdeiden sekakäyttäjille tärkeimmiksi retkahdusten ehkäisykeinoiksi entisen seuran välttämisen lisäksi Koski-Jänneksen ym. tutkimuksessa (1998). Sen lisäksi selviytyjät turvautuivat hengellisyyteen (Mts. 148-152). Hoito ei kuitenkaan ole välttämätön edellytys voimaantumiselle, vaan sitä voi tapahtua monella muulla tavalla (ks. Blomqvist 2004, 166). Kuntoutuksen ja vertaistuen merkitystä omille tutkittavilleni käsittelen yhteisön voimaannuttavaa vaikutusta koskevassa luvussa.

Kuvio 5. Päihdekeskeisyydestä irtautumisen peruselementit

Koski-Jännes 1995

Rikosten teon lopettamisessa on samoja tekijöitä kuin päihdekeskeisyydestä irtautumisessa. Rikoksiin syyllistyneet ovat Kuuren tutkimuksessa (1996, 63) konstruoineet onnistumisen seuraavasti.

Onnistumiseen liittyy palkkatyöläissubjektius ja tietoinen päätös pysyä irti rikoksista. Onnistumiseen johtava muutos on asteittainen ja vaatii pitkäjänteisyyttä. Selviytyjä luo itse elämänsä, ei kuitenkaan ilman tukea. Retkahtaminen taas liitettiin alakulttuuriseen subjektiin, joka tekee tietoisin päätöksen tehdä rikoksia. (Kuure 1996, 78.)

Silta-Valmennuksen työntekijöiden puheessa onnistumisen kynnyiskohtia olivat identiteetti, toiminta, tuki ja aika:

“Huumeongelmainen tarvitsee hirvittävästi tukea ja apua, että hän saa valmiuksia oppia tekemään toisin. Ellei hän lähde itse mukaan prosessiin, niin hän ei kuntoudu. Toiminnan kautta voi muuttua - se, että vain ajattelua muutetaan, ei toimi, myöskään pelkkä tiedon siirto ei auta. Jos tieto ja tunne saadaan toimintaan mukaan, se antaa parhaat mahdollisuudet. Tämä vaatii kuitenkin aikaa ja intensiteettiä.” (Työntekijä 5)

“Tunteesta se usein lähtee, että se voisi onnistua ja sitten näkee niitä onnistumisia mutta myös epäonnistumisia. Se on hyvä, että me ollaan myös siviilipuolen kuntoutuslaitos... Toipuminen tekee itselle kipeätä, koska se perustuu siihen, että myöntää avoimesti voimattomuutensa ja kyvyttömyytensä hallita elämää... Jollakin tapaa näiden ihmisten on ratkaistava identiteettinsä ja toiminnallinen taso tässä elämässä... Pitää luoda normaali elämä semmosten ihmisten parissa, jotka ei käytä, jotka ei juo ollenkaan. Yksinäisyys ja tekemättömyys on pahinta, ei harrastuksia, ei ihmisiä.” (Työntekijä 1)

Kuvio 6. Rikoksentekijöiden onnistumisen edellytykset selvitä rikoksitta

<p>Henkilökohtaiset ominaisuudet</p> <ul style="list-style-type: none"> • halu yrittää • raittius • pitkäjänteisyys 	<p>Tuki</p> <ul style="list-style-type: none"> • kunnollinen nainen • kaverit, ystävät
<p>Suhde rikolliseen alakulttuuriin</p> <ul style="list-style-type: none"> • vanhojen kavereiden välttely • irtautuminen rikoksista • alkoholin käytön hallinta 	<p>Yhteiskunta</p> <ul style="list-style-type: none"> • sosiaaliviranomaiset • työvoimaviranomaiset • vouti

Kuure 1996

Retkahdus: ei sitä yhtäkkiä pystynyt

Transteoreettisessa muutosvaihemallissa retkahduksella tarkoitetaan sitä, että päihteettömyyttä koskeva päätös perutaan ja palataan entiseen käyttötapaan. Arkikielessä retkahdus voi olla myös kertaluonteinen sortuminen päihteisiin, mistä palataan välittömästi takaisin uuteen toimintatapaan. Retkahdus uudelleen päihteiden käyttöön saattaa tapahtua, vaikka toipuminen on jo hyvällä alulla. Retkahdus voi siten tapahtua missä vaiheessa muutosvaihemallia tahansa. Retkahdus kuvataankin tutkimuksessa tässä kohtaa, keskellä voimaantumisprosessia.

Kuntoutuksen aikana neljä tutkittavaa retkahti päihteiden käyttöön, minkä vuoksi heidän kuntoutuksensa Silta-Valmennuksessa keskeytyi ja heidät pa-

lautettiin vankilaan. Retkahdus osoittaa, että heidän sisäinen kontrollinsa, jota vapaat olosuhteet olisivat edellyttäneet, ei vielä toiminut. Turvallisissa olosuhteissa vankilassa kieltäytyminen oli helppoa, mutta vapaissa olosuhteissa ei. Entiset käyttäytymismallit pääsevät tällöin pinnalle. Impulsiiviset reaktiot eivät välttämättä ole tietoisia valintoja, vaan ne ohjautuvat ulkoisista tilanteista (Särkelä 2001, 51), joten retkahtaneetkaan eivät välttämättä ole luopuneet elämäntavan muutosyrityksestä.

“Se oli lähinnä ollut sellainen tapa, kun mul kuitenkin oli niin hyvä olo. Mut sitten kun se tuli eteen, en mä tiedä, mikä mut siihen ajo, et mä en tajunnu sanoo ei. Joku ihme juttu siinä on. Se tuli yhtäkkiä, että se piti mieltä siinä, kun se tuli tohon eteen, niin ei sitä yhtäkkiä pystynyt, kun on kuitenkin elänyt sellaista elämää, ettei ole kertaakaan oikeestaan kieltäytynyt. Mut se on sillä tavalla ollut helppoa olla selvinpäin, kun ei ole ollut houkuttetta ollenkaan. Mut sitten kun mä menin tonne niin sitten yhtäkkiä olikin silleen. Vaikka siitä oli puhuttu, olihan siitä puhuttu ja paljon, mutta ei sitä osannut käsittää. Nyt tuli eka kerta et olis pitänyt sanoo, ett ei nyt.” (Esa)

Vankilassa retkahdus käsiteltiin käytösrikkeenä ja miehet sijoitettiin suljetulle osastolle, jossa ovet ovat suljettuina suurimman osan päivästä ja toimintoja on vähän. Tutkittavat kokivat suljetulla osastolla olon ristiriitaisesti: toisaalta se oli ahdistavaa, mutta toisaalta se loi turvallisen olotilan. Retkahdusta voi selittää kuten yksi työntekijä jopa sillä, että kuntoutuja on alitajuisesti halunnut takaisin vankilaan, koska ei kyennyt itse ottamaan vastuuta selvinpäin olosta (Työntekijä 1).

Hämeenlinnan Vankisairaalassa on kehitetty (Silvennoinen & Stolt 2003) retkahduksen hoito-ohjelma, jossa retkahdus ja siihen johtaneet tekijät käydään läpi hoidolliselta kannalta ja henkilöä motivoidaan edelleen päihteettömyyteen. Tutkittavien kohdalla retkahduksen hoidollinen käsittely ei vielä toiminut hyvin. He kuitenkin saattoivat keskustella asiasta päihdeohjaajan tai jonkun muun virkamiehen kanssa. Rangaistusajattelu on edelleen syvällä vankeinhoidossa, vaikka retkahdus osoittaa, että henkilöllä on edelleen hoidon tarvetta (ks. Tourunen & Perälä 2004, 83). Rankaisuun perustuva kielteinen suhtautuminen retkahdukseen voi olla johtamassa syvemmälle päihneiden käyttöön eikä näin ollen ole voimaannuttavaa. Vankeinhoidon uuden päihdestrategian myötä retkahduksen käsittelyyn saattaa tulla muutoksia, koska siinä lähdetään siitä, että retkahdukset kuuluvat päihdesairauden luonteeseen (Vankeinhoidon päihdestrategia vuosiksi 2005-2006).

Vaikka retkahtaminen on kielteistä, se ei kaatanut tutkittavien aiempia suunnitelmia: niihin vain tuli viivettä. Saavutettu hyvä olotila motivoi heitä edelleen, mikä osaltaan osoittaa, että voimaantumisprosessi ei keskeytynyt retkahdukseen. Retkahduksesta nouseminen voi kuitenkin olla erittäin vaikeaa ja pettymys voi altistaa uusille tavoitteista lipsumiselle (Särkelä 2001, 55).

Retkahdus saattaa aiheuttaa häpeän ja epäonnistumisen tunteita ("Että olis joku ... 2004, 15). Retkahtaneet tulisikin saada nopeasti hoidon piiriin (Tourunen & Perälä 2004, 83).

Helsingin vankilan päihdeettömällä osastolla on syyskuun 1999 - toukokuun 2003 välisenä aikana ollut 64 vankia, joista 44 % on poistettu osastolta sääntörikkomuksen vuoksi. Kuntoutuksessakin olevat vangit retkahtavat tutkijoiden mukaan tilaisuuden tullen herkästi päihteiden käyttöön (Mts. 56, 82-83). Tutkittavista 31 % poistettiin Silta-Valmennuksesta, mikä ei tunnu edelliseen verrattuna huonolta tulokselta haasteellisemmän ympäristön vuoksi.

"Silta on niin paljon avoin paikka, on tarkoituskin olla, niin houkutukset ja asioiden määrä, joita pitäisi pystyä käsittelemään, kasvaa ja oma vastuu kasvaa räjähdysmäisesti." (Työntekijä 1)

Kunto kohentunut

WHO:n ICF-luokituksessa (2001) bio-tasolle kuuluvat ruumiin / kehon toiminnot ja rakenteet, joissa on mukana myös psyykkisen toiminnan mahdollistavat rakenteet. Päihderiippuvuuden fyysinen taso näkyy Koski-Jänneksen mallissa (1995, 13) vain tietoisuutena päihderiippuvuudesta, joka voi olla sekä fyysistä että psyykkistä. Tutkittavien fyysinen kunto on parantunut vankilassa, kun aineiden käyttöön on tullut katkoa, sekä terveydenhuollon, paremman ravitsemuksen ja säännöllisemmän elämänrytmin vuoksi. Päihdekierteessä olevat saavat vankilaan tullessa katkaisu- ja vierotushoitoa. Fyysisen riippuvuuden katkaisu kestää 2 - 4 viikkoa riippuen aineesta (Ahtiala & Ruohonen 1998, 184-185). Vankilassa myös hoidetaan päihdesairauksia kuten muitakin sairauksia ja jatketaan vierotus- ja korvaushoidossa olevien opioidiriippuvaisten lääkkeellistä hoitoa. Vuonna 2002 vankilaan tuli 45 metadoni- tai buprenorfiinihoidossa olevaa (Honka ym. 2004, 16-17).

"Sitä on nyt 25 kg tullut painoakin lisää, mä olin ihan laiha silloin." (Ville)

"Pää selvä, kyllä siinä kunto muutenkin vankilassa noussut ihan hui-masti, fyysisessä kunnossa ei pitäis olla mitään vikaa." (Markku)

"Havahtuu yhtäkkiä kun pää selvänä. Ei muista että olisi ollut pariin-kymmeneen vuoteen tällaista olotilaa. Niin pitkän aikaa vetänyt, nyt ens kertaa pääsee niinkuin selvinpäin. Aamulla, kun herään tulee hyvä mieli - ei mitään kolotuksia. Nyt pystyy tekeen mitä tahansa." (Pentti)

"Heroiini on tosi paha: se tekee pysyvät jäljet joka ihmiseen joka sitä käyttää - jotain tonne päähän jättää".

"Täähän on koko loppuelämä tämmöstä sairauden parantamista eli elämistä infektiön kanssa."

Osa huumeiden käyttöön liittyvistä sairauksista tai toimintakyvyn rajoitteista ei parane käytön päättymisenkään jälkeen, osan paraneminen on ajan kysymys kuten myös yleisvoiminnan paraneminen. Sairauksilla on luonnollisesti vaikutusta henkilöiden elämäntilanteeseen. C-hepatiitti saattaa vaikuttaa esimerkiksi työmarkkinoille sijoittumiseen. Pari tutkittavaa haaveili interferoni-hoidon aloittamisesta.

“Mulle on tärkeitä noin lääkkeet. Ne vaan kiristää niitä bensoja, mikä mulle kuuluisi - oon käyttänyt 1995:stä asti. Oon saanut lääkäriltä, muissa linnoissakin oon saanu. Kun mä en saa sitä, mä en oikeen pysty mitään tekemään - en mitään ylimääräistä... Lääkkeet on pitänyt pään kunnossa. Mun tulee itseluottamusta, alkaa normalisoitua toi pää, värit kirkaammiksi, hengitys normalisoitua. Paheni 1995 kun menin psykoosiin. Oon tehnyt töitä sen eteen ja puhunu psykologeille. Voi vähäksi aikaa auttaa. Menee niin lukkoon toi pää... Mä tuun tosi pienellä määrällä toimeen. Neljä viikkoo sain syyä. Tosi pieni määrä auttoi: pystyin meneen keilahalliin. Nyt en pystyis ollenkaan... En mä pysty edes opiskeleen tällä päällä. Nyt mä kävin tossa psykiatrilla: ei missään nimessä saa bentsoo vankeusaikana.”

Vankilassa bentsodiatsepiineihin kuuluvat lääkkeet pyritään “ajamaan alas” ja korvaamaan muilla psyyken lääkkeillä, joihin ei tule riippuvuutta. Lääkkeistä vieroittautuminen voi kuitenkin kestää jopa runsaan vuoden, jos niitä on käytetty pitkään. Niistä luopuminen ei ole helppoa. Useissa tapauksissa riippuvuus korvautuu alkuvaiheessa toisella aineella tai toiminnolla (Koski-Jännes ym.1998, 145). Huumeiden käyttö saattaakin jättää jälkeensä tilanteen, jossa kontrolloitu psyyken lääkitys voi olla tarpeen ainakin jonkin aikaa.

Tutkittavilla on tapahtunut fyysisellä tasolla voimaantumista monen eri tekijän kautta. Hyvä kunto jäi positiivisena mieleen ja on tärkeänä tekijänä motivoimassa edelleen päihitteettömyyteen. Aineistosta nousseet fyysisen tilan paranemista kuvaavat ilmenemismuodot voidaan koota seuraavasti:

- sairauksia hoidetaan
- katkaisuun ja vierotukseen saa lääkitystä
- hyvää ravintoa on tarjolla
- riittävän levon mahdollisuus
- säännöllisen vuorokausirytmien toteutuminen
- kunnon koheneminen
- hyvän olon kokemukset
- oppiminen elämään sairauden kanssa

FYYSISEN TILAN
PARANEMINEN

Sinut itsensä kanssa

Psyykkinen taso käsittää tajunnan psyykkisen ja henkisen toimintatason. Psyykkiselle on tunnusomaista koettu elämyksellisyys, ja se on läheisesti sidoksissa orgaaniseen elämään. Henkinen voi etäännyä psyykkisen peruskokemuksen tilasta ja analysoida kokemaansa. Itsetiedostus on ihmisen henkisen olemassaolon olennaisimpia tunnusmerkkejä. Henkinen toimii ihmisessä tietävänä ylärakenteena, arvottavana ja tietoisesti vastuullisena ohjaajana. Sen kautta ihmisestä tulee eettinen subjekti, vastuullinen persoona. (Rauhala 1992, 65-69.)

Keskeistä huumeidenkäyttäjien toipumisprosessissa on etsiä ja rakentaa uutta identiteettiä. Identiteetin etsinnässä ihmistä tulee kohdella ainutlaatuisena ja hän tarvitsee kokemusta siitä, että häntä ymmärretään (Niemelä 2004, 19). Psyykkisesti voimaantuneella henkilöllä on selkeä identiteetti, hyvä itsetunto, sisäinen elämänhallinta ja selkeä päämäärä, johon hän on motivoitunut. Hän on subjekti omassa elämässään. Voimaantumista jäsentävät muun muassa päämäärät ja usko omiin kykyihin sekä tasapainoinen tunne-elämä (ks. Siitonen 1999, 162). Koski-Jännes (1995, 13) sisällyttää identiteettiin itsekunnioituksen, uudet samaistumiskohteet, uusien tavoitteiden mukaiset arvot ja suhtautumisen tulevaisuuteen. Luvussa etsitään merkkejä tutkittavien voimaantumisesta näiden tekijöiden suhteen.

Hyvän itsetunnon merkkejä etsittäessä pitäisi tietää, kuinka paljon hyviä ominaisuuksia ihminen itsessään näkee ja onko hänen minäkäsityksensä voittopuolisesti positiivinen, vaikka hän tiedostaa myös heikkoutensa. Ihmisen tulisi kyetä näkemään oman elämänsä ainutkertaisuus, ymmärtää olevansa tärkeä sinänsä ilman erityisiä suorituksia sekä arvostaa myös muita ihmisiä. Hänen tulisi pystyä asettamaan yksilöllisiä päämääriä ja ohjaamaan elämäänsä niiden suuntaan. (Keltikangas-Järvinen 1999, 17-36.)

Hallinnantunne edellyttää, että ihminen kokee voivansa päätöksillään, ratkaisuillaan ja toimenpiteillään vaikuttaa elämäänsä ja ympäristöönsä. Vastakohtana tälle on se, että elämä tuntuu olevan kiinni sattumanvaraisista tapahtumista, tai ihminen tuntee, että muut päättävät asiat hänen puolestaan ja säätelevät hänen elämäänsä. Kun ihmisellä on hyvä hallinnantunne, hänellä on sisäinen kontrolli. Hän itse ohjaa ja kontrolloi elämäänsä ja sitä, mitä hänelle tapahtuu. Hallinnantunne kasvattaa itsevarmuutta, jolloin ihminen pystyy käsittelemään myös pettymykset niin, ettei jokaisesta epäonnistumisesta koidu vaaraa itsetunnolle. Sisäinen autonomia on mahdollisuutta toimia, kontrolloida ja säädellä itseään ja käytöstään haluamallaan tavalla huolimatta ulkomaailman ärsykkeistä. (Keltikangas-Järvinen 1999, 137-138, 227-228.)

Monet näistä piirteistä ovat sellaisia, että niitä ei ole mahdollista saada selville haastattelussa, ja niiden tutkiminen edellyttäisi psykologista asiantuntemusta,

joka itseltäni puuttuu. Jonkinlainen minäkäsitys ihmisestä kuitenkin aina heijastuu ja yritän sitä seuraavassa tulkita käyttäen hyväksi tutkittavien antamia tietoja elämästä. Mielestäni jo haastattelut sinänsä osoittavat, että kovin huono tutkittavien itsetunto ei ole, koska huono itsetunto vaikeuttaa sosiaalista kanssakäymistä (ks. Keltikangas-Järvinen 1999, 37).

Huumeiden käytön yhteydessä elämänhallinnan menettäminen on tavallista. Tutkittavat ovat käyttäneet huumausaineita pitkään ja paljon, mikä oli johtanut kaaosmaiseen olotilaan. He halusivat päästä eroon ja olivat päättäneet irrottautua huumeista. Päämäärän asettaminen itselleen on Siitosen (1999, 119-124) mukaan osa voimaantumisprosessia. Huumeiden käytön lopetus antaa kuvan siitä, että tilanteen vaatiessa tutkittavat pystyvät tekemään, mitä he ovat päättäneet. Tämä on vahvistanut heidän uskoaan omiin kykyihinsä. Vasta päihteettömänä oleminen pidempään antoi kuitenkin mahdollisuuden punnita elämäänsä aivot kirkkaina (Koski-Jännes ym. 1998, 81-96).

”Kaikki mikä liittyi siihen, oli hyväksyttyä ja hyvää ja samalla tuhos itseään. Ei pysty ajattelemaan. Kun oli ollut jonkun kuukauden selvinpäin, alko ajatteleen maailmaa toisin.” (Pentti)

”Ei se enää ole mikään nautintohomma. Eikä sitäkään välttämättä hiffaa ennen kuin saa sen vähän pään sen verran selväks, että pystyy yleensäkin ajattelemaan kirkkaasti.” (Työntekijä 4)

Toivoa ja tunnelin pää alkoi näkyä muun muassa päihdekuntoutuksen vuoksi, mikä lisäsi myönteistä tunnelatausta. Toiveikkuus ja positiivinen lataus auttaa voimavarojen vapautumista (Siitonen 1999, 110-111, 151-152). Myös vertaisryhmissä toivo saattoi lisääntyä joko toisten tuen tai heihin samaistumisen kautta tai siten, että oma kuntoutumisprosessi näytti olevan pidemmällä kuin muiden. Päihteettömänä olon ja erilaisten pienten onnistumisten myötä motivaatio elämänmuutokseen on useilla tutkittavilla kasvanut. Tavoitteen saavuttaminen motivoi edelleen eteenpäin päihteettömässä elämässä.

”Motivaatio on vaan kasvanut... On onnellinen omasta puolestaan, että on kuitenkin päässyt näin pitkälle.” (Anneli)

”Mullekin käytiin tarjoamassa (aineita - VK). Sanoin, et mä vedän vessanpöntöstä alas. Joka kerta, jos jotain tuli, mä sanoin hyvin selkeellä äänellä. Ei ne silloin siihen jätä.” (Matti)

”Siitä sai aika hyvän olonkin, et pysty sanomaan ei. Mä aika harvoin oon ennen kieltäytyny.” (Ville)

”Teoriapuoli on mulla ollut hallussa pitkään että miten pitäis toimia .. se ei ole aina mennyt sitten niin miten sitten reagoi, mulla on kyllä tietoa.” (Hannu)

Päätös huumeista luopumisesta näyttää vahvistaneen itsetuntoa, mutta vielä enemmän itsetuntoa on vahvistanut, jos on onnistunut kieltäytymään päih-teistä toisten niitä tarjotessa (ks. Siitonen 1999, 154-156). Monet muutkin tutkittavat ovat varmasti joutuneet vastaaviin tilanteisiin, koska huumeiden hankkiminen on haluttaessa varsin helppoa, kun jakelukanavat ovat tiedossa. Havainnot ovat osoitus Koski-Jänneksen (1995, 13) mainitsemien kieltäytymistaitojen kehittymisestä. Kieltäytyminen on merkinnyt uudenlaista käyttäytymistä ja osoittaa elämänhallinnan kehittymistä. Se on osoittanut muille ihmisille, että kieltäytyjä ei enää ole kiinnostunut huumeista ja on tätäkin kautta edelleen voinut vahvistaa sitoutumista huumeettomuuteen. Vaikka tutkittavilla oli tietoa siitä, mitä pitäisi tehdä, "ein" sanominen oli heille kuitenkin ilmeisen vaikeaa itse tilanteessa. Mieluummin haluttiin välttää vanhaa kaveripiiriä, koska sitä kautta houkutukset päihdeiden käyttöön tulivat helposti esille. Myös ympäristömuutos, joka oli useiden tutkittavien suunnitelmissa, palveli selviytymiskeinona. Kotipaikkakunnalla houkutukset vanhaan palaamiseen olivat useimpien mielestä suuremmat kuin uudessa ympäristössä. Tätä käsittelem enemmän seuraavassa luvussa.

Kieltäytyminen päihdeistä osoittaa, että henkilö on pystynyt toimimaan subjektina, että hän on toteuttanut sitä, mitä on halunnut. Tämä on tärkeää siltäkin kannalta, että Särkelän (1993) mukaan kuntoutuminen merkitsee subjektiksi nousemista sellaisiin toimintoihin, joissa henkilö ei ole vielä subjekti. Kuntoutuminen tarkoittaa vanhoista toimintaedellytyksistä luopumista ja uusien luomista, esimerkiksi päihdeongelmaisen subjektin purkamista ja päihdeongelmista vapaan subjektin synnyttämistä. (Mts. 43 - 50.) Identiteetin luominen on olennaisen tärkeää siltäkin kannalta, että paikkaa yhteiskunnassa ei tarjota valmiina (Helne 2000, 81). Onnistuminen lisää itseluottamusta ja luottamus itsearvostusta (Siitonen 1999, 136-137). Päihdeiden käyttäjän kas-vaessa vastuuseen minäprosessi johtaa vääjäämättä uuteen tulkintaan omasta elämästä (Hyväri 2001, 173-179). Uusi tulkinta voi palvella elämänmuutosta. Päihde- ja rikosmyönteisestä elämästä luopuminen merkitsee myös roolin muu-tosta.

"Koviksena" olemisesta saattaa muodostua taakka ja rasite muutostyöskentelylle. Vaikka harvoilla tutkittavilla oli selkeä rooli huumevälittäjänä, huumeiden käyttö ja vankina olo olivat kaikilla johtaneet tietynlaiseen rooliin. Ainakin huumeekaverit todennäköisesti odottavat saman elämäntyylin jatkuvan.

"..olen jättänyt isot saappaat kamanhoitopiireihin". (Ville)

"Siitä tulee näytön paikka ja sen näyttäminen, että pärjää, antaa voimia." (Leena)

"Ajan kanssa ja täytyy ottaa rauhallisesti, mä oon kumminkin koko elämäni mennyt vaikka mä en o aina narkannutkaan mutta mä oon

juossu, mulla on ollu aina kauhee kiire, mä oon juossu koko elämäni, et nyt on aika rauhoittua ja tähän ei auta mikään muu kuin aika.”(Leena)

“Mun kohdalla oli tosi hyvä homma, et jäi sitä aikaa ittiesä tutkiskeluun ja sisäiseen kasvuun, ihan hirveesti oon tehnyt töitä itse- ni kanssa tän viimeisen vuoden aikana.” (Anneli)

“Vähän pitemmälle on päässyt, mitä edellisellä kerralla, vähän vii- saampana ja ittestään vähän varmempana.” (Seppo)

Sisäiseen kasvuun ja asioiden pohtimiseen pitää jäädä aikaa. Tärkeää on ajan antaminen itselleen kuntoutumiseen. On hyväksyttävä, että prosessi on pitkä eikä siinä voi oikaista (Kaipio, 2004, 37). Mitä tutkittavat sisäisellä kasvulla sit- ten tarkoittivat? Haastatteluista voi päätellä, että ainakin itsensä hyväksymistä ja itsetunnon kehittymistä, omassa seurassaan viihtymistä kun aiemmin on ollut hankala olla itsensä kanssa, omien tarpeidensa kuuntelua vastakohtana toisten johdattamana olemiselle tai toisten kautta elämiselle. Toisaalta tutkitta- vat ovat alkaneet ottaa huomioon toisten ihmisten tarpeita, mikä osoittaa, että heidän ajattelumaailmansa on muuttunut vastuuntuntoiseksi. Yhteisen hyvin- voinnin eteen toimiminen ja siitä vastuun ottaminen on yksi voimaantuneen ihmisen tuntomerkkejä (Siitonen 1999, 141).

“Kävin mä muistaakseni sairaalassa jossain vaiheessa mutta olisinko viisi minuuttia ollut. Kauhee kiiree vaan jatkamaan, monta viikkoa meni ennen kuin mä menin kattomaan kotiin. Aika paljon erilainen kanta on nyt asiaan, että nyt on ihan erilaista. Haluaa jo itekin kantaa vastuun ja silleen. Kyllä mie pidän yhteyttä toiseenkin lapseen... ei haluaisi entisiä kuvioita laiminlyödä.” (Hannu)

Vastuullisuutta osoitti sekin, että yksi tutkittava halusi vielä odottaa pysyvän suhteen solmimista, koska omat asiat olivat sekaisin. Hän ei halunnut enää elää vanhempiensa varassa, vaan halusi saada oman taloutensa kuntoon. Toiselle omat kokemukset antoivat halua tehdä työtä ongelmanuorten parissa. Joku mainitsi alkaneensa maksaa rikoskorvauksia. Pari tutkittavaa korosti rehellisyyttä omasta taustasta työn- ja asunnonhaussa. Kypsymistä osoitti myös kiel- teinen suhtautuminen omaan rikokseen. Pari tutkittavaa oli saanut vastuunkantajan roolin Silta-Valmennuksen vastuuryhmässä ja vapaa-aika- toiminnan ryhmässä.

Vaikka tutkittavilla on ongelmia yhteiskuntaan sijoittumisessa, he suhtautuvat tilanteeseensa rauhallisesti ja luottavat siihen, että he pystyvät hoitamaan asi- ansa joko itse tai muiden avulla. Elämään oli myös tullut suunnitelmallisuutta. Kauppilan (1999) tutkimuksessa valtaosa vangeista oli sitä mieltä, että he voi- vat itse vaikuttaa paljon siihen, millaiseksi elämä jatkossa muotoutuu. Tulevai- suutensa turvalliseksi arvioivia oli yli kolmannes. Viidennes näki tulevaisuuden

enemminkin epävarmana ja pelottavana. Verrattuna siviiliväestöön vangeilla oli toivoa vähemmän ja pelkoja enemmän. (Mts. 147,152.) Vankiloissa tehtyjen riski- ja tarvearviointien perusteella pitkäaikaisista vangeista runsaan kolmanneksen ongelmanratkaisukyvyt ovat hyvät. Joka kolmas ottaa täyden vastuun rikoksestaan ja joka toinen suhtautuu rikosten tekoon kielteisesti. Suurimmalla osalla on myönteinen asenne henkilökuntaan nähden, vihamielisiä asenteita on vain joka neljännellä. (Riski- ja tarvearviointitiedot 2004.)

“Täytyy oppia ajattelemaan, että en mä oo mikään maan napa, että just mua on potkittu päähän. On vaan yritettävä, kyl niit tulee, et sitä saa mitä tilaa, näin se on.” (Leena)

Tutkittavat näyttävät olevan melko realistisia ja tiedostavat oman tilanteensa. Realismia on myös ymmärtää, että päihteitä ei voi ottaa ilman, että siitä voi seurata pitkä kierre. Tutkittavat näyttävät olevan varsin tietoisia omasta päihteiden käytöstään ja sen seurauksista. Riskitekijöistä ainakin päihdemyönteisen kaveripiirin vaara tiedostettiin hyvin ja sen suhteen oltiin valmiita ryhtymään käytännön toimiin. Entisen seuran välttäminen on myös muissa tutkimuksissa noussut (esim. Koski-Jännes ym. 1998, 148- 152; Kyngäs 2000, 202-207) tärkeäksi retkahduksen ehkäisykeinoksi. Käsittelen tätä enemmän sosiaalisia verkostoja kuvaavassa luvussa. Muutostavoitteita tutkittavat olivat asettaneet sekä itse että yhdessä oman työntekijän kanssa kuntoutuksessa. Useiden elämään oli tullut toivoa. Päihteettömyyden myötä oli myös herännyt kiinnostus monenlaiseen toimintaan, itse elämään.

“Osaan touhuta, olen kiinnostunut ja tässä kunnossa, mul on ideoita pää täysi. En mä näe mitään ongelmaa sinänsä.” (Pentti)

Työntekijät olivat kokeneet joidenkin kuntoutujien positiivisina voimavaroina avoimuuden ja ongelmiensa esiintuomisen sekä hyvät ongelmanratkaisutaidot. Joku oli aina ensimmäisenä lähtemässä harjoittelemaan, kun pyydettiin. Toinen oli hyvin nokkela, hän oli tietokilpailuissa voittamaton. Muutama oli kielellisesti lahjakas ja yhdellä oli taiteellisia taipumuksia.

Aineistosta nousseet psyykkisen kasvun ilmenemismuodot voidaan koota seuraavasti:

ITUJA SEURAAVISSA ASIOISSA

- oma päätös päihteettömyydestä
- ei tee mieli päihteitä
- itsensä hyväksyminen
- luottamus itseän
- itsetunnon kehittyminen
- subjektikokemuksia
- sisäinen kasvu
- vastuuntunnon kehittyminen
- osaa toimia / hallintataitoja
- avartuminen ihmisenä
- toivo
- kiinnostus toimintaan / elämään
- suunnitelmia
- roolin muuttuminen
- realistinen suhtautuminen
- ajan antaminen kuntoutumiselle

PSYKKINEN KASVU/
VOIMAANTUMINEN

Koski-Jänneksen ym. tutkimuksessa (1998) riippuvuuden voittaneiden tärkeimmiksi arvoiksi olivat muodostuneet sisäinen rauha, rehellisyys, kehitys/kasvu ihmisenä, itsekunnioitus ja terveys, kun aikaisemmin olivat korostuneet nautinto, ilonpito, saavutukset ja vapaus. Riippuvuudesta irrottautuminen merkitsi alkua pitkälle prosessille, jonka seurauksena ihmisen koko toimintajärjestelmä saattoi muuttua juuriaan myöten. Addiktiivisesta käyttäytymisestä luopuminen edellyttää usein jonkinasteista identiteettityötä ja uuden riippuvuudesta vapaan minäkäsityksen muodostamista ja julkistamista. (Mts. 160-161, 166-187.) Identiteettityötä useat tutkittavani olivat selvästi tehneet ja heidän arvoissaan oli nähtävissä muutoksia. Ursinus (2001, 55-56) havaitsi, että kun huumeiden käytön aikana vähiten tärkeimpiä arvoja olivat muun muassa terveys, rehellisyys ja oikeudenmukaisuus, niin raitistumisen jälkeen terveys ja rehellisyys sekä kasvu ihmisenä ja turvallisuus olivat nousseet tärkeälle sijalle. Vastaavasti kun käytön aikana tärkeää oli nautinto, hauskuus, suosio ja viehätysvoima, niin raittiuden aikana nämä olivat jääneet melko vähämerkityksiseen asemaan.

Tamminen näkee raitistumisen kautta saavutetun uuden vapauden sopeutumisenä normaaliuteen: "vapaus saatiin sopeuduttaessa itsekontrolliin ja tiettyihin suomalaisessa kulttuurissa yleisesti hyväksytyihin arvoihin" (Tamminen 2002). Niemelä (1998) ajattelee, että toipumiseen johtavassa persoonallisuuden kypsymisessä on kysymys "kausaliiteetin murtumisesta": ihminen toimii toisin kuin lähtökohdat tai tilanne itsessään edellyttäisivät (Mts. 37-39,

291-292). ”Narkkarin” tai rikoksentekijän odotetaan usein jatkavan samaa elämäntyyliä, joten muutos todella merkitsee epätodennäköisen vaihtoehdon toteutumista.

Päässyt näin pitkälle

Särkelä kutsuu sosiaalisia edellytyksiä toiminta-areenoiksi, joihin kuuluu ihmisen koko ulkoinen elämäntilanne. Osa niistä on ihmisten itsensä tuottamia, mutta myös yhteiskunnalliset lainalaisuudet rajaavat ihmisten toimintamahdollisuuksia. (Särkelä 1993, 16-17.) Ihmisenä kasvu ei tapahdu yleensä muista ihmisistä irrallaan, vaan sosiaalinen verkosto on olennainen tuki kasvulle (Särkelä 2001, 25).

Tutkimusajankohtana tutkittavat olivat joko Silta-Valmennuksessa tai vankilassa, joten he eivät olleet tavallisilla toiminta-areenoillaan paitsi joku heistä oli viime aikoina ollut enemmän vankilassa kuin siviilissä. Vankilaa ja kuntoutuslaitosta ja niiden mahdollista vaikutusta muutokseen kuvaan yhteisöjä käsittelevässä luvussa.

Tässä luvussa tarkastelen tutkittavien siviilissä olevia toiminta-areenoita: asuntoa, koulutusta, työtä ja sosiaalisia verkostoja ja niiden kanssa työskentelyä vapautumista valmisteltaessa. Päihdeongelmasta toipumisessa on otettava huomioon ihmisen koko sosiaalinen elämäntilanne ja millä tavoin se tukee toipumista tai ehkäisee sitä (Lahti & Pienimäki 2004, 137). Ruisniemi (2003, 8-11) on sisällyttänyt sosiaaliseen toimintakykyyn aineelliset resurssit (asunto, ruoka, vaatteet), sosiaaliset resurssit (sosiaalinen verkosto, kyky hoitaa ihmisiä, huomioida muita ja ottaa vastaan apua muilta) sekä henkiset resurssit (kyky hahmottaa ja hallita arkea, omasta henkisestä hyvinvoinnista huolehtiminen). Käsittelem ensin sosiaalisia verkostoja, joiden merkitys tuli tutkittavien haastatteluissa hyvin voimakkaana esille, ja sitten muuta sosiaalista tilannetta.

En mä enää huoli mitään kamatyyppejä

Sosiaalisella verkostolla tarkoitetaan henkilön ihmissuhteiden kokonaisuutta; niitä vuorovaikutussuhteita, joiden kautta yksilö ylläpitää sosiaalista identiteettiään (Seikkula 1994, 16). Käsitteen kehitti John A. Barnes (1954) tutkiessaan 1950-luvun alussa norjalaisen kalastajakylän ihmissuhteita. Ihmisten toimintaa ei voikaan selittää irrallaan hänen sosiaalisista suhteistaan kuten yksilökeskeisessä auttamisen kulttuurissa helposti tehdään. Seikkulan (1994, 16) mukaan sosiaalisessa verkostossa on kyseessä yksilön itsensä tärkeiksi kokemien ihmisten suhdejärjestelmä. Allardt (1998, 43) luonnehtii tilannetta, jossa ihmisellä ei ole minkäänlaista yhteisyyttä tai ryhmää, jonka hän tuntee omakseen, ”yksilölliseksi hätätilaksi”. Kaikki suhteet sosiaalisessa verkostossa eivät kuitenkaan ole tukisuhteita (Nylund 2004, 189). Sosiaaliset suhteet voi-

vat olla toisaalta toimintakykyisyyttä lisääviä, toisaalta sitä tuhoavia (Granfelt 1998, 87).

Tutkittavien sosiaaliseen verkostoon kuuluu perhesuhteita vanhempiin, avotai aviopuolisooson ja/tai lapsiin ja kaveripiiriä. Kaikilla tutkittavilla oli jonkinlainen sosiaalinen verkosto. Pitkäaikainen parisuhde oli kuitenkin vain harvalla - naimisissa heistä oli yksi. Monet joko etsivät aktiivisesti seurustelusuhdetta, olivat sen hiljattain löytäneet tai olivat siirtäneet haaveensa kestävästä parisuhteesta kuntoutumisen jälkeiseen aikaan. Myös suhteesta suhteeseen ajautumisesta tuli jonkin verran vihjeitä (ks. Kyngäs 2000, 189-197, 201). Parisuhteen puute saattoi joillakin johtua runsaasta huumeiden käytöstä. Jonkun kumppanilla oli huumeongelmia tai suhde ei ollut muuten kuntoutumista tukeva. Voittopuolisesti kaveripiiri muodostui monella toisista huumeiden käyttäjistä, joskin monella oli myös huumeettomia kavereita.

Tärkeää voimaantumisen kannalta on se, miten sosiaalinen verkosto voi tukea henkilöä tai miten verkostoa voitaisiin kehittää niin, että se edistää selviytymistä, rikoksettomuutta ja päihteettömyyttä (ks. Nylund 2004, 188). Sosiaalisilla suhteilla ja sosiaalisella tuella voi olla jopa ratkaisevan tärkeä merkitys toipumisprosessin edistämisessä, mutta toisaalta ne voivat myös haitata sitä (Lahti & Pienimäki 2004, 143). Sosiaalinen tuki käsitetään ihmisten väliseksi vuorovaikutukseksi, jonka avulla he saavat ja antavat henkistä, emotionaalista, tiedollista, toiminnallista ja aineellista tukea (Peltonen 1994, 4; Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 56-57). Sosiaalisen tuen verkosto voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen: perhe ja läheiset (primääri), ystävät, sukulaiset ja tuttavat (sekundääri) ja viranomaiset (tertiääri). Ihmisten sosiaalisen tuen verkostot vaihtelevat laaja-alaisista niihin, joihin ei kuulu ollenkaan tukea. Tuen ulkopuolelle jääviä ihmisiä yhdistävät alhainen koulutus ja heikot taloudelliset resurssit. Primääri- ja sekundääriverkoston sekä viranomaisten välimaastoon asettuvat vertaisryhmiin kuuluvat, joita voi tavata erilaisissa lähiyhteisöissä ja järjestöissä. Jotkut ihmiset turvautuvat vain virallisiin organisaatioihin sosiaalista tukea etsiessään. (ks. Kinnunen 1998, 89-98.) Se, millaista sosiaalista tukea ihminen tarvitsee, vaihtelee erilaisten elämäntilanteiden mukaan. Tukea pitäisi olla saatavilla silloin, kun omat voimavarat ovat äärimmilleen käytössä (Kumpusalo 1991, 17). Pieni tiivis verkosto on hyvä kriisitilanteissa (Svedhem 1990, 82). Myöhemmin "heikot lenkit", jotka mahdollistavat yhteyden erilaisiin sosiaalisiin verkostoihin, ovat tarpeen (Swaling 1990, 140-141).

Sosiaalisen tuen positiivisista vaikutuksista on paljon tutkittua tietoa: se tuo elämiseen laatua, terveyttä ja pitkää ikää. Tuen puute taas aiheuttaa päinvastaisia seurauksia. (Kumpusalo 1991, 17; Somerkivi 2000, 69.) Olennaista on jo se, että ihminen voi olla varma sosiaalisen tuen saamisesta sitä tarvitessaan. Tuki vahvistaa selviytymistaitoja: ihminen ei koe itseään yhtä haavoittuvaksi kuormittavissa tilanteissa. (Pierce ym. 1996, 435-444.) Alkoholistien ja päihteiden sekakäyttäjien muutosmotivaatioon voidaan vaikuttaa, kun hän on vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa, jotka yrittävät auttaa ja tukea häntä

(Humphreys ym. 1997). Tärkeää toipumisessa on erityisesti tuki, joka lisää alkoholistien itseluottamusta ja -arvostusta (Booth ym. 1992). Koski-Jännes ym. (2003) tutkivat sosiaalisen tuen merkitystä päihdehoidossa olleille järjestämällä koeryhmälle verkostopalaveri ja kontrolliryhmälle yksilöpalaveri hoidon päättyessä. Molemmat hoitoryhmät vähensivät erittäin merkitsevästi päihteiden käyttöä hoidon jälkeen. Pelkkä yksilökeskustelu hoitojakson jälkeen kantoi hyvin ensimmäisen puolen vuoden ajan. Mitä pidempi aika laitoshoidosta vierähti, sitä tärkeämmäksi kävivät ne sosiaaliset resurssit, joita päihdepotilaalla oli omassa elinympäristössään. (Mts. 56, 57, 61.)

Ainakin muutama tutkittavani saattoi aikaisempien kokemusten perusteella odottaa tukea sosiaaliselta verkostoltaan, jolloin varmuus tuesta voi edistää selviytymistä.

“Meillä on hyvä suhde, ettei ole vaikuttanut meidän suhteeseen. Hän on joka lauantai ja sunnuntai tullut vankilaan, katsomaan - et ei ole ollut yhtään kertaa pois, mutta ne on erittäin epäinhimillisiä ne tapaamiset. Henkinen yhdessä olo monta kertaa vastoinkäymisten kanssa kasvaa, mutta oon kyllä huomannut, että mun vaimo on tullut vähän kärsimättömäksi, se on vähän hermostunut. Tätä hän on sanonut, että kestänyt pitkään.” (Kalle)

Se, ettei puoliso käy vankilassa, ei välttämättä tarkoita, että suhde olisi huono. Jotkut eivät halua käydä vankilassa tapaamisolosuhteiden vuoksi tai ainakaan tuoda lapsia vankilaan. Toisaalta vanki ei aina halua, että hänen vanhempansa tai lapsensa näkevät vankilamaailman. Puolison lisäksi myös vanhempien tuki on tärkeää ja lapset antavat hyvän syyn luopua huumeista ja tarkoituksen elämälle.

“Mä en ymmärrä, että mistä mulle on sitä voimavaraa tullu, mutta jotenkin sitä vaan on sinnitelly, et ehkä se on sit sekini, että vanhemmat kun ei o hylännyt koskaan, vaikka on ollutkin vaikka mitä paskaa suoraan sanoen... Suurin tuki mul on kyllä varmaan ollut silleen kuitenkin isä ja äiti ja sitten siskon porukka, niitten kanssa mä oon silleen ollut ihan tiiviisti nykyään ja ne on mulle niin kuin hirveen tärkeitä, tärkeitä ihmisiä, että en vois kuvitellakaan ainakaan vielä tässä vaiheessa muuttaa johonkin muualle tai pitää olla sitten jossain tavoitettavissa.” (Anneli)

“Se on mulla yksi mikä on pitänyt mua kasassa, et kyllä perhesuhteet täytyy saada kuntoon... Mä oon saanu uudestaan yhteyden lapsiini ja oon tekemisissä niiden kanssa... Mä tarvin mun lapsia ja lapset tarvii mua ja mä haluan elää vain ja ainoastaan niille, ei mulla aikaa muulle.” (Leena)

Huume-ehdotin elämä ja vankila saattavat johtaa "särkynneeseen äitiyteen" (Granfelt 1998, 122). Pösön (1986) mukaan naisvangille lapsen huostaanotto saattaa olla selkeä kulminaatiopiste naisen syrjäytymisen kannalta. Se korostaa omaa voimattomuutta ja kyvyttömyyttä äitinä. Lapsen menetystä seuraa usein hallitsematon alkoholinkäyttö - millään ei ole enää väliä, elämältä on mennyt pohja pois. Jos lapset ovat olleet huostaan otettuina tai esimerkiksi vanhempien hoidossa, heidän takaisin ottamisensa tai saaminen on voimaa ja elämäntähtäystä vaativa tilanne. (Mts. 182.)

Sosiaalisten suhteiden tärkeys vankien elämässä tuli selkeästi esille myös Kaupilan (1999) tutkimuksessa. Paras asia tähänastisessa elämässä monelle tutkimuksen vangeista oli ollut ydinperhe. Avo- tai avioliitossa eläneiden elämä olikin mennyt muita useammin parempaan suuntaan. Perhe liitettiin usein myös turvalliseen elämään. Kumppania pidettiin yleensä läheisimpänä ihmisenä, jolta myös saatiin eniten apua sekä vankilassa että siviilissä. (Mts. 119, 258-262.)

Sosiaalisissa suhteissa on kuitenkin aina kyseessä (Peltonen 1994, 4) vuorovaikutustilanne, jossa saadaan ja annetaan erilaista tukea. Omatkin tutkittavani olivat myös antajina sosiaalisissa suhteissaan. Haastatteluissa tuli esille mainintoja huolen pitämisestä omista lapsistaan päinvastoin kuin aikaisemmin, lapsesta välittämisestä uudesta perhetilanteesta huolimatta sekä toisten ihmisten muun muassa huumeita käyttävien lapsuuden ystävien auttamisesta.

"Meni se silleen nytkin ihan hyvin, en mie silleen kauhistunut missään kohden...En meinannut pyörtyä, kyl mie osasin jutella ja tukea." (Hannu avovaimon tukemisesta synnytyksessä)

"Sen oon huomannu, että (rahan - VK) käyttötarkoituksin on muuttunut totaalisesti. Ennen mä en edes huolehtinu omasta pukeutumisesta enkä lasteni pukeutumisesta. Ennen oli pääsääntöisesti vetämistä." (Seppo)

Entisestä kaveripiiristä erottautuminen saattaa johtaa ulkopuolisuuden kokemukseen, jolloin olisi välttämätöntä löytää uusi viiteri, joka voisi tukea selviytymisessä. Uusien ihmissuhteiden löytäminen voi olla vaikeaa, mutta käytännössä useat tutkittavat olivat kuitenkin pystyneet löytämään uusia kavereita tai jopa seurustelusuhteita. Monet hakivat kuntoutuksen aikana uusia päihitteettömyyttä tukevia suhteita joko AA- tai NA-ryhmistä tai internetin kautta ja toiset miettivät, löytyisikö vanhoista raittiista kavereista tai työkavereista joku, johon voisi ottaa yhteyttä.

"Mulle on kumminkin kynnys jo lähestyä vetoporukkaa, semmonen tietynlainen ylpeys, vierottunut niistä kumminkin aika paljon. Kun mä parilla lomilla kattelin niitten touhua, ihan tarkoituksella hakeuduin ja kattelin sitä touhua, en mä tuntenut enää kuuluvani niihinkään." (Leena)

"Mä oon ainakin joka päivä ainakin kaksi tuntia tossa (tietokoneella - VK). En mä pelaa ollenkaan, mä juttelen ihmisten kanssa, et sitä kautta oon kyllä saanut tosi hyviä kavereita...Mä tutustun aika helpolla ihmisiin ja oon mä nyt aika moneen tutustunut. Aina kun menee ryhmään niin morjestaa ja juttelee, ihan kivoja ihmisiä siellä on." (Anneli)

"Se ollu varmaan kumminkin mun raittiudessa yks helpompia tehtäviä koko kaveriporukan vaihtaminen. Se kävi niin, että mun ei tarttenu muuta kun iskeä persettä penkkiin noissa NA-ryhmissä. Mä kävin neljää-viittä kertaa, välillä kuuttakin kertaa viikossa näissä NA-ryhmissä. Yks kaks vaan huomaa, että katos kummaa, että nyt on kaveripiiri vaihtunu kokonaan, että nyt on raittiita ihmisiä ympärillä, eikä oo tarttenu edes hakemalla hakea niitä, että ei oo tarttenu kysyä keneltäkään, että rupeeeks sä mun kaveriks." (Työntekijä 4)

Myös Kyngäksen (2000) mukaan ystäväpiirin vaihtaminen on tärkeää, jos aikoo pysyä poissa vankilasta. "Selviytyjät" olivat katkaisseet välinsä rikoksia tekevien ystäviensä kanssa. Uusia kavereita he olivat saaneet harrastustensa parista tai he olivat saattaneet ystävyystyä uudelleen vanhojen lapsuuskavereidensa kanssa. Selviytyjien sosiaaliset verkostot olivat melko tiheitä: kaikilla oli muutamia hyviä ystäviä ja vanhemmat ja sisarukset perheineen olivat tärkeä osa verkostoa. "Riskinottajat" ja "pudonneet" sen sijaan hoitivat sosiaalisia suhteitaan kuljeskelemalla kaveriporukan kanssa. (Mts. 202-207.) Myös Kuureen (1996, 63) tutkimuksesta ilmenee, että onnistumiseen odotetaan tukea "kunnolliselta naiselta" ja ystävilta ja kavereilta. Tutkimuksen teon aikaan ei vielä paljastunut, olivatko suhteet uusiin naisystäviin pitkäaikaisia ja tuliko heiltä tarvittavaa tukea.

Myös hoitoon liittyvä verkosto antoi mahdollisuuden tukeen siviilissä. Neljä tutkittavaa saa vapauduttuaan Kriminaalihuoltolaitoksen valvojan tukea. Tutkittavien sosiaalisissa verkostoissa tapahtui seuraavaa kehitystä tai he pitivät sitä tärkeänä.

SOSIAALISTEN VERKOSTOJEN KEHITYS

- perheen tuki
- kumppanuuden ja vanhemmuuden vahvistuminen
- seurustelusuhteiden etsiminen ja solmiminen
- suunnitelma katkaista suhteet huume-kavereihin
- päihteettömien ystävyys-suhteiden rakentaminen
- vertaistukiverkoston kehittäminen
- tuki hoitoyhteisöstä
- vapautumisen jälkeinen tukiverkosto

VOIMAANTUMINEN
SOSIAALISISSA SUHTEISSA

Sais ees henkkarit kuntoon

Tutkittavien muissakin toiminta-areenoissa kuin sosiaalisissa verkostoissa on havaittavissa selvää kapeutumista huumeiden käytön myötä. Käyttö on heijastunut myös harrastuksiin. Huumeet ovat haitanneet työssäoloa tai sitten työ on jäänyt kokonaan tai työssäkäyntiä ei ole edes aloitettu. Työkokemus saattoi olla hyvin rikkiäistä, harmailla markkinoilla saatua tai jopa rikoksiin liittyvää. Työntekijöiden haastattelussa tuli esille, että pari tutkittavaa pärjäsi erittäin hyvin työtehtävissä, mikä varmasti antoi heille voimavaroja vapautumista varten. Muutamilla oli hyvät sosiaaliset taidot. Eräs kuntoutuja oli aina valmis autamaan muita. Häneltä luontui myös talon esittely vierailijoille. Arkielämän taitojen osaamista työntekijät havaitsivat tutkittavien asumisessa, ruoanlaitossa, hygieniassa ja asioiden hoidossa. Arkielämän taidot myös kehittyivät kuntoutuksessa, koska niihin annettiin valmiuksia. Myös yhteisön toiminnassa mukana oleminen kehitti.

“Jos jossain tulee ongelmia tiedän tarkkaan mistä pitää vetää, ei tu tommosia.” (Pentti)

“Ei kannata tulla näyttämään, miten lasku maksetaan. Meen johonkin virastoon, vapaus toimia”. (Risto)

Kauppilan (1999) tutkimuksesta suurimmalle osalle vangeista aiheutti paljon tai jonkin verran epävarmuutta tulevaisuudessa talous, asuminen, sosiaaliset asiat sekä ihmissuhteet. Myös ihmisten arvostukset huolettivat lukuisia vangeja, samoin terveydentila. Työn saannista kantoa huolta yli puolet, opiskelusta vajaa puolet. (Mts. 150.) Sijoittajayksiköissä tehtyjen pitkäaikaisten vankien riski- ja tarvearviointin perusteella joka neljännen sosiaaliset taidot ovat normaalit ja joka toisella on sosiaalista tukea sekä asunto kunnossa vapautuessa. Joka kolmannen taloudellinen tilanne on vakaa. Työelämän perustaitoja on noin 60 %:lla, mutta vain kolmannes uskaltaa laskea sen varaan, että hän pääsee työelämään vapauduttuaan. (Riski- ja tarvearviointitiedot 2004.)

Elämänhallintataitojen opetteluun lisäksi tutkittavien vapautumisen jälkeistä elämäntilannetta pyrittiin valmistelemaan kuntoutuksen aikana huolellisesti etukäteen asumisen, toimeentulon, opiskelun ja työn sekä hoitoa edellyttävien asioiden osalta. Kuntoutukseen ei kuulunut ammatillisten valmiuksien lisääminen.

Minulla oli tarkoitus haastatella tutkittavat vähän ennen vapautumista, jotta vapautumisen edellytyksistä saataisiin tarkka kuva. Käytännön syistä osa haastatteluista ajoittui jo aikaisemmalle ajalle, jolloin rangaistusta oli vielä suorittamatta jonkin aikaa. Osin tämän vuoksi kaikkien suunnitelmat vapautumisen varalle eivät olleet vielä selvät.

Allardt'n (1998, 51) mukaan työ on edelleen yleinen elämäntavan, elämän kokonaisuuden hahmottamisen ja elämänhallinnan perusta. “Normaalisuuden”

peruskriteerinä sosiaalityössä pidetään itsenäistä selviytymistä palkkatyön yhteiskunnassa, jossa vaatimukset kovenevat koko ajan (Raunio 1993, 116-118). Myös rikoksenteekijöiden onnistumista arvioitaessa palkkatyö oli keskeinen menestymisen tae (Kuure 1996, 78). Omien tutkittavieni suunnitelmat tähtäsivät yleensä työhön, usein kuitenkin työn saantia edistävän opiskelun kautta.

Tutkittavilla oli selkeitä ajatuksia vapautumisen jälkeiselle ajalle. Suunnitelmat olivat hyvin yhteiskuntamyönteisiä ja tavanomaisia. Kaikilla tutkittavilla oli ajatuksena hakeutua joko koulutukseen tai työhön, mahdollisesti sitä ennen työharjoitteluun. Toiveissa tutkittavilla oli hankkia koulutusta datanomiksi, lähihoitajaksi, maalariksi, autoalalle tai atk-alalle. Pari piti oppisopimuskoulutusta hyvänä vaihtoehtona, koska se ei vetäisi taloudellista tilannetta liian tiukalle. Tutkittavien työsuunnitelmat suuntautuivat aluksi rakennustyöhön, Norjaan kalatehtaalle, myyntityöhön ja liukuhihnatyöhön. Jotkut olivat hieman huolestuneita taustan vaikutuksesta työhön sijoittumiseen. C-hepatiitin arveltiin estävän ainakin työn ravintola- tai elintarvikealalla, talousrikokset taas haittasivat toimimista yrittäjänä.

Monet olivat työ- tai koulutussuunnitelmiansa puolesta jäämässä Tampereelle. Osa halusi jäädä jo sen vuoksi, että kotipaikkakunnalle meno olisi tietänyt varmaa huumeepiireihin joutumista. Moni aikoi käyttää hyväkseen Silta-Valmennusyhdistyksen erilaisia mahdollisuuksia asunnon, koulutuksen ja työn suhteen. Noin puolet halusi tai oli jo päättänyt jatkaa Silta-Valmennuksessa vapauduttuaan joko pelkästään asumassa, Avain-kurssilla, muussa koulutuksessa tai työharjoittelussa, jos siihen saadaan rahoitus sosiaalitoimelta.

”Täällä (Silta-Valmennuksessa - VK) on niin moninaiset ne mahdollisuudet täältä eli tajuaa sen, että lähteekö oppisopimukseen vai lähteekö töihin vai opetteleeko täällä uuden ammatin, et on niin .. niitä vaihtoehtoja, asuuko täällä vai meneekö alueen ulkopuolelle.” (Esa)

Kaikilla ei ollut kuitenkaan mitään kiirettä lähteä johonkin suuntaan elämäänsään, vaan osa halusi ensin katsoa rauhassa, mitä todella haluaa ja ehkä ensin pitää jonkinlaista lomaa. Osalla tutkittavista asuminen, toimeentulo ja koulutus- tai työpaikka vapautumisen jälkeiselle ajalle olivat jo järjestyksessä, mikä mahdollisti elämän perusedellytykset. Vuokra-asunto oli jo parilla tiedossa vapautumista varten ja he olivat itse tehneet työtä asunnon saamiseksi. Tavallisen vuokra-asunnon järjestäminen oli kiven alla romanimiehelle, joka sitkeiden ponnisteluiden jälkeen siinä kuitenkin onnistui.

Muita asioita järjesteltiin etukäteen virastoaikojen varaamisesta henkilötodistusten hankkimiseen. Jatkokuntoutuksen järjestymistä saattoivat haitata rahoitusvaikeudet. Jatkohoito siviilissä olisi tärkeää, koska ilman sitä todennäköisyys ajautua ”entisiin kuvioihin” on erittäin suuri (Tourunen & Perälä 2004, 37).

Tutkittavien vapautumista valmisteltiin muun muassa seuraavien sosiaalisten asioiden suhteen:

Sosiaalisten olosuhteiden valmistelu ja taitojen opettelu

- asunnon hankkiminen
- opiskelupaikan etsiminen
- työharjoittelun etsiminen
- työpaikan etsiminen
- harrastusmahdollisuudet
- arkielämän taitojen oppiminen

SOSIAALISEN
TILANTEEN
SELKIINTYMINEN

7 AUTTAAKO YHTEISÖ VOIMAANTUMISESSA?

Sosiaalinen identiteetti kehittyy ryhmässä ja yhteisössä ihmissuhteiden kautta. Itsetunto muotoutuu ympäristön tärkeiden ihmisten kanssa vuorovaikutuksessa. Itsetunnon vahvuuteen vaikuttavat perusturvallisuuden sekä ympäristön ja eri tilanteiden hallinnan kokeminen. Perusturvallisuuden ja rakkauksen puute, epäjohtonmukaisuus, sääntöjen ja rajojen puuttuminen, epäsosiaalisuus ja ylihuolehtivaisuus, jotka ovat tyypillisiä päihteiden käyttäjien ja rikoksiin syyllistyneiden kotitaustoja kuvaavia piirteitä, ehkäisevät vahvan itsetunnon ja myönteisen minäkäsityksen kehittymistä. Yhteisöä käytetään järjestelmällisesti hyväksi ihmisen kasvun tukemisessa yhteisöhoidossa, jolla pyritään ihmisen kasvamiseen psyykkisesti eheäksi, itseensä luottavaksi, aktiiviseksi ja vastuuntuntoiseksi. (Murto 1997, 205, 211-213.) Yhteisöhoitoa käytetään esimerkiksi päihteiden käyttäjien ja psyykkisesti sairaiden hoidossa.

Yhteisöhoitoon voi parhaimmillaan sisältyä seuraavia piirteitä: turvallisuus, luottamus, aitous, rehellisyys, toveruus, vastuu läheisistä, tuki ja huolenpito, tasa-arvoisuus, toisten kunnioittaminen, väkivallattomuus, oman panoksen antaminen yhteisön ylläpitoon sekä luonnollisesti myös huumeiden käytön lopettaminen (Murto 1997). Vastaavia piirteitä kuten vapaus, hyväksyntä, turvallisuus, kannustavuus, tasa-arvoisuus, arvostus ja luottamus on havaittu voimaannuttavissa ympäristöissä (Siitonen 1999, 93, 107). Rikoksiin syyllistyneiden ja huumeiden käyttäjien hoitoyhteisöissä korostuvat konfrontaatio ja toiminta, jolla pyritään pysäyttämään epäsosiaalisen kompensatorisen toiminnan jatkuminen ja sitä ylläpitävät roolit ja psyykkiset defenssit. Tämä tapahtuu joskus hyvin rajulla tavalla kritisoidulla epäsosiaalisella ja itsekästä käytöstä. Siitä huolimatta ihmisestä välitetään. Tällä halutaan vaikuttaa narkomaanin problematiikkaan, muun muassa itsepetokseen ja vääristyneeseen sekä rikollisiin arvoihin ja normeihin perustuvan minäkuvan muuttamiseen. (Murto 1997, 67, 71, 218; Heikkilä 2004, 20-23.) Empowerment on tullut tunnetuksi esimerkiksi oppimis- ja työympäristöissä, joissa ihmisillä ei ole yleensä taustassaan tällaisia ongelmia. Voimaantumisen peruselementit ovat tarpeellisia rikoksenteekijöiden ja huumeidenkäyttäjien kuntoutumisessa, mutta sen lisäksi saatetaan tarvita myös suurempaa panostamista vääristä ajattelu- ja käyttäytymismalleista luopumiseen. Mielestäni yhteisöhoitonäkökulma on samansuuntainen kuin voimaantumisenäkökulma, mutta se antaa päihdeongelmaisten kuntoutukseen konkreettisemmän perustan kuin voimaantuminen.

Seuraavassa käsittelemme sitä, miten hyvin vankilassa ja Silta-Valmennuksessa järjestettävässä kuntoutuksessa näyttäytyvät voimaantumisen edellytykset yhteisöhoitoon näkökulma huomioon ottaen. Tarkastelen myös sitä, mitä merkityksiä tutkittavat antavat kuntoutukselle: vaikuttaako se voimaannuttavasti.

Kuntoutuminen vankilailmapiirissä

Vankilayhteisössä on paljon sellaista, mikä pikemminkin haittaa kuin edistää voimaantumista mutta vankilassa voi myös olla voimaannuttavia tekijöitä (ks. luku 3.). Vankilan kokonaisuus kuvastuu luonnollisesti siellä järjestettävään kuntoutukseen ja asettaa sille omat rajoituksensa. Muun muassa Tourunen (2000, 27, 48, 242) on tullut siihen johtopäätökseen, että vankila ei ole kovin yksinkertainen paikka kuntouttaa itseään tai järjestää kuntoutumisen edellytyksiä. Vankilan ja vankiyhteisön sosiaalinen luonne tulee ottaa huomioon kuntoutusta järjestettäessä.

Tutkittavien kokemukset kumpuavat suurimmaksi osaksi suljetuista laitoksista, mikä selittää sen, että he kokevat vankilailmapiirin melko negatiiviseksi kuntoutumisen kannalta. Tämä koskee erityisesti vankien alakulttuuria, mutta myös muuta vankilakontekstia.

Vankila turhauttaa ja passivoi. Suljetussa laitoksessa koettu ahdistus voi lisätä huumeiden vetovoimaa. Vastaavantyyppistä tietoa on tutkimusten perusteella: perinteinen vankila saattaa eri tavoin tuhota kuntouttavat pyrkimykset perustehtävänsä nimissä ja samaan voivat vaikuttaa vankiyhteisön kulttuuriset pyrkimykset (mm. Laine 1988; Laine 1994).

“Vankilassa ollessa tulee sellanen hällä väljä tyyli et vankilassa ei naura eikä vankilassa itke, turtuu ja ei o enää millään väljä, on yhden-tekevää juoko vai ei, ei o väljä, syökö sellaista mikä ei sovi, on yhden-tekevää koska nukkuu. Vankila aiheuttaa just tätä: huono seura turmelee hyödylliset tavat, huono seura tekee kaltaisekseen, jos joutuu kuuntelemaan jatkuvasti kiroilua, huutamista ja kielteisyyksiä, se on aika raskasta.” (Kalle)

“Ne (Sillassa olevat - VK) halua eroon tästä kierteestä. Kun täällä (vankilassa - VK) on, on ihan toiset puheenaiheet täällä kokonaan, kattotaan vähän kummasti jos täällä rupeet puhuun ja avotalossa on melkein sama juttu, avoimet olot mutta ei se kumminkaan o erilainen. Onhan niitä vankiloissa paljonkin (huumeista eroon haluavia - VK) mutta ei niistä oikeen tu silleen keskusteltua. Jos keskustele, niin keskustele vaan kahden kesken, paljon avoimenpaa siellä (Sillassa - VK).” (Markku)

“Jos mä tietäisin, et tänne jäisi vielä pariaksi vuodeksi, niin mä alkaisin vetää aivan saletisti, ei kukaan kestä tota oloo, kai se on vankeuden tarkoitus, että on paha olla...Kaikki on vähän kuin kaatopaikkaa, me ollaan vähän kaatopaikkakamaa. Kaikkien pitäisi olla tasa-arvoisia. Jos yhteiskunta kohtelee omia jäseniään tällä tavoin niin, miten se voi odottaa?” (Pentti)

Vankiyhteisöön ei kuulu keskustelu siitä, miten rikoskierteestä voisi päästä irti, pikemminkin päinvastoin. Toiset vangit eivät yleensä kannusta huumeista ja rikoksista luopumiseen, vaan yhteisö yrittää pitää kiinni "omistaan". Yleinen diskurssi ja yhteisön hyväksymisen saaminen vähentää haluja itsekään puhua tärkeistä asioista. Henkilökuntakaan ei aina ole kovin kannustavaa: vankien muutokseen ei jakseta uskoa, jos käytännössä joudutaan näkemään epäonnistumisia aina uudelleen (Tourunen 2000, 81). Päihteettömälläkin osastolla vankilassa suosittuja puheenaiheita voivat olla huumeiden käyttö, mikä tosin on kiellettyä, rikokset, alamaailman lempinimet, tatuoinnit ja naiset sekä väkivalta vankilassa ja poliisin tekemänä (Tourunen & Perälä 2004, 40).

Avovankilaosaston ilmapiiristä aineistossa on myös positiivista näyttöä. Hyvä ilmapiiri perustui siihen, että osastolla kukaan ei käyttänyt huumeita. Tältä avovankilaosastolta suurin osa vangeista kävi siviilityössä tai ulkopuolella opiskelemassa. Pienen osaston saattoi kokea jopa vapaammaksi kuin Silta-Valmennusyhdistyksen.

"Kiva, asiallinen porukka. Vähän vapaammat oltavat kuin täällä (Sillassa - VK). Normaali elämä. Sen talon säännöt, täällä tän talon... Talonmiehen työt, muut kävi ulkopuolella ...Tykkäsin siitä, positiivinen paikka. Loistavaa, mitä pystyy tarjoon. Siellä pysy selvänä, kukaan ei käyttänyt. Henki sen mukainen. Ei tarvinnut tuntea itseään uhatuksi, alistua mihinkään." (Seppo)

Ovatko tutkittavat kokeneet vankilahenkilökunnan toimivan voimaannuttavien periaatteiden mukaisesti? Tämä merkitsi muun muassa vankien arvoitamista ihmisinä, rohkaisua positiiviseen toimintaan, oikeudenmukaisuutta, luottamusta - kaiken kaikkiaan hyvää kohtelua, johon myös vankeinhoitoa koskevat kansainväliset sopimukset, lait ja periaateohjelma ohjaavat. Tutkittavat olivat kohdanneet sekä työntekijöitä, joiden asenteet vankeja kohtaan olivat kielteisiä, että myös sellaisia, jotka suhtautuivat heihin myönteisesti. Varsinkin päihdeohjaajien suhtautuminen oli koettu voimaannuttavaksi. Yleensä henkilökunnalta kaivattiin enemmän luottamusta, hyvää kohtelua ja oikeudenmukaisuutta, mitkä ovat keskeisiä tekijöitä voimaannuttavan ilmapiirin luomisessa. Vastaavasti Helsingin vankilan päihteettömällä osastolla suhteet henkilökuntaan on koettu asiallisiksi ja hyviksi (Tourunen & Perälä 2004, 55). Vangit suhtautuivat myös Kriminaalihuoltolaitoksen tekemässä arvioinnissa myönteisesti päihteettömien osastojen työntekijöihin: "Osastolla katsotaan kuin ihmistä, on vuorovaikutusta ja helpommin lähestyttävä henkilökunta ja enemmän läsnä." Herkkyyys tuen ja kontrollin yhdistämisessä liittyy luottamuksellisen suhteen rakentamiseen. Kannustaminen ja palautteen saaminen työntekijöiltä ja vertaisilta koettiin motivaatiota ylläpitävänä tekijänä. ("Että olis joku ... 2004, 11, 12, 17.)

“Saako vanki luottamuksen työntekijöiltä, jos työntekijä antaa ymmärtää, että valehteli, ei saatu yhteyttä, ei saatu luottamusta, sanaton viestintä, ihmistuntemus.” (Kalle)

“Vankilassa oli niin paljon valittamisen aihetta, satoja asioita, ulkoilussa... Pienellä asennemuutoksella paljon aikaan, konkreettista hyötyä olisi.” (Pentti)

Vankilassa ei aina pystytä ottamaan huomioon yksilöllisiä tarpeita tai sitten kontrollitarve menee kuntoutustarpeen edelle. Tutkittavat kokivat erilaisten toimintojen järjestämisen tärkeäksi.

“Työterapialla todella suuri merkitys, ne olis todella tervetullut vankilaan. Mitä mä kuulin tästä uudesta vankilasta, joka rakennetaan, että sinne ei tulus niin paljon työtä. Työtoiminta olis äärettömän tärkeä. Yks ajatus olis liikuntavankila... vain alle 30-vuotiaille, kasvatuksellinen merkitys, liikuntaleiri.” (Kalle)

Naisvankien sijoitus- ja toimintamahdollisuuksista puuttuu vaihtoehtoja. Valtaosa naisvangeista sijoitetaan Hämeenlinnan vankilaan ja sen alaiseen Vanajan osastoon. Muita avolaitoksia kuin Vanaja ei naisille ole. Naiset voivat suorittaa rangaistustaan myös suljetuissa Pelson ja Pyhäselän vankiloissa, minkä lisäksi joissakin muissa vankiloissa on tutkintavankipaikkoja naisille. Vankeinhoidon rakenneuudistuksessa naisvankien mahdollisuudet sijoittua lähemmäksi kotipaikkaansa paranevat.

“Mä sanon kyllä, että naisten vankeinhoito on täysin perseestä, niille on niin vähän vaihtoehtoja. Kaikki tuupataan aina Hämeenlinnaan ja sitten siellä on niitä konflikteja, kyllä pitäis olla vähän enemmän tilaa. Mut nyt sen pakostakin täytyy laajentua, koska naisvankeja tulee koko ajan lisää. Tuomiot on niin älyttömän pitkiä, huumejuttuja sun muita.” (Anneli)

Miehet ja naiset on lain perusteella pidettävä eri asunto-osastoissa ja mahdollisuuksien mukaan eri laitoksissa (Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 3 luku 2 §:n 2 momentti). Samoihin toimintoihin osallistumista ei ole lailla kielletty, mutta käytännössä se vaihtelee laitoksittain. Miesten ja naisten kanssakäymistä rajoitetaan huomattavasti, mikä ei tue normaalisuuspriaatteen toteuttamista.

“Mä ihmettelin sitä vankilassa, kun tehdään niin hirvee numero miesten ja naisten kanssakäymisestä. Me ollaan muutenkin tunnevammasia ihmisiä, sitten kun me lähdetään tonne siviiliin, me istutaan kolme vuotta eikä me olla miesten kanssa tekemisissä, niin me ollaan aivan ulkona, meitähän pystyy viemään kun litran mittaa tuolla. Kun se kuuluu kumminkin ihmisen normaaliin elämään semmonen, niin ei, teh-

dään hirvee mörkö tästä asiasta. Just tätä se sitten on, kun on linnassa kirjoitettu kerran, niin sit mennään jo seuraavassa kuussa naimisiin. Just tähän se johtaa, kun se on niin kontrolloitua ja menee niin överiks touhu, se on ainoa keino, sä meet naimisiin ihmisen kanssa, jota sä et tunne ollenkaan.” (Leena)

Voimaantumisen kannalta keskeisiä asioita ovat ilmapiiri, joka muodostuu paljolti siitä, onko laitoksessa saatavilla päihteitä vai ei, ja vankiin suhtautuminen. Varsinkin suljetussa laitoksessa on sellaisia voimaantumista haittaavia tekijöitä, jotka johtuvat vankilan luonteesta, kuten vangin itsemääräämisoikeuden vähäisyys. Osa kielteisestä ilmapiiristä johtuu vankiyhteisön negatiivisesta vaikutuksesta, osa henkilökunnan asenteesta. Kontrolli sinänsä ei ole pahasta, koska se tukee laitoksen päihteettömyyttä. Päihteiden saatavuus lisää vankien keskeistä väkivaltaa ja yleensä turvattomuutta laitoksessa. Vankilassa on kuitenkin monia hyviä perusturvallisuuden takaavia tekijöitä, jotka voivat olla perustana voimaannuttavan yhteisön rakentamiselle. Puutteisiin on mahdollista vaikuttaa esimerkiksi henkilökunnan koulutuksella ja lisäämällä asteittain vankien mahdollisuuksia toimia yhteisössä. Vankiyhteisön kielteistä vaikutusta voi vähentää yksiköiden kokoa pienentämällä.

Vankilan päihdekuntoutus auttaa alkuun

Vaikka koko vankilayhteisöllä on merkitystä kuntoutumisen kannalta, on saatu viitteitä (Tourunen 2000, 216) myös siitä, että etenkin vartijat määrittävät päihdetyön erilleen muusta vankeinhoitotyöstä, omaksi toimintamuodoksi omine työntekijöineen, jopa erilliseksi yksiköksi omine toimintasääntöineen. Tämä voi mahdollistaa sen, että päihdekuntoutuksessa - ainakin kun se toteutetaan erillisellä osastolla - vankiin voidaan suhtautua yksilöllisemmin ja ehkä muutenkin toisin kuin tavallisilla osastoilla. Tourusen tutkimuksen (2000) päihdekuntoutusosastolla vangit olivat kokeneet, että heihin ”luotetaan edes vähän”, heidän mielipiteitään kuunnellaan ja niitä otetaan jossain määrin huomioon, heitä kohdellaan ”jo hieman niinkuin ihmistä” (Mts. 200). Vangit eivät suostuneet olemaan ”vain komennettavia hoitonappuloita” (Mts. 198). Voimaannuttavaksi voi laskea myös sen, että vangit hoitavat itse itseään ja toinen toistaan osastolla, mistä nousee voima sitoutua jatkamaan ohjelmassa ja päihteettömänä siviiliin asti (Mts. 202-203). Tosin Tourunen toteaa (Mts. 78), että vangeilla ei ole käytännössä mahdollisuuksia osallistua päihdekuntoutuksen suunnitteluun, organisointiin eikä sisällön muokkaamiseen.

Yhteisöhoidon puolesta puhuu myös yhteisöllisyyden käyttäminen kuntoutuksen tukena sekä strukturoitu ja kohdistettu ohjelma. Yhteisöhoito ei muuta liikaa vartijoiden ja vankien perinteisiä rooleja. Hoito-osasto voi toimia riittävän hyvin vankilassa, kun lähtökohdaksi hyväksytään vankilan sosiaalinen organisaatio ja löydetään eri osapuolten hyväksyttävissä olevat tavat toimia toisin. (Tourunen 2000, 219-241.)

Yhteisohoidolla tarkoitetaan tiukasti ottaen koko yhteisön tuen tietoista käyttämistä hoidollisten, kuntoutuksellisten ja kasvatuksellisten tavoitteiden toteuttamiseen (Murto 1997, 13). Terapeuttisten yhteisöjen tuominen vankilan sisälle on kansainvälisesti vanha asia: esimerkiksi Yhdysvalloissa niitä on kokeiltu jo 1950-luvun lopulta lähtien. Ensimmäisten vuosikymmenien kokeilut eivät osoittautuneet kovin onnistuneiksi. Sen jälkeen toimintaa on kehitetty ja terapeuttisilla hoitoyhteisöillä onkin ollut uusintarikollisuutta, vankilakierrettä ja päihteiden käyttöä vähentävää vaikutusta. (ks. Lipton 1998, 225-236, 219-221.)

Suomen vankeinhoidossa yhteisohoidollisiksi ohjelmiksi on luettu Päihdeinfossa (Jungner 2004) Kisko-ohjelma, jota toteutetaan Keravan vankilassa (I jakso) - Helsingin työsiirtolassa (II jakso) sekä Pelson vankilassa (II jakso Kestilän avovankilaosastolla), Vaasan vankilan kristillinen päihdekuntoutusosasto sekä Helsingin, Hämeenlinnan ja vankisairaalan, Keravan, Kylmäkosken, Riihimäen, Satakunnan ja Vantaan vankiloiden päihdeettömien osastojen ohjelmat. Vankilan Kisko-hoito on Kalliolan klinikoiden Kiskon toimintayksikön mallin mukaista (ks. Heikkilä 2004; Murto 1997, 110-113). Käytännössä kukin vankila toteuttaa muuta yhteisöhoitoa käsittäen yhteisöhoidon periaatteet laitokseen sopivalla tavalla. Helsingin vankilan päihdeettömällä osastolla yhteisöllisyys tarkoittaa kaikkien osallistumista ja vastuuta sekä ryhmistä että osaston muista päivittäisistä toiminnoista. Käytännössä yhteisöllisyyttä rakennetaan ryhmäkeskeisyyden, yhteisökokousten ja vangeille annettavien vastuualue tehtävien kautta, mutta se jää pitkälti vankien itsensä varaan. Osaston teoriapohjan vahvistaminen nähtiin arviointitutkimuksessa tarpeellisenä. (Tourunen & Perälä 2004, 75-77.)

Tutkittavat ovat osallistuneet päihdekuntoutukseen Riihimäen, Keravan, Hämeenlinnan ja Satakunnan vankiloissa. Osa on ollut yhteisohoidossa, osa muuten päihdeettömällä osastolla tai muussa päihdekuntoutusohjelmassa. Pari tutkittavaa ei ole ollut ollenkaan päihdekuntoutuksessa. Toinen heistä olisi halunnut, mutta ei päässyt. Muutama tutkittava pääsi suoraan päihdeettömälle osastolle, koska oli osallistunut päihdekuntoutukseen aikaisemmin joko vankilassa tai siviilissä. Tutkittavien vankila-aikaisen päihdekuntoutuksen pituus vaihtelee parista kuukaudesta ylöspäin. Vankilassa olon ja päihdekuntoutuksen vuoksi tutkittaville kertyy päihdeettömänä oloaika ennen Silta-Valmennukseen tuloa yleensä yli puoli vuotta. Pisimmillään päihdeettömänä aikaa oli pari vuotta.

Päihdekuntoutuksessa vankilassa saattaa olla ristiriitaa hoitotavoitteiden ja kontrolloinnin vastakkainasettelun vuoksi. Vangin kannalta ristiriitaa voi aiheutua siitä, että he eivät välttämättä luota henkilökuntaan, mikä on kuntoutuksessa tärkeää (ks. Tourunen 2000, 77; "Että olis joku ... 2004, 11).

"Puhuuko ihmiset siellä mitään, kun se on ensimmäinen, kun sulle opetetaan, kun sä meet linnaan, toiset sanoo, ettet sitten puhu mi-

tään? Sehän on aina, kun vankilassa järjestetään tommosia, niin sä rupeet ensin skitsoileen, kuinka paljon sä voit luottaa siihen, koska ei me vangit kuitenkaan luoteta - se on aika suuri kynnyks - työntekijöihin, jotka siellä on, ei me niille kerrota sitä ihan kaikkea eikä voida, koska me ei luoteta.” (Leena)

Kuitenkin vankilan päihdekuntoutus merkitsi tutkittaville myönteistä kokemusta, joka erotettiin muusta vankilakokemuksesta. Kuntoutuksen merkitys rakentui heille seuraavista ulkoisista ja sisäisistä asioista:

ulkoiset olosuhteet	sisältö	vertaistuki	sisäiset vaikutukset
<ul style="list-style-type: none"> • pieni osasto • rauhallisuus • rento ilmapiiri • saa olla selvinpään • hieno vastaanotto muulle vankilalle • osastolla olon edut 	<ul style="list-style-type: none"> • hyvä ohjelma • keskustelut vaikuttavia 	<ul style="list-style-type: none"> • mahdollisuus tavata vertaisia 	<ul style="list-style-type: none"> • aukaisi silmät • antoi aikaa itsensä tutkisteluun • hyvä olo • myöhemmin kävi • rankaksi

Päihdeettömällä osastolla oli ollut hyvä olla verrattuna muuhun vankilaan. Osastolla saattoi olla kaukana vankilan muuten kielteisestä ilmapiiristä. Positiiviseen kokemukseen vaikutti osastojen pienuus ja hyvä ilmapiiri. Osastojen erillisuus muusta vankilasta takaa niiden päihdeettömyyden ja rauhallisuuden. Osastolla on hyvä paikka olla selvinpään, koska kaikki muutkin osaston vangit pyrkivät samaan eikä osaston ulkopuolisiin vankeihin ole yleensä mahdollista olla kontaktissa. Osastolla tuetaan toisten pyrkimystä kohti raittiutta henkilökunnan ja vertaistuen kautta. Ilmapiiri ja hyvä ohjelma takaavat mahdollisuuden oman tilanteensa tiedostamiseen ja päihdeongelman hoitoon. Päihdeettömään osastoon voi liittyä vangin kannalta muitakin tavoiteltavia etuja, esimerkiksi säännölliset perhetapaamiset. Vastaavanlaisia kokemuksia on ollut Helsingin vankilan päihdeettömän osaston vangeilla: tärkeintä on päihdeettömyyden mahdollistuminen, minkä lisäksi merkityksellisiä ovat muun muassa vapaampi ympäristö, siviiliasioiden hoitomahdollisuus ja jatkokuntoutus. Toisten vankien päihdeettömyyspyrkimyksiä arvostetaan ja heitä tuetaan. (Tourunen & Perälä 2004, 47-49, 54.) Osastoilla saattaa tosin olla tiukemmat käytännöt kuin muualla vankilassa. Esimerkiksi Kisko-osaston sääntöihin kuuluvat läheis- ja ystävyys-suhteiden ja lomalle pääsyn rajoittaminen alkuvaiheessa, jolloin pyritään katkaisemaan ei-toivotut sosiaaliset yhteydet. Myös pelkkään päihdekuntoutusohjelmaan osallistuminen tuotti tutkittaville myönteisiä merkityksiä, vaikka se ei mahdollistanut erottautumista muusta vankilasta.

Päihdekuntoutuksen merkitys tutkittaville liittyi oman tilanteen tiedostamiseen ja konkreettiseen apuun päihdekierteen katkaisussa ja päihdeettömyyteen suuntautumisessa. Vankilassa oli myös aikaa työskennellä itsensä kanssa.

“Mä olin fyysisesti ihan riippuvainen parikymmentä vuotta, et mä en o saanut sitä niinkuin omin voimin poikki kertaakaan. Vankilassa sain poikki.” (Pentti)

“Päihdekuntoutus, se oli mulle semmonen, aukas mun silmät, se oli mulle, joka mut sysäs liikkeelle ja anto potkun. (Leena)

“Kaksi kuukautta olin päihteettömällä, Kalterit taakse® -ohjelmassa: se on helvetin hieno juttu, ohan tuolla niinkuin nuija olla. Kyllähän tuo käy niinku psyyken päälle, mutta kokonaisuutta ajatellen se on tehny helvetin hyvää - vaan niinkuin semmonen myönteinen kokemus, kyl mä luulen et se on yksi asia, mul on ihan sama kun pääsin sinne. Päihteettömällä ensin hyvä olo sitten alkoi muuttua rankaksi.” (Pentti)

“Siellä käydään sitä Kalterit taakse® -kurssia. En mä koe, et siitä mulle mitään hyötyä on tai muutenkin mä ajattelen niin eri tavalla tätä juttua enkä tarvi periaatteessa mitään tommosta terapiahoitoa. Mä enemmän haluan töitä, että saa tehdä jotain. Mulla on aika selvänä päässä, että kun en mä tee niitä tekojakaan, ei tarvi terapiaakaan. Enkä mä ole edes hyvä siinä, että mä analysoin itteäni ja mietin aina, minkämoista juttua nyt on.” (Ville)

Kaikki eivät kaivanneet terapiaksi miellettyä toimintaa, vaikka päihdekuntoutusta arvostettiin. Tämä saattoi liittyä vaikeuteen työstää ongelmiaan - päämäärään haluttiin ehkä päästä helpommalla. Helsingin vankilan päihdehoitoa osastoa koskevassa tutkimuksessa (Tourunen & Perälä 2004) tuli esille vaikeus puhua omista asioista ryhmässä. Tutkijat arvelevat, että “vankilan perinteet sekä vangin asema ja suhteet aikaisemmissa käyttäjäpiireissä, välittäjäportaissa, rikoksissa tai vankiverkostoissa aiheuttavat väistämättä monia keskusteluja rajoittavia varauksia ja jännitteitä”. Toisaalta vangit halusivat lisää tukihenkilökeskusteluja. (Mts. 38.) Puhumisen opettelu vankilan päihdetyön yhteydessä ja kannustuksen saaminen onkin Kriminaalihoitolaitoksen tekemässä arvioinnissa noussut tärkeäksi työn osa-alueeksi (“Että olis joku ... 2004, 11). Kriittikkiä Helsingin vankilan päihdehoito-osaston vangeilta tuli siitä, että ryhmässä toistetaan samoja teemoja kerrasta toiseen. Heidän toiveensa painottuivat erilaisten aktiviteettien lisäämiseen, osaston viihtyisyyden parantamiseen sekä vapaa-ajanvieton välineiden hankkimiseen. (Tourunen & Perälä 2004, 50-53.) Osaston työryhmä näki ei-verbaalisten ja toiminnallisten ryhmien tai työtoiminnan lisäämisen olevan yksi kehittämismahdollisuus (Mts. 61).

Särkelä (2001) nostaa toiminnan kaiken lähtökohdaksi. Keskeistä on se, millaisessa toiminnallisessa suhteessa ihminen on ympäristöönsä, koska silloin hän tuottaa itselleen ominaisuuksia. Ilman päihdehoitoa toimiminen tuottaa vähitellen ominaisuuksia - tietoja ja taitoja -, jotka tukevat päihdeettömyyttä. (Mts. 25-

26.) Näin ollen vankilassakin tulisi kiinnittää suurempaa huomiota siihen, että vangit pääsevät toimimaan päihteettöminä eri tilanteissa.

Vankilassa päihdekuntoutusta tuetaan myös muiden toimintojen yhteydessä sekä terveydenhuoltohenkilökunnan, psykologien, pastoreiden, sosiaalityöntekijöiden, päihdeohjaajien ja muiden työntekijöiden tekemällä yksilötyöllä. Myös tällä oli merkitystä voimaantumiselle. Jollekin tutkittaville yksilötyö antoi enemmän kuin ryhmät.

“Suuremman läpimurron noista ongelmista puhumisesta mä tein vankilassa psykologin kanssa. Silloin mä olin jo niin avoimella mielellä, silloin mä pystyin jo salaisimmatkin ongelmat kertomaan.” (Risto)

Vankilan päihdekuntoutuksella on ollut voimaannuttavaa vaikutusta tutkittaville, vaikka vankila ei ehkä muuten ole tukenut heidän kuntoutumistaan. Erityisesti heille on ollut hyötyä päihdekierteen katkaisusta ja motivoitumisesta jatkaamaan päihteettömyyden suuntaan.

Vastaavanlaisia tuloksia on saatu muissakin tutkimuksissa. Hautalan (1998, 37, 43) tutkimuksen mukaan aktiivisella toiminnalla oli merkitystä, koska se vei mielihalun päihteisiin ja sai kiinnostumaan uusista asioista. Helsingin vankilan päihteettömän osaston työntekijät havaitsivat erilaisia toipumisen merkkejä monilla osaston vangeilla: päihteettömässä ympäristössä pysähdytään miettimään omaa tilannetta, omista asioista aletaan ottaa vastuuta ja sosiaalisia suhteita rakennetaan uudelleen (Tourunen & Perälä 2004, 84).

Vankilassa saatu kuntoutus ei välttämättä kuitenkaan riitä elämäntavan muuttamiseen siviilissä. Vankilaympäristö ei anna todellisia mahdollisuuksia päihteettömyyden harjoitteluun, koska päihteettömyys saattaa perustua pitkälle ulkoiseen kontrolliin. Tältäkin kannalta kuntoutusjatkumojen kehittämisen on erittäin tärkeää.

“Vankilassa on tavallaan helppoa olla raittiina, kun ollaan omassa suljetussa piirissä. Ei kohdata oikeeta normaalia elämää, ei kohdata normaalin elämän ristiriitilanteita, joka aiheuttaa sen, että tulee vaara käyttää”. (Työntekijä 1)

Silta-Valmennus jatkona päihdekuntoutukselle

Silta-Valmennusyhdistyksen rangaistusaikaisella kuntoutuksella halutaan edistää vangin selviytymistä rangaistusaikana, tukea hänen yhteiskuntaan sopeutumistaan sekä vähentää päihdekäyttöä ja riskiä syyllistyä uusiin rikoksiin (www.siltavalmennus.fi). Silta-Valmennuksessa voi jatkaa vankilassa aloitettua kuntoutusta lainrikkojien kuntoutukseen erikoistuneessa yhteisössä. Koska vankeinhoidon ja Silta-Valmennusyhdistyksen kuntoutusyhteistyö käynnistyi varsin nopeasti, käytännön valmistautumiselle jäi aikaa vain muutama

kuukausi. Selkeitä kuntoutuspolkuja vankilasta Silta-Valmennukseen ei ollut ehditty suunnitella, saati sitten toteuttaa.

Tutkittavat ovat kuitenkin yleensä osallistuneet päihdekuntoutukseen vankilassa, mitä oikeusministeriön vankeinhoito-osaston²⁰ ohje (2000) edellyttää, jotta kuntoutuksesta muodostuisi suunnitelmallinen jatkumo siviiliin. Ohje edellyttää sijoitettavilta myös luotettavuutta. Vangin luotettavuutta lupaehtoien noudattamisen suhteen voidaan arvioida muun muassa lomamenestyksen perusteella. Tutkittavilla oli nimilehtitietojen mukaan vähintään yksi onnistunut loma ennen sijoitusta, useimmilla muutamia tai jopa monia onnistuneita lomia. Pieniä lomarikkeitä oli neljällä. Vankeinhoidon ja Silta-Valmennuksen yhteistyön käynnistysvaikeuksia saattoi osoittaa se, että kuntoutus keskeytyi alkuvaiheessa tavallista useammalta. Yksi sijoitetuista olisi Silta-Valmennusyhdistyksen työntekijän mukaan ollut vielä päihdekuntoutuksen tarpeessa. Sijoitettavien vankien tulisi työntekijän mukaan pystyä vastuunottoon omasta toiminnastaan ulkopuolisessa laitoksessa.

Vankeinhoito-osaston²¹ ohjeen (2000) perusteella henkilökunnan tulee arvioida vangin tarvetta ulkopuoliseen laitossijoitukseen, minkä vuoksi aloitteen sijoitukseen oletetaan lähtevän henkilökunnalta. Suurimmalle osalle tutkittavista Silta-Valmennukseen menoa olikin ehdottanut vankilan henkilökunta. Sijoitusta ehdottaneissa oli usean eri henkilöstöryhmän jäseniä kuten johtaja, päihdeohjaaja, diakoni, vartija sekä valvoja. Silta-Valmennukseen hakeutumisen suhteen vangeilla oli myös omaa aktiivisuutta, mikä osoittaa, että he toimivat subjektina omassa asiassaan ja että heidän motivaationsa kuntoutukseen oli suuri. He olivat myös saavuttaneet yhden asettamansa päämäärän, mikä voi motivoida eteenpäin kuntoutumisessa. Oman aktiivisuuden voi olettaa lisäävän hoidon vaikuttavuutta.

“Valvoja sano mulle sit jälkeenpäin, et hän huomasi, et sä oot potentiaalinen silta-tapaus, et se osas kumminkin lukee, et mä en tyrmänny mitään heti, et mä olin kuitenkin sisäinen hätähuuto - oli kummin-kin semmonen hätähuuto, et kyl mä haluan pois tästä (huumekierteestä VK).” (Leena)

“Sitä ehdotettiin toiselle vangille ja sitten mua kiinnosti ja nää oli sitä mieltä, ettei mua. Mä sanoin, että mua kiinnostas, mutta ne oli vankilassa vähän sitä mieltä, ettei tää sulle. Voi olla, kun mulla oli niin monen avotuloon hakemuksia koko ajan. Kyllä mä sitten vedin kaikki hakemukset pois, kun mä kuulin. Johtaja oli sitten sitä mieltä, että tänne vaan.” (Ari)

20 1.8.2001 lukien Rikosseuraamusvirasto.

21 1.8.2001 lukien Rikosseuraamusvirasto.

*“Vähän niinkuin sen takia sinne halusin niiden lomien takia, mut sit-
ten tuli paljon uusia ideoita - noita koulujuttuja.” (Esa)*

Hoitomotivaation lisäksi Silta-Valmennukseen saatetaan haluta myös muusta syystä esimerkiksi vankilaa vapaampien olosuhteiden vuoksi. Näitä “väärää perusteita” hoitoon hakeutumiselle kuten suljetulta osastolta poispääsy sekä päihteettömän osaston edut löytyi myös vankilan päihteettömälle osastolle hakijoilta (Tourunen & Perälä 2004, 42, 47). Perusteet kuntoutukseen tulolle eivät kuitenkaan ole ratkaiseva asia sen vaikuttavuuden kannalta, vaan hoidon alkuvaiheessa voidaan panostaa ohjelmaan kiinnittymiseen. Motivaatio on tilanteittain vaihteleva ja hoidon aikana rakentuva ominaisuus (Miller & Rollnick 1991). Huolimatta alkuperäisestä tulon syystä Sillassa olokin on antanut uusia ideoita elämään ja motivoinut uudenlaiseen elämäntapaan.

Ulkopuoliseen laitokseen sijoitusmahdollisuudesta ei yleisesti tiedoteta vangeille, vaan mahdollisuutta tarjotaan niille, joiden kuntoutuminen sitä edellyttää, jotka ovat jo osallistuneet kuntoutukseen ja joiden arvioidaan noudattavan lupaehtoja. Käytännössä sijoituksia rajoittaa myös määrärahojen niukkuus (Karsikas & Sunimento 2004).

Sijoituksen valmistelu hoidettiin niin, että vankilasta oltiin yhteydessä Silta-Valmennukseen, minkä jälkeen vanki lähetettiin sinne haastatteluun joko lomalla tai vankilan kuljetuksella. Vangilta edellytettiin myös omaa hakemusta pohjana kuntoutuksen tarpeen arvioinnille. Silta-Valmennuksen hyväksyttyä vangin kuntoutukseen lopullisen päätöksen sijoituksesta teki vankilan johtaja varmistuttuaan sitä ennen sijoituksen rahoituksesta. Silta-Valmennuksen ja vankilan yhteistyö on tärkeää kuntoutuksen suunnittelussa ja sijoituksen toteutumisen seurannassa.

Sijoitus ulkopuoliseen laitokseen muodostaa osan vangin kuntoutusjatkumoa. Tutkittavat olivat Silta-Valmennusyhdistyksessä eripituisia aikoja. Noin puolella kuntoutus kesti rangaistusaikana alle 3 kuukautta ja noin puolella 3 - 6 kuukautta. Muutaman vangin kuntoutusaika jäi 1-2 kuukauteen ehtojen rikkomisen vuoksi. Yksi tutkittava oli Sillassa yhteensä vuoden. Kuntoutusajan pituudella on todennäköisesti merkitystä siihen, miten kuntoutuksen merkitystä arvioitiin ja mitä vaikutusta sillä oli. Osa tutkittavista on jatkanut kuntoutusta vapautumisen jälkeen, jolloin kokonaisaika muodostui edellistä pidemmäksi. Se tapahtui kuitenkin vasta haastatteluiden jälkeen.

Vankeinhoitolaitoksen ja Silta-Valmennuksen yhteistyötä suunniteltaessa kuntoutusjakson pituudeksi katsottiin tarvittavan noin kuusi kuukautta, jotta kuntoutuksella olisi todellista merkitystä. Myöhemmin Rikosseuraamusvirasto on lyhentänyt kustantamiaan kuntoutusjaksoja rahoitusvaikeuksien vuoksi. Tämän on toivottu mahdollistavan kuntoutuksen entistä useammalle vangille. Kuitenkin Silta-Valmennukseen sijoitettujen määrä on laskenut parin viimei-

sen vuoden aikana. Silta-Valmennus pitää tavoiteaikana edelleen kuutta kuukautta.

“Kolmen-neljän viikon katko ei edes riitä yhtään mihinkään. Että joku tulee esimerkiksi jostain kuukauden hoidosta takas ja sanoo, että nyt mä oon selvä, niin kyllä mä oon sitä mieltä, ett siinä vaiheessa sen ois vielä hyvä mennä takas sinne hoitoon ja sen jälkeen se itse hoito vasta suurin piirtein yleensäkin alkaa. Ensimmäisen kuukauden aikana hyvä kun päänuppi selviää ja päänupin selviämisen jälkeen vasta pystyy ruveta työstään ittensä kanssa.” (Työntekijä 4)

“Kolmessa kuukaudessa ittensä valmiiksi tohon siviiliin - vähän liian lyhyt aika.” (Seppo)

Kuntoutukseen sijoitettujen ongelmat ovat moninaisia ja kehittyneet mahdollisesti koko elämän aikana. Tämän vuoksi lyhyen kuntoutuksen aikana tuskin ehditään saavuttaa kovin suuria muutoksia. Muutos on hidas, vuosia kestävä prosessi, jossa lyhyt kurssi voi toimia vain hetkellisenä virikkeen antajana tai pysäyttäjänä. Inhimillinen tulos on saavutettu, jos kurssi edes hidastaa syrjäytymiskehitystä. (Saari & Pynnä 2000, 28.) Myös Koski-Jännes ym. (2003) toteavat, että päihteen väärinkäytöstä luopuminen on pitkä prosessi, joka vaatii yleensä kuukausien ja vuosien työn vakiintuakseen (Mts. 61-62). Tärkeää olisikin, että eri paikoissa järjestetystä kuntoutuksesta kertyisi yhteensä riittävän pitkä kuntoutusjatkumo. Vertailun vuoksi totean, että yhteisöhoidossa hoidon pituutta pidetään keskeisenä tuloksiin vaikuttavana tekijänä. Esimerkiksi huumeiden käyttäjille tarkoitettussa Daytop-yhteisössä hoito kestää puolestatoista kahteen tai kolmeen vuoteen, minkä jälkeen asiakkaat osallistuvat avohoitoon tai jatkavat työskentelyä Daytopissa (Murto 1997, 210). Kalliolan klinikoiden Kisko-hoito sisältää kolme eri vaihetta ja kestää yhteensä noin kaksi vuotta (Heikkilä 2004, 5).

Voimaantuminen Silta-Valmennuksessa

Analysoin luvussa Silta-Valmennusyhdistystä koskevien tietojen ja haastatteluiden perusteella sitä, miten yhteisössä näkyvät voimaannuttavan yhteisön piirteet, ja mitä merkityksiä tutkittavat ovat antaneet Silta-Valmennukselle. Merkityksellistä voimaantumisen kannalta on se, minkälainen yhteisö on, miten siellä suhtaudutaan kuntoutujiin ja minkä periaatteiden mukaan heidän kanssaan työskennellään. Työ perustana olevat yhdistyksen arvot ja tavoitteet antavat pohjan työlle, jota henkilökunta käytännössä toteuttaa. Myös fyysiset rakenteet voivat mahdollistaa ja rajoittaa sekä vahvistaa haluttua ilmapiiriä.

Silta-Valmennuksen esitteen mukaan rangaistusaikainen “kuntoutus tarjoaa puitteet ja ympäristön, jossa kuntoutuja voi tehdä, toimia ja suoriutua; valmennusta ja opetusta siten, että kuntoutuja osaa toimia ja suoriutua; ohja-

usta ja tukea osallistujan tavoitteille, niin että hän myös tahtoo toimia ja suoriutua” (www.siltavalmennus.fi).

Kuntoutusympäristö

Silta-Valmennusyhdistyksen perustaminen liittyy paitsi Kriminaalihuoltoyhdistyksen lakkauttamiseen myös haluun vahvistaa kansalaisyhteiskunnan roolia syrjäytymisen vastaisessa taistelussa. Kriminaalihuoltoyhdistyksen Tampereen toimintakeskuksen toiminnat laajenivat vankilasta vapautuneiden työllistämisestä erityisesti 1990-luvun jälkipuoliskolla Euroopan Sosiaalirahaston projekteihin ja ammatillisen koulutuksen aloittamiseen. Tästä jatkettiin eteenpäin kuntoutuksen kehittämiseen saakka, mikä tuli tarpeelliseksi asiakkaiden tarpeiden perusteella. Silta-Valmennuksessa on nykyisin eri alojen ammattihenkilöstöä noin 30. Päivittäin eri toiminnoissa ja palveluissa on yli 100 ihmistä. Yhdistyksen budjetti on noin 2,5 miljoonaa euroa, josta julkisen rahoituksen osuus on noin 65 % ja yksityisten tuotteiden ja palveluiden myynnistä saatavien tulojen osuus noin 35 %. (www.siltavalmennus.fi)

Silta-Valmennusyhdistys järjestää yhdessä Kiipulan ammattiopiston kanssa ammatilliseen peruskoulutukseen valmentavaa ja kuntouttavaa koulutusta sekä ammatillista opetusta yhteistyössä Merikosken ammatillisen koulutuskeskuksen kanssa. Ammatillinen opetus on perustutkintoon tähtäävää erityisopetusta, joka toteutetaan työssäoppimisen menetelmin Silta-Valmennuksen sosiaalisissa yrityksissä. Järjestelmästä käytetään nimitystä tuotantokoulu. Ammatillista erityisopetusta annetaan autoalalla, catering-alalla ja rakennusalalla. Lisäksi yhdistys järjestää kuntouttavaa työtoimintaa, koulutuskokeiluja, työvoimapolitiittista aikuiskoulutusta ja toteuttaa erilaisia projekteja. Psykososiaalista kuntoutusta annetaan paitsi vankilassa oleville, myös erilaisista laitoksista palaaville, joilla on halu saada elämänsä järjestykseen. (www.siltavalmennus.fi)

Kuntoutujia ja opiskelijoita varten on asumismahdollisuus, joka etenee portaittain asumis- ja elämänhallintataitojen lisääntyessä. Ensimmäinen vaihe on kuntouttava asuntola, toinen yhteisöllinen asuminen ja kolmas tukiasuminen, josta on tarkoitus siirtyä vapaille asuntomarkkinoille. (www.siltavalmennus.fi)

Rangaistusta suorittavien fyysiset olosuhteet rakentuivat alkuvaiheessa asumisesta erillisessä talossa, jossa pääsi etenemään soluasunnosta yksioon. Vankeja alettiin sijoittaa samaan rakennukseen muiden kuntoutujien kanssa, kun heidän määränsä väheni. Naisvangit on koko ajan majoitettu eri rakennukseen, jossa on asuinhuoneiden lisäksi keittiö. Kaikissa huoneissa on TV. Erityisesti ne tutkittavat, jotka olivat päässeet asumaan yksioon, olivat tyytyväisiä asumiseensa. Asumisessa ja ulkonaisissa olosuhteissa tuli esille jotain pieniä toiminnan käynnistämiseen liittyviä ongelmia.

Vapaa-ajan tila on eri rakennuksessa, ja siellä on lehtiä ja kirjoja sekä tietokone nettiyhteyksineen, biljardipöytä ja kuntosali. Lähimaastossa on muutaman ki-

lometrin pituinen juoksurata, jota voi käyttää vapaasti tiettyinä aikoina. Kuntoutujat saavat tavata vieraita omassa huoneessaan. Tapaamisajat ovat lauantaisin ja sunnuntaisin yhdeksän tuntia molempina päivinä. Alkuvaiheen jälkeen alettiin toteuttaa myös yön yli kestäviä perhetapaamisia.

Vankien kuntoutusmaksuun kuuluvat päiväateriat arkisin. Iltaruokailuun ja viikonloppuruokailuun annetaan vankilasta erityinen ruokaraha, ja kuntoutujat huolehtivat itse ruokailusta. He voivat ostaa ruokatarvikkeita yhteisillä kauppakäynneillä tai valmistaa ruokaa yhdistyksen ruokalasta. Ruokalan ruoan valmistavat Silta-Valmennusyhdistyksen ravitsemuskurssilaiset, joten sen laadun hyväntasoisuuteen panostetaan erityisesti. Ruoasta tuli tutkittavilta kiitosta. Itsenäinen ruoanlaitto ja siisteydestä huolehtiminen tukevat arkielämän taitojen kehittymistä.

Arvot, tavoitteet, toimintaperiaatteet ja työmenetelmät

Silta-Valmennusyhdistyksen julkilausutut arvot ja tavoitteet ilmentävät voimaannuttavan yhteisön piirteitä. Tärkeimmät arvot ovat ihmisen kunnioittaminen, vastuullisuus ja sisu. Ihmisen kunnioittamista pidetään syrjäytymisen ehkäisyn peruspilarina. Ihmisten muuttumiseen uskotaan huolimatta heidän teoistaan. Vastuullisuus kohdistuu toimintaan, työyhteisöön ja kumppanuuteen. Sillassa halutaan tehdä työtä sisukkaasti ja ylläpitää toivoa.

Sillan toiminnan päämääränä on nuorten ja nuorten aikuisten yhteiskunnallisen syrjäytymisen, päihderiippuvuuden ja rikollisuuden vähentäminen. Toiminta-ajatuksena on syrjäytettyjen omien voimavarojen vahvistaminen ja oman paikan löytäminen yhteiskunnassa. Yhteiskuntaan kiinnittyminen tapahtuu saatamalla asiakkaat toimivien, heille räätälöityjen palveluiden piiriin. (www.siltavalmennus.fi.)

“Ei ole tarkoitus, että heistä tulee keskiluokkaisia keskivertokansalaisia tähän yhteiskuntaan, vaan se, että heistä tulee ihmisiä, jotka kykenevät itsenäiseen asumiseen ja jossain vaiheessa koulutukseen ja työhön. Tavoitteen saavuttamiseksi täytyy tapahtua sisäinen muutosprosessi. Toimintatavan täytyy muuttua, täytyy irtautua aikaisemmasta, koska se on johtanut toistuvasti ongelmiin henkilön itsensä ja yhteiskunnan kannalta.” (Työntekijä 1)

Yhdistyksen toimintaperiaatteita ovat yhteisöllisyys, johon on erityisesti panostettu viime vuosina, sekä rehellisyys, avoimuus, päihteettömyys ja väkivallattomuus (www.siltavalmennus.fi).

“Yhteisöllisyyteen perustuva malli: kuntoutujat itse ottaa vastuuta kuntoutuksesta. Antaa mahdollisuuden opetella toimimaan normaaliyhteiskunnan säännöin, ottaa vastuuta omista asioistaan, osallistua

elinympäristöstä huolehtimiseen arkisella tavalla. Ellei lähde itse mukaan prosessiin, ei kuntoudu - toiminnan kautta voi muuttua. Ei toimi, jos ajattelua yksin muutetaan. Pelkkä tiedon siirto ei auta. Tieto ja tunne toimintaan mukaan antaa parhaat mahdollisuudet...vaatii aikaa ja intensiteettiä.” (Työntekijä 5)

”Pyritään siihen, ettei ole minkäänlaisia alakulttuurin elementtejä. Arvot ja normit ovat mahdollisimman senkaltaisia kuin yhteiskunnassa tai kuntoutusmyönteisempiä. Sillassa ei voi toimia, jos yrittää säilyttää alakulttuurin toimintatapoja. Samalla toiminta luo identiteettiä, ollaan Sillan toipuja, josta rakentuu identiteetti tavalliseen elämään.” (Työntekijä 1)

Yhteisöllisyyteen liittyy se, että kukin antaa panoksensa toimintaan yhteisön hyväksi (esim. Murto 1997, 62). Tätä kautta kehittyi vastuullisuus ja opitaan uusia arkielämän taitoja sekä opitaan toimimaan päihitteettömänä erilaisissa tilanteissa, mihin myös toiminnan teoria ohjaa (Särkelä 2001, 63-64). Silta-Valmennuksessa kuntoutujat ottavat itse vastuuta toiminnasta. Oppilaspäivystäjä, joka on vuorolleen joku kuntoutujista, toimii linkkinä henkilökunnan ja kuntoutujien välillä. Kuntoutujien kanssa tehdään lista siitä, mitä asioita kullakin viikolla pitää hoitaa. Yhteisön viikon aloituskokous järjestetään maanantaiaamuisin ja viikon päätöskokous perjantaisin. Tärkeä osa yhteisöllisyyttä on, että kuntoutuja oppii arvioimaan itseään ja ottamaan vastaan toisten kuntoutujien palautetta ja saamaan heiltä apua. Kerran viikossa on tunneryhmä, jossa ”tuuletetaan” viikolla pintaan nousseita tunteita. Haastatteluun tulevan uuden mahdollisen asiakkaan kierrättää kuntoutuja, joka myös kertoo tälle yhteisön toimintaperiaatteista. Kuntoutujalle saatetaan antaa yhteisössä varsin vastuullisia tehtäviä. Tutkittavat eivät puhuneet kovin paljon yhteisöllisyydestä, mutta sain kuitenkin siitä sekä myönteisiä että kielteisiä mainintoja. Eräs tutkittava koki kielteisenä toisen kuntoutujan vallan toisiin nähden. Toisaalta hoitoyhteisön vallankäyttö on voitu kokea jopa kielteisempänä kuin vankilan selkeästi näkyvä vallankäyttö.

”Päivittäin käyttänyt atk:ta työssä - vastuuryhmän hommissa.... Tänäpäin tuli joku Lamminpää. Pitäisi huomenna lähteä P:n kans katsoon työhommaa. Joku katos sinne pitää rakentaa. Pitää suunnitella, minäkäläinen porukka... Silloin heti tultiin sanomaan: sä oot vastuuhenkilö.” (Seppo)

”Mikä on hullua, on hierarkia. Joku on yhdyshenkilö ja sil on munkin kämppään avain. Se ei o ihan tervettä puuhaa. Ei nyt määräille mutta jakaa työtehtävät.”

”Tämmösissä paikoissa ihmisten elämää hallitaan, vankilassa on vähän eri juttu kivitalossa kuin täällä. Ei siellä kukaan hallitse. Siel on ne määrätyt ajat, kun voi hoitaa asiat ja ne on aina samat. Täällä - enhän mä täällä itse voi päättää, täällä on ammattitaitoinen henkilökunta

päättänyt mun puolesta sen, että milloin mä saan. Jos täällä asuu, niin ei o vapaa. Enhän mä nyt halua, että mua komennellaan.”

Päihteettömyys ja väkivallattomuus ovat perusedellytyksiä turvallisuudelle kuten myös se, että rikollista alakulttuuria Silta-Valmennuksessa ei sallita. Myös avoimuus ja rehellisyys ovat luomassa turvallista kuntoutusyhteisöä. Päihteettömyyttä halutaan tukea kaikessa toiminnassa. Päihteettömyys varmistetaan säännöllisillä testeillä. Siitä huolimatta Siltayhteisö ei ole käytännössä pystynyt toimimaan täysin päihteettömänä, koska muutama kuntoutuja sai käyttöönsä päihteitä. Yleensä tutkittavat eivät kuitenkaan olleet nähneet huumaiden liikkuvan yhteisössä. Mikään paikka ei luonnollisestikaan voi elää täysin umpiossa päihteiltä - niitä voi saada jopa vankilan suljetulle osastolle (Tourunen 2000, 133). Viime sijassa kysymys on siitä, haluavatko sijoitetut päihteitä ja pystyvätkö he kieltäytymään niistä.

Yhdistyksen toiminta-ajatuksessa korostetaan koulutuksesta ja työelämästä syrjäytettyjen omien voimavarojen vahvistamista. Voimavarakeskeinen työote rakentaa ihmisten omiin kykyihin ja taitoihin, elämänvoimaan, vahvoin koh-tiin, lahjoihin, rohkeuteen ja voimaan ongelmiin keskittymisen sijasta. Sillä voi-daan maksimoida asiakkaiden omaehtoinen suuntautuminen. Voimavara-keskeisessä työssä työntekijällä on enemmän konsultin kuin asiantuntijan rooli. Asiakas on vastuussa prosessista ja päättää, onko apu tarpeen, keneltä hän sen haluaa ja millainen apu on tarpeen. (Heinonen & Spearman 2001, 211-230.) Yhteisöllisyydellä voidaan vaikuttaa kuntoutujan voimavarojen lisääntymiseen. Hän oppii hoitamaan asioitaan itse sekä ottamaan vastuuta omasta elämästään ja yhteisöstä.

Voimavarakeskeinen työote voi näkyä myös toivon luomisessa, rohkaisussa ja siinä, että kuntoutujan kanssa keskustellen edetään siihen suuntaan, mihin hän haluaa ja hänen taipumuksensa viittaavat. Omien voimavarojen huomioon ot-tamisen pitää tapahtua realiteettien rajoissa, jotta ei ajauduttaisi vääranlaiseen ylioptimismiin. Tämä ei ole helppoa, koska kyseessä on vaikean päihde- ja rikoskierteen tuottaman monisyisen problematiikan purkaminen.

Voimavarakeskeinen työote korostaa myös yksilöllisten tarpeiden huomioon ottamista. Sillassa kuntoutustavoitteet pyritäänkin rakentamaan siten, että ne ovat sopusoinnussa sekä kuntoutuksen että kuntoutujan omien tavoitteiden kanssa (www.siltavalmennus.fi). Toiminnan yksilöllisyys mahdollistuu varsinkin oma työntekijä -järjestelmän kautta. Kuntoutuja voi tavata myös psykologia. Kullekin kuntoutujalle valittiin alussa oma työntekijä. Työntekijän valintaan vaikuttivat työntekijöiden työtilanne ja aikaisempi kokemus sekä sen yhteen-sopivuus asiakkaan tilanteeseen. Kuntoutujat kävivät oman työntekijän kanssa säännöllisesti yksilökeskusteluja. Nämä käsittävät alussa keskustelun kuntoutuk-sen tavoitteista. Kuntoutujan etenemissuunnitelmaan kirjattiin yhdessä sovi-tut toimeentuloon, asumiseen, työhön/koulutukseen ja päihteettömyyteen liit-tyvät konkreettiset tavoitteet. Tarkemmat tavoitteet sovittiin usein jokaista

viikkoa varten erikseen. Keskusteluja järjestettiin tarpeen mukaan sopivaksi katsotuin välein. Tavoitteena oli käydä tavoitekeskustelut noin kerran viikossa. Keskusteluiden pituus oli noin 1,5 tuntia tai lyhyempi, ellei tarvetta pidempään keskusteluun ollut. Asiakkaille pyrittiin opettamaan pitkäjänteisyyttä asioidensa hoidossa muun muassa siten, että he oppivat puhumaan asioista silloin, kun oma työntekijä oli työssä. Välttämättömiä käytännön asioita saattoi kuitenkin hoitaa muidenkin työntekijöiden kanssa.

Alkuvaiheessa oma työntekijä pyrki rakentamaan luottamuksellista suhdetta kuntoutujaan. Tämä onkin yksi hyvän asiakassuhteen keskeisistä elementeistä. Muita ovat hyväksyminen, välittäminen ja vastuuta ottava jämäkkyys (Särkelä 2001, 31-42). Luottamuksen rakentaminen on erityisen haastavaa, jos asiakkaan perusluottamus ihmisiin on joko särkynyt tai jäänyt kokonaan rakentumatta (Granfelt 1998, 166, 171, 175-176). Sillan kuntoutujilla on taustassaan vaikeita asioita kuten rikoksia. Pahan kohtaamiseen tarvitaan tietoista työskentelyä, rehellisyyttä ja rohkeutta sekä herkkyyttä ja empatiaa. Vaikeita ja rumia asioita ei tulisi väistellä, mikä johtaa pinnalliseen vuorovaikutukseen eikä ole omiaan auttamaan kuntoutustavoitteiden saavuttamisessa. (Hurtig & Laitinen 2002, 194-196; Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 61.)

”Ensimmäinen kuukausi menee siihen, että hakee sitä omaa paikkaansa ja tottuu talon tapoihin, tottuu puhumaan asioistaan vieraiden ihmisten kanssa. Aina semmosta tutustumista myös puolin ja toisin, tärkeää myös, kuinka työntekijä ajattelee ennen kuin se luottamus alkaa tulemaan.” (Työntekijä 2)

Myöhemmin keskusteluissa korostuivat käytännön asiat ja tarpeet, joissa tutkittavia pyrittiin ohjaamaan eteenpäin. Vapauttamista varten valmistellaan ainakin asumista, työtä ja toimeentuloa sekä jatkokuntoutusta ja sen rahoitusta. Kun kuntoutujat hoitivat itse asioitaan puhelimitse, sen käytöstä piti sopia oman työntekijän kanssa.

Eräs työntekijä kertoi käyttäneensä paljon aikaa keskusteluun oman asiakkaansa kanssa varsinkin alkuvaiheessa, mikä oli hyödyttänyt kuntoutuksen etenemistä. Suhteesta olikin muodostunut luottamuksellinen, jossa asioita käytiin läpi kuin ”mies miehelle”. Työntekijä toimi peilinä asiakkaan itsereflektiossa (Granfelt 2003b, 73). Työskentely vielä syventyi, kun asiakkaalla ja työntekijällä oli mahdollisuus puhua vapaammassa ympäristössä vapaa-aikatoiminnan yhteydessä. Saman asiakkaan haastattelu vahvisti vaikutelmaa asiakas-työntekijäsuhteen hyvästä laadusta.

Tutkittavat odottivat omalta työntekijältä sekä henkistä tukea että apua konkreettisissa asioissa oman tilanteensa mukaan. Työntekijän odotettiin paneutuvan asiakkaan asioihin. Auttamissuhde saattoi muodostua hyvin kiinteäksi jopa niin, että eräs kuntoutuja halusi soittaa työntekijälle aina, kun tarvetta oli riippumatta tämän työajasta. Suhde mahdollisti ”kiinnipitävän ympäristön, jossa voi

koota voimansa sekä saada ote vaikeaan ja sotkaiseen elämäntilanteeseen”. Tilapäinen riippuvuus voi vahvistaa sisäistä turvallisuutta ja autonomiaa, mikä puolestaan lisää luovuuden ja toiminnan edellytyksiä. (Granfelt 1998, 166, 171, 175-176.) Myöhemmin tätä riippuvuutta on kuitenkin tarpeen vähentää. Jos työntekijä on liian aktiivinen, muutos ei voine olla pysyvä (Granfelt 2003b, 19.)

Kaikkien tutkittavien mielestä oma työntekijä-järjestelmä ei aina toiminut. Työntekijät vaihtuivat eikä keskusteluun ollut aina kunnolla aikaa. Jos asiakas koki jääneensä huomiotta, tämä saattoi horjuttaa heikkoa itsetuntoa. Hyvin toimivissa asiakassuhteissa korostuu kokemus työntekijästä ihmisenä, joka haluaa ja kykenee eläytymään asiakkaansa maailmaan. Asiakkaan huolet, tunteet ja ajatukset tulee ottaa vakavasti, ja asiakassuhteen tulee olla vailla moralismia, syyllistämistä ja ylemmydentuntoista elämän normittamista. (Granfelt 1998, 166, 171, 175-176; Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 62.)

“Et ne paneutuis vähän enemmän kunkin yksilöllisiin asioihin. Joskus ne vaan jää sitten kaiken muun kiireen ohella. Esimerkiksi jos siviiliin päästessä ihmisellä on aika paljonkin sellaista, mitä pitäis toimia, asioita, sais siinä vähän enemmän apua, ettei välttämättä ite...Että ne paneutuis vähän enemmän siihen henkilöön. Et se ei olis niin semmosta välinpitämätöntä. Totta kai hyvin menee muuten, joskus on vaan niin kiirettä, että ne unohtaa siinä kiireen keskellä, mikä itelle olis tärkeitä. (Jos joutuu itse kysymään -VK) kyl ne tietysti muistaa, mut siitä on silleen se lohtu jo vähän hävinnyt.” (Hannu)

“Jotkut voi auttaa elämäkokemuksella ihan normaaleissa asioissa, mut ei näistä kukaan ketään pelasta, sehän on ihan totta.” (Risto)

Yksilöllistä vaihtelua oli myös jonkin verran viikko-ohjelmassa. Kaikkien ei tarvinnut osallistua keskusteluryhmiin, jos se oli liian vaikeaa, vaan niiden sijasta saattoi tehdä työtä tai opiskella. Se, että henkilökunta pystyy joustamaan pienissä asioissa, saattaa olla kuntoutujien kannalta hyvin merkityksellistä. Se antaa tunteen, että työntekijä ymmärtää. Joustavuus voi myös lisätä motivoituneisuutta kuntoutumiseen. Aina yksilön toiveita ei kuitenkaan otettu huomioon, mikä ei välttämättä ole paha asia, koska elämässä on totuttava pettymyksiin.

“Mä en joutunut sinne CS-kurssille. Mä en pysy paikallani, mä olen yleensä aika kireä. Mä nyt olen ihan kiitollinen, kun ne tuli silleen vastaan mua, mitä mä kauan odotin, mä kiroilin sitä hommaa. Oon mä siitä puhunutkin ihan yleisesti, että mä olen aika kireä. Kyllä sen kuulemma näkeekin. Mä oon ihan pienistä asioista. Sit on hankala olla itensä kanssa, tietsä, ei niinku halua, niitä tulee vaan silleen ihan vaan hallitsematta.” (Ville)

“Mä sanoin, kun oli huono päivä, kun se sano, että pidetäänkö me vielä tavoitekeskustelua, niin mä sanoin, että ei pidetä, mun pää on ihan - mä lähden mieluummin keilaan. Ei se johda mihinkään, kun mä oon tässä tilassa. Työntekijä oli heti että juu, ei tarttekaan, näkemystä ja sillai, tajuaa, että ei sitä nyt väkisin, kun ei se johda sitten mihinkään.” (Anneli)

Henkilökunta

Henkilökunnalla on tärkeä osuus voimaannuttavan ilmapiirin luomisessa. He voivat luoda hyväksyvän, kannustavan ja arvostavan ilmapiirin sekä osoittaa itsetuntoa kehittävää luottamusta kuntoutujia kohtaan. Hyviin auttajiin on Särkelän (2001, 41) mukaan liitetty vaikuttavuustutkimuksissa empatia, aitous, asiakkaan kunnioittaminen ja konkreettisuus. Parhaiten työntekijät onnistuvat voimaannuttavan ilmapiirin luomisessa, jos he ovat itse voimaantuneita (Ayers 1992, 13-28; Rose 2003b). Tutkittavat luottivat Silta-Valmennuksen työntekijöihin enemmän kuin vankilan työntekijöihin, mutta ei kuitenkaan täysin.

Tutkittavat olivat kokeneet Silta-Valmennuksen henkilökunnan suhtautumisen voittopuolisesti myönteisenä. Henkilökuntaa kuvailtiin mukavaksi, ihanaksi, auttavaiseksi ja helposti lähestyttäväksi. Tukea oli mahdollista saada aina tarvittaessa.

“Vankilassa en mä luota työntekijöihin, vaikka niillä on vaitiolovelvollisuus. Eikä täälläkään nyt ihan kaikkia asioita voi sanoo, kyllä tommosista juuri.”

“Jos tulee mieleen, ei kun ilmaan vaan, tapahtuu sen mukaan, kyl tää hienoo: kaikki hommat pelaa silleen jees.” (Matti)

“Kyllähän henkilökunta auttaa, minkä pystyy. On ne tähän mennessä auttanut, jos on jotain apua tarvinnut. Se tulee luontevasti, ei silleen ajattele.” (Anneli)

Työntekijöiltä ei kuitenkaan odotettu mitään ihmeellistä, vaan enemmänkin tervettä järkeä, ymmärrystä ja inhimillistä suhtautumista. Kuntoutuminen ei kuitenkaan ole helppoa, minkä vuoksi työntekijän suhtautuminen saatettiin kokea liian vaativana, mikä tuskin palvelee voimaantumista. Toisaalta työntekijät saattoivat suhtautua asiakkaisiin liiankin huolehtivasti ja ylhäältä käsin.

“..se... aina nyppi mua.”

“Kumminkin aika täynnä itteensä ja pelastusta ja sit sellaisii hoivaavii: kohtelee kuin viisivuotiasta lasta kuin ei tietäisi mistään mitään.”

Kuntoutumisen kannalta liiallinen holhoaminen ei ole hyvä. Toimintakyvyttömyys voi lisääntyä, jos henkilö saatetaan rooliin, jossa häneltä ei odotetakaan itsestä selviytymistä ja omaa vastuuta. Seurauksena voi olla itsetunnon heikentyminen sekä tarpeettomuuden tai kyvyttömyyden tunteita (Härkäpää & Järvikoski 1995, 147). Hoitoalalla työskentelevien ongelma voi olla se, että hän lähestyy autettavia ylhäältä käsin jonkinlaisena pelastajana. Työntekijä voi myös uhata kuntoutujaa sanktiolla, pettymyksellä tai ongelmallisen tilanteen jatkumisella, ellei tämä valitse hänen hyväksi katsomaansa muutossuunnitelmaa (Lehto 1991, 191-193). Asettumalla pätevämmän opastajan tai ratkaisijan rooliin osoitetaan kuntoutujan pätemättömyys ratkaista omia ongelmiaan (Arnkil 1992, 52).

Kuntoutuja kaipaa ymmärtämystä ja hyväksymistä. Tällaisen ilmapiirin luominen on tärkeämpää kuin yksityiskohtiin puuttuminen. Kuntoutustyöntekijä ei saisi yrittää heti parantaa ja korjata asiakasta tai tulkita ja nimetä hänen esittämiään ajatuksia. (Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 62.) Seuraava viittaus ei liity Silta-Valmennuksen henkilökuntaan, vaan toiseen hoitoyhteisöön.

“He tietävät kaikesta kaiken. Kun mä sanon jonkun asian, niin vaikka se olis ihan siinäkin sanamuodossa hyväksyttävä, niin se korjataan aina - se on aika hauskaa...ne ei ees kunnolla osaa hyväksyä sitä asiaa, että huumeiden käyttäjä voi olla erittäin fiksu ja normaali. Jos se onkin normaali, tullaan siihen, että ruvetaan oikein hakemalla hakemaan niitä ongelmia, mitä siinä ihmisessä kuitenkin onkin.”

Negatiivinen hoivavalta voi ilmetä määräilynä, valmiiden ratkaisumallien tarjoamisena, auttajan oman logiikan tyrkyttämisenä, moralisointina ja saarnaamisena, aiheettomana kehumisena, nolaamisena, psykologisointina, säälinä, tunkeiluna, vetäytymisenä ja epäolennaisuuksiin keskittymisenä (Suominen & Vuorinen 1999, 11-12).

Asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksessa asiantuntijakeskeisen orientaatio ei ole voimaantumista edistävä, mutta toisaalta asiakaskeskeinen lähtökohta ei välttämättä riitä muutokseen. Jos vuorovaikutukseen mennään täysin mukaan toisen ehdoilla, kumpikaan osapuoli ei opi mitään uutta. (Arnkil & Eriksson 1995, 123-124.) Kohtaavassa vuorovaikutuksessa minän ja sinän välille rakennetaan suhde, joka mahdollistaa ymmärtämisen ja dialogin. Tämä edellyttää molempien läsnäoloa, valmiutta kohdata toinen avoimesti, kiinnostusta toisesta ihmisestä ja hänen mielipiteistään sekä valmiutta esittää omia näkemyksiä. Dialogiseen orientaatioon sisältyvässä vuoropuhelussa voi syntyä uusia näkökulmia, kun molemmat osapuolet voivat tuoda keskustelussa esille omia näkökantojaan (Mönkkönen 2002, 40). Tämä voi lainrikkojien kohdalla tarkoittaa sitä, että työntekijä pitää esillä elämäntavan muutostarpeen ja -mahdollisuuden, kun asiakas ei itse näe muunlaisen elämän mahdollisuutta.

Huumeiden käyttäjää saatetaan helposti kohdella alentuvasti ja stereotyyppisesti kuten vankiakin. Tärkeää erityisesti lainrikkojien voimaantumisen kannalta on se, että heitä ei kohdella vankeina tai "narkkareina". Sillan henkilökunnan työskentely oli omiaan vähentämään leimautumisen tunteita.

"Mun mielestä täällä on tosi ihana henkilökunta, ne ei leimaa meitä siten, et me oltais niinkuin vankeja, vaan meistä on tällainen hieno nimityskin, että me olemme R-kuntoutujia²²." (Anneli)

Normaalisuus ja kontrolli kuntoutuksen katalysaattoreina

Tutkittavien mielessä Silta-Valmennuksen ylivoima vankilaan nähden johtuu ilmeisesti paljolti siitä, että se on normaalimpi ja avoimempi, mikä helpottaa kuntoutumista ja asioiden järjestelyä. Normaalisuuden määrittely on varsin vaikeata. Vankeinhoitoon verrattuna yhteisöä voidaan pitää sitä normaalimpana, mitä siviilinomaisemmat olosuhteet siellä on. Tämä voi tarkoittaa ulkonaisia olosuhteita ja kontrollimenetelmiä. Se voi tarkoittaa myös päihteetöntä ja rauhallista ympäristöä. Silta-Valmennus ei kokonaisuudessaan ole kovin pieni yhteisö, mutta se ei kuitenkaan ole laitospäinen, vaan muistuttaa enemmän oppilaitosympäristöä. Mahdollisuudet vapaampaan sosiaaliseen vuorovaikutukseen, liikkumiseen, asiointiin ja yhteydenpitoon sekä kanssakäymiseen muiden kuin vankien kanssa osoittavat vähäisempää ulkoista kontrollia kuin vankilassa.

"Hyvä tääl on olla, tää on varmaan paras paikka suorittaa vankilatuomiota, vaikka oon mä noissa avotaloissakin ollut mutta onhan niissäkin sit omat kommervenkkinsä, tääl on toi päihteetön ympäristö, jää kaikki ne kun yleensä linnassa on ne tappelut jotka liittyy huumeisiin, jää kaikki ne vatkaukset pois." (Ville)

Silta-Valmennuksessa on myös muita asiakkaita kuin vankeja, mikä vähentää vankilanomaisuutta. Se lisää normaaliuden tuntua, mikä vaikuttaa ilmapiiriin. Muiden läsnäololla on myös syvälle käyviä vaikutuksia identiteettiin ja uusien arvojen omaksumiseen. Uusi tilanne voi tarjota mahdollisuuden siirtyä toisenlaiseen rooliin ja sitä kautta voi syntyä uusia positioita (ks. Mönkkönen 2002, 51).

"Täällä ei o kuitenkaan vankeja kaikki, kun täällä on siviili-ihmisiä. Sekin ehkä jotenkin auttaa tossa sosiaalisessa kanssakäymisessä, niitä kontakteja jotenkin eri lailla sitten rakentaa. Sitä ei aina ajattele, että mä oon vanki. Mitä ihmiset normaalistikin saattaa siviilissä tehdä, ihan nastaa." (Anneli)

22 R-kuntoutuja viittaa rangaistusaikaiseen kuntoutukseen.

“On ihan toiset puheenaiheet (kuin vankilassa - VK) esimerkiksi kokonaan, ilmapiiri on semmonen enemmän, mitä on siviilissä, opiskelijoita siinä alueella. Se siinä on erityisesti plussaa, että on tavallisia ihmisiäkin ympärillä. Paljon avoimempaa.” (Markku)

Mielenkiintoista on, että kukaan tutkittavista ei pitänyt Silta-Valmennusta leimaavana, vaikka se on tarkoitettu lainrikkajille. Useinhan jo asuminen erilaisissa asuntoloissa on leimaavaa ja poikkeavan identiteettiä tuottavaa ja vahvistavaa (ks. Goffman 1963; Jokinen & Juhila 1991, 78-99). Todennäköisesti Silta-Valmennuksen pitäminen “normaalina yhteisönä” johtuu siitä, että tutkittavat tulevat vankilasta, joka on jo tietyllä tavalla leimannut heidät. Sillassa olo onkin himmentämässä aiempaa leimaa. Parhaimmillaan Silta-Valmennus voi edustaa “vastayhteisöä”, jossa puretaan marginaaliin ajautumisen johdosta sisäistettyä kielteistä identiteettiä ja sen tuomaa leimaa. Tällaisessa yhteisössä työstetään syrjäytymiseen liittyntä identiteettiä ja rasittava menneisyys käännetään voitoksi. (Niemelä 2004, 17-18.)

Eräs normaaliyhteisön piirre on se, että miehet ja naiset elävät samassa yhteisössä. Sillassa naiset oli sijoitettu asumaan erilleen, mutta muu toiminta oli yhteistä, joten eri sukupuolten välinen kanssakäyminen oli melko tiivistä. Varsinkin naiset olivat olemiseensa Silta-Valmennuksessa erittäin tyytyväisiä, mikä saattaa paljolti johtua siitä, että naisvangeille on vähän erilaisia vaihtoehtoja tarjolla. On kuitenkin mahdollista, että naisilla ja miehillä on erilaisia kuntoutustarpeita, mikä voi edellyttää erilaista kuntoutusta. Sekaryhmissä naisille tyypillisten ongelmien käsittely saattaa jäädä liian vähälle huomiolle. Toisen sukupuolen läsnäololla voi olla sekä kielteistä että myönteistä vaikutusta kuntoutumiselle. Tämän aineiston naisnäkökulman mukaan miesten ja naisten sijoittaminen samaan hoitoyhteisöön oli myönteistä paitsi normaalisuuden vuoksi myös siksi, että sitä kautta erilaiset näkökulmat tulivat esille. Miesten näkökulma voi kuitenkin olla toisenlainen, mutta aineistossa ei ole siihen viittauksia. Muun muassa Lalanderin (2001) tutkimuksesta löytyy huumeita käyttävien naisten halveksuntaa (Mts. 201, 214-216).

“Oikeestaan on aika rakentavaa, et siinä kuitenkin tulee sit vähän erilainen näkökulma, miehillä saattaa olla aika silleen samansuuntaiset ne näkökulmat keskenään aina asioista. Kyllä meillä on ollut hyvin miesten kanssa, ei ole ollut sellaisii ristiriitajuttuja, tosi hyvin tultu toimeen keskenämme.” (Anneli)

Silta-Valmennus ei ole vangeille niin vapaa yhteisö kuin vapaille kansalaisille. Silta-Valmennuksen ja vankeinhoitolaitoksen välille laadittiin sopimus toimintatavoista toiminnan alkaessa. Vangit ovat edelleen vankeja, ja heitä kontrolloidaan väärinkäytösten ehkäisemiseksi - se on yksi edellytys heidän sijoittamiselleen ulkopuoliseen laitokseen. Silta-Valmennuksesta ei saa poistua ilman lupaa ja päihteiden käyttöä kontrolloidaan. Kontrollista huolimatta Silta-Valmennus on vapaampi kuin suurin osa vankiloista. Avoimuutta kuvaa erityisesti vapaa

internetin käyttö, mikä ei ole mahdollista vankilassa. Rajat olivat kuitenkin olemassa, vaikka ne olivat paljolti näkymättömiä. Näkymättömät rajat saattoivat aiheuttaa ahdistusta: ollaan lähellä vapautta, mutta kuitenkin niin kaukana.

“Ehkä sitä niinkuin alitajuisesti alkoi rakentaa ne rajat. Se on sanottu, että sä et voi lähteä. Mä en tiä, mikä siinä on, mut se käy psyyken päälle, tulee ihan fyysisestikin.” (Pentti)

Kontrolli oli tutkittavien mielestä sekä myönteistä että kielteistä. Oman heikon sisäisen kontrollin vuoksi ulkoinen kontrolli huumetestien muodossa koettiin merkityksellisenä kuntoutumisen tässä vaiheessa. Huumetestit tukevat omaa raittiutta ja kontrolli mahdollistaa siten päihteettömänä pysymisen ja luo turvallisuutta. Testien tarpeellisuutta korosti se, että jotkut käyttivät Sillassa päihteitä, vaikka yleistä se ei ollutkaan. Kontrollin lisäksi myös ohjattu toiminta on tarpeellista sosiaalisen vajaakuntoisuuden vuoksi.

“Kyl se anto mulle sellaista uutta kuvaa, et mä tarvin ohjattua toimintaa: oon niin paljon ollut näissä tällaisissa jutuissa, kohta 20 vuotta yhteensä melkein näissä laitoksissa. Ei sitä oikein tonne yksinään osaa mennä. Meikäläinen ainakin tarvii ja mun kaltaiset. Jos mä lähtisin tosta portista, en mä kauaa olisi, tekemisen puute ja joku. Ensimmäiseksi hakisin amfetamiinia. Mä tarvin tollasta pientä kontrollia, ei voitaa huumeita.” (Esa)

Vastaavasti asuntolat voivat antaa mahdollisuuden suojaan ahdistavassa kriisitilanteessa, ne voivat tarjota turvallisen ympäristön, jossa voi rakentaa itsenäisempää elämää tilapäisesti muista riippuvaisena (Granfelt 1998, 59). Silta-Valmennuksessa on tietoisesti pyritty mahdollistamaan uuden elämän rakentaminen turvallisessa yhteisössä ja tätä se on monelle merkinnytkin. Turvallista oloa lisäsi se, että Siltaan saattaa tulla takaisin, jos kokee myöhemminkin tarvitsevansa turvallista yhteisöä. Hoidon pitää kuitenkin mahdollistaa myös itsenäistyminen. Vaarana on pienessäkin yhteisössä laitostuminen, ellei autonomiaa tietoisesti tueta.

“Ei saisi laitostaa. Tää on ihanteellinen lähtökohta, ponnauslautta, jos ei siivet kannu. Jos olisin vähän vanhempi, mä voisin ajatella, että jään tänne roikkumaan. Ellei nouse omille jaloilleen, pitäisi vähän potkaista. Kuka osaa sanoa, että sä pärjää jo, ettei me tyhjän päälle.” (Kalle)

Liikkumisen kontrolloimisella oli myös kielteinen puoli: se uhkasi tehdä Sillasta liian vankilamaisen kaikkine sääntöineen. Kontrolli saattoi saada tutkittavat kokemaan, että heihin ei luotettu, mikä taas voi ehkäistä voimaantumista. Kontrolli ei vaikuttaisi niin kielteisesti, jos sääntöjä lievennettäisiin kuntoutusajan myötä.

“Kun tänne pääsee silloinhan yleensä on luottovanki ja se luottohan saisi tarkoittaa sitä, että ei nyt ihan täysin vapaasti sais mennä niinkuin haluaa, mutta kuitenkin, että ei joka asiaan täytyis erikseen kysyä tai että ilmoittais, että mä meen nyt käymään kaupassa. Musta se on vähän semmosta, väkisin yritetään tehdä vankilan sääntöjä tänne, kuitenkin eihän tässä o mitään aitoja, ihan vapaa paikkahan tää on. Jos meitä tarvis pelätä, että me täältä karkuun lähdetäis, ei me täällä oltais.” (Hannu)

“Silloin kun tulee tänne, niin aloittais alusta ja pikkuhiljaa muuttuis vapaammaksi oltavat, että se sais nyt vaikka 3 kuukauden jälkeen tossa kaupassa sitten itekseen. Että siinä tulis sitä luottoa, että ite sais semmosen kuvan, että luotetaan enemmän. Se tekis hyvää taas itelle. Se on ihan sama, oot sä ollu täällä puoli vuotta tai viikon, sul on samat mahdollisuudet kuin muilla.” (Risto)

“Kyl mä sen ymmärrän, että jonkun aikaa ollaan tässä tiiviissä tarkkailussa... sen jälkeen ne vois muuttua...Kyl mä sen ymmärtäisin, jos meidän pitäis ilmoittaa: mä kävisin kioskillä...tossa ei mene kymmentä minuuttia...Ne olis semmosia pieniä järjellisiä muutoksia, jotka pitäis saada, mutta kun ei.” (Seppo)

Säännöistä käytiin jatkuvaa keskustelua kuntoutujien ja henkilökunnan kesken. Joihinkin asioihin kuntoutujien mielipiteet saattoivat vaikuttaa, esimerkiksi lenkkeilyn aikarajoja joustettiin.

Keskustelu versus toiminta

Silta-Valmennuksen psykososiaalisen kuntoutuksen ohjelma (esimerkki viikko-ohjelmasta liitteenä 3.) koostuu keskusteluryhmistä, työstä ja vapaa-ajan-toiminnasta, joita kaikkia liittää toisiinsa työskentely oman työntekijän kanssa sekä yhteisöllisyys. Murron (1997) mukaan yhteisöhoitossa keskeisiä ovat yhteisökokoukset, työ, terapiaryhmät sekä erilaiset yhteiset tilaisuudet. Säännöllisiä yhteisökokouksia tarvitaan yhteisöllisen eheyden turvaamiseksi. Työ kasvattaa ja kuntouttaa. Koska työtehtävät liittyvät usein yhteisön jokapäiväisiin tehtäviin, ne tarjoavat tilaisuuden sosiaalisten taitojen ja vastuun oppimiseen. Työ voi myös kohottaa itsetuntoa. Terapiaryhmien merkitys on itsetuntemuksen lisäämisessä, ja yhteiset juhlatilaisuudet taas lujittavat yksilön ja yhteisön itsetuntoa ja yhteenkuuluvuutta. (Mts. 239-248.)

“Toimitaan arjessa toisin kuin aikaisemmin, arvot, ajattelu, normit ja toiminta muuttuu...tärkeätä on se, että tekee pieniä asioita ja ne oikein ja hyvin ja että ne tukee kuntoutusta.” (Työntekijä 1)

Päihteiden ongelmakäyttö on aiheuttanut tutkittaville monenlaisia kuntoutustarpeita. Silta-Valmennus on pystynyt tarjoamaan kuntoutujille monipuolista toimintaa kuntoutustarpeiden tyydyttämiseen. Kuntoutujat painottivat eri

toimintojen tarpeellisuutta eri tavoin. Kuitenkin niillä kaikilla tuntui olevan merkitystä. Varsinkin siviilinomaisuus korostui toimintaa arvotettaessa.

”Siel on asunnot ja kaikki - siinä mielessä helvetin hyvä, asunto, sapuska, kaikki lähellä, koulutus ja kaikki tuki. Ei tarvi kaikkee miettii, on talon puolesta.” (Pentti)

”Tää on aika mielenkiintoista, et on niin paljon toimintaa. Etei ehtinyt henkeä vetää, kun taas seuraavaan toimintaan. Mutta näinhän se on siviilissäkin, että kyllä sil on suuri merkitys sillä, että on toimintaa, mä oon kaikessa mukana.” (Kalle)

”Oli paljon tekemistä: piirrettiin, maalattiin, tehtiin paitoja, oheistoimintaa, rupateltiin samalla. Ajan tappoa, ihan mukavaa, mitä ihmiset normaalistikin saattaa siviilissä tehdä, ihan nastaa.” (Pentti)

Osa tutkittavista vierasti kuntoutukseen kuuluvaa terapialuonteista toimintaa ja kaipasi enemmän toimintaa, joka vei ajatukset pois huonosta olosta ja huumeista. Työn ja toiminnan katsottiin tukevan myös vapautumisen jälkeistä selviytymistä. Kun on koko ajan tekemistä, huumeet eivät tule mieleen. Kurinalainen päiväjärjestys tukee pähteettömyyttä.

”En tarvi periaatteessa mitään tommosta terapiahoitoa, mä enemmän haluan töitä, että saa tehdä jotain, heti parani olo kun saa tehdä jotain. Masennukseen parasta lääkettä on toiminta, tekee jotain, ei mieltä välttämättä sitä, että sua vaivaa jokin.” (Ville)

”Mä en tykkää olemisesta - asioita pitää miettiä, mutta rajansa kaikella, ei saa sillai ruveta vatvoon niitä. Sä käperryt hyvin äkkiä, tulee niitä masennuksia ja kaikkea, että pitää vaan puskea eteenpäin mutta rauhallisesti.” (Anneli)

”Välillä täällä on liikaa sitä (päihdekeskusteluja - VK), sen pitäis olla koko ajan päällimmäisenä. En mä ajattele sitä niin, että mun pitäis koko ajan kamppailla niiden kanssa. Ei mun mielestä pidä pähteettömyyden kanssa enää mitenkään taistella, nyt mulla on aikaa muihinkin asioihin keskittyä. En mä voi koko aikaa pitää päällimmäisenä sitä, että mä oon nyt päihdeongelmainen: voi voi! Miettii näitä asioita vain, se nyt on vähän että liikaa painotetaan sitä vain.” (Ari)

Työtä oli parina päivänä viikossa kuusi tuntia kerrallaan rakennuskorjauksessa tai työhuoneella. Työ koettiin yleensä positiivisena, se jopa usein asetettiin keskusteluryhmien edelle tai ainakin työn osuutta haluttiin nostaa kuntoutumisen edetessä. Ongelmista ja selviytymiskeinoista keskustelun lomassa työ antaakin mahdollisuuden purkaa toiminnalla ahdistusta. Työ saa myös kokemaan ja elämään normaaliutta ongelmapuheen viedessä ajatukset omaan käyttäjäidentiteettiin.

“Tuo työ tekee aika paljon: Mulle on ollu hirveen mielekästä, kun mä olen maalailtu ja sitten oon tehnyt tuoleja päällystäny ja noita tuolien istuinosia, kaikkea semmosta.” (Ville)

“Että työtä olisi riittävästi muttei yhteen menoon kovin pitkään eikä paljon patistamista. Se on täällä erittäin hyvällä pohjalla just sopivasti ajallisesti”. (Kalle)

“Siin olis varmaan pitänyt vähän enemmän ottaa työharjoittelua tai jotain, ei olis tullut semmosta pitkästyistä. Työharjoittelua oli, mutta sitä oli vähän liian vähän, pari päivää viikossa. Se on aluksi varmaan ihan hyvä niinkin, mutta se on varmaan hyvä, kun pääsee pitemmälle, että vaikka opiskeleen sitten iltaisin tommosia ryhmiä. Pääsee vähän niinkuin tavalliset ihmisetkin - nekin tekee 8 tuntia päivässä työtä, opiskelee tai jotakin.” (Ville)

Tärkeätä jaksamisen kannalta on myös se, että toiminta sisältää kohokohtia, jotain mitä odottaa. Pelkkä arjen rutiini kaipaa tuekseen vaihtelua, jota sai erilaisissa tilaisuuksissa käyntien kautta. Kuntoutujat voivat osallistua ulkopuolisiin vapaa-aikatoimintoihin ja käydä kaupassa kaupungilla. Kaupungilla käydään ryhmänä erilaisissa tilaisuuksissa kuten pelaamassa, teatterissa ja elokuvissa. Keilailu ja sähly olivat säännöllistä toimintaa. Kuka kuntoutuja tahansa sai ehdottaa käyntikohteita.

Vapaa-aikatoiminnan merkitys painottui tutkittavien kannalta ajan kuluttamiseen, seurusteluun, hyvään oloon, taitojen oppimiseen ja normaaliuteen. Eri-tyisesti atk:n vapaa käyttö antoi mahdollisuuden atk-taitojen oppimiseen, tietojen saamiseen, asioiden hoitamiseen ja uusiin ihmisiin tutustumiseen. Myös kiireettömällä olemisella oli merkitystä rauhoittumisen ja kasvun kannalta. Työntekijät sisällyttivät vapaa-aikatoiminnan merkitykseen myös kuntoutumisen ja sen, että kuntoutujien on hyvä omaksua uusia harrastuksia, jotka voivat täyttää päihteiden jättämän tyhjiön (ks. Granfelt 2003b, 55). Terveellisempään elämäntapaan ohjattiin liikuntatoiminnan kautta - siihen kuului keskustelua liikkunnan merkityksestä, ravinnosta ja painonhallinnasta.

“Viikonloput mulla on tosi pitkiä, mä yleensä nukun päiväunia viikonloppusin ja mitäs tossa nyt, pelataan biljardia ja sättäillään tolla tietokoneella ja kyl ne ny menee jotenkin.” (Anneli)

“Mä nautin siitäkin, ettei tarvi tehdä mitään. Nytkin mä oon puoleen päivään asti maannut vaan sängyn pohjalla ja ajatellu asioita ja kattonut telkkaria. Välillä on ihan kiva vaan ollakin, ihan totta kyl se hyvää tekee semmonen rauhottuminen, tääl on niin tosi rauhalliset nää olosuhteetkin. Kai sitä tossa alhaalla aina onkin, aina näkee ihmisiä, ettei niin kuin tule ihan mökkihöperöksi.” (Anneli)

Keskusteluryhmissä käytiin läpi erilaisia arjen taitoihin ja pähteettömänä elämiseen liittyviä teemoja. Silta-Valmennuksessa järjestettiin myös Cognitive Skills -kursseja. Tarkoitus oli vakiinnuttaa myös rikoskeskustelut, joiden tavoitteena oli auttaa rikoksettomuuteen pyrkimisessä omaa rikosuraa analysoimalla ja oman toiminnan hallintakeinoja miettimällä. Rikoskeskustelut käynnistyivät muuta toimintaa myöhemmin ja jo lyhyen ajan jälkeen niiden täysimääräisestä suorittamisesta luovuttiin resurssien puutteen vuoksi.

Tutkittavat kokivat Silta-Valmennuksen ryhmätoiminnan suunnilleen samoin kuin vankilaryhmät. Ryhmäkeskustelut toisaalta tukivat kuntoutujia ja saivat heidät miettimään asioita. Toisaalta ryhmät eivät antaneet kovin paljon uutta vankilan päihdekuntoutuksen jälkeen. Osa tutkittavista ei pitänyt niitä itselleen tarpeellisina, mutta arvioi niistä olevan hyötyä joillekin muille. Päihdekeskustelut olivat kuitenkin joillekin, ilmeisesti kuntoutusvaiheesta riippuen hyvinkin merkityksellisiä, koska ne selittivät ja jäsensivät omaa tilannetta. Cognitive Skills-kurssi opetti itsehillintää ongelmatilanteissa.

“Heitettiin joku idea ja siitä lähdettiin. Päihdeteema oli erikseen, oli helvetin hyvä, työntekijä osas helvetin hyvin, mikä mul on, kun on niin paha olo: se kuuluu asiaan. Se meni heti tajuntaan, se menee ohi tolla tavoin, tää kuuluu sillä tavoin asiaan. Joutuu itse käsitteleen: tietää, missä menee. Epätoivo on pahin, kuukausi menny eikä mitään tapahtunut, koko aika paha olla.” (Pentti)

“En tarvi päihde(ryhmiä - VK). Ehkä ne on jollekin tarpeellisia, mutta mä en niitä koe. Vaikka on niissä joitakin yksittäisiä juttuja saanu. Oon kuunnellu noita juttuja tässä noin vuoden, toistoa koko aika, vähän turhauttavaa.” (Ville)

“Kyllä se ongelmanratkaisu - siitä tulee uusia ulottuvuuksia ihan selvästi, sitä ei o ensimmäisenä niinku kädet nyrkissä ja huuda.” (Hannu)

Monella oli omasta mielestään sosiaaliset taidot hallussa tai asiat olivat itseltään selviä. Toimintaa järjestettäessä olisi hyvä suunnata se selkeään tarpeeseen, koska jos asiat ovat liian yksinkertaisia, ihminen helposti kokee, että häntä aliarvioidaan. Ongelmanratkaisutaitojen oppimisen tarve kasvaa syrjäytymisen myötä.

“Siel on välillä semmosia, niin pienestä asiasta tehdään ongelma tai voi se jollekin tietysti olla ongelma. Ei mitään sähkölaskua millään saa ongelmaksi. Kyllä mä nyt ymmärrän, mitä sähkölaskulle pitää tehdä, maksaahan se pitää. En mä osaa olla niin pikkumainen, on siellä sitten taas semmosia ihmisiä, jotka osallistuu tähän. Ne kyllä tarvii tämmöstä. Sitä on niin monena päivänä, niin vaihtelee toi vireystaso niin paljon, että ei sitä aina jaksa ees ajatella mitään.” (Hannu)

“Oli aika selkeitä asioita, multa ei semmonen ongelmien ratkaisu ole kadonnut missään vaiheessa. Voi kuvitella, että ajaa hyvin asiansa. Mun mielestä oli aika itsestään selviä asioita, valituksen tekeminen ja kaikkia tällaisia perusasioita, että miten pitää hoitaa asioitaan. En mä huomannut, mutta kai sitä nyt tuli vähän ajateltua niitä. Kyllä mä oon perusasiat osannut mielestäni hoitaa.” (Ari)

Vertaistuki

Päihitteettömyyden tukemiseksi Silta-Valmennuksen ohjelmaan kuuluu vertaisryhmissä käynti. AA (Alcoholics Anonymous) on “miesten ja naisten toveriseura, jossa he jakavat keskenään kokemuksensa, voimansa ja toivonsa voidakseen ratkaista yhteisen ongelmansa sekä auttaakseen toisia tervehtymään alkoholismista”. NA:ssa (Narcotics Anonymous) käyviä yhdistää halu pysyä irti huumeista. Molempien toiminta perustuu 12 askeleen ohjelmaan. (www.suomenaa.fi, www.nasuomi.org.fi) Vertaistuella on oma merkityksensä eikä ammattilaisten tarjoama apu ja tuki voi korvata sitä, koska ne eivät ole toisiaan poissulkevia (Nylund 1999, 130).

Ulkopuolisiin AA- tai NA-ryhmiin osallistuminen on Silta-Valmennuksessa pakollista kaksi kertaa viikossa, mutta kuntoutujat saavat itse valita, mihin ryhmään he osallistuvat. Pakollisuus sai AA- ja NA-ryhmien kohdalla erilaisen luonteen kuntoutujien mielessä kuin muussa toiminnassa ilmeisesti sen vuoksi, että ryhmät järjestettiin vapaa-aikana ja kaupungilla. Ryhmien vapaaehtoisuuden tiedostamiseen vaikutti se, että vertaisryhmissä korostetaan toiminnan vapaaehtoisuutta. Tutkittavat suhtautuivat ryhmissä käyntiin hyvin ristiriitaisesti. Yleisimmin he suhtautuivat kielteisesti, ja muutama oli päättänyt lopettaa ryhmissä käynnin heti vapauduttuaan. Tämä kuvastanee samantyyppistä suhtautumista kuin muihin keskusteluryhmiin. Vaikka tutkittavat eivät yleensä olleet kovin innostuneita ryhmistä, he osallistuivat niihin, koska se kuului ohjelmaan. Tehtiin, mitä vaadittiin, mutta ihmeteltiin toiminnan hyötyä. Kuntoutujat olivat myös kiistelleet ryhmiin osallistumisesta henkilökunnan kanssa. Kuitenkin osa koki vertaisryhmät tarpeellisina ja arvokkaina elämänmuutoksen toteuttamisessa.

“Ei se mitään, kyllä se menee tietysti. Kyllä mä katon kelloo vaan ja ootan, että se loppuis, en mä voi sille mitään. Ihmeellistä, että se vaikuttaa raitistumiseen...Tässä on pari kolme sellaista, mitkä, me käydään kaikki samassa, yritetään kattoo se lyhin ryhmä. Me ollaan löydetty semmonen, siel ei o kun muutama henkilö ja kestää puolessa tunnissa.” (Hannu)

“Nää on tosi hyvä nää NA:t, se on semmonen henkireikä.” (Leena)

Yleensä vangit uskovat enemmän epävirallisten tahojen tukeen kuin ammattiauttajiin (Kauppila 1999, 262). Koski-Jänneksen ym. (1998) tutkimuksen mu-

kaan vertaistuki on tärkeää riippuvuuden voittamisessa varsinkin alkoholisteille, mutta myös sekakäyttäjille. Alkoholistit ja sekakäyttäjät lopettivat kemiallisten aineiden väärinkäytön enimmäkseen joko 12 askeleen ryhmissä tai laitoshoidossa, jota jatkettiin avohoidolla tai oma-apuryhmissä. (Mts. 123-131.) Toisaalta on havaittu, että kynnyksellä lähtee ryhmiin sekä puhua niissä saattaa olla yleisestikin korkea. Tämä voi liittyä sosiaalisten tilanteiden pelkoon sekä häpeän ja itseinhon tunteisiin (Lahti & Pienimäki 2004, 146).

Vertaistueksi on määritelty omaehtoinen ja yhteisöllinen tuki sellaisten ihmisten kesken, joita yhdistää tietty, sosiaalisen tuen tarvetta lisäävä kohtalonyhteys (Vuorinen 1995, 37). Siihen, että tutkittavat kokivat ryhmät epämieluisina, saattaa vaikuttaa se, että käytetyt ryhmät eivät olleet heille todellinen vertaisryhmä. Muut ryhmäläiset saattoivat olla paljon nuorempia eikä heillä ehkä ollut vankilataustaa. Huumeongelmaiset hyötyivät kuitenkin myös AA:ssa käynnistä, koska kierre alkaa usein alkoholista. Oman tilanteen suhteuttaminen muiden tilanteeseen toi sekä myönteisiä että kielteisiä kokemuksia. Oma tilanne saattoi tuntua paljon rankemmalta kuin muiden ryhmäläisten. Toisaalta oma edistyminen tuli näkyväksi, kun huomasi, että muilla oli vielä sellaisia ongelmia, joista oli jo itse päässyt eroon. Vertaisryhmän muodostaman "peilin" edessä on mahdollista heijastella minää ja sen muuttumista (Hyväri 2001, 115).

"En ole enenkään selvinpäin lähtenyt ensinnä vetämään kamaa. Se on aina ensin ollut se viina ...sit heti perässä...(huumeet - VK)" (Seppo)

"Se oli aika rankka juttu, kun mä menin täällä tohon NA:han ja siellä oli tämmösiä hoitolaitoksesta olevia, niin mä tunsin itteni tosi ulkopuoliseksi. Mä tunsin, että mun asiat on aika kovia, mä tarttis varmaan vetää ranteet auki, mä oon ihan menetetty tapaus. Mut sit mä hei haloo: Se on niiden juttu ja se on niitten elämää, että en mä voi arvostella, että noikin tossa ruikuttaa, että mitä noikin nyt tossa eihän ne oo. Et mitä mä sitä mietin, mun täytyy hoitaa omaa sairauttani ja sitä, että se on niille iso murhe, mikä heille on. (Leena)

"Sinne tulee lähdettyä yleensä aina vähän niinkuin pitkin hampain ja, mut on siellä sit aina ihan mukavaakin. Mä en koskaan puhu siellä mitään, mutta siellä on hyvä huomata sellaisia asioita, et ainakin, mitä mä oon pistänyt merkille, että mulla menee tosi hyvin joihinkin verrattuna, vaikka onkin lusimassa. Sit taas, kun ihmiset kertoo niitä omia tarinoitaan, niin mulle tulee aina mieleen, että toi on vasta tossa vaiheessa, missä mä oon ollu vuosi sitten. Et kyl sieltä löytää paljon sellaista, että osaa samaistua niihin juttuihin. Joskus sinne on tosi raskasta lähteä, välillä kun on itekin hirveen väsyny ja ehkä jotenkin ärsyyntynyt ja stten vielä lähtee kuuntelemaan, miten ihmisillä menee tosi huonosti. Ei aina o semmosta fiilistä, mut se kuuluu tähän ohjelmaan ja onhan sinne mentävä." (Anneli)

“Lahko se on mun mielestä, mut se on hyvään tarkoitukseen. Jos joku pysyy sen kautta ilman huumeita, jos joku täyttää itsensä sen mukaan ja elää sen kautta, niin siitä vaan.” (Risto)

Vertaisryhmät voivat muistuttaa uskonnollisia ääriryhmiä, jotka pyrkivät käännyttämään henkilön oman asiansa kannattajaksi. Mahdollista on, että joku kokee tämän painostamisena, mikä saattaa vaikuttaa siihen, että hän ei halua sitoutua ryhmään eikä toimintaan. Voimakas tunneilmasto saattaa kuitenkin myös auttaa pysymään raittiina.

Monet tutkittavat kertoivat olleensa hiljaa ja kuunnelleensa muiden puhetta ryhmissä. Ehkäpä toisten tuntemattomuus ei ainakaan heti innostanut avautumaan. Avautumisella on aivan erilainen merkitys kuin kuuntelulla, koska se on pidemmälle menevää toimintaa. Se, että kertoo toisille päihteettömyyteen pyrkimisestään, voi myös paremmin sitouttaa päihteettömyyteen. Ei voi myöskään saada toisilta tukea, ellei kerro heille ongelmistaan. Vertaistuki perustuu pitkälti vastavuoroisuuteen (Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 60). Joidenkin tutkittavien vapautumista ryhmässä edisti se, että muut Sillan kuntoutujat eivät olleet kuulemassa, vaan hän sai tulla uuteen ryhmään ikään kuin vapaana entisistä rasitteista.

“Mä käyn sen takia, että mä puhun, kerron mitä vaivaa - siitä mä saan. Mä voin olla ihan hiljaa, mä en niitä askeleita. Tietenkin kaikilla on samanlaisia tuntemuksia, aina jotain saa kumminkin. Aika usein käy niin, et kymmenen ihmistä on puhunut suunnilleen saman kuin olisi ite puhunut, mut kyl mä saan siitä, et mä siellä ite kerron, mikä on. Sehän se perushomma on, että siel jos jakaa jonkun yleisölle, sit se on tuotu julki.” (Risto)

“Täällä osa käy silleen, että ne halua yksin käydä siellä omassa ryhmässä, helpommin vapautuu sitten. Niille se taas sopii, ne ite tykkää ja saa siitä ilmeisesti.” (Risto)

Kuntoutujien suhtautuminen vertaisryhmiin osallistumiseen herättää monia kysymyksiä. Sillä, että osallistuminen koetaan pakolliseksi, saattaa olla kielteistä vaikutusta ryhmän hyötyyn. Tutkittavien suhtautuminen vertaisryhmiin tuo esille kysymyksen siitä, vesittääkö pakollisuus koko vertaistoiminnan idean. Ryhmiin osallistumisen vaatiminen perustuu siihen, että uskotaan ihmisen motivoituvan käymään ryhmissä ja saavan sitä kautta vertaistukea. Vertaistuki voi hyödyttää erityisesti kuntoutuksen jälkeistä aikaa, koska se tarjoaa päihteettömyyteen pyrkiville vertaisryhmän jatkuvan tuen, ihmissuhteita ja voi täyttää myös vapaa-ajan (ks. Granfelt 2003b, 43). Nämä kaikki ovat hyvin tärkeitä kuntoutuksen jälkeen ja tuovat ratkaisun olennaisiin virallisen toiminnan ulkopuolelle jääviin kysymyksiin. Ei vankila eikä kuntoutuslaitos voi tehdä kaikkea ihmisen puolesta. Eikä niiden Viikkumaan (2004) mukaan pidäkään; siitä kuntoutuksessa pohjimmiltaan onkin kyse. Ihmisellä pitää olla oikeus

määrittellä oma hyvänsä. (Mts. 37.) Ryhmien pakollisuutta voi arvostella myös siitä syystä, että vertaisryhmätoiminnan vaikutuksesta päihteiden käytön lopettamiseen on saatu ristiriitaisia tuloksia (Lahti & Pienimäki 2004, 146).

Tärkeätä olisi, että ihminen itse näkisi tarpeen mennä mukaan ja myös haluaisi sen toteuttaa. Koska vertaisryhmätoiminnalla pyritään aikaan saamaan tulevaisuutta varten uusia, päihteettömiä sosiaalisia suhteita, ehkä myös muun vertaistoiminnan hyväksyminen AA:n ja NA:n rinnalla voisi tulla kyseeseen, jos vangilla on siihen halua. Vertaistukea on mahdollista saada myös KRIS'in (www.kolumbus.fi/kris.kid/) ja Kriminaalihuollon tukisäätiön Redis-toiminnan (www.krits.fi) kautta. Vankeja näyttää kiinnostavan usein toiminnallisuus "terapiaan" verrattuna. Uutta toimintaa ja sen kautta ihmissuhteita voisi yhdessä vangin kanssa hakea myös esimerkiksi vapaatavoitteisesta opiskelusta, kulttuurista, vapaaehtoistoiminnasta ja hengellisestä toiminnasta. Uuden identiteetin muotoutumisen kannalta on kuitenkin tärkeää, että toipuja löytää sellaisen ryhmän, johon hän voi samaistua.

Silta-Valmennus siltana siviiliin

Tutkittaville Silta-Valmennuksen merkitys oli voittopuolisesti positiivinen. Korkeaan tyytyväisyyteen vaikuttanee se, että ilman sijoitusta he olisivat joutuneet olemaan vankilassa ja ulkopuolinen kuntoutuslaitos lienee joka tapauksessa parempi paikka kuin vankila. Silta-Valmennusta arvostettiin kuitenkin selvästi myös sen itsensä vuoksi. Sillassa olosta hyötyvät eniten muutokseen motivoituneet vangit, jotka todella haluavat käyttää kuntoutusta elämäntuotoksen toteuttamiseen. Silta-Valmennukseen tulijan on suostuttava muutokseen ja oltava valmis työskentelemään sen eteen. Kuntoutus on kovaa työtä.

"Mul on ollu hirveen hyvä olla täällä....Jos täällä ongelmia on, niin se on omasta asenteesta vaan kiinni sitten, se on mun miellipide ihan, toivomuksia voi sanoo." (Anneli)

Haastatteluiden perusteella Sillassa olon merkitykset liittyvät erityisesti seuraaviin näkökulmiin:

- antaa turvaa ja tukea, saa kiikutella
- pitää psyykkisesti kunnossa, auttaa tunnetilan selvittämisessä ja hallinnassa
- antaa aineksia oman tilanteen tiedostamiseen ja lisää itseymmärrystä
- motivoi muutokseen
- antaa voimaa tulevaisuutta varten
- mahdollisuus asioiden selvittelyyn, asiat normalisoituu
- kasvattaa
- opettaa uusia toimintatapoja, peruselämän asioita
- opettaa vastuullisuutta

- muodostaa ponnahduslaudan siviiliin
- voi valmistautua siviiliin, pehmeä lasku
- vähentää riskiä retkahtamiseen
- voi palata kun siihen on tarvetta

Silta-Valmennus muodostaa turvallisen yhteisön, jossa voi kokea hyväksyntää ja jossa ymmärretään myös kiukuttelua omassa sekavassa tilanteessa (ks. Granfelt 2003b, 44). Se antaa tukea ja auttaa oman psyykkisen tilan selvittämisessä ja kestämisessä. Sillassa olo antaa aikaa ja mahdollisuuden selkiinnyttää omaa tilannettaan. Samalla, kun se motivoi edelleen muutokseen, se myös antaa voimia elämänsä suunnan muuttamiseen. Sillassa on mahdollista vankilaa tehokkaammin hoitaa asioitaan ja valmistautua vapauteen. Myös asunnon ja työpaikan hankkiminen on helpompaa. Sillassa saattoi oppia uusia toimintatapoja elämän varalle, erityisesti opettelu kanssakäymiseen ihmisten kanssa selvinpäin oli tärkeitä. Vankilasta suoraan normaaliyhteisöön vapautuminen saattaa olla liian suuri harppaus, jolloin myös epäonnistuminen on todennäköisempää.

“Tää on aivan suurenmoinen asia, kun täältä saa rajoitetusti hoitaa tulevaisuuttansa, tähän tähtää just siihen, että kun lähtee täältä, niin on jotain. Mä sanon, että vankilasta mä en olis pystynyt hoitaa asioita.” (Kalle)

“Just, että sä saat ne asias kuntoon, että sä saat ees henkkarit ittelles, että sä saat pankkitilin ittelles. Ne on semmosia juttuja, mitkä on tuolla siviileille ittestään selviä, ei ne meille o mitään. Onhan mullakin henkkareita ollu, mutta ei mulla omia o ollu vuosiin, kaiken näköisten muiden ihmisten. Et pääsee lähemmäs tota yhteiskuntaa ja noita ihmisiä, tuntee olevansa osa jotain, kun sä saat perusjuttuja ja niistä on niinku lähdeittävä.” (Leena)

“Se anto mulle ainakin sellasen kuvan, että mä tarvin tollaista paikkaa - mä lähden muuten taas tonne noihin entisiin kuvioihin.” (Esa)

“Täällähän on kovastikin paljon erilaisempaa (kuin vankilassa - VK). Pystyy, täällä joutuu opettelemaan noita peruselämän asioita: laskun maksua, kaupassa käyntiä, rahan laskemista.” (Seppo)

Myös Silta-Valmennuksen työntekijät olivat havainneet kaikkien tutkittavien kohdalla voimaantumisen merkkejä, vaikka muutamien tutkittavien kuntoutusaika Silta-Valmennuksessa oli varsin lyhyt toimintakyvyn paranemisen kannalta. Toisilla ymmärrys päihdeongelman luonteesta ja omasta tilanteesta lisääntyi ja toisilla avoimuus omista ongelmista kertomisessa sekä valmius ottaa vastaan apua kasvoi. Epärealistinen näkemys nopeasta muutoksesta vähentyi samalla kun ymmärrys pitkän tien kulkemisen välttämättömyydestä lisääntyi. Jotkut tutkittavat olivat työntekijöiden mukaan menneet paljon eteenpäin avoimuuden, vastuullisuuden ja toisten hyväksi toimimisen kan-

nalta. Myös muutosta ajattelussa ja tekemisessä oli havaittavissa. Yhteisön avoimuus vankilaan nähden mahdollisti asioiden hoidon paremmin. Niinpä kuntoutujien sosiaaliset suhteet saattoivat parantua helpomman yhteydenpidon vuoksi. Perhetapaamiset mahdollistivat myös yhteisen arjen harjoittelun. Jotkut solmivat uusia suhteita. Käytännöllisiä asioita kuten asunto sivillä varten saatiin kuntoon.

Silta-Valmennus on käytännön kokemusten perusteella onnistunut täyttämään niitä lupauksia, jotka ovat yhdistyksen tavoitteena. Kuntoutus on vaikuttanut monella tavalla voimaannuttavasti: Sillassa motivoituneisuus muutokseen on kasvanut, ja se on antanut siihen henkisiä, psyykkisiä, sosiaalisia ja toiminnallisia voimavaroja. Silta on opettanut kuntoutujille vastuullisuutta, sosiaalisia taitoja ja uusia toimintatapoja sekä auttanut valmistelemaan sosiaalista tilannetta vapautumista varten. Pitkän tähtäimen vaikutusten odotusten kannalta on kuitenkin otettava huomioon, että useilla Silta-Valmennuksessa oloaika on kuitenkin ollut vain muutaman kuukauden pituinen.

Kuntoutus jatkumona - oman vastuun kasvu asteittain

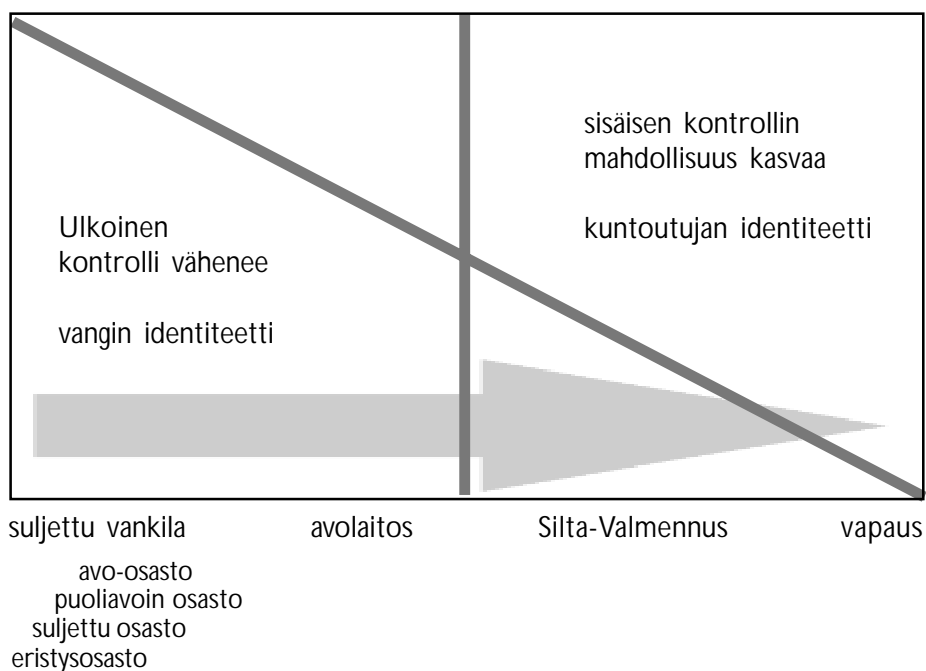
Vankilalla ja kuntoutuslaitoksella on oma roolinsa ja tehtävänsä yhteiskunnassa. Vankila on instituutio, joka on osa yhteiskunnan sisäistä turvallisuusjärjestelmää. Sen lisäksi sillä on myös kuntoutuksellisia tehtäviä, joiden tavoite on uusintarikollisuuden vähentyminen ja syrjäytymiskehityksen katkaiseminen. Vangit ovat vankilassa rangaistusta suorittamassa. Tästä kaikesta seuraa, että heidän roolinsa on vangin rooli. Kuntoutuslaitos toimii kuntoutuslaitoksen roolissa ja sinne tullaan selkeästi kuntoutuksen vuoksi. Lähtökohta kuntoutukselle on siten vankilassa ja kuntoutuslaitoksessa erilainen.

Taulukko 3. Vankilan ja Silta-Valmennusyhdistyksen rooli

	Vankila	Silta-Valmennusyhdistys
rooli yhteiskunnassa	rangaistuslaitos	kuntoutuslaitos, oppilaitos
tehtävä	rangaistuksen täytäntöönpano	kuntoutus, opetus, työharjoittelu
asiakkaiden rooli	vanki	kuntoutuja, opiskelija, työharjoittelija
henkilökunta	valvonta-, täytäntöönpano-, opetus- ja kuntoutushenkilökunta, työnjohto	kuntoutus- ja opetushenkilökunta

Kuntoutuksen kannalta monet erot vankilan ja kuntoutuslaitoksen välillä ovat kuitenkin aste-eroja, jotka liittyvät vangin / kuntoutujan itsemääräämismahdollisuuksiin ja ulkoiseen kontrolliin. Asiaa voidaan havainnollistaa seuraavalla kuviolla 7., josta ilmenee, että ulkoinen kontrolli on suurimmillaan suljetun vankilan eristysosastolla, missä taas ihmisen oma vaikutusmahdollisuus ulkoiseen elämäänsä on pienimmillään. Päihteettömyyden ja rikoksettomuuden säilyttämiseen liittyvää sisäistä kontrollia tarvitaan sitä enemmän, mitä avoimpiin olosuhteisiin siirrytään ja myös sen mahdollisuus kasvaa avoimissa olosuhteissa. Suljetusta vankilasta seuraava vaihe on avolaitos ja sitten vangin sijoitus ulkopuoliseen laitokseen, josta siirrytään vapauteen. Kaikki vangit eivät kulje kaikkien vaiheiden kautta. Vapaudessa toimintamahdollisuudet ovat suurimmillaan, mutta yhteiskunta rajoittaa sielläkin ihmisen toimintaa. Myös muilla ihmisillä on vaikutusta siihen, mitä vapautunut voi tehdä. Avoimuuden lisääntyessä lisääntyvät mahdollisuudet vastuunottamiseen omasta elämästään ja asioidensa hoitoon. Vaikka varsinkin vankilassa rajat tulevat nopeasti vastaan, autonomian lisääntyminen ei ole hoitoyhteisössäkään itsestään selvää (Hyväri 2001, 276). Vankilan ulkopuolelle siirtyminen tietää kuitenkin laadullista harppausta siinä mielessä, että siellä vangin identiteetti alkaa muuttua kuntoutujan identiteetiksi. Huumeikäyttäjän identiteetti voi kuitenkin edelleen jatkua kuntoutuslaitoksessa, ja siitä luopuminen vaatii tietoista työskentelyä.

Kuvio 7. Ulkoisen ja sisäisen kontrollin osuus siirryttäessä vankilassa vapaampiin olosuhteisiin, kuntoutuslaitokseen ja vapauteen sekä ihmisen identiteetti vankilassa ja vankilan ulkopuolella

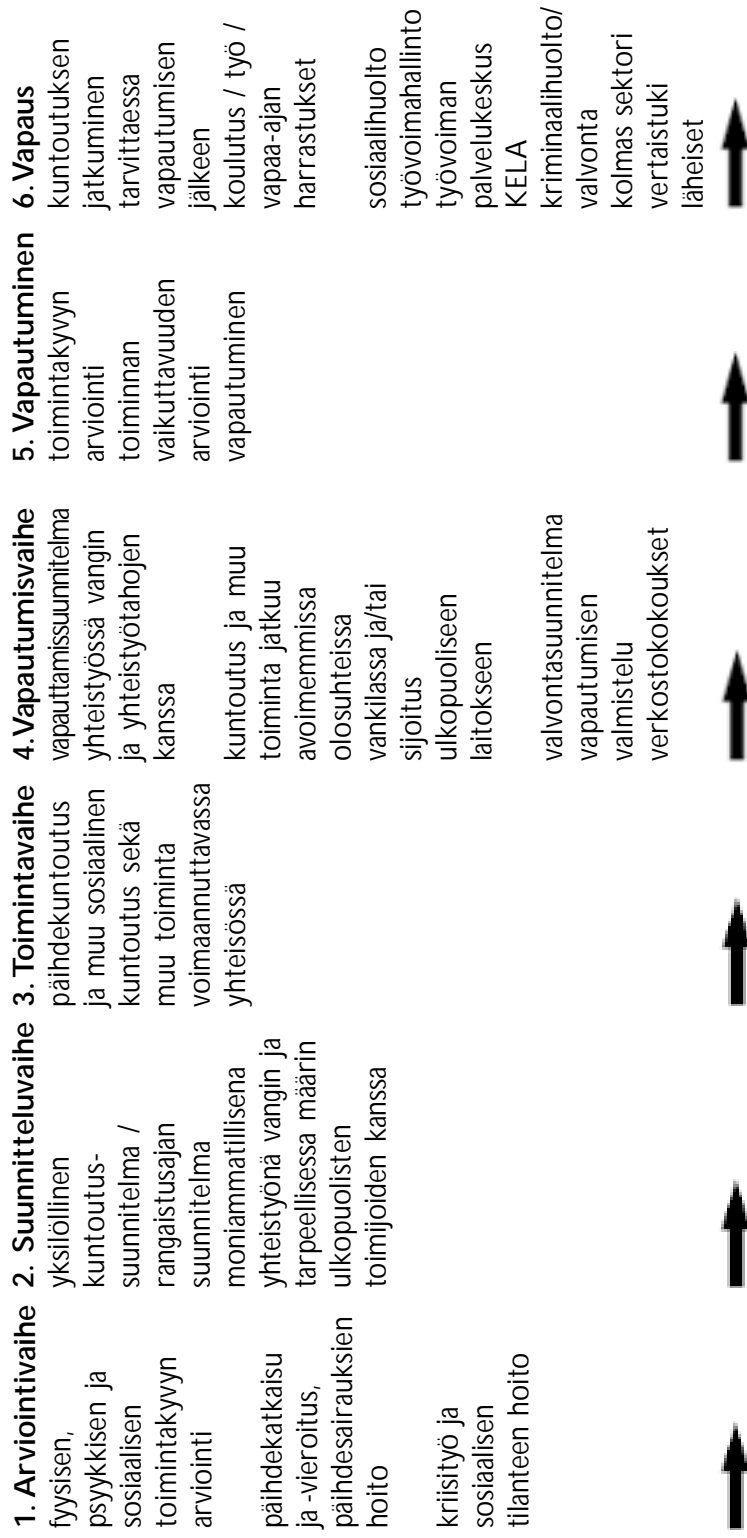
Vankilakuntoutus näyttää toteutuvan parhaiten silloin, kun se tapahtuu erillisellä osastolla tai muuten suhteellisen pienessä yksikössä, jolloin vankikulttuurin kielteiset puolet haittaavat kuntoutumista vähiten. Pienessä yhteisössä on myös helpompi toteuttaa voimaannuttavan työn periaatteita ja yhteisöä voidaan käyttää kokonaisuutena hyväksi uusien toimintatapojen oppimisessa. Erillisten ohjelmien ja yksilötyön vaikutus voi jäädä vähäisemmäksi, ellei muu vankila-yhteisö tue kuntoutumista.

Tarkastelen kuviossa 8. ihanteellista kuntoutus-/ vankeusprosessia. Kuntoutuksesta muodostuu jatkumo vankilassa ja siitä siviiliin. Jatkumo voi käsittää myös muun tuetun elämäntilanteen tai opiskelun jatkamisen. Prosessi on ulkoisesti sama kaikilla vangeilla, mutta lyhytaikaisilla vangeilla kuntoustarpeiden arviointi jäänee pintapuolisemmaksi ja kuntoutus-/toimintamahdollisuudet vähäisemmiksi. Jos vanki ei ole itse aktiivisena osapuolena kuntoutuksessa mukana, ei voitane puhua kuntoutuksesta sanan varsinaisessa merkityksessä (ks. Kuntoutusselonteko 2002). Tietoisesti rikosuran valinnut voi kuitenkin osallistua kuntoutukseen, joka ei kohdistu rikollisen elämäntavan muuttamiseen, esimerkiksi lääketieteelliseen kuntoutukseen. Myös rikosuran valinneiden kanssa työskentelyn tulee perustua ihmisarvon kunnioittamiseen ja tarpeellisten palveluiden tarjoamiseen sekä motivointiin elämänmuutokseen.

Kuntoutus toteutetaan prosessina, joka alkaa bio-psyko-sosiaalisen toimintakyvyn arvioinnilla ja kuntouttavan toiminnan suunnittelulla kunkin yksilöllisten tarpeiden mukaisesti. Arvioinnin pohjana voidaan hyödyntää ICF-luokitusta, minkä lisäksi arvioidaan rikoksia ylläpitäviä tekijöitä. Arviointi tapahtuu moniammatillisesti ja yhteistyössä vangin kanssa. Vangin tulee olla subjekti omassa kuntoutumisessaan. Tämän vuoksi hänen oma tavoitteiden tärkeysjärjestyksensä ja etenemistähtinsa ovat tärkeitä. Niistä saadaan tietoa vain siten, että vankia kuunnellaan eikä vain diagnostisoida (ks. Heikkilä-Laakso & Heikkilä 1997, 347-350, 358-371; Pease 2002, 142; Siitonen 1999, 86). Etenemisen tulee tapahtua osatavoitteiden kautta (Järvikoski 2004b) pyrkien rakentamaan toiminta ihmisen voimavaroihin. Asiakkaan tavoitteista voidaan ottaa huomioon ne, jotka laki, ammattietiikka tai muu yhteiskunnallinen moraaliksi katsovat oikeutetuiksi (Weckroth 1994, 63-64). Vankilan tulee järjestää hyvin monentyyppistä toimintaa, jolla erilaisiin kuntoutustarpeisiin kuten terveydellisiin ja psyykkisiin ongelmiin sekä sosiaalisten valmiuksien, arkielämän taitojen ja ammatillisten taitojen puutteeseen ja päihderiippuvuuteen pystytään vastaamaan. Kuntoutusmahdollisuuksia tulee järjestää riittävästi myös naisille, nuorille ja erityisryhmiin kuuluville vangeille. Toimintojen ajoitus siten, että vanki voi kokea onnistumista ja asteittaista taitojen kasvua on tärkeä. Kuntoutuksessa on otettava huomioon, että mahdollisesti ihmisen koko elämän aikana syntyneitä ongelmia ei voida poistaa nopeasti. Tämän vuoksi kuntoutus vie aikaa.

Vangin tulisi voida suorittaa rangaistuksensa niin avoimissa olosuhteissa kuin mahdollista. Tärkeää on, että voimaantumiseksi annetaan mahdollisuuksia siten, että vanki voi siirtyä asteittain avoimpiin olosuhteisiin sitä mukaa kuin

Kuvio 8. Kuntoutus/vankeusprosessi vankilassa ja jatkumo vapauteen

MONIAMMATILLINEN JA ERI TOIMIJOIDEN VÄLINEN YHTEISTYÖ
VANKI OMAN KUNTOUTUMISENSA SUBJEKTINA

hänen oma vastuuntuntonsa ja sisäinen kontrollinsa kasvaa. Hallittu kontrollin vähentäminen valmistaa vapautumiseen, jolloin ulkoinen kontrolli joka tapauksessa vähenee. Tässä suhteessa sijoitus ulkopuoliseen laitokseen antaa uusia mahdollisuuksia, joita vankilakuntoutukseen ei sisälly. Myös muut jatkumot koulutukseen ja työelämään sekä yhteistyössä eri toimijoiden kanssa tehty vapautumisen valmistelu edistävät sijoittumista yhteiskuntaan. Ihmisen oma motivaatio uudenlaiseen päihteettömään ja rikoksettomaan elämäntapaan sekä vahva sisäinen kontrolli ovat tärkeitä vapaudessa selviytymisen kannalta. Näitä ei kuitenkaan aina ole, joten tuen ja kontrollin tulisi jossain muodossa jatkua vielä vapautumisen jälkeen. Tämä voi tapahtua Kriminaalihuoltolaitoksen valvonnan ja muiden viranomaisten toiminnan kautta sekä muulla sosiaalisella tuella.

Ihmisen oma sosiaalinen verkosto voi tukea tai haitata yhteiskuntaan sijoittumista, ja se voi olla tekijä, joka kaikesta kuntoutuksesta huolimatta viime kädessä ratkaisee sen, miten vapautunut onnistuu rikoksettomassa elämässä. Vangin hyvien suhteiden ylläpitoa tulisiki vaalia vankila-aikana. Häntä tulisi motivoida vähentämään yhteydenpitoaan päihdekäyttöön ja rikoksiin keskittyyään verkostoon. Myös uuden verkoston hankkimiseen tulisi antaa mahdollisuuksia vankila-aikana. Tärkeää on myös se, että ihmisellä on jotain, joka antaa hänen elämälleen sisältöä aiemman päihteidenkäytön tilalle. Tämän vuoksi vankila-aikanakin tulee olla mahdollisuus löytää uusia merkityksiä elämälleen sekä uudenlaista tekemistä. Tämä voi olla muutakin kuin työtä. Selviytymisen kannalta merkityksellisiä ovat yhteiskunnassa vallalla olevat asenteet ja vapautuneen mahdollisuudet toimia yhteisössä ja saada hyvinvointitarpeensa tyydytettyä.

8 VASTAANOTTAAKO YHTEISKUNTA - VOIMAANTUMISEN YHTEISKUNNALLISET EDELLYTYKSET

“Mua ei kuitenkaan oteta mihinkään normaalityöhön - multahan tarkistetaan kaikki tiedot...Huono päästä tavallisiin töihin...tausta niin sekaisin, ei pääse mihinkään.” (Seppo)

“Mie oon selittänyt kyllä niille, et mie oon romaanimies. En ymmärrä, mikä siinä sitten vois olla. Aikaisemmin sosiaalityöntekijä soitti sille vuokraisännälle ja puhuttiin vuokrat ja vuokratakuut ja kaikki. Kun piti vuokrasopimus tehdä niin ja kysyin aikaa, että milloin tehtäis se, ni kävi silleen ..... ihmisillä on vaan niin paljon ennakkoluuloja.”

Vankilassa olleiden voimaantuminen, joka näkyy myös mahdollisuutena osallisuuteen ja toimintaan yhteiskunnassa, ei ole mahdollista, ellei sille luoda yhteiskunnallisia edellytyksiä: palveluita ja aineellisia resursseja. Vapautuneita ei tulisi vain “painostaa menestymään” suomatta heille mahdollisuuksia siihen (ks. Helne 2000, 85). Yhteiskunnan toimenpiteet vankilasta vapautuvien tukemiseksi ovat tärkeitä myös siltä kannalta, että riski syyllistyä rikoksiin kasvaa, jos vangit “voivat” vapauduttuaan elää vain rikoksilla (Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1998, 125,127). Päihdekuntoutus on taloudellisesti, sosiaalisesti ja inhimillisesti kannattavaa (Kaukonen 2004, 42). Huumeongelmaisen ja rikostaustaisen ihmisen auttaminen on kallista, mutta vielä kalliimpaa voi olla jättää auttamatta (Rantala 2004, 81). Linderborg’in (2004, 169) mukaan rikosoikeudellisten toimenpiteiden kohteeksi joutuneet eivät ole pelkästään työmarkkinoiden ulkopuolella, vaan heiltä puuttuvat myös kaikki muut sellaiset resurssit, joiden katsotaan kuuluvan normaaliin kansalaisuuteen. Yhdyskunta-palvelua suorittavat tarvitsevat kiinnittyäkseen normaalielämään usein konkreettista tukea esimerkiksi työ- tai koulutuspaikan sekä asunnon ja erilaista psykososiaalista tukea päihde- ja ihmissuhdeongelmiensa vuoksi (Linderborg 2001). Vankilasta vapautuneiden tarpeet ovat samansisältöiset, mutta oletettavasti vielä suuremmat, koska vankilaa käytetään rangaistuksena vain vakavimmissa rikoksissa tai kun rikoskierre on jatkunut jo jonkin aikaa. Vankilaan joutuminen myös monimutkaistaa ihmisen problematiikkaa entisestään. Palveluiden järjestäminen ja niiden rahoitus riippuvat viime sijassa siitä, hyväksyvätkö päätöksentekijät ja kanssaihmiset vankilassa olleet yhteiskunnan tasavertaisiksi jäseniksi.

Yhteiskunnalliseen tasoon kuuluvat sekä yhteiskunnan julkinen koneisto - eduskunta, hallitus ja viranomaiset - sekä muut yhteiskunnan toimijat kuten työnantajat ja kansalaiset. Myös Euroopan Unionin päätöksentekojärjestelmä tuottaa Suomea koskevia päätöslauselmia, minkä vuoksi olen lukenut senkin yhteiskunnalliseen tasoon. Euroopan Unionin päätöksillä on merkitystä esimerkiksi sosiaali- ja terveystalitiikkaan ja kontrollipolitiikkaan.

Viime kädessä yhteiskunnan toiminta ja suhtautuminen vankeihin ja vankilasta vapautuneisiin riippuvat ihmisten asenteista, jotka rakentuvat ihmiskäsityksen pohjalle. Vaikka opittu ihmiskäsitys olisi miten ihanteellinen tahansa, todellinen, osin tiedostamatonkin ihmiskäsitys määrää sen, miten ihminen kohtaa toisen ihmisen (Siikala 1997, 81-82). Jos käsitys vangeista perustuu "viholliskuva"- ajatteluun, he eivät saa osakseen empatiaa, koska pahan edustajat ovat pelottavia ja erilaisia oljoita, joita voi kohdella lähes miten tahansa (Lindqvist 2002, 175). Ihmiskäsitys luonnollisesti vaihtelee eri maiden, ihmisten ja poliittisten sekä muiden ryhmittymien välillä huomattavastikin, mutta verrattuna maailmanlaajuiseen kontekstiin samassa kulttuuripiirissä ihmiskäsitys lienee yhtenäisempi. Länsimaaisessa yhteiskunnassa kristinuskolla on ollut huomattava vaikutus ihmiskäsitykseen. Humanistisen ihmiskäsityksen mukaan ihmisellä on ehdoton ihmisarvo ja ihminen on perusolemuksestaan henkisesti kehittyvä, järjellinen olento. Naturalismi korostaa ihmistä osana luontoa, tarkoituksenmukaisesti toimivana olentona. (Hämäläinen & Niemelä 1993, 18; ks. Särkelä 2001, 99.) Vaikka ihmiskäsityksen perusta on länsimaissa jokseenkin homogeeninen, myös niiden sisällä saattaa olla huomattavia eroja varsinkin kontrollipolitiikassa. Kova linja esimerkiksi Yhdysvalloissa hyväksyy vangin pitkäaikaisen eristämisen yhteiskunnasta sekä kuolemanrangaistukset. Euroopan Unionissa on ollut melko yhtenäinen ihmiskäsitys ja arvopohja, mutta eroja saattaa tulla aiempaa enemmän uusien jäsenvaltioiden myötä.

Yhteneväistä ihmiskäsitystä Euroopan Unionissa ja YK:n vaikutuspiirissä tukevat kansainväliset sopimukset kuten Ihmisoikeuksien julistus ja Euroopan Neuvoston ihmisoikeussopimukset, jotka Suomikin on ratifioinut. Sopimukset painottavat ihmisarvon kunnioittamista sekä ihmisoikeuksien toteutumista. Myös Suomen Perustuslaki takaa samanlaiset perusoikeudet vangeille ja vankilasta vapautuneille kuin muillekin ihmisille. Perusoikeuksien rajoittaminen edellyttää lainsäädäntöä. Vankien ja vankilasta vapautuneiden oikeudenmukainen kohtelu on tärkeitä, ja se voi osaltaan motivoida heidän omaa käyttäytymistään (ks. Särkelä 2001, 108). Kauppilan (1999, 192-194) tutkimuksen mukaan suurimmalle osalle vangeista on yhteiskunnallisen ongelman siviilissä muodostanut se, että he kokivat virkamiesten olleen epäoikeudenmukaisia itseään kohtaan.

Ihmiskäsityksestä riippuu se, millaisena ihmisen ongelmien syntymekanismi nähdään sekä millä tavoin ja missä laajuudessa ihmisen elämään yhteiskunnassa puututaan. Ihmiskäsitys heijastuu lainsäädännössä ja voimavarojen kohdentamisessa sekä organisatorisissa ja työnjaollisissa kysymyksissä. (Järviskoski 1994, 23-25.) Myös uskon puute syrjäytyneiden mahdollisuuksiin nousta parempaan elämään voi johtaa vähäiseen panostukseen (Rantala 2004, 54-55). Vangeista ajatellaan helposti, että heillä on liian hyvät palvelut muihin ryhmiin verrattuina. Kannanotot heijastavat suhtautumista vankeihin ja heille tarjottaviin palveluihin. Laki ja julkisten varojen käyttäminen rakentuvat demokraattisten periaatteiden pohjalta niissä raameissa, joihin yhteiskunnalla on varaa. Demokraattinenkaan päätöksenteko ei välttämättä ole oikeudenmukaista

tai tiedosta kaikkia ongelmia tai sitten rahaa ei ole riittävästi kaikkiin hyviin tarkoituksiin. Rikoksia tehneiden huumeiden ongelmakäyttäjien elämäntason parantaminen on poliittisesti arkaluonteinen kysymys eikä heitä helposti priorisoida, jos eri ryhmät joutuvat kilpailuasetelmaan keskenään (Mts. 87-88).

Yhteiskunnassa on Järvelän (2002, 268-279) mukaan tapahtunut viime vuosikymmenellä muutoksia, jotka vaikeuttavat lainrikkajien työelämään sijoittumista ja yhteiskunnan normaalipalveluiden saatavuutta. Syynä tähän hän pitää muun muassa joukkotyöttömyyttä, työmarkkinoiden rakenteellisia muutoksia, koulutusjärjestelmän muutoksia, erityisryhmille suunnattujen palvelujärjestelmien purkamista ja yleisten sosiaali- ja työvoimapalveluiden "massoittumista ja tukkeutumista". Esimerkiksi (Granfelt 2003a) sosiaalista asuntotuotantoa yksineläjille on liian vähän. Asunnottomuus kohdistuu erityisesti huumetaustaisiin ja pääkaupunkiseudulle. Asuntolat syventävät entisestään psykososiaalisia ongelmia ja vahvistavat syrjäytymiskierrettä. Asumisen turvattomuus ja kiertely tilapäisissä asunnoissa marginalisoi ja vaikuttaa tuhoisasti työllistymiseen, koulutukseen ja ihmissuhteiden solmimiseen ja ylläpitoon. (Mts. 8, 28-30.) Parin viime vuoden aikana tapahtunut vuokra-asuntojen tarjonnan lisääntyminen kunnallisilla ja yksityisillä asuntomarkkinoilla on kuitenkin lisännyt myös vapautuneiden vankien mahdollisuuksia löytää asunto heti vapautumisen jälkeen (Granfelt 2005, 123).

Paitsi että resursseja ei ole riittävästi, sosiaalisia ongelmia saattaa pahentaa "auttamiskoneiston" toimimattomuus (Somerkivi 2000, 175; Pohjola 1994, 204). Vastaavia havaintoja on tehty vankilasta vapautuneiden kohdalla. Vapautumissuunnitelmien toteutumattomuuteen vaikuttivat järjestelmän jäykkyys ja toimimattomuus (Sinervo & Valokivi 2001, 56). Ongelmia on erityisesti kuntoutuksen jatkuvuuden puutteessa, epätarkoituksenmukaisessa lainsäädännössä ja toimintakäytännöissä sekä sektorikohtaisessa ajattelussa, joka estää järkevää yhteistyötä. Järjestelmät eivät ole kovin joustavia ja työmenetelmät eivät aina riittävän laadukkaita vaikuttavuuden kannalta. (ks. Järvelä & Laukkanen 2000, 47-48, 60-61.) Myös kustannustenjaon epäselvyys valtion ja kuntien välillä aiheuttaa ongelmia (Rantala 2004, 61). Ihmisen muutospyrkimykset kilpistyvät siihen, että hän on kyvytön toimimaan palvelujärjestelmän ehdoilla ja että tarvittavia kuntoutus-, koulutus- ja työllisyyspolkua ei ole (Järvelä 2002, 279).

Vankilasta vapautuneiden moninaisten ongelmien vuoksi heidän yhteiskuntaan paluunsa voi olla hyvin vaikeaa ja vaatia erityistoimia. Sosiaalibarometrin 2004 mukaan vankilasta vapautuneet ovat yksi kaikkein heikoimmassa asemassa olevista ihmisryhmistä, jonka auttamiseksi ei ole löytynyt riittävästi taloudellisia resursseja, ammatillista osaamista eikä poliittista tahtoa (Mt.). Viranomaisilta kuluu usein turhaa energiaa siihen, että tehdään päällekkäistä työtä, kiistellään työnjaosta ja rahoittajasta. Vankilasta vapautuneet ovat eriarvoisessa asemassa eri kunnissa niiden harkintavallan ja erilaisten taloudellisten mah-

dollisuuksien vuoksi. Heidän tilannettaan hankaloittavat entisestään yhteiskunnan kovat asenteet, kuntatalouden kriisi ja se, että ryhmä ei ole poliittisesti legitiimi (Rantala 2004, 44, 77-78, 87).

Koska yhteiskunnan normaalipalvelut koskevat myös vankilasta vapautuneita, vielä 1990-luvulla uskottiin niiden kykyyn vastata lainrikkojien tarpeisiin, mikä vuoksi erillistä jälkihuoltojärjestelmää pidettiin tarpeettomana. Kriminaalihuoltoyhdistyksen toiminnan painottuminen yhdyskuntaseuramusten toimeenpanoon sekä sen toiminnan lakkaaminen vuonna 2001 merkitsivät "toiminnallisen tyhjiön muodostumista perinteiseen jälkihuollon kenttään". (Järvelä 2002, 268, 278-279; ks. myös Rantala 2004, 42.) Viime aikoina on huomattu, että normaalipalvelut eivät toimi odotetulla tavalla. Keskiavertosiakkaita varten kehitetyt palvelut eivät välttämättä riitä moniongelmaisimpien asiakkaiden tarpeiden kohtaamiseen.

Rikosten torjuntaan on paikallistasolla kehitetty yhteistyötä 1990-luvun lopulta lähtien. Vuonna 1999 valmistui Turvallisuustalkoot-ohjelma ja sitä koskeva Valtioneuvoston periaatepäätös. Niiden toimintapolitiikka tähtää rikostilaisuuksien vähentämiseen, rikolliseksi kehittymisen ehkäisemiseen ja rikosuran katkaisemiseen. Ohjelmassa (Mts. 9) todetaan, että "vankien yhteiskuntaan palaamisen edistämiseksi tarvitaan erityisiä tukitoimia, esimerkiksi tukiasuntoja ja työtilaisuuksien erityistä järjestämistä". Vastaavaa työtä on jatkettu Sisäisen turvallisuuden ohjelmassa, joka korostaa poikkihallinnollista yhteistyötä syrjäytymisen ehkäisyssä. Syrjäytymistä pidetään sisäisen turvallisuuden tärkeimpänä uhkatekijänä. (Arjen turvaa 2004, 21.) Rikoksentorjuntaneuvosto koordinoi parhaillaan monitahoista väkivallan ehkäisyohjelmaa (www.rikoksentorjunta.fi).

Paikallisen yhteistyön toimintapolitiikkaa on kehitetty myös seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamisessa. Tätä selvittänyt toimikunta katsoi, että uusintarikollisuuden ja siihen kytkeytyvän syrjäytymisen vähentämisessä voidaan parhaiten vaikuttaa politiikkatasolla. Tärkeimmät kysymykset liittyvät lainrikkojien yhdenvertaisiin perusoikeuksiin, kriminaalipolitiikan linjauksiin, resursseihin ja hyvinvointivaltion kykyyn integroida syrjäytyneitä ryhmiä. Toimikunta ehdotti myös muutoksia seuraamusjärjestelmän ja tukijärjestelmien rakenteisiin ja toimintatapoihin. Asiakkaiden tarpeet ja palvelutarjonta tulisi saada kohtaamaan entistä paremmin. (Rikoksettomaan elämäntilanteeseen 2001, 104-115.)

Hallitusohjelma (2003) lupaa toimia syrjäytymisen ehkäisemiseksi, mihin kuuluvat muun muassa mielenterveys- ja päihdepotilaiden hoidon ja tukipalvelujen kehittäminen, sosiaalitoimen, työvoimahallinnon ja Kelan yhteispalvelupisteiden perustaminen ja moniammatillisen yhteistyön lisääminen kuntien sosiaali-, terveys- ja opetustoimen, työvoimatoimistojen, Kelan ja muiden toimijoiden välillä. Hallitus haluaa kehittää rangaistusten täytäntöönpanoa siten, että se edistäisi paremmin tuomittujen mahdollisuuksia rikoksettomaan elämään ja yh-

teiskuntaan sijoittumiseen. Vapautuvien vankien elämänhallintaa tukeva jälkihuolto luvataan järjestää. Vankiloiden tilanahtautta pyritään helpottamaan sakkovankien tarkoituksenmukaisella sijoittelulla. Hallitusohjelmaan liittyen on tehty valtioneuvoston periaatepäätös sekä alkoholipolitiikan linjauksista (2003), mihin liittyy alkoholiohjelma 2004-2007, että huumausainepoliittisesta toimenpideohjelmasta vuosille 2004-2007. Toimenpideohjelmassa (Mts. 29, 52-53) pidetään yhteiskunnan edun kannalta tarkoituksenmukaisena ohjata päihdeongelmista kärsiviä lainrikkoojia sosiaali- ja terveydenhuollon palveluiden piiriin. Vankilasta vapautuneet on otettu huomioon myös sosiaali- ja terveysministeriön koordinoimassa Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastaisessa kansallisessa toimintasuunnitelmassa vuosille 2003-2005.

Viime vuosina vastausta palveluiden tehostamiseen vankilasta vapautuneiden yhteiskuntaan sijoittumiseksi on etsitty eri toimijoiden yhteistyöstä projektien kautta. Pääosa projekteista on ollut kriminaalihuollon, vankiloiden, kuntien, työhallinnon ja järjestöjen yhteistyöhankkeita. Niissä on kehitetty verkosto-työhön perustuvia yhteistyömalleja, päihdekuntoutusta, koulutus- ja työelämäpolkuja sekä yksilölliseen palveluohjaukseen perustuvaa työtettä. (Järvelä 2002, 279.) Rikoksettomaan elämänhallintaan-toimikunnan ehdotusten pohjalta on käynnistetty Yhteistyössä Rikoksettomaan Elämään-hanke, jonka ohjausryhmässä on mukana useiden eri ministeriöiden ja Kuntaliiton edustajia. Projektin toimintaa on kehitetty vaihtelevasti eri paikkakunnilla paikalliset mahdollisuudet huomioon ottaen. Toimivien yhteistyömallien rakentaminen edellyttää organisaatioiden välisten yhteisten tavoitteiden ja pelisääntöjen määrittelyä, jotta yksittäisten vapautuvien polkujen rakentaminen onnistuisi (Sivervo & Valokivi 2001, 56).

Projekteissa on kehitetty hyviä verkostotyöhön perustuvia toimintamalleja. Projektit ovat kuitenkin määräaikaista ja usein paikkakuntakohtaisia. Myös yksittäisten työntekijöiden innostukseen perustuva toiminta on haavoittuvaista. Yksityisten yhdistysten ja järjestöjen toiminnan jatkuvuus on epävarmaa. (ks. Rantala 2004, 55.) Myös Silta-Valmennusyhdistyksen rangaistusaikaisen kuntoutuksen rahoitus on epävarmaa, minkä vuoksi toiminnan jatkuvuus tulisi saattaa vakaammalle pohjalle. Tällainen viesti tuli myös tutkittavaltani:

„..tuntee ittensä yhtä tervetulleeksi tänne edellyttäen, että nää pysyy pystyssä nää paikat... On sääli, jos ei (ole rahaa - VK) tähän. Muitakin on...sais mahdollisuuden, jos haluaa.” (Seppo)

Projektien sijasta tarvittaisiin pysyviä työmuotoja. Rantala (2004) kritisoi sitä, että vaikka ongelmat ovat ensi sijassa rakenteellisia, toimintavaltuuksien ja resurssien puuttuessa niihin etsitään ratkaisuja tiedonvälityksen tehostamisesta, projektityöstä sekä toimijoiden osaamisesta, tahdosta, motivoituneisuudesta ja sitoutuneisuudesta yhteistyöhön. Rantala edellyttää normatiivisempaa otetta toiminnan kehittämiseen. (Mts. 87-88.) Tämä olisi myös omasta mielestäni perusteltua. Saman toimintamallin kehittäminen useissa eri projekteissa hyö-

dyttää vain lyhyellä aikavälillä paikallista yhteistyötä. Siitäkin on toki hyötyä monen vankilasta vapautuneen rikoskierteen katkaisussa ja elämänlaadun parantamisessa. Rakenteellisemmat ratkaisut vankilasta vapautuneiden tilanteen kehittämiseksi ovat kuitenkin tarpeen kokonaistilanteen parantamiseksi. Ei liene kuitenkaan tarkoituksenmukaista perustaa uutta erillistä "jälkihuoltojärjestelmää", joka ei ole paras tapa palauttaa ihminen "yhteiskunnallisen normaaliuden yhteyteen". Sen sijaan tulisi varmistaa, että hyvät yhteistyökäytännöt juurrutetaan normaalitoiminnaksi tarvittaessa jopa lainsäädännön kautta.

Jos vankilasta vapautuneiden yhteiskuntaan sijoittamisessa epäonnistutaan, vankilaan joutuneiden parissa tehtävän työn funktioksi jää pelkästään syrjäytyneisyyden "hallinnoiminen" (Raunio 2000, 89).

9 JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen käyttänyt tutkimuksen taustateorian voimaantumista ja tarkastellut sen kautta päihde- ja rikoskierteessä olevien pyrkimyksiä uudenlaiseen elämäntapaan sekä sitä, mikä vankilayhteisössä ja kuntoutusyhteisössä voi edistää tai haitata heidän kuntoutumistaan. Tutkittavat ovat kuntoutuksen tarpeessa olevia ja kuntoutukseen motivoituneita, yhtä poikkeusta lukuun ottamatta alle 40-vuotiaita parhaassa työiässä olevia vankeja.

Tutkittavien voimaantuminen alkoi siitä, että he alkoivat hiljalleen tiedostaa päihteiden kielteisten vaikutusten ylittävän hyvät vaikutukset ja haluta muuttosta elämäänsä. Motivoituminen muutokseen tapahtui paljolti omien kokemusten ja ajatusten kautta, mutta sekä vankilakuntoutus että Silta-Valmennusyhdistyksen kuntoutus lisäsivät sitä. Vangit olivat tyytyväisiä saamaansa kuntoutukseen, minkä perusteella on mahdollista, että toiminta on vaikuttavaa (ks. Paasio 2003, 49-50). Positiivinen palaute ei kuitenkaan ole tae kuntoutuksen vaikuttavuudesta, joten kuntoutusta on tarpeen tutkia myös tätä tutkimusta selkeämmin vaikuttavuusnäkökulmasta (ks. Heikkilä 2004, 132).

Kuntoutus näyttää vaikuttaneen positiivisesti tutkittavien voimaantumiseen sekä fyysisellä, psyykkisellä että sosiaalisella tasolla. Tutkittavien kuntoutusaika ulkopuolisessa kuntoutuslaitoksessa oli kuitenkin varsin lyhyt siihen nähden, että useiden heistä tuli oppia kokonaan uusi toimintatapa elämässään sekä saada sisäistä varmuutta selviytyäkseen vapauden olosuhteissa. Vankilassa ei voi oppia päihteettömänä toimimista vapaassa yhteisössä, ja myös kuntoutuslaitos on oma turvattu yhteisönsä, joka ei vielä aseta päihteettömänä selviytymistä kovin suurelle koetukselle. Vapaudessa selviytymiseen vaikuttaa hyvin paljon se sosiaalinen ympäristö, johon tutkittavat vapautuvat. Eniten vaikutusta lienee sillä, pystyvätkö he välttämään entisten huumeekavereiden seuraa ja löytämään uutta sosiaalista verkostoa, ellei entinen sosiaalinen verkosto ole riittävä. Siviilissä tulee myös löytyä mielekästä toimintaa aiemman päihteiden käytön tilalle ja toimeentulomahdollisuus eli elämän reunaehtojen tulee olla kunnossa. Siitäkin huolimatta haaste on suuri, sillä monien päihteidenkäyttäjien on selviytyäkseen luovuttava kokonaan päihteistä, mikä edellyttää koko elämäntavan muuttamista. Tähän motivoituminen edellyttää jonkinlaisen mielekkyyden löytämistä elämälleen. Tutkimus ei anna tietoa tutkittavien selviytymisestä vapautumisen jälkeen. Lopullinen irtautuminen päihde- ja rikoskierteestä on vaativa tavoite ja on mahdollista, että sitä ei saavuteta vielä ensimmäisen yrityksen jälkeen, vaikka tilanne kuntoutuksen päättyessä näyttää hyvältä. Elämäntavan muuttaminen on erittäin vaikeaa ja pienetkin edistysaskeleet siinä ovat tärkeitä. Retkahdukset kuuluvat päihteistä toipumisprosessiin, minä vuoksi niihin tulisi suhtautua hoidollisesti eikä niiden vuoksi pitäisi ajatella, että kuntoutus on epäonnistunut.

Kuntoutustoiminnan tavoitteiden tulisi lähteä realistiselta pohjalta. On mahdollista, että marginaalista irtautumisen tie ei ole aina "yhteiskuntaan integroi-

tuminen” eikä tuttuun yhteisöön palaaminen (Hyväri 2001, 223, 235). Työhön-sijoittuminen on monelle päihdeongelmalliselle varsin kaukainen kuntoutustavoite. ”Lainkuuliaista” elämää voi kuitenkin viettää myös muulla tavalla esimerkiksi uusien yhteisösuhteiden kautta (Mts. 223-224).

Empowerment on antanut uudenlaisen näkökulman tarkastella yhteisöjä ja niiden käyttöä voimaantumisen ja kuntoutumisen edistämisessä. Analyysi paljastaa, että vankeinhoitoon jo järjestelmänä sisältyy paljon vankeja alistavia piirteitä, jotka eivät ole voimaannuttavia. Lisäksi vankiyhteisön vaikutus voi olla erittäin kielteinen huumeiden käyttöön liittyvien tekijöiden takia. Kielteiset piirteet korostuvat yliasutustilanteessa. Tämän vuoksi voidaan kysyä, kannattaako vankeinhoidon yhteydessä ylipäätään puhua uuden paradigman mukaisesta voimaannuttavasta kuntoutuksesta (ks. Kempainen 2004, 79). Samoin voidaan kysyä, sopiiko uusintarikollisuuden ehkäiseminen voimaantumisajatteluun silloin, kun rikoksista irtautuminen ei ole vangin oma tavoite. Yleensä kuntoutuksen yhteydessä on pyritty ratkaisuihin, joissa sekä yhteiskunnan että yksilön tarpeet ja edut tulevat tasapainoisesti huomioon otetuiksi (Karjalainen & Vilkkumaa 2004, 26).

Tutkittavat olivat hyötynet vankilan päihdekuntoutuksesta varsinkin erillisillä osastoilla, vaikka he eivät yleensä pitäneet itse vankilayhteisöä kuntouttavana. Vankilasta löytyy kuitenkin myös voimaannuttavia piirteitä kuten terveydenhuolto, monipuolista toimintaa sekä päihdeettömyyden mahdollistava kontrolli. Kuntoutus voisi olla vaikuttavampaa, jos myös vankilaympäristö tukisi vielä paremmin voimaantumista. Tähän tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota, jotta vankeinhoito voisi onnistua mahdollisimman hyvin kuntouttavassa tehtävässä. Keskeistä on kuntoutumista palveleva ympäristö, mihin sisältyy päihdeettömän, turvallisen ja arvostavan ilmapiirin luominen, ihmisen kuunteleminen sekä toiminta, joka mahdollistaa päihdeettömän elämän taitojen oppimisen. Hallituksen esityksen (263/2004vp) mukainen vankeinhoidon tavoite ”lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan” antaa mahdollisuuden järjestää toiminta voimaannuttavalla tavalla.

Kuntoutuksen tehtävänä on luoda toimintaedellytykset uudelle subjektivoitumiselle (Särkelä 1993, 43 - 50). Vangeista ei saa tulla työn kohteita, vaan heidän tulee antaa olla itse subjekteja voimaantumisprosessissaan (Freire 1972; Metteri & Haukka-Wacklin 2004, 62). Ylhäältä tapahtuva ihmisen hallitsemispyrkimys saattaa olla aidon, ihmisistä itsestään lähtevän integraation esteenä (Granfelt 1998, 94). Jos ihminen ei ole itse subjekti muutosprosessissa, ei voitane saada aikaan kestäväää muutosta. Hyvän vankeinhoidon käsikirjassa lähdetään siitä, että vankia ei voida saattaa yhteiskuntakelpoiseksi, ellei hän itse halua kuntoutua. Todellinen muutos alkaa yksilön omasta päätöksestä. (Vähimmäissäantöjen soveltaminen 1998, 125,127.) Ketään ei voida pakottaa muuttamaan asennoitumistaan ja käyttäytymistään eikä ottamaan vastaan apua elämänhallintansa kehittämiseksi. Vankilaan tullaan suorittamaan rangaistusta

eikä kaikilla vangeilla ole halua sitoutua kuntoutukseen eikä vankeinhoidon tavoitteisiin. Kuntoutus ei siten saisi muodostua velvollisuudeksi, vaan ihmisellä tulee olla oikeus myös kieltäytyä siitä (Somerkivi 2000, 179-180). Vankia tulisi pyrkiä myönteisellä tavalla motivoimaan elämänmuutokseen ja sitä tukevaan toimintaan. Tavoitteesta pitäisi tulla ihmisen oma tavoite, johon pyrittäessä hänen omat voimavaransa otetaan huomioon. Isoihin elämänmuutostavoitteisiin edetään arkielämään liittyvien osatavoitteiden kautta ehkä pitkänkin prosessin aikana. Jotta toiminta olisi käytännössä voimaannuttavaa, sen tulisi olla hienovaraista, asteittain vangin motivoitumisen myötä tapahtuvaa etenemistä. Motivaatio syntyyneen parhaiten myönteisessä, voimaannuttavassa ilmapiiressä, jossa vahvistetaan ihmisen itseluottamusta ja -arvostusta ja samalla muutosoptimismia (Miller & Rollnick 1991, 52; Havio ym. 1994, 125). Motivoitumista voisi edistää myös sen osoittaminen vangille, että häntä ei yritetä painostaa elämäntapansa muuttamiseen. Kuitenkin ohjelmiin osallistumisesta on voitu havaita olevan etua myös silloin, kun ne liittyvät tuomioistuinten määräämään rangaistukseen tai kun ihmisiä oli houkuteltu ohjelmaan tietyn etuuden saamisella (Antonowich & Ross 1994, 101-102). Myöskään huumeiden käyttäjien kuntoutusta koskevan meta-analyysin mukaan hoidon ei tarvitse olla vapaaehtoista ollakseen tehokasta ja hoitomotivaatio voi kasvaa hoidon aikana (NIDA 2000, 5, 19; NIDA 2002, 4). Tältä perustalta on mahdollista ajatella, että esimerkiksi vankilaosaston ohjelmaan kuuluvana järjestetään kuntouttavaa toimintaa, jossa ei puututa voimakkaasti ihmisen itsemääräämisoikeuteen.

Jotta kuntoutus voisi olla voimaannuttavaa, edellytetään yksilön kanssa työskentelyn lisäksi toimintaa myös yhteiskunnallisella tasolla. Vankeinhoito on suurten muutosten edessä vuonna 2006 voimaan tulevan organisaatio- ja lainsäädäntöuudistuksen vuoksi (Hallitukset esitykset 261 - 263/2004vp). Vankien määrän voimakas lisääntyminen on vaikeuttanut viime vuosien toimintaa ja huonontanut vankilailmapiiriä. Määrärahoista valtaosa kuluu perustoimintojen järjestämiseen, minkä vuoksi kuntouttavan toiminnan järjestäminen on jo nykyisen lainsäädännön vaatimusten ja oikeusministeriön vankeinhoitolaitokselle asettamien tulostavoitteiden mukaisesti vaikeaa. Läheskään kaikkia rangaistusvankeja, joilla olisi sekä oikeus että velvollisuus osallistua toimintaan, ei pystytä sijoittamaan minkäänlaiseen toimintaan, puhumattaakaan heidän kuntoutustarpeidensa mukaisesta toiminnasta. Uuden Vankeuslain mukainen toiminta edellyttää lisäresursseja sijoittajayksiköihin, joissa vangin toiminnan ja turvallisuuden edellyttämä tarve arvioidaan, tarpeiden mukaisten toimintojen järjestämiseen ja vapautumisen valmisteluun. Vankeinhoito on "iso laiva, joka kääntyy hitaasti" vankien kuntoutustarpeiden mukaiseksi. Toimintojen kehittäminen edellyttää rakenteellisia muutoksia, paljon yhteistyötä, mahdollisesti henkilökuntamuutoksia ja ennen kaikkea rahaa. Uuden lainsäädännön toteuttamisen edellyttämät resurssit on välttämätöntä turvata, jotta toiminnan kehittäminen ei jää vain makrotason ideaaliseksi kielelliseksi retoriikaksi (ks. Pohjola 1993, 20-21; Somerkivi 2000, tiivistelmä, 12).

Varsinkin huumeongelmaisen vangin, jolla on monia terveydellisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia ongelmia, rikoskierteen katkaisu on vaativa ja aikaa vievä tavoite (Granfelt 2005, 153), mikä edellyttää kokonaisvaltaista kuntoutusta ja sosiaalityötä. Sosiaalityöllä voidaan vaikuttaa ihmisen koko elämäntilanteen paraneamiseen. Ihmisen oma halu päästä irti kierteestä ei välttämättä riitä tavoitteen saavuttamiseen. Rikoskierteen katkaisu voi helposti vaarantua vapauden alkuaikoina, ellei tukeen ja kuntoutuksen jatkamiseen nimenomaan siinä vaiheessa suhtauduta vakavasti. Tärkeää on varmistaa kunnolliset ja toimeentulon takaavat elinolosuhteet vankilasta vapautuvalle, missä tarvitaan yhteistyötä yhteiskunnan sosiaali-, työvoima-, asunto- ym. viranomaisten, Kelan ja muiden toimijoiden kanssa. Vankilasta vapautuneelle tarjottavien palveluiden tulisi olla yhdenvertaisia eri kunnissa. Myös epätarkoituksenmukaista lainsäädäntöä ja toimintakäytäntöjä sekä yhteistyötä yli sektorirajojen tulisi voida muuttaa voimaantumisen paremmin mahdollistavaksi. Palveluita kehitettäessä tulee ottaa huomioon, että entinen vanki saattaa olla asiakkaana vaikea, ja hänen monet toisiinsa kytkeytyneet ongelmansa mukaan luettuna rikostenteko vaatia erityistä asiantuntemusta.

Olennaista on saada vankeinhoidon kuntouttava toiminta kytkettyä yhteiskunnan muihin kuntoutus- ja koulutuspalveluihin, jotta tarvittava kuntoutus tai koulutus voisi jatkua myös vapautumisen jälkeen (Järvelä 2002, 270). Tutkimuksessa kuntoutusjatkumo siviiliin osoittautui tärkeäksi kuntoutumisen kannalta. Vangin sijoitus Silta-Valmennusyhdistykseen rangaistuksen loppuvaiheessa mahdollisti vapautumiseen valmistautumisen asteittain. Se antoi aikaa hoitaa sosiaalisia asioitaan ja opetti myös uusia taitoja turvallisessa ja siviilimaisessa yhteisössä. Se käynnisti myös uuden identiteetin rakentamisen huumeikäyttäjän ja vangin identiteetin tilalle. Kuntoutus motivoi jatkamaan päihteettömyyttä. Jos tuki puuttuu vapaudessa, uuden elämäntavan opettelu voi helposti jäädä kesken, koska se ei ole helppoa. Silta-Valmennus tarjoaa myös vapautumisen jälkeen mahdollisuuden pidempien polkujen rakentamiseen kuntoutuksen ja koulutuksen kautta työharjoitteluun ja työelämään saakka.

Vankien sijoitusta ulkopuoliseen kuntoutuslaitokseen olisi perusteltua käyttää nykyistä enemmän kuntoutukseen motivoituneiden vankien kohdalla, koska se mahdollistaa vankilaa paremmin voimaantumisen ja portaittaisen siirtymisen vapauteen. Sijoitus voinee kuitenkin tulla kysymykseen vain pienen joukon kohdalla, ellei siihen ole osoittaa huomattavasti nykyistä enemmän määrärahoja. Tämän vuoksi myös vankeinhoidossa tulisi pyrkiä panostamaan entistä järjestelmällisemmin päihteetöissä elämässä tarvittavien taitojen opettamiseen päihdeongelmallisille vangeille sekä vapautumisen valmisteluun siten, että turvataan jatkopolut siviiliin. Vapautumisvaiheessa tulee varmistaa, että vapautuvat saavat tarvittavaa tukea yhteiskunnan palvelujärjestelmien kautta. Tämä saattaa edellyttää, että joku yhteiskunnan taho ottaa kokonaisvastuun vapautuvan tarvitsemien palveluiden hankkimisesta esimerkiksi palveluohjausperiaatteella tai verkostokokouksen koollekutsujana. Valvontaan määrättyjen osalta vastuu voi olla Kriminaalihuoltolaitoksella ja ilman valvontaa vapautu-

villa kotikunnan sosiaaliviranomaisilla, työvoiman palvelukeskuksella tai tarvittaessa muullakin verkostoon kuuluvalla taholla.

Ihmisten omien sosiaalisten verkostojen merkitys rikoksista irrottauduttaessa nousi tässä tutkimuksessa selvästi esille. Vapautuvat haluavat eroon päihdemyönteisestä kaveripiiristä, koska se on suurin tekijä, joka pitää heitä kiinni entisessä elämässä. Tämä saattaa aiheuttaa tarpeen jopa asuinpaikan muutokseen, mihin pitäisi myös viranomaistasolla olla valmiutta. Ihminen ei kuitenkaan kestä päihteettömänä ilman toisia ihmisiä. Omien perheenjäsenten ja muiden läheisten tuen lisäksi tai sijasta monet vapautuvat tarvitsevat uutta sosiaalista verkostoa, joka voi löytyä esimerkiksi vertaistukiryhmien kautta. Kaikki tutkittavat eivät kuitenkaan olleet innostuneita AA- tai NA-ryhmistä. He eivät ehkä mieltäneet käyttämiään ryhmiä todellisiksi vertaisryhmiksi, sopivaa ryhmää ei löytynyt tai he eivät pystyneet osallistumaan ryhmän keskusteluihin luontevasti. Vertaisryhmät eivät ehkä kuitenkaan sovi kaikille, joten verkostoa tulee etsiä myös muualta. Viranomaiset voivat tehdä erittäin vähän sosiaalisten verkostojen kuntoon saattamisessa, mutta myös se näkökulma olisi tärkeää sisällyttää työhön. Yhteistyötä pitäisi kehittää esimerkiksi kansalaisjärjestöjen, uskonnollisten yhteisöjen ja yksittäisten tukihenkilöiden kanssa. Toiminnan tulisi olla muutakin kuin keskustelua kuten erilaista harrastustoimintaa aiemman päihdekeskeisen elämän tilalle. Sen yhteydessä voi oppia toimimaan erilaisissa tilanteissa päihteettömänä, mikä edelleen vahvistaa päihteetöntä identiteettiä. Vankeinhoidon tulisi entistä paremmin mieltää rikoksettomuutta tukevien, hyvien sosiaalisten verkostojen merkitys päihteettömänä pysymiselle ja tietoisesti käyttää myös sitä tavoitteidensa mukaisessa työssä. Lyhytnäköistä toimintapolitiikkaa on päästää vangin omat myönteiset verkostot rapautumaan vankila-aikana supistamalla mahdollisuus yhteydenpitoon minimiin, koska se voi saa aikaan vankeinhoidon tavoitteille vastakkaisia seurauksia vapautumisen jälkeen.

Uusintarikollisuuden ehkäisy on niin laaja-alainen yhteiskunnallinen tehtävä, että sen tulee kuulua laajemmalle toimijoiden piirille kuin rikosseuraamusalalle. Tärkeää on myös vaikuttaa yleensä rikollisuutta ennaltaehkäisevästi, koska jälkikäteen tapahtuva korjaava toiminta ei ole niin vaikuttavaa kuin lapsiin ja nuoriin suuntautuva toiminta.

Vangeista löytyy monia, jotka haluavat muuttaa elämänsä suuntaa, mutta ovat siihen kykenemättömiä omin voimin. Heille tulisi antaa todellinen mahdollisuus muutokseen jo ihmisarvon ja perusoikeuksien vuoksi. On paljon tietoa siitä, minkätyyppisellä toiminnalla vankeja voidaan auttaa kuntoutumaan ja vankilasta vapautuvia palaamaan yhteiskuntaan. Toiminnan kehittäminen edellyttää riittävän voimakasta yhteistä tahtotilaa yhteiskunnassa. Ellei päihdeongelmallisille järjestetä riittävää kuntoutusta ja taata turvallisia vapautumisolosuhteita, menetetään ihmishenkiä. Onneksi kuitenkin ihmisenä kasvua tapahtuu silloinkin, kun sitä ei odottaisi, eikä viranomaisten toiminta ole ainoa lähtökohta muutokselle.

10 YHTEENVETO

Tutkimuksen tarkoituksena on kuvata erityisesti päihdeongelmaisten vankien kuntoutumista ja sen edellytyksiä yksilö- ja hoitoyhteisötasolla sekä yhteiskunnallisena kysymyksenä. Lisäksi pohdin tutkimuksessa vankeinhoidon kuntouttavan toiminnan lähtökohtia ja edellytyksiä.

Tutkimuskysymykset ovat:

- mikä edistää päihde- ja rikoskierteestä pois pääsemistä
- mitä kuntoutus on merkinnyt vankilassa olleille
- miten vankilan ja ulkopuolisen laitoksen kuntoutus ja niistä muodostuva kuntoutusjatkumo auttavat erityisesti päihdeongelmaista vankia voimaantumaan tai miten yhteisöt vaikuttavat kielteisesti voimaantumisen kannalta
- yhteiskunnalliset edellytykset vankilasta vapautuvien yhteiskuntaan sijoittumiselle.

Tutkimuksen teoreettinen avainkäsite on empowerment, joilla tarkoitan ihmisen monipuolista kasvua, voimaantumista, jonka kautta hänen elämänhallintansa ja toimintakykynsä paranevat. Käsitteen valinta perustuu siihen, että halusin löytää uusia näkökulmia ja niiden pohjalta avautuvia toimintatapoja positiiviseen elämänmuutokseen.

Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen. Olen haastatellut sitä varten 13 Silta-Valmennuksessa olevaa tai sieltä vankilaan palautettua vankia sekä kuusi Silta-Valmennuksen työntekijää. Varsinaisten tutkittavien keski-ikä on 31 vuotta ja kaksi heistä on naisia. Heistä yli puolet on 20-29-vuotiaita ja alle puolet 30-39-vuotiaita. Yksi henkilö on tätä vanhempi. Tutkittavat ovat lähteneet kuntoutukseen Helsingin, Keravan, Riihimäen, Turun tai Satakunnan vankiloista, Hämeenlinnan vankilasta tai Vanajan avovankilaosastolta. Monella on kokemusta myös muista laitoksista joko tältä tai aiemmalta rangaistuskaudelta. Silta-Valmennus on lainrikkojien kuntoutukseen erikoistunut yksikkö, jonka toiminnan kautta voidaan löytää polku koulutukseen ja työelämään saakka.

Tutkittavat olivat viettäneet hyvin päihdekeskeistä elämää ennen vankilaan tuloaan ja se oli aiheuttanut heille sosiaalisia ja terveydellisiä ongelmia ja vienyt heidän elämänsä kaaokseen. Päihdeongelman lisäksi monilta puuttui tavallisen arkielämän taitoja. Voimaantumisen voi sanoa alkaneen siitä, että tutkittavat huomasivat päihdeiden kielteisten vaikutusten ylittävän hyvät vaikutukset ja he halusivat jotain muutosta elämäänsä. He alkoivat kyllästyä päihdekeskeisen elämän fyysisiin ja sosiaalisiin haittoihin. Joidenkin mieltä alkoi kaivaa tulevaisuuden pelko siitä, mitä tapahtuu jos he jatkavat huumeiden käyttöä. Samalla heräsi toive uudenlaisesta elämästä. Motivoituminen tapahtui alun perin ilmeisesti paljolti omien kokemusten ja ajatusten kautta, mutta sekä

vankilakuntoutus että Silta-Valmennuksen kuntoutus lisäsivät sitä. Muut ihmiset saattoivat vaikuttaa motivoitumiseen joko myönteisesti tarjoamalla tukea tai kohtelemalla tutkittavaa hyvin vaikka hän ei olisi sitä ansainnut tai huonona esimerkkinä siitä, mitä huumeidenkäytöstä voi seurata. Motivoituminen muutokseen ilmentää jo sinänsä voimaantumisprosessin käynnistymistä. Toinen askel tähän suuntaan oli päihteiden käytön lopettaminen, mikä ei aina vankilassakaan ole helppoa. Useimmat tutkittavista olivat päässeet niin pitkälle, että he olivat olleet useita kuukausia tai jopa pari vuotta raittiina kuntoutuksen avulla ja elämällä päihteettömässä ympäristössä. Ulkoisen kontrollin tarve oli kuitenkin vielä varsin suuri. Vapautumisen jälkeisen selviytymisen kannalta sosiaalinen verkosto oli tutkittaville erittäin merkityksellinen. Ne, joilla oli omaisia tai muita läheisiä, pitivät heitä tärkeinä sosiaalisen tuen antajina. Tutkittavien kaveripiiri oli siviilissä rajoittunut suurelta osin huumeekavereihin. Heidän tärkein selviytymiskeinonsa siviilissä olikin katkaista suhteet huumeekavereihin, koska ilman sitä heidän oli erittäin vaikea pysyä päihteettöminä ja tekemättä rikoksia.

Vaikka tutkittavat eivät yleensä kokeneet suljetun vankilan ympäristöä kuntouttavana, vankilan päihdekuntoutus auttoi heitä päihteiden käytön katkaisemisessa, aukaisi silmät näkemään oma tilanne ja lisäsi motivoituneisuutta päihteettömänä elämiseen. Varsinkin päihteetön osasto vankilan sisällä tai pieni päihteetön avovankilaosasto koettiin ympäristönä ilmapiiriltään positiiviseksi. Niissä sai olla rauhassa ilman päihteitä ja sai tukea toisilta vangeilta ja henkilökunnalta.

Päihdekuntoutuksen lisäksi tutkittavat arvostivat pehmeää laskua siviiliin, mihin sisältyy sekä mahdollisuus asioiden kuntoon saattamiseen että totuttelu turvallisessa ympäristössä ulkopuolisen yhteiskunnan vaatimuksiin. Ilman tätä vankilasta vapautumiseen liittyy suurempi riski retkahtaa uudelleen päihteiden käyttöön. Vapauteen valmistautuminen mahdollistui tutkittaville Silta-Valmennuksessa, jossa syvennetään vankilassa aloitettua kuntoutusta. Useimmille tutkittaville se palveli kuntoutusjatkumona parista kuukaudesta noin puoleen vuoteen ennen vapautumista. Suurimman osan kuntoutusjakso toteutui suunnitelmien mukaisesti, mutta kaikki eivät pystyneet olemaan päihteettä vankilaa vapaammassa ympäristössä, koska heidän sisäinen kontrollinsa ei ollut vielä tarpeeksi vahva. Silta-Valmennus on siviiliyhteisö, jossa on sekä oppilaita, rangaistusta suorittavia että muita kuntoutujia. Yhteistyö vankeinhoitolaitoksen kanssa edellyttää yhdistykseltä vankien päihteettömyyden ja muiden lupaehtojen noudattamisen valvontaa. Kuntoutujat katsoivat itsekin tarvitsevansa kontrollia päihteiden käytön suhteen ja pitivät päihdeseuloja hyvänä tukena päihteettömänä pysymisessä.

Tutkittavat kokivat Silta-Valmennuksen sekä yhteisönä että sen tarjoamat mahdollisuudet hyvinä. Silta-Valmennuksella oli positiivista vaikutusta tutkittavien identiteetin muutokseen vangeista ensin kuntoutujiksi ja ehkä aikaa myöten tavalliseen elämään kiinnittyneiksi. Identiteetin muutoksen suhteen

vankilan mahdollisuudet ovat vähäiset vankilan perusluonteen vuoksi. Silta-Valmennusyhteisön normaaliutta korosti vielä se, että sekä naiset että miehet elivät siellä yhdessä erillisiä asumistiloja lukuun ottamatta. Sillassa on ollut mahdollista kuntoutua turvallisessa yhteisössä. Se on myös opettanut vastuullisuutta ja uusia toimintatapoja. Tärkeää on myös se, että Sillassa voidaan valmistautua siviiliin, jonka jälkeen siviiliin voidaan siirtyä hallitusti asiat järjestyksessä ja myös itse valmiimpana kuin vankilasta lähtiessä. Joillakin tämä tarkoitti aivan perusasioita kuten henkilötodistuksen ja pankkitilin hankkimista. Tutkittavilla oli toiveena tavallinen elämä vapautumisen jälkeen. Konkreettisia suunnitelmia ja valmisteluja tehtiin Sillassa sekä asumisen, kuntoutuksen, koulutuksen että työhön menon suhteen. Noin puolet tutkittavista aikoi jatkaa Silta-Valmennuksessa vapauduttuaan joko tukiasunnossa ja/tai koulutuksessa tai työharjoittelussa seuraavana vaiheena kuntoutuspolkua. Silta-Valmennuksen merkitys kuntoutuspolun mahdollistajana on tärkeä, koska moniongelmaisten ihmisten kuntoutus edellyttää asioiden portaittaista edistymistä. Polku liittyy sekä suunnitelmalliseen vapautumiseen että sen jälkeiseen etenemiseen kuntoutuksesta koulutukseen ja työharjoitteluun.

Silta-Valmennuksessa pystyttiin ottamaan huomioon yksilöllisiä kuntoutustarpeita monipuolisen toiminnan ja oma-työntekijä-järjestelmän kautta. Kuntoutumista palveli se, että kuntoutuja saattoi asettaa yhdessä oman työntekijän kanssa tarkkoja tavoitteita lyhyelle aikavälille, minkä kautta hän sai onnistumisen kokemuksia pienissä asioissa. Yhdistyksessä kehitettiin tutkimusajana yhteisöllisyyden tietoista käyttöä kuntoutuksessa. Myönteisenä yhteisöllisyydessä oli kuntoutujille tarjoutuva mahdollisuus osallistua arkielämän pyörittämiseen ja muihin yhteisön toimintoihin, mikä antoi valmiuksia itsenäiseen toimintaan siviilissä. Henkilökunnan tulee kuitenkin olla vastuussa toiminnasta eikä kuntoutujille tule antaa liiallista valtaa toisiinsa nähden. Toiminnassa tulee myös välttää negatiivista hoivavaltaa tai liiallista holhousa.

Tutkittavat kokivat Sillassa järjestettyyn toimintaan osallistuminen yleensä myönteisenä. Sen kautta saattoi purkaa pahaa oloa, oppia erilaisia taitoja ja saada aikaan onnistumisen kokemuksia näkyvällä tavalla. Joillekin toiminta oli luonnollisempaa kuin osallistuminen keskusteluryhmiin, mutta niistäkin oli useille selvää hyötyä. AA- ja NA-ryhmiin osallistumiseen tutkittavat suhtautuivat hyvin kaksijakoisesti: toiset pitivät ryhmiä selviytymistä tukevinä mutta toiset suhtautuivat niihin kielteisesti. Ryhmät eivät muodostaneet kielteisesti suhtautuville todellista tukevaa vertaisryhmää. Silta-Valmennus toivoi AA- ja NA-ryhmiin osallistumisen kantavan vapautumisenkin jälkeen, minkä vuoksi osallistuminen oli pakollista.

Tutkittavien fyysisessä, psyykkisessä ja sosiaalisessa tilanteessa oli vankilaan tullessa ongelmia eivätkä he hallinneet enää elämäänsä. Monet olivat muun muassa laihtuneet päihteiden käytön myötä, joillakin oli C-hepatiitti ja sairauskohtauksiakin oli ollut. Päihteettömyyden ansiosta tutkittavien fyysinen kunto parantui. Tähän vaikutti terveydestä ja fyysisistä tarpeista huolehti-

minen vankilassa ja Silta-Valmennuksessa sekä laitosten mukanaan tuoma säännöllinen elämänrytmi. Psykkiseltäkin kannalta tapahtui voimaantumista. Päihteettömyys antoi mahdollisuuden miettiä omaa tilannetta ja tulevaisuutta. Päihteettömänä oleminen osoittaa, että tutkittavat pystyivät tekemään, mitä he olivat päättäneet. Se mahdollisti myös päihteettömänä elämiseen liittyvien taitojen opetteluun. Se, että tutkittavat pystyivät kieltäytymään päihteistä niitä tarjottaessa, osoitti subjektina toimimista ja motivoi heitä edelleen. Tätä kautta saattoi alkaa muodostaa uutta tulkintaa itsestä. Vankilassa tulkinnassa oli vielä mukana vangin identiteetti, mutta Silta-Valmennuksesta saattoi päästä irtautumaan vangin identiteetistä, vaikka tutkittavilla oli sielläkin virallisesti vangin asema.

Sosiaalinen verkosto merkitsi paljon tutkittaville sekä siitä saatavan sosiaalisen tuen mielessä että toisaalta tarpeessa välttää huumekavereita. Sosiaalisesta verkostosta muodostui heille yksi tärkeimmistä selviytymistä tukevista tai haittaavista tekijöistä. Joidenkin tutkittavien sosiaalisessa verkostossa tapahtui kuntoutuksessa ollessa myönteistä kehitystä; useat saattoivat odottaa muutenkin sosiaalista tukea verkostoltaan. Muutamien tutkittavien vastuuntunto verkostoon kuuluvia kohtaan kasvoi kuntoutuksen aikana. Moni aikoi vaihtaa paikkakuntaa vapauduttuaan huumekavereista eroon pääsemiseksi. Uusia suhteita tutkittavat löysivät vertaisryhmistä ja internetin kautta. Muutamat aikoiivat ottaa yhteyttä entisiin tuttaviinsa, jotka eivät käyttä huumeita.

Monet tutkittavista aikoiivat jatkaa Silta-Valmennuksessa vielä vapautumisen jälkeen joko kuntoutuksessa, kurssilla tai työharjoittelussa tai pelkästään asunnossa. Muidenkin suunnitelmat tähtäsivät koulutukseen tai työhön. Joillakin oli jo varma tieto asunnosta tai koulutuspaikasta siviilissä. Jatkokuntoutuksen järjestymistä haitsi rahoituksen puute.

Ihmisen oma halu päästä irti päihde- ja rikoskierteestä ei välttämättä riitä tavoitteen saavuttamiseen. Varsinkin huumeongelmaisen vangin, jolla on monia terveydellisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia ongelmia, rikoskierteen katkaisu on vaativa ja aikaa vievä tavoite, joka edellyttää kokonaisvaltaista kuntoutusta ja sosiaalityötä. Jotta vankilayhteisö voisi palvella paremmin voimaantumista, sen tulisi olla päihteetön, turvallinen sekä ihmistä arvostava ja toimintojen tulisi mahdollistaa päihteettömässä elämässä tarvittavien taitojen oppiminen. Olennaisen tärkeää on myös, että rakenteellisilla ratkaisuilla turvataan vankilasta vapautuville riittävä tuki ja palvelut ja että tarvittava kuntoutus tai koulutus voi jatkua vapautumisen jälkeen yhteistyössä yhteiskunnan eri toimijoiden kesken.

SUMMARY

The research is based on the professional licentiate thesis specialised in Empowering Social Work written by Vuokko Karsikas. The thesis was graded by the Department of Social Policy of the University of Helsinki in 27 May 2005 and approved by the Faculty of Social Sciences on 14 September 2005.

The Prison Service is expected to contribute to the decrease of recidivism. Due to this, the Prison Service provides rehabilitative activities, which are intended to enhance the prisoners' potential to lead a life without crime. The object of this study is to determine the rehabilitation of prisoners especially with substance abuse problems and the preconditions for it at personal and communal level and as a societal issue using empowerment as the theoretical keyword. The empowerment enables to assess an individual's change process and the possibilities of the Prison Service to contribute to breaking the cycle of substance abuse and crime. The study covers the rehabilitation process of prisoners allocated to an external rehabilitation facility, i.e. the Silta-Valmennusyhdistys association, beginning in prison and continuing until their release phase. The Silta-Valmennusyhdistys association is a unit specialised in the rehabilitation and training of offenders.

This study is qualitative by nature. The primary data consist of themed interviews of thirteen prisoners who have been allocated in the Silta-Valmennusyhdistys association during their sentence; the secondary data contains interviews with six employees of the association and written documents. The data-based analysis of the interviews is made by using hermeneutical phenomenological approach. This study focuses on breaking the cycle of substance abuse and crime and to the rehabilitation's significance in the empowerment process. The empowerment of the prisoner is examined from physical, mental, and social angles. In addition to the empowerment, the key viewpoints when analysing the results are the motivation to break the cycle of substance abuse and crime, the overcoming of an addiction, social support and the principles of community treatment.

The interviews with the prisoners suggest that before their arrival in prison they had led substance-oriented lives, which had driven their lives into chaos. The interviews with the employees of the Silta-Valmennusyhdistys association revealed deficiencies in the social skills of the prisoners due to their marginal lifestyle. Based on the interviews with the prisoners, I found in my research that their empowerment started when they noticed that the negative influences of the substances overcame the positive ones and, hence, wanted to change their lives. Rehabilitation increased their motivation to change and had empowering effects on physical, mental, and social levels. The substance rehabilitation provided in prison helped the subjects to stop to use substances, opened their eyes to see their situation, and increased the motivation for

substance-free life. Nevertheless, prison environment did not always support their rehabilitation, which requires creating a substance-free, safe, and appreciative atmosphere, listening to people's needs, and offering an environment and activities contributing to the rehabilitation process.

The Silta-Valmennusyhdistys association offered the persons in rehabilitation a soft landing to freedom, which included learning necessary skills to lead a substance-free life, setting one's affairs in order, and accustoming to the demands of the society in safe surroundings. The association also enabled to adopt a new identity to replace the identity of a prisoner. The employees of the association also saw signs of the initiation of the subjects' empowerment process. The subjects attended to the rehabilitation offered by the association usually from two to six months before their release. The rehabilitation period of most of the subjects was carried out as planned but, on four occasions, it was interrupted due to substance use and those persons were returned to prison. Approximately half of the subjects intended to continue attending to the rehabilitation of the Silta-Valmennusyhdistys association after their release, either in the form of support housing and/or training or on-the-job training as the next step in the rehabilitation process.

Based on the results, the most important way of coping in freedom was to many of the subjects to break all contact with their friends who used drugs, because if they did not, they would have difficulties in staying clean and avoiding committing crimes. The subjects attempted to build new social networks to replace their friends who used drugs. They also expected social support from their family and other close people.

Breaking the cycle of substance abuse and crime does not depend solely on people's own will but it also requires that their varying needs of services are noted in the services provided by the society. To realise it in practice, one has to find such structural solutions, which ensure the possibility to reintegrate those released from prison to the society

LÄHTEET

Adams, R. (2003) *Social Work and Empowerment*. Third edition. Basingstoke & New York, Palgrave Macmillan.

Ahtiala, P. & Ruohonen, K. (1998) "Se oli sitä koko elämä". Kokemuksia ja näkemyksiä huumeriippuvuudesta. Helsinki, Kirjayhtymä Oy.

Alapuro, R. (1997) Ylioppilasliike ja sosiologia 60-luvulla - eli miten sosiologia auttoi opiskelijoita löytämään kansandemokraattisen liikkeen. *Tieteessä tapahtuu* 4/1997, 7-10.

Alasuutari, P. (1999) *Laadullinen tutkimus*. Tampere, Vastapaino.

Alkoholiohjelma 2004-2007. Yhteistyön lähtökohdat 2004. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. Julkaisuja 2004:7.

Allardt, E. (1998) Hyvinvointitutkimus ja elämänpolitiikka. Teoksessa J.P. Roos & T. Hoikkala (toim.) *Elämänpolitiikka*. Helsinki, Gaudeamus, 34-53.

Antikainen, A. (1996) Merkittävät oppimiskokemukset ja valtautuminen. Teoksessa A. Antikainen & H. Huotelin (toim.) *Oppiminen ja elämänhistoria. Aikuiskasvatuksen 37. vuosikirja*. Kansanvalistusseura ja Aikuiskasvatuksen tutkimusseura. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy, 251-316.

Antonowich, D.H., ja Ross, R.R. (1994) Essential Components of Successful Rehabilitation Programs for Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 38 (2), 97-104.

Arjen turvaa (2004) Sisäisen turvallisuuden ohjelma. Valtioneuvoston yleisistunto 23.9.2004. Sisäinen turvallisuus. Sisäasiainministeriön julkaisu 44/2004.

Armila-Laaksonen, A. (2004) Polku-Projektin loppuraportti. Naarajärven osahanke. Julkaisematon moniste. Tyynelän kehittämisskeskus.

Arnkil, E. (1992) Sosiaalityön rajasysteemit ja kehitysvyöhyke. *Studies in Education, Psychology and Social Research* 85. Jyväskylän yliopisto.

Arnkil, T. & Eriksson, E. (1995): Mukaan meneminen ja toisin toimiminen. Nuorisopoliklinikka verkostoissaan. *Tutkimuksia* 51. Stakes.

Asetus rangaistusten täytäntöönpanosta.

Ayers, W. (1992) Work that is real: Why teachers should be empowered ? In: GA Jr. Hess (ed) *Empowering teachers and parents. School restructuring through the eyes of anthropologists*. Westport Ct, Bergin and Garvey, 13-28.

Barnes, J.A. (1954) Class and committees in a Norwegian island parish. *Human Relations* 7 (1), 39-58.

Bell, B. & Gilbert, J. (1994) Teacher development as professional, personal, and social development. *Teaching & Teacher Education* 10 (5), 483-497.

Bell, B. & Gilbert, J. (1996) *Teacher Development: A Modell from science education*. Washington DC, Falmer Press.

Blomqvist, J. (2004) Pohdintoja riippuvuuden spontaaniparantumisesta. Teoksessa V. Hänninen & O.-H. Ylijoki (toim.) *Muuttuuko ihminen*. Anja Koski-Jänneksen juhlakirja. Tampere, Tampereen yliopistopaino - Juvenes Print, 155-184.

Bonta, J. (1997) *Offender rehabilitation: From research to practise*. User Report No. 1. Department of the Solicitor General of Canada. Ottawa.

Bonta, J. (2003) Rikoksentehtäjäiden kuntouttaminen - tutkimuksesta käytäntöön. Teoksessa *What works - Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003, 52-64.

Booth, B.M. & Russell, D.W. & Soucek, S. & Laughlin, P.R. (1992) Social Support and outcome of alcoholism treatment. *American Journal of Drugs and Alcohol Abuse* 18, 87-101.

Bowes, A.M. (1996) *Evaluating an Empowering Research Strategy: Reflections on Action-Research with South Asian Women*, *Sociological Research Online*, 1 (1) <<http://www.socresonline.org.uk/socresonline/1/1/1.html>>.

Chylicki, P. (1992) *Att upphöra med brott, vägar ut ur den kriminella karriären*. Lund, Lund University Press.

Collin, A. & Streng, T. (1989) *Uusi Ruotsi-Suomi sanakirja*. Keuruu, Otava.

Daly, G. (1996) *Homeless. Policies, strategies, and lives on the street*. London and New York, Routledge.

Dominelli, L. (2002) *Feminist Social Work Theory and Practice*. Houndmills, Palgrave.

"Että olis joku, kelle puhua asioista..." Kriminaalihuollon päihdetyön kehittämishankkeen Bikva-arviointi 2004. Kriminaalihuoltolaitos: Vantaan aluetuotoimisto.

Euroopan neuvoston 4.11.1950 ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehty yleissopimus.

Euroopan neuvoston vankilasäännöt 12.2.1987.

Euroopan Unionin huumausainestrategia vuosiksi 2000-2004.

Fetterman, D.M. & Kaftarian, S. J. & Wandersman, A. (toim.) (1996) *Empowerment Evaluation*. Thousand Oaks, Sage.

Fingarette, H. (1989) *Heavy Drinking. The Myth of Alcoholism as a Disease*. Berkeley, University of California Press.

- Foucault, M. (2000) Tarkkailla ja rangaista. Keuruu, Otava.
- Frankl, V.E. (2002) Ihmisyyden rajalla. Helsinki, Otava.
- Freire, P. (1972) Pedagogy of the Oppressed. Harmondsworth, Penguin.
- Gendreau, P. & Cullen, F.T., & Bonta, J. (1994) Intensive rehabilitation supervision: The next generation in community corrections. Federal Probation, 58 (1).
- Goffman, E. (1961) Asylums. Doubleday, Garden City.
- Goffman, E. (1963) Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity. New Jersey, Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs.
- Granfelt, R. (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 702. Pieksämäki.
- Granfelt, R. (2003a) Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Suomen ympäristö 613. Ympäristöministeriö.
- Granfelt, R. (2003b) Päihteettömien päivien talo. Tutkimus Kivitaskuyhteisöstä asukkaiden tulkitsemana. Espoon Diakoniasäätiö.
- Granfelt, Riitta (2005) Vapautuvien vankien tuettu asuminen. Teoksessa R. Hynynen (toim.) Asuntoja ja tukea asunnottomille. Suomen ympäristö 745. Ympäristöministeriö, 119-158.
- Hakkarainen, P. (1992) Suomalainen huumeekysymys. Huumausaineiden yhteiskunnallinen paikka Suomessa toisen maailmansodan jälkeen. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja N:o 42.
- Hakkarainen, P. (2001) Huumeiden käytön sosiaaliset kehukset. Teoksessa R. Piisi (toim.) Huumetyö. Helsinki, Tammi, 73-98.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain muuttamisesta 10/1998vp.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi 262/2004vp.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeinhoitolaitoksen hallintoa koskevien säännösten uudistamiseksi 261/2004vp.
- Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistusten täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi 263/2004vp.
- Hallitusohjelma 2003. Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003.
- Hautala, A.-M. (1998) Vankien selviytyminen kohti päihteettömyyttä. Oulun yliopisto. Lääketieteellinen tiedekunta. Hoitotieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.

Havio, M. & Mattila, R. & Sinnemäki, T. & Syysmeri, L. (1994) Päihteenkäyttäjän hoitotyön haasteena. Helsinki, Kirjayhtymä.

Heikkilä, K. (2004) Kiskot vievät. Arviointitutkimus yhteisohoidosta huumeclinikalla. Sosiologista keskustelua. Sociological Discussions. Turun yliopisto, sosiologian laitos B 42.

Heikkilä-Laakso, K. & Heikkilä, J. (1997) Innovatiivisuutta etsimässä. Irtiottoa keskinkertaisuudesta. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan julkaisusarja B:57. Turun opettajankoulutuslaitos.

Heinonen, T. & Spearman, L. (2001) Social Work Practice. Problem Solving and Beyond. Toronto/Vancouver, Irwin Publishing Ltd.

Helne, T. (2002) Syrjäytymisen yhteiskunta. Tutkimuksia 123. Stakes.

Hirsjärvi, S. & Liikanen, P. & Remes, P. & Sajavaara, P. (1992) Tutkimus ja sen raportointi. Helsinki, Kirjayhtymä.

Hirsjärvi, S. & Remes, P. & Sajavaara, P. (2001) Tutki ja kirjoita. 6-7. painos. Helsinki, Tammi.

Honka, O. & Kajjalainen, M. & Karakorpi, R. (2004) Päihdetilinpäätös 1999-2003 ja suuntaviivat. Rikosseuraamusviraston monisteita 10/2004.

Humphreys, K. & Moos, R.H., & Cohen, C. (1997) Social and community resources and longterm recovery from treated and untreated alcoholism. Journal of Studies on Alcohol 58, 531-538.

Hurtig, J. & Laitinen, M. (2002) Varjojen jäljillä. Teoksessa M. Laitinen & J. Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Jyväskylä, PS-kustannus, 192-198.

Huumeainestrategia 1997. Huumeainepoliittisen toimikunnan mietintö 1997. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Huumeiden torjunnan ja päihdehuollon tehostaminen vankeusaikana (1991) Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1/1991.

Hypén, K. (2001) Assessment Method for Evaluating the Working Capacity of Prison Inmates. Guide to preparing, recording and using the assessments. The Criminal Sanctions Agency. Helsinki.

Hypén, K. (2002) Riski- ja tarvearviot rangaistusajan suunnittelun apuna. Teoksessa M. Salminen & K. Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002, 202-220.

Hypén, K. (2004) Vankilasta vuosina 1993-2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004.

Hyväri, S. (2001) Vallattomuudesta vastuuseen. Kokemuksen politiikan sankaritarinoita. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 3/2001.

Hyypä, M.T. (2002) Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Keuruu, PS-kustannus.

Hämäläinen, J. & Niemelä, P. (1993) Sosiaalialan etiikka. Helsinki, WSOY.

Härkäpää, K. & Järvikoski, A. (1995) Psykkinen sopeutuminen, selviytyminen ja hallinta. Teoksessa A. Suikkanen ym. Kuntoutuksen ulottuvuudet. Porvoo-Helsinki-Juva, WSOY, 128-160.

Jaatinen, J. (2000) Viattomuuden tarinoita. Nuoret päihdekulttuurinsa kuvaajina. Raportteja 251. Stakes.

Jokinen, A. & Juhila, K. (1991) Pohjimmaiset asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä. Helsinki, Sosiaaliturvan keskusliitto, Asuntohallitus.

Joukamaa, M. (1991) Suomalaisten vankien terveys. Kansanterveystieteen julkaisuja M 107/91.

Jungner, M. (2004) Päihdeinfo. Päihdekuntoutus ja sitä tukeva toiminta vankeinhoitoalueittain ja vankiloittain. Rikosseuraamusviraston julkaisemat moniste 13.7.2004.

Jälkihuoltotarpeen kartoitus (1974-76) Osat 1-5. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston selvitteitä.

Järvelä, S. (2002) Lainrikkajien kuntoutuksesta vapaudessa. Teoksessa M. Salminen & K. Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002, 267-291.

Järvelä, S. & Kääriäinen, J. & Valokivi, H. (2002) Lainrikkajien projektit 1996 -2002. Projektiselvitys Yhteistyössä rikoksettomaan elämään -hankkeelle. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2002.

Järvelä, S. & Laukkanen, M. (2000) Näkökulmia voimavaraistamiseen. Employment - julkaisut No 19. Työministeriö.

Järvikoski, A. (1994) Vajaakuntoisuudesta elämänhallintaan. Kuntoutuksen viitekehysten ja toimintamallien tarkastelu. Tutkimuksia 46. Kuntoutussäätiö.

Järvikoski, A. (2004a) Kuntoutuksen arvioinnista. FinSocNews, Uutiskirje sosiaalihuollon menetelmien arvioinnista 2/2004. FinSoc-sosiaalipalvelujen evaluaatioryhmä. Stakes.

Järvikoski, A. (2004b) Näkökulmia kuntouttavaan sosiaalityöhön /Perspektiv på empowermentbaserat socialt arbete. Luento Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksella 26.2.2004.

Järvikoski, A. & Härkäpää, K. (1995) Mitä kuntoutus on? Teoksessa A. Suikkanen ym. (toim.) Kuntoutuksen ulottuvuudet. Porvoo, WSOY, 12-28.

Järvikoski, A. & Härkäpää, K. & Laisola-Nuotio, A. & Paatero, H. & Rissanen, P. (2003) Kuntoutuksen tutkimus: tehtävät ja mahdollisuudet. Näkökulmia kuntoutuksen tutkimuksen kehittämishjelmaan. Kuntoutus 4/2003, 20-32.

Kaipio, K. (2004) Pohdintoja päihteiden käytöstä, hoidosta ja tuloksellisuudesta. Teoksessa M. Suoninen & S. Sulkko (toim.) Puheenvuoroja itäsuomalaisen päihdetyön tulevaisuudesta. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 1/2004, 31-39

Kananoja, A. (2004) Kuntouttava työote ja kuntoutuminen. Helsingin työvoiman palvelukeskus DUURIN avajaisseminaari 8.10.2004.

Kansaneläkelaki.

Karekivi, L. (1999) Ehkä en kokeilisikaan jos... Tutkimus ylivieskalaisten nuorten tupakoinnista ja päihteidenkäytöstä ja niihin liittyvästä terveystieteestä vuosina 1989 - 1998. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 154. Jyväskylän yliopisto.

Karjalainen, J. (1996) Ketäpä rosvot kiinnostaisi. Dialogi. Stakes. vol. 6 (1), 26-28.

Karjalainen, V. (2004) Yksilöllistymiskehitys muuttaa kuntoutusta - mutta miten? Teoksessa V. Karjalainen & I. Viikkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Saarijärvi, Stakes, 11 - 25.

Karjalainen, V. & Viikkumaa, I. (toim.) (2004) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Saarijärvi, Stakes.

Karsikas, V. (2004) Ulkopuolinen sijoitus siltana siviiliin. Kontra 6:2004, 28-29.

Karsikas, V. & Sunimento, K. (2004) Vangin sijoitus ulkopuoliseen laitokseen vuonna 2003. Rikosseuraamusviraston monisteita 9/2004.

Kaukonen, O. (2004) Päihdepalvelujen vaikuttavuus hajautetussa hyvinvointivaltiossa. Teoksessa M. Suoninen & S. Sulkko (toim.) Puheenvuoroja itäsuomalaisen päihdetyön tulevaisuudesta. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisuja 1/2004, 40-65.

Kauppi, T. (1999) Vankeudesta vapauteen. Suomalaisen miesvankien turvattomuus ja elämäntilanteiden hallinta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja. Helsinki, Tietosanoma.

Keltikangas-Järvinen, L. (1998) Hyvä itsetunto. 8. painos. Porvoo-Helsinki-Juva, WSOY.

Kempainen, E. (2004) Kuntoutuksen tavoitteet, keinot ja oikeusluonne. Teoksessa V. Karjalainen & I. Viikkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Saarijärvi, Stakes, 71-79.

Kinnunen, A. (2002) Poliisin tehostettu huume kontrolli. Teoksessa O. Kaukonen & P. Hakkarainen (toim.) Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa. Helsinki, Gaudeamus, 193-228.

Kinnunen, P. (1998) Hyvinvoinnin ruletti. Tutkimus sosiaalisen tuen verkostojen jäsentymisestä 1990-luvun lopun Suomessa. Acta Universitatis Lapponiensis 20. Lapin yliopisto.

Kirkpatrick, J. (2000) Täyskäännös. Uutta toivoa päihderiippuvaisille naisille. Keuruu, Otavan Kirjapaino Oy.

Knuuttila, V. & Saarnio, P. & Siekkinen, K. (2003) Satunnaistettu hoitotutkimusko totuuden tae? A-klinikkasäätiö. TIIMI 5/2003.

Koikkalainen, S. (1998) Vankeuden aikana järjestettävä seksuaalirikoksista tuomituille tarkoitettu toiminta. Projektiryhmän mietintö. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 2/1998.

Kokko, R.-L. (2003) Asiakas kuntoutuksen yhteistyöryhmässä. Institutionaalisen kohtaamisen jännitteitä. Tutkimuksia 72/2003. Kuntoutussäätiö.

Koski-Jännes, A. (1995) Huppu silmiltä. Katsaus vankien päihteiden käytön vähentämismenetelmiin ja niiden tuloksellisuuteen. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1/1995.

Koski-Jännes, A. & Jussila, A. & Hänninen, V. (1998) Miten riippuvuus voitetaan. Keuruu, Otava.

Koski-Jännes, A. & Pienimäki, A. & Valtari, M. (2003) Yhteisvoimin muutokseen? Tutkimus laitoshoidon jälkeisen sosiaalisen tuen lisäämisestä päihdeongelmaisilla. Raporttisarja nro 50:2003. A-klinikkasäätiö.

Kriminaalihoitolaitoksen linjaukset suhtautumisessa päihteiden käyttöön yhdyskuntaseuraamusten toimeenpanossa. Kriminaalihoitolaitos 22.7.2004.

Kumpusalo, E. (1991) Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Raportteja 8/1991. Sosiaali- ja terveyshallitus.

Kuntouttava vankityökokeilu Helsingin kaupungissa 15.11.1999 - 15.11.2000. Seurantaryhmän raportti. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto 6.3.2001.

Kuntoutuksen tutkimuksen kehittämisohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriö, Kuntoutusasiain neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2003:19.

Kuntoutus selonteko 2002. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2002:6.

Kuronen, M. (2004) Valtaistumista vai voimavaraistumista - Feministisiä näkökulmia empowermettiin sosiaalityön käsitteenä ja käytäntönä. Teoksessa M. Kuronen & R. Granfelt & L. Nyqvist & P. Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen 3. vuosikirja. Jyväskylä, PS-kustannus, 277-296.

Kuure, T. (1996) Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehtoiset strategiat. Tampere, Tampereen yliopisto.

Kyngäs, M. (2000) Vankeus miehen elämänkulussa. Tutkimus nuorena rikosentekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Acta Universitatis Lapponiensis 36.

Kääriäinen, J. (1994) Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994.

Köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen vastainen kansallinen toimintasuunnitelma vuosille 2003-2005. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Lahti, J. & Pienimäki, A. (2004) Päihdekuntoutus rakentuu sosiaaliselle perustalle. Teoksessa V. Karjalainen & I. Viikkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Stakes, 137-151.

Laine, M. (1988) Rosvosta kunnan kansalaiseksi? Rikollisen resosiaalisaation mahdollisuuksista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 4/1988.

Laine, M. (1991) Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan. Juva, WSOY.

Laine, M. (1994) Voidaanko vankeja ja rikollisia kuntouttaa? Katsaus historiaan ja tieteelliseen keskusteluun. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 2/1994.

Laine, M. (2002) Kuntoutus vankilan tehtävänä. Teoksessa M. Salminen & K. Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002, 123-136.

Laitinen, M. (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere, Vastapaino.

Laki rangaistusten täytäntöönpanon hallinnosta.

Laki rangaistusten täytäntöönpanosta.

Lalander, P. (2001) Hela världen är din: en bok om unga heroinister. Lund, Studentlitteratur.

Lee, J.A.B. (1996) The Empowerment Approach to Social Work Practice. Teoksessa F.J. Turner (toim) Social work treatment. New Yor, The Free Press, 218-249.

Lehto, J. (1991) Juoppojen professionaalinen auttaminen. Tutkimus lääkäreiden, sosiaalityöntekijöiden ja poliisien juoppouteen kohdistamasta työstä ja siihen kohdistuvien professionaalisuusodotusten vaikutuksesta. Tutkimuksia 1/1991. Sosiaali- ja terveyshallitus.

Linderborg, H. (2001) Brott och straff. En undersökning av samhällstjänsten som straff. Åbo, Åbo Akademis förlag.

Linderborg, H. (2004) Sosiaalityö yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoon liittyvässä valvonnassa. *Oikeus* 2004:33 (2), 158-178.

Lindqvist, M. (1999) *Keskeneräisyyden puolustus*. Helsinki, Otava.

Lindqvist, M. (2002) Paha, ymmärtämisen rajat ja auttajan varjo. Teoksessa M. Laitinen & J. Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyden ja auttamistyön varjojen jäljillä*. Keuruu, PS-kustannus, 168-190.

Lipton, D.S. (1998) *Therapeutic Community Treatment Programming in Corrections*. Psychology, Crime & Law, vol. 4. Overseas Publishers Association, 213-263.

Litmanen, I. (2004) *Vankeinhoitotyön arvot ja periaatteet*. Laurea-ammattikorkeakoulu. Vantaa-Porvoo alueyksikkö. Rikosseuraamusala.

Lång, K.J. (2004) *Rikos ja rangaistus, oikeus ja kohtuus*. K. Mäkelä ja I. Taipale (toim.) *Acta Poenologia 1/2004*. Vankeinhoidon koulutuskeskus.

Martinson, R. (1974) *What works? Questions and Answers about Prison Reform*. The Public Interest, No 35/1974, 22-54.

McGuire, J. (2003) *Rikosten uusintariskin vähentämisessä käytettävät menetelmät - kansainvälisiä näkymiä*. Teoksessa *What works - Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003, 68-106.

Metteri, A. & Haukka-Wacklin, T. (2004) *Sosiaalinen tuki kuntoutuksen ytimessä*. Teoksessa V. Karjalainen & I. Vilkkumaa (toim.) *Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen*. Stakes, 53-68.

Miller, W. R. & Rollnick, S. (1991) *Motivational Interviewing. Preparing People for Chance*. New York/London, The Guilford Press.

Motiuk, L. (2003) *Rikollista käyttäytymistä selittävät teoriat*. Teoksessa *What works - Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003, 11-51.

Murto, K. (1997) *Yhteisöhoito suuntauksia*. Jyväskylän Koulutuskeskus Oy. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.

Murto, L. (2002) *Päihdehuollon suomalainen malli kansainvälistyvässä ympäristössä*. Teoksessa O. Kaukonen & P. Hakkarainen (toim.) *Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa*. Helsinki, Gaudeamus, 167-192.

Mutalahti, T. (1999) *Hoito ja rangaistus kohtaavat - Vankien päihdehuolto-projektin loppuraportti*. Raportteja 242. Stakes.

Mäkelä, R. (2003) *Päihdetyön tuloksellisuus - tutkimusnäyttöjä vai käytännön viisautta? A-klinikkasäätiö*. TIIMI 6/ 2003, 4-6.

Mäki, J. (2002) Päihdestrategiat. Teoksessa M. Salminen & K. Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002, 239-249.

Määttä, P. (2001) Perhe asiantuntijana. Erityiskasvatuksen ja kuntoutuksen käytännöt. Jyväskylä, Atena kustannus.

Mönkkönen, K. (2002) Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 94.

Neufelt, J. & Grimmert, P.P. (1994) The Authenticity for Struggle. In: P.P. Grimmert & J. Neufelt (eds) Teacher development and the struggle for authenticity. Professional growth and restructuring in the context of change. New York, Teacher College Press.

NIDA (2000) Principles of Drug Addiction Treatment - a Research-based Guide. Osoitteessa www.nida.nih.gov/PODAT/PODATIndex.html.

NIDA (2002) Therapeutic community. National Institute on Drug Abuse. Research Report Series. Osoitteessa www.nida.nih.gov.

Niemelä, J. (1998) Usko, hoito ja toipuminen. Tutkimus kääntymyksestä ja kristillisestä päihdehoidosta. Tutkimuksia 96. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes.

Niemelä, J. (2004) Hyvinvointivaltio tarvitsee kansalaisyhteiskuntaa. Teoksessa M. Suoninen & S. Sulkko (toim.) Puheenvuoroja itäsuomalaisen päihdetyön tulevaisuudesta. Itä-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisu 1/2004, 9-30.

Nurmi, J. (2002) Janus-käsikirja. Kriminaalitaustaisen henkilön kokonaiskuntoutus. Kiipulan ammatillinen aikuiskoulutuskeskus. ESR, Janus-projekti.

Nylund, M. (1999) Oma-apuryhmät välittäjinä arjessa. Teoksessa L. Hokkanen & P. Kinnunen & M. Siisiäinen (toim.) Haastava kolmas sektori. Pohdintoja tutkimuksen ja toiminnan moninaisuudesta. Sosiaali- ja terveysturvan Keskusliitto ry, Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy, 116-134.

Nylund, M. (2004) Sosiaalisten verkostojen tutkimus ja sosiaalityön käytännöt. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 12 (2), 184-199.

Oikeusministeriön päätös 15.6.1999 vangin sijoittamisesta ulkopuoliseen laitokseen.

Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston ohje 21.12.2000/12/011/2000 Vangin sijoittaminen ulkopuoliseen laitokseen.

Paasio, P. (2003) Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla. STAKES/FinSoc/ 3/2003.

Parker, H. & Aldridge, J. & Measham, F. (1998) Illegal leisure. London, Routledge.

Parkkinen, M. (2004) Polku-Projektin loppuraportti. Sukevan osahanke. Tyynelän kehittämiskeskus. Julkaisematon moniste.

Partanen, J. (2002) Huumeet maailmalla ja Suomessa. Teoksessa O. Kaukonen & P. Hakkarainen (toim.) Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa. Helsinki, Gaudeamus, 13-37.

Payne, M. (1991) Modern Social Work Theory. A Critical Introduction. Chicago, Lyseum Books.

Pease, B. (2002) Rethinking Empowerment: A Postmodern Reappraisal for Emancipatory Practice. British Journal of Social Work 32 (2), 135-147.

Peltonen, R. (1994) Sosiaalinen tuki, elämänhallinta ja koettu terveys keski-ikäisillä naisilla. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 54. Åbo Akademi, socialpolitiska institutionen.

Perhe muurin toisella puolella. Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusviraston julkaisu 1/2003.

Peräkylä, A. (1986) Vartijan näkökulma. Tutkimus vanginvartijoiden työhön liittyvästä tulkintakehyksestä. Vankeinhoidon koulutuskeskus. Julkaisut 1/86.

Perälä, J. (2002) Hidasta ja nopeaa - heroiinin ja amfetamiinin käytön etnografiaa. Teoksessa O. Kaukonen & P. Hakkarainen (toim.) Huumeiden käyttäjä hyvinvointivaltiossa. Helsinki, Gaudeamus, 68-109.

Pierce, G. & Sarason, I.G. & Sarason, B.R. (1996) Coping and social support. Teoksessa M. Zeidner & N. S. Endler (toim.) Handbook of coping: theory, research, applications. New York, Wiley, 435-444.

Pohjola, A. (1993) Asiakasnäkökulmasta ja kulman takaa. Sosiaalivakuutus 1, 20-21.

Pohjola, A. (1994) Näemme köyhyyden, mutta emme köyhiä. Teoksessa M. Heikkilä & K. Vähätalo (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Helsinki, Gaudeamus, 191 - 211.

Poikeljärvi, M. & Hytönen, M. "Kid" (1995) "Ai sä olet se Maukka!". Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 6/1995.

Polkujen rakentamista pääteiden välille. Kriminaalihuollon päihdetyön kehittämishankkeen arviointitutkimus. Rikosseuraamusviraston julkaisu 3/2004.

Prochaska, J.O., DiClemente, C.C. & Norcross, J.C. (1992) In Search How People Change. Applications to Addictive Behaviors. American Psychologist, 47, 1102-1114.

Päihdehuoltolaki.

Pösö, T. (1986) Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta. Sosiaalipoliittikan laitos. Tutkimuksia 83. Tampereen yliopisto.

- Pösö, T. (2002) Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. Teoksessa M. Laitinen & J. Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. Keuruu, PS-kustannus, 108-126.
- Rantala, K. (2004) Vankilasta vapautuvat huumeiden käyttäjät: sosiaalinen ongelma? Uusintarikollisuuden vähentäminen yksilökohtaisella työotteella ja verkostoituen. Tampereen Huumeopilotin 4. raportti 2004. Sosiaali- ja terveystoimi. Tampere.
- Rauhala, L. (1983) Ihmiskäsitys ihmistyössä. Jyväskylä, Gaudeamus.
- Rauhala, L. (1992) Henkinen ihmisessä. Helsinki, Yliopistopaino.
- Raunio, K. (1993) Yhteiskunta, sosiaalipolitiikka ja sosiaalityö. Turun yliopiston julkaisuja. Annales Universitatis Turkuensis, Sarja C, osa 93.
- Raunio, K. (2000) Sosiaalityö murroksessa. Helsinki, Gaudeamus.
- Rekiaro, I. & Robinson, D. (1989) Suomi / Englanti / Suomi sanakirja. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.
- Riittinen, L. (1998) Vankien elämänhallinta. Psykologian ammatillinen lisensiaatintutkimus. Psykologian laitos. Jyväskylän yliopisto.
- Riittinen, L. (2001) Huumetyö vankiloissa. Teoksessa R. Piisi (toim) Huumetyö. Helsinki, Tammi, 154-170.
- Rikoksettomaan elämänhallintaan (2001) Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 2001:2. Oikeusministeriö.
- Roberts, C. (2003) Vaikuttavien ohjelmien järjestäminen. Vankeinhoidon ja kriminaalihuollon toteuttamisen perspektiivit. Teoksessa What works - Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/ 2003, 107-143.
- Robson, C. (2001) Käytännön arvioinnin perusteet. Opas evaluaation tekijöille ja tilaajille. Helsinki, Tammi.
- Rodwell, CM. (1996) An Analysis of the concept of empowerment. Journal of Advanced Nursing 23 (2), 305-313.
- Rogers, C.R. (1961) On Becoming a Person. A Therapist's View of Psychotherapy. The University of Wisconsin. London, Cambridge, Massachusetts, Constable & Company Ltd.
- Rose, S.M. (1991) Case management & social work practise. New York, Longman.
- Rose, S.M. (2003a) Sosiaalityön missio. Teoksessa M. Laitinen & A. Pohjola (toim.) Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. Jyväskylä, PS-kustannus, 193-205.

- Rose, S. (2003b) Empowerment -luennot Helsingin yliopisto syksy 2003.
- Rose, S.M. & Black, B. L. (1985) *Advocacy and Empowerment. Mental Health Care in the Community.* Boston, London and Henley, Routledge & Kegan Paul.
- Rostila, I. (2001) Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylän yliopisto, SoPhi.
- Ruisniemi, A. (1997) Asiakkaana päihdekuntoutuksessa. Asiakkaiden kokemuksia laituskuntoutuksesta Kankaanpään A-kodissa. A-klinikkasäätiön raporttisarja Nro 23.
- Ruisniemi, A. (2003) Sosiaalinen kuntoutus päihdetyössä kannattaa. Tiimi 2, 8-11.
- Saari, O. & Pynnä, H. (2000) "Rikoksiin syyllistyneille tarkoitetun ohjaavan koulutuksen teoreettista pohdintaa. Elämyksistä tukea elämänmuutokseen?" Raportteja 2000/1. Tampere.
- Saarnio, P. (2001) Mitkä tekijät vaikuttavat terapiasuhteen keskeyttämiseen avopäihdehuollossa? *Yhteiskuntapolitiikka* 66:3/2001, 224-232.
- Saleebey, D. (1997) Introduction: Power in the People. Teoksessa D. Saleebey (ed.) *The Strengths Perspective in Social Work Practice.* Second Edition. New York etc, Longman, 3-19.
- Satka, M. (1993) Kansalaiskeskeinen sosiaalityö. Utopia ja vaihtoehto. *Sosiaalityöntekijä* (3), 23-26.
- Seikkula, J. (1994) Sosiaaliset verkostot. Ammattiauttajan voimavara kriiseissä. Helsinki, Kirjayhtymä.
- Siikkala, H. (1997) Kuunteleva lääkäri. Teoksessa T. Salmela (toim.) *Autetaanko asiakasta - palvelaanko potilasta?* Jyväskylä, Juva, Atena Kustannus Oy, 77-93.
- Sijoittajyksikkötoiminnan käsikirja (2004) Rikosseuraamusalan käsikirjoja 1/2004. Rikosseuraamusviraston julkaisematon käsikirja.
- Siitonen, J. (1999) Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. *Acta Universitatis Ouluensis E* 37. Oulun yliopisto.
- Silvennoinen, J. & Stolt, P. (2003) Ojasta allikkoon - vai takaisin hoitopolulle? Retkahdushoito-ohjelma. Hämeenlinnan vankisairaalan julkaisematon moniste 8.9.2003.
- Simon, B.L. (1994) *The Empowerment Tradition in American Social Work. A History.* New York, Columbia University Press.
- Sinervo, H. & Valokivi, H. (2001) Suunniteltu vapautuminen-projekti 1999-2001. Loppuraportti. Tampere, Tampereen Yliopistopaino Oy.
- Somerkivi, P. (2000) "Olen verkon silmässä kala". Vammaisuus, kuntoutuminen ja selviytyminen sosiaalisen tuen verkostoissa. Sosiaalitieteiden laitos. Vammaistutkimusyksikkö. Kuopion yliopisto.

Sopimushoitotoimikunnan mietintö 2002:3. Laki sopimushoidon kokeilemisesta.

Sosiaalibarometri 2004. Hyvinvointipalvelujen tuottajien ajankohtainen tilanne ja näkemys kansalaisten hyvinvoinnista. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Sosiaalihuoltolaki.

Stakes (2004) ICF, Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus. Jyväskylä, Gummerus Kirjapaino Oy.

Stenberg, C-O. & Karsikas, V. (2004) Kuntouttava vankityö vuonna 2003. Rikosseuraamusviraston monisteita 1/2004.

Suomela, M. (2002) Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat. Teoksessa M. Salminen & K. Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002, 221-238.

Suomen Perustuslaki.

Suominen, K. & Vuorinen, M. (1999) Kotihoidon arki ja etiikka. Helsinki, Kirjayhtymä Oy.

Svedberg, L. (1995) Marginalitet. Ett socialt dilemma. Lund, Studentlitteratur.

Svedhem, L. (1990) Nätverk och individen. Teoksessa L. Svedhem (toim.) Nätverksterapi -teori och praktik. Stockholm, Carlssons, 146-148.

Swaling, J. (1990) Social klass och nätverk. Teoksessa L. Svedhem (toim.) Nätverksterapi -teori och praktik. Stockholm, Carlssons, 146-148.

Särkelä, A. (1993) Sosiaalityön asiakas subjektina ja ei-subjektina. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Täydennyskoulutusjulkaisu 7.

Särkelä, A. (2001) Välittäminen ammattina. Tampere, Vastapaino.

Talo, S. (2002) Moniammatillisuus kuntoutuksessa. Kuntoutus 3/2002.

Talo, S. & Wikström, J. & Metteri, A. (2001) Kuntoutuminen monitieteisenä ja -tasoisena prosessina. Teoksessa T. Kallanranta & P. Rissanen & I. Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus. Helsinki, Duodecim, 55-71.

Tamminen, M. (2000) Paluu normaaliin. Tutkimus addiktiivisen päihdekäytön lopettamisesta. Raportteja 247. Stakes.

Terveys 2000-tutkimus. Sosiaali- ja terveysministeriön ja Kansanterveyslaitoksen tiedotteet 173, 175 ja 176/2002/3.6.2002.

Timonen, T.J. (2003) Sieluun kun sattuu. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 1/2003.

Toimeentulotuki (2003) Opas toimeentulotukilain soveltajille. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaita 2003:10/22.8.2003.

Tourunen, J. (2000) Epäilyksen polttopisteessä. Tutkimus päihdekuntoutusosastosta vankilassa. Tutkimuksia 112. Stakes.

Tourunen, J. & Perälä, J. (2004) Kohti kognitiivista yhteisöhoitoa? Helsingin vankilan päihdeettömän osaston arviointi- ja kehittämistutkimus. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2004.

Turvallisuustalkoot - Kansallinen rikosentorjuntaohjelma. Oikeusministeriö. Yleisen osaston julkaisuja 2/1999.

Ulvinen, V.-M. (1996) Vankilaelämän kasvatukselliset alueet vankeinhoidon tavoitteiden kehityksessä - estettyjä kuvia? Acta Universitatis Ouluensis. Käyttätymistieteiden laitos. E 22.

Ursinus, K. (2001) Valoa kohti - huumeriippuvuudesta kärsineen nuoren raitistumisprosessi (empowerment) voimaantumisteorian valossa. Pro gradu-tutkielma. Sosiaalitieteiden laitos. Kuopion yliopisto.

Valtioneuvoston kuntoutusselonteko 2002.

Valtioneuvoston periaatepäätös alkoholipolitiikan linjauksista. Sosiaali- ja terveysministeriö. Esitteitä 2003:6.

Valtioneuvoston periaatepäätös huumausainepoliittisesta toimenpideohjelmasta vuosille 2004-2007. Sosiaali- ja terveysministeriö. Julkaisuja 2004:1.

Valtioneuvoston periaatepäätös huumausainepoliitikasta 1998. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Valtioneuvoston periaatepäätös huumausainepoliitikasta 2000. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Valtioneuvoston periaatepäätös kansalliseksi rikosentorjuntaohjelmaksi 4.3.1999.

Vammaisten opiskelijoiden valmentava ja kuntouttava opetus ja ohjaus ammatillisessa koulutuksessa (2000) Opetussuunnitelman perusteet. Opetushallitus 17.3.2000.

Vankeinhoidon päihdestrategia. I osa. Toimintaohje vuosille 1999-2001. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston ohje 27.1.1999.

Vankeinhoidon päihdestrategia vuosiksi 2004 - 2006. Rikosseuraamusvirasto. Helsinki 2004.

Vankeinhoidon vuosikertomukset 1990-2000. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto. Helsinki 1991-2001.

Vankeinhoitoasetus.

Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltoyhdistyksen periaateohjelma sekä lähiajan toimintalinjat (1999). Oikeusministeriö. Helsinki.

Vankeusrangaistuskomitea (2001). Komiteamietintö 6:2001.

Vankien terveydenhuollon ja päihdehuollon kustannustenjakoa. Työryhmän mietintö. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 5/1999.

Vankien terveydenhuollon kehittäminen (2003). Työryhmän raportti 31.12.2002. Rikosseuraamusviraston monisteita 1/2003.

Vankien työ- ja toimintakyvyn arviointimenetelmä (1999). Arvioiden tekemisen, kirjaamisen ja käytön käsikirja. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisematon moniste.

Vankilan valmentavan työn opas (2004). Rikosseuraamusalan käsikirja 2/2004. Rikosseuraamusvirasto.

Vilkkumaa, I. (2004) Kolme tapaa nähdä sosiaalinen kuntoutuksessa. Teoksessa V. Karjalainen & I.Vilkkumaa (toim.) Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen. Stakes. Saarijärvi, Gummerus Kirjapaino Oy, 27 - 39.

Vuorinen, M. (1995) Vertaistuki psykiatristen potilaiden kuntoutuksessa. Kuntoutus 18 (3), 37-40.

Vuosikertomukset 2001-2004. Kriminaalihuoltolaitos & Vankeinhoitolaitos. Rikosseuraamusvirasto.

Vähimmäissääntöjen soveltaminen (1998). Hyvän vankeinhoidon käsikirja. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/97. Alkuteos Making Standards Work. An International Handbook on Good Prison Practice. Suom. T. Soukola.

Vähätalo, K. (1996) Pitkäaikaistyöttömät ja lamasta selviytyminen. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien työmarkkina-aseman ja sosiaalisen huono-osaisuuden muotoutumisesta vuosina 1993-94. Työpoliittinen tutkimus Nro 132. Työministeriö.

Walters, G.D. (1994) Drugs and crime in lifestyle perspective. London, Sage.

Weckroth, K. (1994) Minä ja se toinen. Helsinki, Hanki ja jää.

World Health Organization (2001) International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Geneva, WHO.

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien julistus 10.12.1948.

Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöt 31.7.1957.

Yhteistyössä Rikoksettomaan Elämään-hanke 2004.Väliraportti. Rikosseuraamusviraston monisteita 8/2004.

Å lære bak murene (2003) Utdannelse og kriminalomsorg i et livslangt læringsperspektiv. Nordisk kartlegging av fengselsundervisningen. Temanord 2003:549. Nordisk Ministerråd.

Internet-sivustot

www.jns.fi/equal - 18.3.2005

www.kielikone.fi - 7.3.2004

www.kolumbus.fi/kris.kid/ - 5.1.2005

www.kriti.fi - luettu 5.1.2005

www.nasuomi.org.fi - 7.2.2004

www.rikosentorjunta.fi - 18.3.2005

www.rikosseuraamus.fi - 5.1.2005

www.siltavalmennus.fi - 7.2.2004 ja 10.1.2005 (aiemmin www.silta-valmennusyhdistys.fi)

www.suomenaa.fi - 7.2.2004

www.talentia.fi - 5.1.2005

www.tynnela.fi/kehittamiskeskus.htm - luettu 5.1.2005

www.vankeinhoito.fi - 7.2.2004

Painamattomat lähteet

Työ- ja toimintakyvyn arviointitiedot (2004). Rikosseuraamusviraston yhdistetyt atk-tiedot.

Riski- ja tarvearviointitiedot (2004). Rikosseuraamusviraston yhdistetyt atk-tiedot.

LIITTEET

Liite 1.

Tutkimuslupa

RIKOSSEURAAMUSVIRASTO
OIKEUDELLINEN YKSIKKÖ   8.10.2001   1007/912/2001

Erityisasiantuntija Vuokko Karsikas

Hakemus 3.10.2001

TUTKIMUSLUPA

Olette pyytänyt rikosseuraamusviraston lupaa Silta-Valmennusyhdistyksen järjestämän vankien kuntoutustoiminnan vaikuttavuuden arviointiin. Tiedonhankinta käsittää Silta-Valmennusyhdistykseen sijoitettujen vankien haastattelun, vankeja koskevan vankeinhoidon asiakirja-aineiston käyttämisen sekä Rikosseuraamusviraston ylläpitämien rekisteritietojen käyttämisen. Tutkimus liittyy kuntouttavan sosiaalityön ammatillisen lisensiaattitutkinnon suorittamiseen. Vankien haastattelut ja aineiston keruu tehtäisiin kolmen vuoden aikana 2001 - 2003.

Rikosseuraamusvirasto on käsitellyt hakemuksenne ja päättänyt myöntää luvan kirjeessänne tarkoitetun tutkimusaineiston keruuseen 2001 - 2003.

Vankien osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista. Yksittäisiä vankeja koskevia tietoja ei ole lupa antaa ulkopuolisille eikä esittää tutkimustuloksia raportoidessa niin, että he ovat tunnistettavissa.

Haastatteluaineistoa ja vangeista kerättyjä tietoja ei ilman Rikosseuraamusviraston lupaa saa käyttää muuhun kuin kirjeessänne mainittuun tarkoitukseen.

Tutkimuksen valmistuttua siitä tulee toimittaa kopio myös Rikosseuraamusvirastolle.

Yksikön johtaja Paavo Siltanen

Ylitarkastaja Raili Matinpuro

Liite 2.

Suostumus haastatteluun ja tietojen keruuseen vankilan ja Silta-Valmennusyhdistyksen kuntoutustoimintaa koskevassa tutkimuksessa

Haastateltava _____

Tutkija

Vuokko Karsikas
Kuntouttavan sosiaalityön ammatillinen
liseniaattitutkinto
Helsingin yliopiston sosiaalityön laitos

Suostun siihen, että Vuokko Karsikas haastattelee minua koskien vankilan ja Silta-Valmennusyhdistyksen kuntoutustoiminnan onnistumista rangaistus-aikana ja muutaman kuukauden kuluttua vapautumisesta / Silta-Valmennusyhdistyksestä pois lähdön jälkeen. Haastattelut nauhoitetaan. Luvallani tutkija on oikeutettu käyttämään tutkimusta varten myös minua koskevia vankeinhoidon, Silta-Valmennusyhdistyksen ja kriminaalihuollon asiakirjoja ja rekisteritietoja sekä haastattelemaan toiminnassa mukana olevaa henkilökuntaa. Tietojen käyttö muuhun kuin tutkimustarkoitukseen on kielletty. (Haastattelujen kirjoittaminen nauhalta voidaan antaa ulkopuolisen työntekijän tehtäväksi kuitenkin siten, että hän ei saa tietää, ketä tiedot koskevat.)²³ Tietoja tulee (muuten) käyttää siten, että sivullisilla ei ole missään vaiheessa oikeutta saada niitä. Tutkimuksessa tiedot on julkaistava siten, että niistä ei paljastu tutkittavan henkilöllisyys.

Toista haastattelua varten minut voi tavoittaa puhelimitse numerosta

_____

kirjeitse osoitteesta

_____

tai myöhemmin selvitettävästä osoitteesta.

_____. _____. 200_____

_____

Haastateltavan allekirjoitus

_____

Tutkijan allekirjoitus

23 Lisätty suostumuslomakkeeseen maaliskuussa 2002.

Liite 3.

Silta-Valmennusyhdistyksen psykososiaalisen kuntoutuksen ohjelma

Silta-Valmennusyhdistys
Kuntoutusjakson lukujärjestys (esimerkki vuodelta 2002)

Kello 9.00	MAANANTAI Päivän avaus	TIISTAI Päivän avaus	KESKIVIIKKO Päivän avaus	TORSTAI Päivän avaus	PERJANTAI Päivän avaus
9.30-10.30	Työtoimintaa/ Asioiden hoitoa	Arjen taidot (CS-kurssi)	Työtoimintaa/ Asioiden hoitoa (CS-kurssi)	Teemaistunto Keskustelut (CS-kurssi)	Viikon yhteenveto
10.30-11.30	Työtoimintaa Asioiden hoitoa	Arjen taidot	Työtoimintaa Asioiden hoitoa	Teemaistunto Keskustelut	
11.30	Ruokatunti	Ruokatunti	Ruokatunti	Ruokatunti	
12.30-14.00	Teemaistunto	Työtoimintaa/ Keskustelut	Teemaistunto Keskustelut	Retket/ tutustumiskäynnit	Liikuntaa
14.00	Kahvi	Kahvi	Kahvi	Kahvi	Kahvi
14.15-15.15	Teemaistunto	Työtoimintaa/ Keskustelut	Teemaistunto Keskustelut	Retket/ tutustumiskäynnit	Liikuntaa

Tilaukset:

Rikosseuramusvirasto / Tietopalvelut

puh. 010 36 88500

fax 010 36 88446

tiedotus.rise@om.fi

ISBN 951-53-2792-X (nid.)

ISSN 1458-4131